

Katēphoros, A.

6

ŽIVOT

PETRA VELIKOGA

CARA RUSIJE.

Izpisan od Arkimandrite ANTONIE KATIFORA a preveden u jezik hrvatski s malim nadodanjem

od

O. F. Aleksandra Tomikovicha,
franciskana države Kapistranske.

„Utišten u Osiku 1794."

Na novo ga izdaje

Ivan pl. Maršo Maršovski,
ministerialni tajnik i privr. predstojnik VIII. odielenja pri kr. ugarskom ministarstvu za zemaljsku obranu, i član ug. prirodoslovnoga družtva.

U BUDAPEŠTI.
TISKOM VIKTORA HORNYÁNSKOGA.
1876.

VELEMOŽNOMU GOSPODINU

MIRKU pl. KUKOVICHU,

kr. ugarskomu domobranskomu podpukovniku izvan službe.
Pritježatelju ratne kolajne
i
začastnomu članu „hrvatsgoka pedagogičkoga književnoga sbora“.

U ZNAK OSOBITA ŠTOVANJA

posviećuje

Izdavaoc.

Velemožni Gospodine!

Povoljni slučaj htjede, da mi dodje do rukuh ovo izvrstno dielo, koje je godine 1794 prvi put sviet ugledalo, i koje je od ono doba, do danas, za narod i narodnu književnost — tako rekav — izgubljeno bilo.

TVOJA je zasluga vitežki podpukovniče! da isto dielo sad već nije pokriveno tamom zaborava; — samo TVOJEM domo- i rodoljubju, jedino TVOJOJ darežljivosti imam ja, ima narod hrvatski i književnost mu zahvaliti, da je „ŽIVOT PETRA VELIKOGA“ na novo, te u ovakovom sjajnom odielu svijet ugledao.

Mnogo je slavnih umotvorinah našega naroda, ne samo uplivom kobnijeh vriemenah, nu često i nehatostju, češče što nenadjoše dobrotvora, izbavitelja — nepovratno propalo. TI Velemožni Gospodine! kao vriedni potomak TVOJIH odličnih, narodnu knjigu i prosvietu uviek kriepko podupira-

jućih i promicajućih predakah, — osobitom darežljivoštju vraćaš ugled trudu našega TOMIKOVIĆA, — uzskrisavaš Petra velikoga na hrvatskom jeziku.

Primi dakle vrli rodoljube mojim glasom unapried zasluženo priznanje, koje TI narod naš, uvjeren sam — uzkratiti neće, te me dobrohotno izvini, što sam se usudio — u znak osobita štovanja i harnosti — knjigu ovu dičnim imenom TVOJIM ukrasiti.

Tvoje Velemožnosti

sluga ponizan i iskreni štovatelj

Ivan pl. Maršo-Maršovski.

PRIDGOVOR

O. F. Aleksandra Tomikovicha.

Koi god dobro promisli općena poviedanja, i dogadjaje svita, lasno će poznati da je nebo hotilo ukazati zemlji kadkad nike duše od velična i osobita srdca, koje su samim naravnim udahnutjem bistrine urodjene, došli na takvu izvrstitost od koga zanata i nauka, da su mogli služiti ostalima ljudma ili kano izgled od slidjenja, ili kano pridgled od čudjenja. Jedan ovakvi duh bio jest, brez svake dvojbe, **Petar veliki, car Rusije,** koi, čini se, da je na svitlost došao, da bude naslidnikom svoga carstva u vladanju jedan izvrstiti izgled, i očima svega svita jedno čudo. On je još od mladjani svoi godinah ukazao, da je samo rodjen za učiniti srićne narode sebi podložite, što je pravi i istiniti cilj, kuda se upraviti moraju svekolike misli jednoga dobroga vladaoca. Ovi je oni samovladaoc osobiti, koi brez naučitelja, brez štivenja knjigah, brez ikakve škule dvoranah, pače na sramotu od razpuštena odhranjenja, znao je po sam sebi izmisliti, i srićno svršiti onu veliku osnovu, da uredi svoje države, da uljudi svoje podložnike, i da plemenit učini svoj narod, koi je do onda bio neuljudan, da nereknem diviji. Princip istinito čudnovati, nadaren od naravi s jednim razumom hitroumnim za iznaći stvari velike, s jednim brez slike srdcem za početije, i s jednom neumornom stalnostjom za dovršitije. I prem ako je imao neizbrcjene zaprike, s koima se je sveudilj morao boriti, sa svim tim znao je razširiti kraine od svoga i onako priširokoga carstva, nadodavši mu države za toliko vrime posidovane od drugi bližnji principah: znao je odabrati ugodno misto za usaditi jedan grad čudnovati, i privući onamo svukoliku trgovinu polunoćnu, učinivši ga u malo godinah, da broi više od šesdeset hiljadah kućah, i svrhu četiri stotine hiljadah pribivaocah, gdi su se prie jedva nahodile četiri kolibe siromaški ribarah:

znao je spraviti iz ništa strahovite flote, i staviti na more do šesdeset veliki brodova bojni, i do osam stotinah galiah, osim neizbrojeni drugi manji ladjah: znao je priobratiti ljude planinske i šumske u vište mornare: uvesti medju svoje čete uredbu i zanat vojnički: uzdignuti u svoih državah mudroskupštine od svakovrstni naukah: urediti skupštine vića na priliku drugih u Europi dvorovah: utvrditi zakon i zapovidi za činiti pravdu: privući u svoje carstvo po bogati darovih različite zanadžie, koi će služiti za ugodjenje i nakićenje varošah; i što je mučnije bilo, probuditi crkvene od neznanja, zaduživši ih, da se uče i da kanoti protiva svojoj volji naučni budu: znao je obratiti krivobožce, prignuvši ih, ne silom, veće po vrućoželjnima spasenja pripovidaocima, da sažegu svoje bogove, i da zagrle viru krstjansku; s jednom ričjom, znao je učiniti slavan na svitu svoj narod, i neumrlo u uspomeni došasti vikovah svoje ime.

Neka se nevara, koi misli, da je ova osobitost bila samo od prvašnji vrimenah, davati na svitlost ljude velike. I mi možemo reći ono, što je Tacit rekao svoga vrimena:*) *Non omnia apud priores meliora, sed nostra quoque aetas multa laudis imitanda posteris tulit.* U našemu viku ledeno polunoćje imalo je dva viteza, koi se izporediti mogu sa svima, koje je u staro vrime slavila Grčka i Latinska. Svaki razumie, da ja govorim od Karla XII. kralja Švecke, i od Petra I. cara Moskovske. Bio je, istina jest, Karlo čudnovati vitez, i svrhu sviuh, koje je za nikoliko vikovah vidila zemlja! budući još u cvatućoj svojoj dobi razbio vojske, podložio države, skinuo i dao po svojoj volji krune, uzstrašio Daniu, satro Poljsku, pod harač metnuo Saksonsku, i strah stavio u srdce svekolike Niemačke. Sa svim tim veći se od njega scini Petar veliki po izpovidanju i oniuh istih, koi su pisali slavu Karla.**) Razsuo je Karlo s malim brojem Švekah mlogo veće čete Moskovah, ali onda, kada kod nji nie bio veliki Petar, koi bi ih slobodio. Kada je pak došlo vrime. da se ova dva viteza zajedno ogledaju, Petar je imao slavu ne samo, da pridobije, veće da baš satare onoga, koi do onda u hiljadu vojevanjih nie kušao, niti znao, što će to reći, biti pridobiven.

Ovoga slavnoga viteza život prikazujem ti častni štioče! u jezik ilirički-slavonski, virno izvadjen iz uspomenah, koje su od njegova carstva na svitlost dali mlogi pisaoci u Englezkoj, u Niemačkoj i u Olandeskoj. Prve, koje nahodim, jesu one, koje je pisao u Londinu jedan Englez imenom *Ivan Perri*, koi kaže, da je bio u Moskovskoj na službi cara za dvanaest godinah kano zemljomirac: ali budući on namirio se na nika

*) Tacit. Annal. 3.

**) Voltaire praefat. histor. Caroli XII.

prikorenja kod prvi službenikah onoga dvora, piše ne brez zavidosti i zlobe; niti ima obzir razglasivati kano dila istinita (osobito što se dotiče zakona i ćudi Moskovah) stvari sa svime lažljive: osim šta nedolazi svoim izpisanjem nego do godine 1715. odkuda ostaju mu još deset godinah života Petrova. Posli pet godinah pisao je u Niemačkoj svrhu istoga života niki plemeniti Allemanin, koi, neočitujući svoje ime, samo kaže, da je bio za niko vrime svevlastnik u Petroburgu. Budući obadva ova pisaoca bili protestanti, neostavljaju, da nerazdiraju s bitnostjom i ludovanjem zakon Moskovah, osobito u onima poglavkima, u koima je crkva rutenska jedina s rimskom. Kano na priliku *g. Perri* nejma opazu govoriti: *da jedan jedini uzrok, koi zapričuje Tatarom podložnikom Rusije, da zagrle viru krstjansku, jest nevirnost i bezumnost Moskovah, što se klanjaju ikonama: imajuči Tatari* (veli on na listu 272. utištenja pariskoga) *mrženje i strah zagrliti takvo bogoštovje; budući da se Bog na nijedan način prikazati nemože ljudma.* Jedan čovik, koi ova govori i potvrdjuje, koja su protivna i sv. evangeliu i sv. otcem, nie čudo, da je došao i na dilje svoim ludovanjem govoreći: *da je on našao Tatare virnie, istinitie i poštenie od Moskovah.*

Uspomene utištene u Amsterdamu god. 1725. u četiri velike knjige, prikazuju ime barona *Ivana Nestersurana*, koi se veli, da je plemeniti Moskov. Tko mu drago bio ovi pisaoc, istina je, da se protivi i sv. pismu, i više se prilaže krivomu, nego pravomu bogoštovju.

Budući dakle. da gori rečene knjige zadržaju u sebi govorenja od smućenja i nerazbornosti, nie bilo meni niti slobodno, niti pristojno tako ih priprosto častnomu štiocu prikazati. Odovuda jest, ***da sam zadovoljan bio izvaditi istinita iz rečeni uspomenah, i iz knjiga godišnji Moskovske ona samo, koja se dotiču slavni dilah Petra velikoga;*** nadodavši nika znanja za nauk izpisanja zemalja, i nika mudrogovorenja starih za sladju zabavu učenoga štioca. Zdrav bio dakle, velim ti na svrhi, častni štioče! i živio puno godinah, imajući mene u dobru volju tvoju priporučena.

* * *

Tako naš vrli Tomiković; meni pako neka dobrostivi čitaoc dozvoli jošte sliedeća navesti:

I ako se nemože odricati, da je i prije Petra bivalo moskovskih carevah, koji su o ujedinjenju cieloga ruskoga naroda, ne samo u Rusiji, no i u onih stranah, što pod Poljskom bijahu pomišljali, šta više djelomice ovu misao i ostvarivali, ipak do Petra velikoga nenadje se silne ruke, koja bi ju neumoljivom strogošću i dosljednošću izvela, ma da je ovo u onih okolnostih, u kojih se Ivan III. i Ivan IV. (Grozni) nalaziše, daleko lakše izvesti bilo, nego za vremena Petrova — čim je valjda i sama povjestnica dokazati htjela: „da

su velika djela namienjena samo velicima.“ Petar se rodi i sve se u Rusiji promieni: preobrazi zemlju, narod, pa tja i u samu crkvu uvede reforme, na koje do njega nitko ni pomišljati nesmjede.

Europa, koja je dotle jedva po imenu, iz moskovskoga se carstva porodivšu Rusiju početkom XVII. vieka, poznavala, priznade ju europskom državom, Petra, još za života velikim.

Kad sravnimo okolnosti u kojima se Petar nalazio, procienimo zaprieke, koje je pobjedio, sredstva u obzir uzmemo, kojimi se služio, nemožemo na ino, nego sa Ustarjalovim se složiti i priznati, da je Petar, medju svima, koje je povjestnica priznala velikimi, pravi gorostas: „i ako treba dostojanstvo čovjeka, po dostojanstvim uma i duše, zajedno sa njegovimi djeli mjeriti, ostaće Petar najuzoritijim uresom čovječanstva, dok se sličan njemu nerodi.“ I Aleksander veliki, i Caesar, i Karlo veliki, i Napoleon, sve su po vidimomu strojili, zidali, stvarali — govori Ustrjalov — a potomstvu po sebi, osim slave ništa neostaviše: sva njihova tvorenja s njima izčezoše. Petar po vidimomu, sve je uništavao, rušio, neprimjetno stvarao, i ostavio je po sebi silnu državu, koja je po njegovim posljedovateljem, u njegovome pravcu, od dana na dan, dizala se, jačala, ustrojavala se. On je rušio moskovsko „gosudarstvo“ i stvorio Rusiju. — Razlika u rezultatih, bila je sljedstvom razlike pobudjenjah. Svi gorepomenuti smatraše svoje narode orudjem za izvedenje svojih zaumah; djeliše sebe od svoje države, radiše po svomu egoizmu i goniše se za maštom, istinabog sjajnom, no za maštom svojom, a ne narodnom: ova je izčezala zajedno s njima, i stvari uzimaše prvašnji svoj tok. Petar se slio s Rusijom: „Петру жизнь его не дорога; — govorio je on, obasipan gradom neprijateljskih zrnah u bitki poltavskoj — только бы жила Россія въ блаженствѣ и славѣ.“*) Najznamenitiji revnitelji prosvjete, nisu toliko cienili nauke i izkustva, koliko Petar. I Perikli, i Mediči, i Ljudeviti, bili su pokrovitelji naukah i umjetnostih; no oni te smatrahu kao ures svoga dvora i vieka, što i suvremenomu ukusu laskaše; njihovo ime ostade symbolom srećnoga sajedinenja mnogih veleumah; no oni njihov razvitak nepriugotoviše. Petar je ljubio nauke i umjetnosti iz uvjerenja; jer oplemenjuju čovjeka i jer služe uvjetom veličine, slave i dobrobita državnoga Svi drugi djeliše nazore svoga vieka, Petar idjaše svemu nasuprot, i odoli, za svakoga drugoga neodoljive zaprieke. On stupi u borbu sa svijem, što ga okružavaše: boraše se sa svijem stališima, sa svijem pojmovima, predrazsudama, sa svijem, što narodu milo bješe, sa svijem susjedom, s prirodom, s obitelju, s ženom, sa sestrom, sa sinom, najzad sa samim sobom, sa sobstvenim svojim neznanjem, sa vlastitim strastima, i — sve pobjedi.**)

Kakav je Petar političar, državnik i daljnovidni zakonodavac bio, vidi se iz

---

*) Petru nije njegov život skup, samo neka bi Rusija u slavi i blaženstvu živila.
**) Русская Исторія Часть III. Глава I. Отдѣленіе I. — Н. Устряловъ.

toga, što njeki od zakonah njime donešenih, tek prije tri godine podpunoma u život stupiše, kao: obća vojena dužnost, ustrojstvo obskrbe za vojsku, briga o dobrobitu vojnikah, kako u zdravstvenome, tako i u svakome obziru. Mnogu Petrovu zamisao još nije Rusija uspjela izvršiti; no Petrov duh jošte živi i danas u vojsci, i u narodu počinje življim se pokazivati. Petrovo ime od dana na dan svetijim biva; Rus amanetom drži ono izvršiti, što XVII. viek i kratak život Petrov izvršiti nedadoše.

Ljubopitno je čuti, s kakvom su se familijarnom prostodušnošću njegovi pomoćnici, generali i ostali, s kojima je on u dodir dolazio, k njemu odnosili. Primjera radi navesti ću pismo njegovoga učitelja Le Forta od godine 1696. 20. ožujka, koji je tada već admiralom bio, i koji mu odlazak svoj iz Moskve i put u Voronež u izvorniku ovako opisuje: „**Путь такой, что ни въ саняхъ, ни въ телегѣ.; морозы и вѣтры великіе, однакоже на той недѣлѣ поѣду. По письму отъ милости твоей слышу, что тебѣ далъ Богъ лучше, и чаю, что мнѣ въ дорогѣ лучше будетъ. Сего числа князь Борисъ Алексѣевичъ у меня будетъ кушать и про ваше здоровье станемъ пить, а съ Москвы мой первый начлегъ будетъ въ Добровицахъ, и тамъ мы милость вашу не забудемъ. Чаю, что у милости вашей пива добраго нѣтъ въ Воронежѣ; я къ милости твоей привезу съ собою и мушкателеньвеинъ, и пива добраго. Доски многія посланы къ милости вашей; самъ изволишъ разсудить, какой нужный путь, что по се число не бывали; а веревки готовыя есть, и посланы, а пиво дѣлать великая трудность въ такіе морозы.**“*)

No pored svih svojih izvrstnih svojinah, bio je Petar i od svojih i od tudjih, kako je tko stvar shvaćao, ili baš po naklonosti ili mržnji cienjen i osudjivan. Takova je sudba svakoga smrtnoga postigla, nije joj dakle ni on izbjegnuti mogao; no mi se možemo time zadovoljiti, što su i oni, koji mu nebjehu prijatelji, prinudjeni bili: neobične vrline, daljnovidni pogled, državničku mudrost, neumorivu energiju, bezgranično domoljubje, hrabrost, darežljivost itd. pripoznati. Daroviti, no površni i lakovjerni Voltaire, veličajući Karla XII., mora ujedno i Petra da hvali, dočim ovako o njemu govori: „on zaključi da čovjekom bude, da nad ljudmi vlada, i da nov narod stvori. Prije njega je već gdjekoji vladaoc iz zlovolje od tereta (državnih) poslovah krune se odrekao; no ni jedan nije krunu s glave skinuo, da tek uči kako vladati valja. To je učinio Petar veliki.“**) Tako Voltaire, a ovako najnovija kritika Petrovih djela o njemu sud izriče: „ma s koga gledišta izučavali mi djelatnost velikoga vladaoca, nije moguće, da se nedivimo njegovim moralnim i fizičkim silama. Po obširnosti zemljišta, po energiji izvršenja, po jasnosti i svestranosti uma, velika ličnost Petra, nema sebi ravna u povjestnici.“

---

*) Военный Сборникъ Годъ XV. Нр. 6. 1872. „Петръ великій и его армія“. Стр. 239.

*) Historia Karla XII. kralja švedskoga, od Voltairea. Knjiga I. strana 28.

Solovjev pako veli: „da smo pogani, Petra bismo uvrstili u broj bogovah."

No dosta o Petru, predjimo i na njegove glavne pomoćnike.

Prvi od ovih zaslužuje, kao učitelj Petrov ženevac Le Fort spomenut biti, kao onaj, koji je prvi u Petru misao preporodjenja Rusije uzkrsio. Petar ga je kao druga smatrao, što je ovaj u punoj mjeri, kao plemenit i značajem i znanjem zasluživao.

Drugi je Aleksander Danilović Menšikov, koga je Petar na preporuku Le Fortovu od kolačara (prodavaoca pirogah) postepeno feldmaršalom i knezom učinio. Ali se priznati mora, da je i nekadašnji kolačar ova dostojanstva svojim bistrim umom, hrabrošću, odanošću k Petru, a ne pustom naklonošću vladaoca stekao. Ovo je prapradjed današnjih knezovah Menšikovah.

Treći je bio grof Boris Petrović Šeremetjev, potomak stare i slavne porodice, koja je uvjek s častju i slavom Rusiji služila. Ovaj je proputovao Europu i na ostrovu Malti na generala Joanitah toli prijatan utisak učinio, da je komandorom ordena maltezkih srdarah učinjen. On je prvi Švede pod generalom Šlippenbachom pri Eratsferi potukao i za vrieme trajanja, tako zvane „sjeverne vojne" svuda se odlikovao. Bio je ujedno i slavan vojskovodja i izvrstnoga značaja čovjek.

Za ovim dolazi grof Todor Matvjejević Apraksin, koji je po smrti Golovina admiralom postao. Neumoran, hrabar, čestit, velike je usluge otačbini svojoj učinio pobjedivši Švede nekoliko putah i spasavši tek ponikli Petrograd od švedskga generala Libekera.

No najhrabriji izmedju svijuh i nerazlučni Petrov pomoćnik, bio je knez Mihajlo Mihajlović Golicin. On je prvi bio koji je grad od Švedah oteo (Nienšanc) i kad mu je Petar jurišajućemu obkope dao poručiti — (dvojeći o uspjehu poduzeća) — da odstupi, odgovorio je: „kaži Petru, da ja više neprinadležim njemu, no Bogu," produži juriš i otme grad. On je učastnik bio u svima Petrovima pohodima osim perzijskoga. Bivši učenim čovjekom, osnovao je harkovski kolegium i darovao mu je bogato vlastelinstvo radi izdržanja.

Što su ovi i mnogi drugi na bojnomu polju, Golovkin, Šafirov, Ostermann i Jagužinski pri pregovorima sa stranimi dvorovi i sklapanju mira, to su Stjepan Javorski i Teofan Prokopović, novgorodski arcibiskup, Petru, pri preustrojavanju crkve bili. Na ovome polju pobjediti, neiziskuje se zaista manja mudrost i uztrajnost, od one na prvome. Obojica odani Petru i njegovim reformam, pomagali su mu, da ove srećno u život privede. Osobito ovaj poslednji svršivši nauke u kolegiumu sv. Atanasija u Rimu, što ga je papa Gregorij XIII. sa izključivim ciljem, da se u njemu mladići iz grčkih i slavenskih zemaljah uzpitavaju, osnovao, brzo je svoje učitelje Isusovce, koje je i kao arcibiskup novgorodski štovao, u nauci stigao. Veće putah od generala Isusovacah pozivan, da u ovaj red stupi, predpostavio je vratiti se u svoju otačbinu, kojoj je od neizrečene koristi bio. Izvrstan

govornik, predugotovljao je on narod i svećenstvo na Petrove reforme, navlastito u slavnoj svojoj propovjedi: „o vlasti i časti carskoj,“ u kojoj dokazuje, da su svi stališi u državi dužni „gosudarju“ podčinjeni biti; jer „священство бо иное дѣло, иный чинъ есть въ народѣ, а не иное государство.“ Godine 1719. sastavlja on po nalogu Petra „Духовный Регламентъ“, koji sastoji iz 300 pravilah, i koji je senat u prisutnosti Petra poslje dvokratnoga pročitanja, s neznatnim izmjenami i dodatci i usvojio, i na osnovu kojega je i danas postojeći „святѣйшій правительствующій синодъ“ ponikao.*)

No Teofan Prokopović ne samo što je pomogao reforme u crkvu uvesti, nego jih je i po smrti Petrovoj od grozeće im opasnosti branio i sačuvao, pri čemu je i sam život njegov u velikoj opasnosti bio: „na čast njegovu mora se reći, da on svojih ubjedjenjah nikada se odrekao nije, niti ova izmienio: pri Katarini I., Petru II. i Anni (Ivanovnoj) ostao je on onim, što je bio i pri Petru I.“ — Punih jedanajest godinah (umro je 1736.), branio je on reforme Petrove, protiv svim napadajem i vješto i hrabro. On je i sebe i crkvu spasio u ono doba „когда погибли Меньшиковы, Долгоруковы, Голицыны, Остерманны и многое множество другихъ лицъ, но и сберегъ (očuvao je) дѣло Петра отъ постоянно грозившаго ему уничтоженія.**)

To su i takvi su bili satrudnici i pomoćnici Petrovi, kojih sudjelovanjem veliki Rusiju stvori i preobrazi.

Sama stvar opominje nas, da se malo i na one obazremo, koji si za zadaću uzeše razoriti ju.

Karlo XII. vodi svoje pleme od slavne obitelji Gustava Waze, koji je Švedsku, kako je sam običaj imao govoriti „od Danacah i od popovah“ oslobodio i iz osviete proti poslednjim vjerozakon katolički luteranskim zamjenio. Djela Gustava Adolfa (Waze) jednoga iz njegovih potomakah dovoljno su iz tridesetgodišnjega rata poznata. Upravo posle smrti ovoga na petdeset godinah, 1682 rodio se sin Karlu XI., Karlo XII. „jedan od najizvanrednijih ljudih, što su ikad na svietu živili,“ kako Voltaire veli. Švedska do Karla XII. za punih 160 godinah, vojena država po preimućstvu, dala je Karlu ogromna sredstva u ruke, a svrh svega najhrabriju i najbolje ustrojenu vojsku onoga vremena. Kralj danski, poljski i Petar izazvali su „sjevernu vojnu.“ Osmoga svibnja (26. travnja) 1770. krenuo se Karlo sa 20.000 vojske protiv svojih neprijateljah. Prvi udarac bio je upravljen proti Frideriku IV., kralju danskomu, koji je kroz 6 nedjeljah mirom travendaljskim bio okončan. Sad je red došao na Petra, kojega je vojska pod Narvom stradala. Karlo XII. poslje ovoga uspjeha, držeći Petra

---

*) Исторія руской литературы. П. Полеваго. С. Петербургъ 1872. „Періодъ пятый. Епоха преобразованій. Гл. XXII. Стр. 225.

**) „Теофанъ Прокоповичь и его время“. Страна 576 и 577. Чистовичь.

slabim i nedostojnim protivnikom, obrati se proti Augustu kralju poljskomu i izborniku saksonskomu, za kojim se malo ne punih osam godinah vijao: od Varšave do Krakova, od Krakova do Lavova i opet natrag, tako, da kad je Karlo pošao k jugu, August je bjegao k sjeveru, onaj k zapadu, ovaj k istoku, i rečeni gradovi čas u jednoga čas u drugoga ruke prelaziše i opet gubljeni i nanovo predobivani bivaše, dok se godine 1706 14/2. kolovoza mir u Altranštadtu nezaključi, kojim August II. Stanislava Leszczinskoga za kralja poljskoga svetčano pripoznade. Dok se Karlo tako bez plana i cilja za Augustom vijao, dotle su Rusi, po izreci Petrovoj: Švede naučili tući. Najprije sa dvojnom i trojnom brojnom snagom, zatim jednakim silama, a najzad i sa manjim. Petar je sagradio Petrograd, otimajući od Švedah jednu provinciju za drugom: Estland, Lifland, Kurland, Ingriju i podržavajući Augusta u Poljskoj, morio je Karla, a medjutim svoj upliv i po Aziji razprostirao. Karlo je sebi sam Poltavu pripravljao, i ne o Hanibalu, o njemu se može reći: scivit vincere, sed non victoria uti.

Sudba nije htjela, da Karlo XII. duže poživi, da nevidi novi u istoriji prizor, kako dva najveća protivnika, prijatelji i saveznici postaju, što bi bez dvojbe bilo, da Karlo pod Frederikshallom 11. prosinca 1718. nepogibe. No i ako nije to dozvolila, produžila je svoju igračku time, što je poslje 36 godinah po smrti Petrovoj a 43 godine po smrti Karlovoj, dočim je mužka linija doma Romanovih s Petrom II. izumrla, Petra III. sina vojvode Holštin-Gotorpskoga Karla Fridriha, (nećaka Karlovoga) i Anne kćeri Petrove, dakle unuka obojice izmirenih neprijateljah, godine 1761. na priestol ruski popela.

Držim k jednu, da mi je dužnost ovom prilikom čitaoca upoznati takodjer i s kratkim životopisom našega vriednoga Tomikovića.*)

O. Aleksander Tomiković ugleda bieli sviet dne 25. siečnja 1743. godine u doljnjem predgradju grada Osieka u Slavoniji. Svršivši humanitarne nauke stupi u red sv. Franje države kapistranske dne 13. svibnja 1763. god. i to u samostanu Šarengradu u Sriemu, koj negda čuven bijaše kao slavno odgojilište najizvrstnijih redovnikah. Po dovršenom izkušenju, položivši svećane redovne zavjete, predao se je gorljivo naukom, te bi zajedno sa svojim, kasnije nerazdieljivim drugom, Josipom Puchnerom, od strane starješinah poslat u Rim u prvostolni vascieloga reda samostan (Coenobium Aracoelitanum), gdie je bogoslovne nauke slušao. Prvu je misu odslužio godine 1768. dne 9. listopada. Vrativši se iz Italije kao „Lector Theologus romanus,“ u domovinu, postane javnim učiteljem na ces. i kr. gimnaziji osiečkoj, postade tajnikom države kapistranske, Gvardianom, dvaput savietnikom (Consultor),

*) Vidi Liber Circularium provinciae Capistranae Conventus Budensis ab Anno 1816.

zatim rubricistom države i napokon u kapitulu obdržavanom u Baji (u Ugarskoj) 4. lipnja 1809 jednoglasno izabran državnikom (Provincialom.) Bijaše kasnije ravnateljem predrečene gimnazije, te ga obćinstvo županije virovitičke u svojoj glavnoj skupštini godine 1815 obdržavanoj imenova začastnim prisjednikom svojega sudbenoga stola, koju je čast medjutim Tomiković odbio. Umro je u svomu rodnom mjestu, u gradu Osieku dne 1. svibnja 1829. u 86. godini života. Sahranio ga je njegov osobiti štovatelj Fabian Parmačević, osiečki dolnjovaroški župnik.

O. Grgur Csevapovich veli o njemu, da je državničku svoju čast vršio „laboris pertinacia, virtutis exemplaritate, morum simplicitate, cordis rectitudine, administrationis aequitate, cogitatus demissione ac indistincta erga Fratres propensione." Nadalje piše isti Csevapovich, u svojoj okružnici, kojom obznanjuje bratji redovnikom smrt Tomikovićevu, o istom ovako: Exinceps, humili, morata, recta, simplicive sua vitae ratione omnium sibi conciliavit benevolentiam uberiorem, suorumque Fratrum corda ac voluntates ita rapuit, ut vix unus uni carior fuerit, quam ille esset his omnibus."

I, kao što su se i prije i poslie njega, mloga jošter bratja toga reda odlikovala na polju književnom svijuh gotovo granah Slavjanstva, tako je i A. Tomiković, osim ovoga diela, pisao takodjer i knjigu, koja je izišla godine 1797. u Osieku kod „slovosložnika" Ivana Martina Divald pod sliedećim naslovom: Sveta govorenja (petdeset) na veću slavu gospodina Boga Sabaoth, na poštenje blaž. divice Marije bogorodice i ostalih svetih božjih priko godine složena itd. Knjigu tu prikazao je „Nikoli Milašinu, poglavite crkve stolnog Biograda biskupu . . . . a prie reda sv. Franciška države kapistranske."

Čujem: da je Tomiković pisao i nieku knjigu historičkoga sadržaja, pod naslovom „Dogadjaji," a možda jošte i koju drugu, na što se — po svoj prilici odnosi ono, što veli Csevapovich: „Sermones quinquaginta festivos, cum quibusdam fragmentis (??) illyricae eddidit.*)

* * *

Kao što se iz prednavedenih kratkih životopisnih crticah vidi, bijaše Tomiković jedan od najizvrstnijih sinovah naše domovine, i jedan od najzaslužnijih redovnikah države kapistranske (prije bosanske), koje mnogi članovi odlikovali su se ne samo, kao što gori rekoh, na polju književnosti, i na polju odgojivanja i obuke mladeži, kao: Mihail Radnich, Lovro Bracsuljevich, Anton Bachich, Nik. Kessich, Jerko Lipovcsich, Mirko Pavich, Marjan

---

*) Synoptico-Memorialis Catalogus, str. 322.

Lanoshevich, **Petar Katancsich**, Grgur Csevapovich, Marjan Jaić, i prečastna još danas živeća gospoda Exprovinciali: OO. Kajo Agjić i Dominiko Kirchmajer i sada sretno upravljajući provincial O. Solan Krkvarić, već, kad je uztrebalo, za krst častni i slobodu domovine, odlikovahu se i na bojnom polju, kao što uz mnoge ine (da i nespomenem slavnoga junaka i vojvodu krstašah, sv. **Ivana Kapistrana**) bijahu: **Luka Ibrišimović**, po narodu prozvani „Sokol," koj je prieko sedam godinah s Turci ljuti bojak bio, i iste o Grgurovu (neznam koje godine) u Požegi nemilo potukao; — zatim O. **Augustin Jarić**, koj je, kao što Csevapovich u svojoj gorepomenutoj knjizi veli: sbog junačkih svojih dielah proti Turčinu, učinjen zapovjednikom, te je i sam nieke stotnike imenovao, koje je kasnije jasni vojvoda Eugen u njihovu činu potvrdio.

Ostaje mi još reći, kakvoga sam se pravca pri pretiskivanju Tomikovićevoga djela držao: jezik sam ostavio kakovim se je on služio, nedirnut, no pravopis našao sam za dobro novome hrvatskome pravopisu prilagoditi. Popravio sam neka svojstvena imena, koja je on pogrješno pisao, kao: Moska, mjesto: Moskva; Zuzki, mjesto: Šujski; Tekelavita, mjesto: Šakloviti, itd. —

* * *

S tim se preporučujem u blagu naklonost dobrostivoga čitaoca. Bit će mi osobitom nagradom od strane istoga, ako sam mu novim izdanjem ovoga diela učinio ma najmanju uslugu.

U Budapešti, mjeseca lipnja 1876.

Ivan pl. Maršo-Maršovski.

DOGADJAJI
KNJIGE PRVE.

Kratko izpisanje Moskovske, mistah i podnebja. Obraćenje Moskovah na viru krštjansku. Izkazanje ercegah, koji su vladali do skončanja kolina Rurik. Glasovita izmjena lažljivih Dimitrijah. Uzetje na pristolje kuće Romanov, od koje je u trećemu kolinu Petar veliki. Uzbuna strieljacah u vrime njegova ditinstva. Zaside protiva njemu snovate od Kovanskoga i od erceginje Sofije, njegove sestre.

ŽIVOTA
PETRA VELIKOGA
KNJIGA PRVA.

Moskovska jest vlastito jedna sama iz medju mlogih državah, koje čine carstvo rusko, baš ona, koju kvasi potok *Moskva*, od koga uzima svoje ime grad poglaviti ove države i svega carstva ruskoga. Općenim ništa nemanje načinom pod imenom *Moskovska* razumije se svakolika zemlja i svekolike države, koje su pod posluhom cara. Imenuje se takodjer *Rusija biela*, poradi sniga, koji ju pokriva veću stranu godine; i *Rusija velika* poradi svoje širine, budući najprostranije carstvo u Europi. Dosta je reći, da se od petdesetoga skalina pruža u širinu, kako vele zemljomirioci, čak do sedamdesetoga, a u duljinu do devetdesetoga i drugoga, gdi je kraj od Europe, nebroivši ono, što Moskovi posiduju u Aziji tatarskoj.

Podnebje i zrak u Moskovskoj jest toliko studen, da na strani polunoćnoj led neraztapa se, i zato zemlja neplodi. Nije

tako na strani poludnevnoj, gdi prem ako je zemlja snigom pokrivena dva treća dila godine, sa svim tim za tri ili četiri miseca lita, ili da reknem prolitja, ukažu se priobilno sva polja zelena travom, da zadosta priko sve godine hrana biti može marvi i donose toliki plod žita, da osim potribitoga kod kuće, ostalo prodaju stranskima, osobito Holandezom, koji tovare do osam stotinah ladjah svake godine, i izpovidaju, da je Moskovska Holandiji ono, što je nigda Sicilija bila Rimu. Ovi ovoliko veliki plod zemlje naravznanci pripisuju snigu, koji čini rodna polja, ili zato, jerbo sačuva u zemlji vrućinu, ili jerbo svojim sanitrom kanoti gjubri zemlju, ili jerbo svojom studenostjom čini manjkati svakovrstne crve, koji, da su živi, ogrizli bi posijano zrno.

Ovu nepodobnost od velike studeni nadoplaćuje njima narav s drugom koristjom. Oni veliki i duboki snig, koji pade ob zimu, smrznuvši se sjedini i učini put takvi, da se može lasno putovati i prinašati stvari od jednoga mista na drugo, sluzeći se Moskovi saonicama, koje se s velikom hitrinom od njihovih konjah, malenih, ali jakih, vuku. Ljudi pak obiknuti na zimu, postaju vridni i lasni za podnositi svaki trud i svaki posao. Njihova skladnoćud naravi postaje toliko jaka, da oni mogu izilaziti iz najvruće sobe, na zrak najstudeniji, i da se mogu baciti tako vrući u kakvi mu drago bilo potok, i podniti, da im se liva po glavi najstudenija voda brez svake škode i bolesti, što više? imade izmedju njih mlogi, koji podnoseći glavobolju, osobito od opijanja, prostru se po zemlji i čine se snigom pokriti, pa posli niku uru ustanu slobodni od svakoga zla i bolesti.

Moskovska jest veoma plodna s konopljom i s lanom. Med nahodi se ondi u tolikoj obilnosti, da, osim što oni potroše za svoju potribu, jednu veliku stranu prodaju stranskima. Vosak, koji se ondi skupi, jest jedna osobita strana od njiove trgovine, koja, da reknem općenim načinom, stoji u svakovrstnomu pepelu, kožama živinah, morskih telićah i kordovanu, u ulju od balene i lanu, u smoli žutoj i crnoj, katranu, loju, prozircu kamenu, konopci i stablih za brodove, i u ostalomu drveću za posao. Šume i dubrave zadržaju u sebi medvide, kurjakove, jeline,

košute, tigre, lisice, kune, zibeline, biele lasice i druge mlogovrstne živine, od kojiu kože jesu jedan pricinjeni dohodak, buduć da ulazi u haznu carevu, s trgovinom od takvih kožicah više od jednoga miliona zlata svake godine.

Sada, ostavivši svakolika prigovaranja, koja se čine svrhu početka Moskovske, jerbo kano i od početka drugiuh narodah mloga su pomišana lažljiva, velim samo, da knjige godišnje Rusije u ovomu su jednake, da godine od stvorena svita 6370, to jest po esapu carigradskomu, godine gospodinove 862 erceg *Rurik* postavši baštinik državah, koje su vladali njegova braća, postao je samovladaoc od svega naroda. Posli njega vladao je sin njegov imenom *Igor*, koji, zaručivši sebi *Olgu* gospoju od *Pleskova*, imao je različite vojske s bližnjima vladaocih, koje pridobivši i sebi podloživši, išao je pridobitnik do Tracije (Romanija) ali kada se je vraćao, bio je iz zaside ubijen od *Dreuliana*, koji se sada zovu *Kozaki*.

Igor nije ostavio drugoga sina, nego *Svatoslava* još mladjana, i zato vladala je na misto njegovo mati Olga, i vladala je kano jedna vridna i čestita ercegiñja. Znala je osvetiti smrt svoga muža, metnuvši i podloživši Kozake pod harač. Posli toga išla je u Carigrad god. gospodinove 941, zagrlila je zakon krstjanski i uzela na krstenju ime *Helene*. Svatoslav medjuto umro je, i ostavio je kraljestvo dvima svojima zakonitima sinovma, davši samu državu Novogorod *Vladimiru*, svomu kopiletu, koji posli smrti braće sjedini sve države i postade samovladaoc. *Vladimir* iz prva bio se je pustio na jedan život razpušten, držeći osim šest ženah u zatvoru 600 hotimicah; 'ništanemanje posli opomenut od matere, koja je bila dvorkinja *Helene*, postao je krstjanin, i imenovao se je Basilio, zaručivši se s jednom sestrom Basilija cesara iztočnoga, s kojom je živio izgledno dvadeset i tri godine. Ovi je bio, koji je uveo u Rusiju krstjanluk, dozvavši iz Carigrada monake i sveštenike, koji, izkorenivši krivo bogoštovje, usadili su evangelie i običaje crkve istočne. Umro je godine 1005. i promišlja se od Rusah kano apostol njiovoga naroda, držeći oni uspomenu od njega na 15. jula, kano i jedanaesti dan istoga miseca svetkuju uspomenu erceginje *Helene*.

Knjige godišnje Moskovah pišu, da je zakon krstjanski uve-

den bio u Rusiju od sv. Andrie apostola, pak posli, da je bio utrgnut po čestomu robljenju i oplinjenju Tatarah, i od Vladimira opet u prvašnje stanje postavit na svrhi vika desetoga.

Jaroslav sin Vladimira ostavio je pet sinovah, koji su razdilili medju sobom sve države; ali Vladimir drugi, treći rodjen iz medju ovi pet, jest opet sve sjedinio. Ovi učinio se je glasovit, čineći vojsku protiva Magjarom, Bugarom i Carigradu; ali Konstantin Monomak, koj je vladao u istoku, znao ga je s darovih umiriti, koje mu je činio prikazati po trima biskupi, koji, da veću moć dadu darovma, dali su Vladimiru ime carsko i nazvali ga carom.

Vsevolod sin njegov posli svoje smrti ostavio je osam baštinikah, koji su opet razdilili svekolike države, i vojujući jedan protiva drugomu, bili su uzrok, da su Tatari unišli u Rusiju, i metnuli ju sebi pod harač, doklegod nije imao sriću *Basilio Demetrović* ovi jaram skinuti, protiravši jih od Moskve, koju su veće bili obsidnuli. Ovi princip živio je na svrhi četrnaestoga vika, i došavši na smrt, hotio je ostaviti svoje države bratu svomu *Grigoriji*, a izbaciti od baštine *Basilija Basilović*, svoga sina, poradi nike sumnje, da je imao kakvo nepoštenje s njegovom ženom. Ovo naredjenje uzrokovalo je veliko uzbunjenje. Bojari, koji su veliki carstva, uzeli su stranu *Basilija* protiva *Grigoriji*, koj ništanemanje urdržao se je u posidovanju s oružjem; ali došavši na smrt, proglasio je svoga naslidnika sinovca *Basiliju*, premako je imao dva sina vlastita; ova dva sina nezadovoljni s uredbom otčevom, oružali su se protiva Basiliji, i za učiniti ga nevridna za vladanje, izvadili su mu oči. Medjuto bojari ostudenili su poradi ove nemilosti, i odveli su Basilija u Moskvu, gdi je vladao do svoje smrti s pridivkom sliepa.

Ivan sin njegov zadobio je ime glasovito, poradi pridobitjah učiniti svrhu Tatarah, svrhu velikog ercega od Litvanije, i svrhu krune švedske. Zaručio je sebi Sofiju, kćer Tome Paleologa, principa u Morei, s kojom je imao jednoga sina, koji je za njim vladao god. gospodinove 1505 imenom *Basilia Ivanović*. Ovi vladaoc zadobivši mloga pridobitja svrhu Litvanacah i Poljakah učinio se je toliko štiman, da je Maksimilijan prvi, cesar rimski god. 1514 bio poslao k njemu poklisare za ugovoriti s njime uviet. U pismo-

hraništu Moskve još se nahodi poglavito pismo knjige, koju je njemu prikazao poklisar Maksimilijanov, u kojoj ga više puta poštiva s imenom *cara.*

Ivan Basilović od dvanaest godinah primio je od otca carstvo mlogo uzmložato; vladao je za niko vrime pod branenjem matere, posli koje smrti željan za moći uljuditi svoj puk, i naučiti ga u zanati koristni općini, poslao je poklisare cesaru rimskomu Karli petomu god. 1548. za dobaviti svakovrstni zanadžiah, ali za onda malo ih je otišlo. Navistio je vojsku Tatarom, i u dva boja uzeo im je kraljestvo *Kazan.* Odovuda otišao je na poglaviti grad *Astrakan,* i na prvi juriš jest ga osvojio, obogativši svoje vojnike s oplienjenjem. Od Mahometanacah, koji su živi ostali, hotio je car, da, koji god nije hotio primiti sveti krst, utopi se u potok. Dilo istinito nemilo, tihosti evangelia od Isusa pripisanoj, ništanemanje od ljudih pofaljeno zaradi uzroka ovoga; jerbo držati Mahometance u jednomu mistu iznova dobitomu jest, kano hraniti neprijatelje u svomu krilu, a opet pustiti jih u druge države njihove, jest uzmložati broj svojih očitih neprijateljah. Nesluži ovi uzrok glede na Žudije, koji nigdi vladanja nejmadu, sa svim tim i protiva ovima činio je istu oštroću car Ivan, kada posli malo godinah osvojivši grad *Polock,* naredio je, da se svi Evrei bace u potok, koji nebi hotili živiti kršteni.

Selim veliki sultan posli toga poslao je 300.000 Turakah, s četrdeset hiljadah Tatarah prekopski, za priuzeti od Moskovah grad Astrakan. Ali nevire ovi bili su sramotno razbieni i protirani. Sigismund kralj poljski razjidjen protiva caru Ivanu poradi uzeta grada Polocka, uzrokovao mu je mloge dosade, nagovorivši Tatare, da unidju u Rusiju s takvom ljutinom, da su veće do Moskve došli obrativši dvi treće strane u pepeo. Stipan Battory, naslidnik Sigismunda slidio je vojevati protiva istomu, uzamši od Moskovah grad Polock i druga nika mista. Ivan nemogući odoliti tolikomu neprijatelju, iskao je zaštitenje od pape rimskoga. Grgur XIII., koj je onda vladao s crkvom, ufajući se, nebi li se crkva iztočna ujedinila sa zapadnjom, poslao je otca Possevina, naučna bogoslovca kralju poljskomu, da se imade pomiriti s Moskovima. Battory zadržavao se je za niko vrime, ele posli učini mir s ovim ugovorom, da car dade Poljakom što je

u Livoniji posidovao, a Poljaci, da vrate Rusiji ono, što su poslidnji put osvojili. Osim bojevah sa stranskima, imao je car Ivan uzbunjenja u svojih državah, koja je sva utišio srićno osim jednoga, u komu je nehotonce postao ubojica svoga sina prvorodjenoga; jerbo misleći, da je i on dionik uzbunjenja udario ga je po glavi s jednim štapom tako jako, da je u četiri dana od onoga udarca život svršio. Ovi dogadjaj uzrokovao je u srcu otca neutišljivu žalost priko svega života svoga, koju za moći polakšati, slao je česte i velike zadužbine patriarkom u Carigrad i Aleksandriju, kano takodjer monakom Gore svete, i svetoga groba, da nepristaju molitve činiti za sina svoga, i za moći on dobiti oproštenje od svoga pregrišenja. Umro je najposli god. 1584. u dobi od petdeset i šest godinah, ostavivši živa dva sina, *Teodora*, koga je učinio svoga naslidnika, i *Demetriju*, koji budući mladjan, metnio ga je pod obrambu principa *Bogdana Bielski.*

Teodor od dvadeset i dvi godine primio je na sebe vladanje i zaručivši sebi jednu sestru principa *Boris Godunova*, uzdigao je svoga ovoga rodjaka na misto svoga namistnika. *Bielski* branitelj Demetrija pohlepan za vladati carstvom, kušao je, da metne silom na pristolje svoga mladoga Demetriju s uzrokom, da Teodor nije vridan vladati. Ali svi veliki carstva bili su protivni, i usilovali su ga, da se s Demetrijom ukloni u *Uglić*, kasteo, to jest, gradac u kraljestvu Kazan. *Boris Godunov*, videći, da carica sestra čeda neimade, poče misliti, da se uzdigne na vladanje rusko; od kuda za dignuti jednu jedinu zapriku svoje pohlepnosti, nagovori s darovima jednoga svoga virnoga, da uzme život pravednomu Demetriju. Ovo nemilo naredjenje izvršito je bilo veoma brzo od uboice; koga je ništanemanje Boris, za držati sebe otajna, po drugomu činio takodjer ubiti. Imade, koji govore, da matí Demetrija razumivši nemilo odredjenje Borisa, sakrila je pravoga sina, i podmetnula drugo diete od jednaka kipa i jednakih godinah. Od ovuda je izišla ona glasovita izmjena lažljivih Demetrijah, koji su se ukazali u carstvu ruskomu. Istinito govorito je bilo mlogo u dvoru, da je Boris postavnik bio od ubojstva; ali znao je on svojim lukavim načinom svima usta zatvoriti tako, da je vladao do smrti cara Teodora, koja se je dogodila god. 1597. ne brez sumnje, da ga je otrova umorila.

Utrgnuto u *Teodoru* kolino starih carevah snilazećih od *Rurika*, i sakupivši se velikaši kraljestva za odabrati novoga vladaoca; *Boris* uklonio se je u jedan manastir, čineći himbeno druge virovati, kano da će on svit ostaviti, kada je većma nego ikada za slavom svita hlepio; i baš izišla mu je za rukom ova varka. Trčali su na vrata od manastira senaturi s pukom, i toliko su ga molili, da su ga najposli prignuli, da primi krunu, ali ju nije za dugo vrime u miru posidovao. Iznašao se je u Litvaniji jedan mladić srca junačka od 24 godine, koji je proglasio, da je on *Demetrija*, sin cara Ivana, koga je Boris hotio smaknuti, medjuto da je sačuvan bio po opazi matere i po ljubavi jednoga sveštenika. Za potvrditi ovo, ukazivao je jedan krstić od zlata, nakićen s diamanti, koji mu je bio postavljen na vrat, kada se je krstio po običaju Moskovah. Poljska sudila je podobno, da brani stranu ovoga Demetrija, i dala mu je toliko vojske, da je bilo zadosti, da se on postavi na pristolje svojih starijih. S ovima četama dobro oružanima i branitima od sviuh Kozakah, uputio se je Demetrija prama Rusiji, gdi mlogi gradovi otvorili su mu vrata, i mlogi bojari i oficiri s njime sjedinili. Car *Boris* smeten na takvi glas, šalje protiva njemu svoju vojsku za ustaviti ga i zaduži patriarku Moskovske, da izrekne anathemu protiva svima onima, koji bi držali stranu Demetrija, nazvavši ga on s imenih od *zločinca*, od *himbenika*, od *vištca*. Čete dakle careve susritavši se s Poljaci, jesu ih protirali, da je Demetrija ostao samo s Kozaki. Ali jerbo oni, koji žele carstvo, nemogu se ufati u podpomoć koju, nego ili se popeti na visinu, ili se strmoglaviti.*) *Imperium cupientibus nihil medium inter summa aut praecipitia.* Zaradi toga ukripljen Demetrija od neufanja udari sa samima Kozakih na Ruse s takvom plahostjom, da je pišake u čas razsuo, a konjanici metnili su se na bižanje. Srićna svrha od ovoga boja jest uzrokovala, da su mlogi drugi gradovi Demetriju poznali za svoga vladaoca. *Boris* čuvši ovu za sebe nesrićnu novinu, razboli se veoma pogibeljno i umri na svrhi aprila god. 1604. posli vladanja od sedam godinah. Od senata bio je odmah postavit na pristolje *Teodor*, sin Borisa od 15 godinah, zajedno s materom.

*) Tacit. histor. lib. 2.

Ali Demetrija slideći svoj put, jedva je došao blizu Moskve, i evoti puk skupivši se kod kastela, zatvori u jednu tisnu tavnicu cara Teodora i mater, koji malo posli našli su se mrtvi, nezna se, ili ubijeni od nevierah, ili otrovani od sami sebe, za nedoći u ruke od pridobitnika Demetrije. Ovi došavši u Moskvu na 16. juna, odmah je bio proglasit car Rusije, i učinivši s velikom slavom svoj ulazak, poslao je jedno glasovito poklisarstvo u Poljsku za posvidočiti svoje spoznanstvo, i za iskati za zaručnicu sebi kćer principa od Sandomirije, koj je bio prvi početak od ovoga velikoga dila.

Medjuto nezadovoljni Moskovi gledajući, da se od Demetrija uzvisuju na dostojanstvo stranski, a osobito Poljaci, niki *Teodor Šujski* učini se glava od zlovoljnih s odlukom za umoriti Demetriju. Ovi razumivši ovakvo snovanje, čini metniti u tavnicu *Šujskoga*, i po odsudi učinjenoj, morao je izgubiti glavu kano krivac od uvridjena veličanstva carskoga. U onomu času, kada se je hotila izvršiti odsuda na 4. jula, *Demetrija*, za ukazati puku carsku dobrostivost, dao mu je milost, poklonivši mu život, i misleći, da ga je s ovim poklonom sasvime k sebi privukao, uzeo ga je za svoga virnoga; ali malo posli kušao je, koliko je pogibeljno jednomu principu, dati život onomu, koj je veće jedanput protiva njemu s dogovorom uzpinjao se; jerbo Demetrija scineći, da se veće ništa bojati nejma, slidio je, kano i prie uzdizati Poljake, što je iz nova uzrokovalo zlobu protiva njemu sviu Moskovah. Bojari dakle, a svrhu sviu Šujski, našli su prigodu u vrime pira Demetriova s principovicom od Sandomirije, za izvršiti svoju odluku. Vinčanje bilo je svetkovato po običaju crkve iztočne od onoga istoga patriarke, koji je prie nikoliko godinah anathemu metnio na sve one, koji god bi držali stranu Demetrija, koga je sada blagosivao. Slavili su ovo vinčanje za više danah, káda evo jedna četa od ugovorenih, i okletih okolo po noći obside carski palac, i puni srditosti siku i ubijaju koga god susriću Poljaka, ili koga god misle, da je Poljak. Na ovu buku probudi se car Demetrija, i oćutivši pogibio, baci se s jednoga pendžera doli za ukloniti se; ali uhitivši ga Šujski, odveden je bio u dvornicu, i učinivši mu sud, dozvali su udovicu ostavljenu cara Ivana, koja je potvrdila, da je sin njezin do istine ubijen po

naredjenju Borisa i da ti čovik, koj se naziva Demetrija, sin njezin nije, bio je nesrićnik na hiljadu komadićah izsičen.

Bojari onda odmah odabrali su za svoga vladaoca istoga Teodora Šujski, koji prie svega drugoga činio je proglasiti protiva Demetriji jedno očito pismo, u komu veli: *Da se je po pravici našlo, da ovi himbenik bio jest monak imenom Griska Utropoja, i da je imao službu od pievaoca u manastiru blizu palaca carskoga u Moskvi, posli toga davši se na vilovnjačstvo, počeo je hlepiti, da otme krunu Rusije, samo da može obogatiti Poljake s plienom Moskovah i za ugoditi Jezuitom, svojima vićnikom, pogazio je sve običaje crkve iztočne, zaradi šta razsrdivši se nebo protiva njemu, odredilo mu je takvu kaštigu, koju je bio zaslužio.* Posli kako je ovo pismo proglasio, činio je sažeći tilo Demetrija, i pepeo u potok baciti; misleći, da je na ovi način svoja dila opravdao i svoje odabranje potvrdio.

Ali drugi niki lažac opet izniknu iz Poljačke za smesti ga u posidovanju. Ovi se je falio, da je on car *Demetrija*, koj je izmakao iz one bune, koja se je dogodila u Moskvi, gdi je Šujski privarivši se, drugoga ubio misto njega. Mlogi varoši i gradovi pridali su se njemu, i ista srića jest mu služila, buduć, da je tri pridobitja učinio svrhu Teodora Šujski, s velikim pomorom Moskovah, koji su počeli suditi, da je Šujski mrzak nebu; a pridobitnik ovi Demetrija pravi lažac, zaradi toga odredili su dati krunu Ladislavu, sinu Sigismunda kralja od Poljske, koj je odmah privolio, ali nije odmah otišao, da ju primi. Skinut dakle Šujski s pristolja, uklonio se je u jedan manastir, od kuda posli izvučen je bio silom sa svom svojom kućom, i pridat Poljakom u ono isto vrime, kada je ovi Demetrija ubijen bio od Tatarah u Kalugi.

Ali evo ti iz nova treći Demetrija na prikazalištu. Ovi, koj je bio u Moskvi pomoćnik od jedne kancelarije (pisnice) usudio se je proglasiti, da je on pravi Demetrija, koj je bio sačuvan u *Ugliću* od krvoločtva Borisa, u Moskvi od srditosti Šujskoga i u Kalugi od zaside Tatarah. Pridruživši se njemu jedan dobar broj vojnikah i opet od drugoga nižjega puka, činio je poslati po svoj Rusiji jedno pismo, u komu *zapovidao je svojima virnima podložnikom, da obdrže svoju dužnost, i da se podlože svomu pravomu i*

zakonitomu vladaocu. Otvorio mu je veće bio vrata glasoviti grad *Pleskov*, ali davši se on na svakovrstnu zloću, učinio se je toliko oduran puku, da nesamo, da ga je ostavio, veće ga je dao u ruke pravomu caru, koj ga je odmah činio obisiti u Moskvi.

Ovi car bio jest *Mihailo Federović Romanov**) koj je malo prije odabran bio od Moskovah na misto Ladislava, budući ovi za dvi godine kasnio, da krunu primi, pače sumnjeći Moskovi od Poljakah, da će ovi kanoti Moskovsku učiniti državu od Poljske, knezi i bojari proglasili su u Moskvi pristolje udovno, i onda su odabrali rečenoga *Mihaila*, sina *Teodora Romanov* ondašnjega patriarke u Moskoviji. Bio je ovi poglavica crkveni od strane svoje matere bratučed cara *Teodora Ivanović*, i posli kako je kano general vridno vladao s vojskom, zagrlio je život redovnički, i bio je uzdignut na dostojanstvo patriarke. Da istinu reknem, bio je glas sviuh, da se odabere za cara isti patriarka; ali ovi pripoštovani starac izgovorio se je, *da stanje njegovo crkveno, od njega zagrlito, nepripušta njemu mišati se u stvari i poslove svitovne;* i zaradi toga prikazao im je svoga sina *Mihaila*, koj je s privoljenjem sviuh, od senaturah odmah proglasit bio. Imao je onda ovi princip sedamnaest godinah, ali nadaren s kripostma, koje mogu učiniti vridna jednoga mladića za vladanje. Slidio je imati jedan ljubeznivi obzir, i poštovanje prama svomu otcu, koj mora biti uvik u uspomeni Rusah, kano oni, od koga izhodi u trećemu kolinu naš vitez; budući da je Teodor, prije nego je u red unišao, porodio cara *Mihaila*, od Mihaila rodio se je car *Aleksija*, a od Aleksije rodila su se tri cara: *Teodor*, koj je umro brez čeda, *Ivan*, koj je imao dvi kćeri, i *Petar veliki*, kojega slavni život izpisujem.

Mihailo uzdignut na pristolje prvu brigu imao jest, da utiši uzbunjenja u kraljestvu uzrokovana od himbenikah, i za dati tomu jedanput svrhu, prignu sa zlatom Kozake, da mu vrate grad *Kalugu*, gdi je scinjeni sin jedan drugoga Demetrije pribivao sa svojom materom; i toliko učini, da toliko sin, koliko mati, koja je bila nesrićna principovica od Sandomirije, uguše se u ledu. Imao je posli vojsku sa Švedskom, koja se je svršila s učinitim mirom,

*) Anno 1612.

kano takodjer i s Poljaci učinio je uzstavu od oružja za 14 godinah. Zaručio je sebi *Eudoksiju Lukanovnu,* koja ga je učinila otca cara *Aleksije.* Pravdu s mudrostjom tako je sastavio, da je bio ljubljen ne samo od svojih, veće i od stranskih, i zaradi toga vidio je k sebi dolaziti poklisare od bližnjih dvorovah, koji su tražili da mogu uzdržati š njime prijateljstvo; osobito pak države sjedinite (Holandezi) za utvrditi njiovu trgovinu u Arkangelu.

Kušao pod Mihäilom carstvo uzbuniti niki četvrti lažac, koj se je falio, da je on sin cara Šujskoga, ufajući se nebi li se i on popeo na pristolje, da učini priliku jednu na prikazalištu Rusije; ali omirisavši, da su njegovi domaći odredili pridati ga caru Mihailu, pobigao je u svit prominjujući u svakoj državi i odiću i zakon. Najprije otišao je u Carigrad. i učinio se je Turčin; od ovuda prišao je u Rim, i postao je katolik; posli toga u Niemačku, gdi sad je bio luteran, sad kalvin; najposli došavši u ruke ercega od Holštein pridat je bio u ruke Moskovom, koji su ga odveli u Moskvu, i ondje činili obisiti; tako je i s ovim je svršila u Rusiji ona glasovita izmjena lažacah. Nemože se reći, da ovi nisu bili ljudi od velika duha i srca; kušali su loviti u mutnu, za moći doći barem, da okuse sladkost vladanja. Koj bi hotio privraćati listove i štiti stare dogadjaje, našao bi više priličnih izgledah. Istinito u dogadjajih Tacita nahodi se. da je bio niki lažljivi Nero, koj, budući bio samo priprosti guslar, usudio se je faliti, da je on pravi cesar Nero, potvrdjujući, da nije umro, kako se je proglasilo bilo. Mlogi su ovo virovali, ili su se ukazali, da viruju, i njemu su se pridružili, kanoti i nike čitave čete vojničke, s kojima veće počeo je biti drugima strahovit; ali nije zločinac za dugo durao. Kalpurnio Asprenat general cesara Galbe, znao je učiniti toliko, da ga je nesrićna ubio, tko mu drago on bio.*) *Et interfectus quisquis ille erat: corpusque in Asiam, atque inde Roman pervectum est.* Ali da se vratimo na cara Mihaila, koi posli kako je za dugo vrime srićno vladao, svršio je svo je dneve na 12. jula 1645.

Slideći dan knezi i bojari metnili su krunu na glavu *Aleksije,* koj je bio onda od 16 godinah. *Morosov,* komu je Mihailo pripo-

*) Tacit. histor. lib. 2.

ručio odhranjenje mladoga principa, postavši prvi službenik, počeo je vladati carstvo s velikom pohlepom. Činio je, da car zaruči sebi jednu od dviju kćerih *Ilije Miloslavski*; a on zaručivši sebi drugu, postao je rodjak svoga cara. Morosov i Miloslavski, združivši sebi trećega gospodina *Plesova*, prvoga od sudske stolice u Moskvi, učinili su jednu vrstu od trojnogvladanja, i dovršivali su svekolike stvari po svojoj volji. Puk nemogući podnositi njiovo globenje i premogućstvo, uzdigao se je očito, niti se je umirio, nego li smrtjom osobitih službenikah i upraviteljah; jedva je, i s velikom mukom car mogao dobiti kano za milost od puka život svoga Morosova, koj se je posli pametnije vladao. Utišivši car ovu bunu, išao je s vojskom protiva Poljakom, i god. 1654. posli dugoga obsidnutja podložio je sebi gradove *Smolensk* i *Vilnu*. U isto vrime s drugom stranom svoje vojske zadobio je državu *Cernigoviju* i vridni grad *Kioviju*, koj je posli učinita mira od Poljakah njemu pripisan bio; pače isti Poljaci jesu ga pomogli protiva Šveciji u obsidnutju *Rige*; medjuto grad ovi jest se srčano opričio, da su Moskovi morali učiniti uzstavu od oružja, koja se je posli u mir obratila.

Ustao je za metniti u nemir Aleksiju iznevireni *Stenko Razin*, glava od Kozakah podložnikah Rusije; razsrdjen, što mu je general *Dolgoruki* činio obisiti brata, doistine s veoma naglom odsudom. Zaradi toga Stenko podbodavši Kozake, da skinu jaram Moskovah, izidje očito š njima, i mloga mista sebi podloži; obećao je posli, kada je car poslao protiva njemu svoje čete, da će u napridak u miru i podloženju živiti; ali do nikoliko vrimena uzdigao se je opet, i kušao, da uvede medju Kozake drugi zakon (socinijanski) i posli, kako je na juriš nike gradove uzeo, otišao je u Astrakan, gdi su mu vojnici stražani otvorili vrata u ono isto vrime, kada je komendat moskovski u crkvi na molitvi bio. Unišavši ovi nevire u crkvu, jesu ga zajedno sa sinovma izsikli; od ovuda pak izišavši, trčali su kano jedan silni potok, i svuda ostavljali stope od nemilicah. Ali došavši na vrime srčanimah vojnicih general Dolgoruki, metnio je njih u takvu tisnoću, pobivši jih sad ovdi, sad ondi, i raztiravši, da vodja njiov, nenahodeći sigurnost u Astrakanu, tražio je, da se može sačuvati u šumi, ali ustavljen od svoga otčua, poslan je bio u Moskvu,

gdi učinivši mu se sud, bio je odsudjen kano nevira na smrt god. 1671.

Godine slideće, hotiući Turčin navaliti na Poljake, car Aleksija poslao je svoga poklisara u Carigrad, za dati na znanje Sultanu, da je on s Poljaci učinio društvo, i zaradi toga bio bi zadužen, uzeti oružje protiva onomu, koj bi na njiih udario. U istinu ne samo da im je dao jaku pomoć, veće još poslao je u isto vrime poklisare u svekolike dvorove krstjanske, kano i otcu papi Klementu desetomu, za učiniti, ako bi moguće bilo, uvjet protiva tolikomu nepriatelju imena krstjanskoga. Primiti su bili poklisari kako se dostoi, ali lipe riči i obećanja u vitar su otišla. Sa svim tim Aleksija sam sobom hotio je izići protiva, za ustaviti napredovanje Turčina; i istom bio je, da izvrši ovo faljeno odredjenje, kada evo Bog zvao ga je na drugi život god. 1675. od četrdeset i šest godinah svoje dobi. Imao je on dvi žene; s prvom, koja je bila, kako smo gori rekli, kći Ilije Miloslavski, imao je dva sina, *Teodora* i *Ivana*, osim šest kćerih, od kojih vridna obzira bila je erceginja *Sofija;* s drugom, koja je bila kći *Cirila Nariskina*, imao je Petra velikoga i erceginju *Nataliju.*

Teodor stupio je na misto otčevo od 18 godinah. Slidio je boj biti s Turčinom, i učinuvši nika pridobitja, osvojio je Ukrajinu; najposli mir učini s dvorom turskim, i odredi se ženiti, odabravši sebi za zaručnicu jednu gospoicu od kuće *Saburovski.* Vinčanje bilo iz početka god. 1681. Umrvši posli nikoliko misecih zaručnica, drugu je gospoicu zaručio iz plemenite kuće imenom *Mariju Apraksin.* Ali, ako je prvo vinčanje bilo neudesno zaručnici, ovo drugo bilo je zaručniku, koga je u malo dana tiha groznica dignula s ovoga svita. Bio je on brez svake dvojbe princip kripostan i mudar; što potvrdjuje ono dilo, ako bi drugoga i nebilo, koje je prie svoje smrti na nikoliko godinah učinio. Naredio je on svima plemenitima carstva, da mu donesu poglavita pisma od njiove plemenštine i sloboštine, kano za potvrditi jih. Došli su svikolici i donili pismah u odrediti dan svomu caru, koji, učinivši od njih jedan dobar snop, bacio je u vatru, koja je gorila u dvornici, govoreći: *da sloboštine i iznimljenjah neće se u napredak suditi i davati komu po porodu, veće po zasluženju.* Uredba, koju je posli naš Petar u carstvu ruskomu izpunio.

Da li, svrhu svega drugoga, mudrost Teodora slavi se u odabranju, koje učini za svoga naslidnika. On nije ostavljao posli smrti svoje ikoga sina, veće dva brata, *Ivana* i *Petra*. Kruna je spadala naravnim načinom na Ivana, kano stariega; i čini se, da ga je i Teodor pridstaviti morao, kano rodjena od jedne matere, gdi Petar rodio se je od njegove maćue. Sa svim tim on je hotio učiniti ono što je za dobro svega puka. Vidio je on, da je Ivan ne samo od slaba duha, veće da je i od kratka vida i od mlohavi naravni udah sastavljen, i zato nebi bio vridan i moguć vladati toliko široko carstvo; suprotivnim načinom promišljajući obličje Petra, razložio je iz sivanja i uzigranja očiu, iz lahkosti života, iz sladkosti razgovora, da je u njemu jedna duša rodjena za vladanje. Odkuda protiva pravici prvorodjenstva, protiva običaju ostalih kraljestvah, i protiva čekanju svega dvora, učinio je svoga naslidnika brata mladjega.

Bio je Petar onda od samih deset godinah, budući se rodio caru *Aleksiji* od *Natalije Nariškine* na 30. maja 1672. po staromu svetodaniku, što bi bilo po grgurevskomu deveti dan juna. Svikolici veliki od svakoga stanja podložni uvik poslidnjoj volji carskoj, nisu drugo mislili, nego da poznadu *Petra* za svoga vladaoca; ali pohlepnost principovice *Sofije*, sestre po materi rodjene *Ivanove*, hotila je prepričiti mudro naredjenje Teodora. Žena od duha uzigrana i živa, hotijući biti ne samo dionica, veće gospodarica od vladanja, izmislila je jednu osnovu, da može primorati Petra na razdiljenje vladanja s bratom. *Budući, da ako* (mislila je ona) *za Petra stoji naredjenje poslidnje pokojnoga cara, za Ivana stoje zakoni i običaj svega svita. Što kada bi se učinilo družtvo braće u vladanju, onda bi Petar bio dužan Ivanu pustiti vladanje kano stariemu.* Na ovi način ufala se je ona odalečiti Petra od poslovah, i k sebi privući svekoliko vladanje.

U isto vrime, kada je Sofija snovala ovo, jedan drugi, pohlepan za krunom, snovao je drugo, brez ikakva znanja Sofije. Ovi je bio *Kovanski*, nadstojnik strieljacah, dostojanstvo, koje je bilo u Rusiji kanoti ono isto, što je u Turskoj aga od janičarah. Poradi ditinstva Petra, i slabosti Ivana misleći, da se može na vladanje uzpeti, činio je proglasiti, da je car Teodor umro od otrove. Zaradi toga skupivši strielce za osvetiti krv svoga prin-

cipa, tužio se je iz daleka na sve, koji su u dvoru, od kojih se je više nego i od koga bojao. Ovako pustivši uzdu pohudi i nemilosti onih vojnikah, za dvadeset i četiri ure vidili su se u Moskvi putovi puni tilesah, oplinjeni palaci plemenitašah, porobljeni dućani trgovacah, i pomoreni brez obzira pravedni i krivi. Sofija, kojoj su se veća strana bojarah s patriarkom utekli, videći da veće zlo biva, izišla je iz palaca, i došla je ondi, gdi je buna veća bila, koju je svojim ukazanjem utišila. Sa svim tim nikakvu korist za sebe nije dobila; jerbo posli utišite bune svi su trčali za staviti krunu na glavu *Petra*, koj je bio poznat i proglasit car i gospodar od sve Rusije.

Sofija podnila je ovo, jerbo zapričiti nije mogla; medjuto vidila je iz dogadjaja rečenoga, koliko joj biti može koristan *Kovanski*, zaradi toga izpod ruke podgovori ga, da opet podbode na uzbunjenje svoje strielce, koji, od svoga poglavara uslobodjeni, počeli su se prititi, da će iz nova svukoliku Moskvu metniti u razsutje, ako im se nedade viditi carević Ivan. Od potribe je bilo ukazati ga, a oni metnuvši mu na glavu drugu krunu, proglasili su ga za cara zajedno s bratom. U isto vrime bili su primorati veliki, da dadu vladanje Sofiji, pridruživši joj jedno viće, od koga je poglavar bio veliki kancelier *Dolgoruki*.

Činilo se je, da je svekoliko utišito i mir u carstvu utvrdjen. Sofija je imala ono, što je želila; niti se je moglo virovati, da bi ona za čim god još uzdisala; ali pohlepnost Kovanskoga nije bila zadovoljita. Činilo se je njemu, da nemože imati svoju svrhu, nego li s novim uzbunjenjem; slidio je dakle podbadati svoje vojnike, koji su bili okolo dvadeset hiljadah, proglasujući, da se štogod u otajnu gotovi protiva općenomu miru i protiva životu carah. Virni službenici od kuće carske nastojali su da jih metnu u misto sigurno; i baš uklonili su se obadva cara u manastir Trojstva, misto veoma dobro utvrdito, dvadeset miljah od Moskve daleko. Knez *Golovin* jest bio oni, koj je u svomu naručaju nosio cara Petra. Jedva je prošlo nikoliko danah, i evo čuli su, da su se na novo strielci uzbunili i mloge pravedne nemilo umorili, osobito velikoga kanceliera zajedno sa sinom. Ovu obiest strieljacah morala je Sofija pokarati s kakvim god očitim ukazanjem; ali, ili je mislila, da je nemoguća pokarati jih, ili je su-

dila, da im propušta, za moći se š njima služiti onda, kada počme izvršivati svoje snovanje, zadovoljna je bila poslati Kovanskomu i molit ga, *da uzdrži svoje čete u svojoj dužnosti, zafaljujući mu medjuto na pazenju i brigi, koju ima za svoju kuću.* Kada su se ova u Moskvi činila, u manastiru Trojstva našlo se je, da je caru Petru data otajno otrova, koja ništa nemanje po pomnji i hitromu liku nije imala svoje tvorenje.

Ustegnutje erceginje Sofije većma je uzslobodilo Kovanskoga, koj je onda scinio, da mu je dopušteno svekoliko za moći staviti krunu na svoju, ili na svoga sina glavu. Bio je običaj veće utvrdjen u kući carah, da se erceginje od krvi neudaju, veće da se zatvore u kakvi manastir, i da ondi provode život drugačije dobar i razkošan. Sofija, nehotijući se podložiti ovomu običaju, toliko je učinila, da su ju pustili izići zarad uzroka ovoga, da ona na službu bude svomu bratu Teodoru u poslidnjoj bolesti. Zrak ugodan i slobodan od dvora učinio se je njoj sladji, nego onaj od Manastira, zato je odredila više se nevratiti u zatvor zidovah, i da se neučini komu priko običaja ovo njezino u dvoru pribivanje, nagovorila je i druge svoje sestre i tetice, da zatvor ostave, i da se prinesu živiti u dvoru. Kovanski sudeći, da misao njegova za uzdignuti na pristolje koga od svoje kuće, prije bi se izvršila, kad bi on imao kakvu god samo pravicu, odredio je zaručiti svomu sinu principovicu *Katarinu*, sestru mladju Sofije, s ufanjem, da u kakvomgodir uzbunjenju strieljacah ostavši cari ubijeni, nebi imao težkoću puk dati krunu njegovomu sinu poradi zaručnice, koja bi bila od krvi carah, kako se je (mislio je on) i s carom Mihailom dogodilo. Počeo je dakle on svoje strielce upućivati iz daleka, i podticati na ubojstvo carah, kudeći obadva i govoreći: *Ivan je slab i nemoguć, a Petar je diete, veću potribu imajuć, da sisa mliko, nego da vlada.* I videći, da je Sofija pripustila prvu njegovu slobodu, nije imao više straha, veće je došao i počeo iskati od nje Katarinu za zaručnicu svomu sinu. Onda je otvorila oči *Sofija*, i poznala je odmah visoko ciljenje ohologa ovoga oficira; ništa nemanje s zanatom lisičjim, koj je njoj bio naravni, znala je tako pokriti ovo svojepoznanje, da je Kovanski lasno privaren ostao. Ukazala se je ona, da kanoti potvrdjuje ovo njegovo odabranje, samo za dobiti vrime, da može izmisliti način,

kako bi strmoglavila i misao Kovanskoga i njega istoga. Imala je ona u svomu viću i na svoju stranu principa *Galicina*, čovika pametna i izvrstnija od svijuh, koje je onda u sebi imala Rusija. Ovomu vićniku očitovala je svekoliko. Oštroumni dvoranin odmah je dao viće principovici, da više vrimena negubi, veće što prie da Kovanskoga digne s ovoga svita, kano krivca i od drugih mlogih pregrišenjah. zarad kojih je smrt zaslužio; i posli dogovarali su se od načina, da mogu izpuniti ono, što su naumili.

Cari slidili su pribivati u manastiru Trojstva. Uzeta je dakle bila prigoda od svetkovine *s. Katarine*, koje ime nosila je principovica odabrana od Kovanskoga za nevjestu. Bio je i u Rusiju uveden običaj slaviti svetkovine svetih, od kojih su nosili ime principi i principovice od krvi carske. Činila su se dakle, za ti slavni običaj izvršiti, velika pripravljanja; zazvat je bio veliki broj od bojarah i senaturah, i izmedju oviuh takodjer Kovanski sa svoim sinom. Kako god stvar ova činila se je sa svom otajnostjom, tako on od ovoga ništa znati nije mogao; odkuda uputio se je u družtvu samoga svoga sina k manastiru. Bili su postaviti na putu u zasjedu oko dvistotine dragonah dobro oružanih, koji su ga ustavili i u bližnju kuću odveli sa sinom, gdi im je bila odsuda proštivena, i glava odsičena. Takva je bila svrha prvoga nevjere, koj se je digao protiva životu *Petra*, zaradi koga sačuvanja, čini se, da je osobitim načinom bdilo providjenje.

Jedva su razumili strielci ovi dogadjaj od svoga poglavara, i odmah su se skupili za osvetiti se svrhu onih, koji su bili počětnici od njegove smrti, koji mu drago oni bili. Razsuli su se dakle na čete po gradu, i osvojivši prije svega shraništa od brodovah i od hrane, pritili su se, da će svekoliko skončati s gvozdjem i s vatrom. Sva ova, koja su se činila, odmah su dvoru prikazata bila. Veće od nikoliko vrimena car *Aleksija* imao je na svoju službu veliki broj oficirah i vojnikah stranski, osobito iz Niemačke. Princip Galicin viće je dao *Sofiji*, da protiva ovima iznevjerama pošalje ove čete stranske, koje su u zagradju kod Moskve pribivale. Činili su dakle dojti oficire u manastir, za dati im zapovid, što imadu izvršiti, i baš došli su brzo, nemisleći, da ostavljaju svoje kuće srditosti strieljacah. Ovi oćutivši zapovid, datu Alemanom, hotili su varoš njiovu svukoliku

sažeći, i žene s dicama izsići; ali bilo je medju njima mlogih, koji su se protivili ovomu nemilomu dilu, pače nagovorili su svoje drugove, da učine mir s dvorom; i zaradi toga poslali su u manastir nikoliko oficirah, koji su bili slušani s tihostjom, i zadobili su milost s ovim načinom, da skinu oružje, i da prikažu dvoru početnike od uzbunjenja Ovi učinili su više, nego im je rečeno; običajni veće za tvoriti pomor, išli su razsrdjeni protiva onima, koji su ih nagovarali više puta na takvo dilo, i posli kako su pobili svoje obrstare i mloge oficire, uklonili su se u svoje kuće.

Cari nejmajući se više šta bojati, uzeli su put u Moskvu, združeni od plemenitašah onoga okoliša, i od stranski vojnikah. Strielci razoružani metnili su se u red kraj puta, i vikali su moleći za milosrdje. Onda se je vidila ona velika razlika medju cari Petrom i Ivanom. *Ivan* sva ova gledao je kano zanešen: suprotivnim načinom *Petar* s veselim pogledom, stavnostjom lica, i sladkostjom davao je zlamenje s rukom na svaku stranu, da im je dato oproštenje. Na ovi način s blagosivanjem strieljacah u milost primitih, i s vikom puka skupljena vratili su se cari sa svim dvorom u *Kremlin;* tako se zove u jezik moskovski palac carski. Sofija, koja je onda svekoliko vladala, odmah je dala principu Galicinu dostojanstvo od velikoga kanceliera, što je u Rusiji toliko, koliko u drugima kraljestvi prvi službenik. Ovi je onda činio suditi strielce od uzbunjenja, i stavio je komisare, koji su morali svakolika izviditi, i izkušati od ovih vojnikah. Koji su više pregrišili, bili su odsuditi na smrt, a drugi izagnati. Od ovih poslidnjih sastavite su bile četiri regemente, i poslani na četiri kraine od carstva ruskoga. Veliki kancelier razdilio je posli mista i dostojanstva, koja su manjkala, onima, koje je on sudio, da su zaslužili, nejmajući obzir na plemenite. Poglavara od strieljacah učinio je jednoga čovika od sriće imenom *Šaklovitoga.**) Mladoga *Galicina* svoga sinovca uzdigao je na dostojanstvo od prvoga sudca i vladaoca države i grada *Kazan;* i tako od ostalih: koja stvar nije dobro gledata bila od bojarah, kano zaostavljenih od oviuh dostojanstvih, koja su njiovi starii uživali.

*) U st. izdanju stoji: Tekelavita.
Izdav.

DOGADJAJI
KNJIGE DRUGE.

Zavezuje se u Moskvi mir vikovični Švecijom. Sofija kuša izkvariti narav i ćud dobru Petra. Cesar Leopold podtiče Moskove protiva Turčinu. Princip Basilio Galicin vojuje protiva Tatarom od Krime, ali se vraća brez koristi. Sofija prikazuje mu svoju misao, da se obadva cara ubiju, ali onju odgovara i čini da se car Ivan ženi. Slideću godinu vraća se protiva Tatarom, ali zaludo. Ženidba cara Petra. Sofija čini drugi dogovor protiva njemu. Ovi dogovor očituje se i Sofija zatvara se od Petra u manastir. Petar ukida strielce i stavlja vojnike stranske. Obsiduje Azov, i drugoga obsidnutja uzimaga. Stavlja u Veronici shraništa od brodovah. Putuje po Europi za viditi različite dvorove. Zaradi novoga uzbunjenja vraća se u Rusiju, gdi izpravlja neuredne običaje.

ŽIVOTA
PETRA VELIKOGA
KNJIGA DRUGA.

Kada su u takvomu stanju stvari bile, evoti došli su u Moskvu poklisari kralja Švecije, koji su tražili, da mogu ponoviti s Rusijom mir veće učinit god. 1662. u *Kardis* za dvadeset godinah, koje su se bile svršile. Princip Galicin privolio je iskanju šveckomu, i učini, da se ono ugovorenje u Kardis učinjeno, u jedan vikovični mir priobrati. Dva cara zakleli su se obslužiti, i poslali su u *Štokolm* svoga poklisara, da bude ondi na zakletvi, koju je morao učiniti kralj švecki. Poklisar bio je primit od onoga dvora s velikim poštenjem, i Karlo XI. zakleo se je očito po držanomu običaju.

Sofija i Galicin postavši još mogućniji po ovomu miru učinitomu, vladali su sasvime u carstvu, i nastojali, da se mogu uzdržati u ovoj vlasti; i zaradi toga uzdigli su na dostojanstva svoje

virnie, odalečivajući rodjake po materi cara Petra. i ostale druge, koji su bili od strane ovoga mladjana principa. koj je bio jedino ufanje carstva ruskoga. Kušala je Sofija izkvariti dobroćudnu narav svoga brata, kada mu veće nije mogla škoditi u životu. Naredila je dakle, pod prilikom ljubavi bratinske, da se pusti slobodan većati s drugima mladići razpuštena života, da ga tako učini odurna podložnikom. Ali ovi nevridni zanat nije njoj za rukom izišao; jerbo simenje od kripostih, koje je bilo u krasnoj duši Petra, prem ako je bilo štogod malo pritisnuto, sasvim tim nije se zatušilo, dapače on isti svoje drugove malo po malo jest prignuo na ljubav kripostih, na koje je on prignut bio od naravi. Njegovo najveće razkošje bilo jest, da toliko on, koliko njegovi drugovi zabavljaju se o oružju, a svrhu svega, da nauče zanat od brodarstva; i zaradi toga svaki dan rekavši brodio je na jezeru *Perejaslavskom*, i činio službu sad mornara, sad opet brodara, u jednoj malenoj ladji, koju je činio zato spraviti, i sa svim potribitim za ladju bojnu providiti. I može se doisto reći, da je ondi prvi temelj naučio od ovog zanata, od koga je posli bio izvrstiti majstor.

Okolo ovoga vrimena iznevirenje Tekelie, principa od Erdelja, i velika obećanja, koja je učinio sultanu Muhamedu IV. uzrokovala su vojsku u Magjarskoj. Cesar Leopold promišljajući, koliko bi koristno bilo društvo Moskovah, poslao je svoga poklisara za probuditi care, da uzmu oružje protiva općenomu nepriatelju krstjanluka. Ali, ili poklisar cesarov nije umio ovu svoju službu opraviti, ili, što je prije virovati, Galicin nije hotio prikršiti mir s Turčinom učinjen za 12 godinah, poklisarstvo nije imalo svoju svrhu. Onda cesar Leopold okrenio je svoje ufanje na Poljsku. Ovo kraljestvo bilo je onda vladato od velikoga Sobieska, koj je god. 1676. učinio s Turčinom jedan mir malo koristan. jerbo je ostavljao Turčinu mlogo vridni grad *Kaminicu*. Odkuda nije bilo teško dvoru bečkomu, privući k sebi onoga kralja protiva Turkom, i učiniti ugovor, u komu je bilo ovako upisano: *Da se imadu što bržje zazvati cari, da unidju u ovo društvo.* Kralj poljski nije kasnio care zazivati, ali brez tvorenja, doklegod god. 1684. sjedinivši se s cesarom Poljaci i Veneciani, s jednim ugovorom, da će protiva Turčinu ići za vrime vojske,

i da će jedan drugoga braniti uvike, izišlo je za rukom poklisaru poljskomu u Moskvi, da utvrdi svoj posao s jednim pismom, u komu *potvrdjujući se Rusiji mirno posidovanje od Kiovije i Smolenskog, obećali su cari, poradi želje za usaditi zakon krstjanski u državama mahometanskima, da će početi boj protiva Turkom i Tatarom, i da će poslati poklisare u Francuzku, u Inglezku, u Dansku i u Holandiju, za podtaknuti ove dvorove, da sjedine svoje oružje protiva Mahometancom.* I baš poradi ove pogodbe odmah je bio poslan knez *Šeremetov* u Poljsku, i odonud u *Beč;* princip *Dolgoruki* u Francuzku i Španjulsku, a drugi u ostale dvorove; medjuto nitko nije virnie unišao u ovo društvo od *pape,* budući ga cesar, Venecijani i Poljaci odabrali za branitelja od rečenog društva.

Odredilo se je dakle u senatu Rusije, da, kada bi Venecijani udarili na Turčina, da uzmu Moreu, i uznemirivali ga u Dalmaciji; kada bi Poljaci navalili na kraine Podolije i Volhinije; kada bi Niemci i Magjari branili se u Magjarskoj i Erdelju, onda Moskovi da udare na Tatare, za moći osvoiti Krimeu, pricinjeni poluotok na crnomu moru, rečen od Latinah *Taurica Chersonesus.* Od potribe je bilo, da princip Galicin uzme na sebe vojvodstvo od vojske, prikazato mu od senata. Prije ništa nemanje nego se je na put stavio, dobio je, da medjuto sin njegov postane mu drug u dostojanstvu velikoga kanceliera. Bilo je počelo pramalitje, kada je otišao s tristotine hiljadah pišakah i sa sto hiljadah konjanikah; ali bivši putovi veoma mučni, nije došao na kraine tatarske, nego li oko pol juna; niti je mogao dalje ići, buduć da je kan od Tatarah opustošio na petdeset miljah daleko svukoliku državu, za pripričiti put vojski neprijateljskoj, poradi pomanjkanja hrane, a osobito vode. Vidio je dakle general moskovski, da mora prominiti misao, neimajući s čime uzdržati vojnike, koji su počeli manjkati od srdobolje i od glada. Ništa nemanje činio je uhititi *Atamana,* to jest generala od Kozakah, koj nadrazložen, da se je razumivao s kanom od Tatarah, bio je skinut s dostojanstva i izagnat, da svrši svoje dneve u Siberiji; ime mu je bilo *Ivan Samuelević,* na kojega misto stavio je Galicin glasovitoga *Mazepu,* od koga ćemo posli govoriti. Nemože se reći do duše, da Galicin nije imao nikakvu korist od ovoga puta; jerbo *prvo* pripričio je put Tatarom, da nisu mogli pomoć

dati Turčinu na Magjare, ili na Poljake, što je bila osobita svrha; *drugo*, providio je države, i zabilježio, što će biti potribito Rusom u drugo vrime za osvojiti Krimeu. Medjuto opazio je kod potoka *Samara* jedno licpo misto, i podobno za moći grad sazidati, koj bi služio za sahranište od rahne na onih krajinah i zaradi toga činio je slideće godine sazidati na kalup izpisan od jednoga ingjinjera olandeskog nazvavši ga *Novobogrodila*.

Vrativši se princip Galicin u dvor, Sofija prikazala mu je svekoliko, što se je dogodilo za vrime, za koje je on u vojski bio, osobito očitovala mu je svoj strah, koga joj uzrokuje strana veoma moguća cara Petra, koje strane kanoti glave bili su *Nariškini*. to jest principi od krvi carice matere Petra: budući da bojari, a navlastito njiovi sinovi, gledajući Petra, kakono onoga, na koga će se nasloniti carstvo, k njemu su se prilagali i pridruživali. Bojala se je Sofija, da, ako s vrimenom mogućnija bude strana Petrova, ona neizgubi oblast od vladanja, i toliko ju je polehpnost zaslipila, da ne samo je odlučila u sebi, veće još usudila se je svoju krivu i zločestu odluku kazati svomu prijatnomu, i reći: *da se digne život svojoj braći, da tako njoj kruna ostane.* Problidio je na ovo zaktivanje Galicin, koj premako je polehpan bio kano i ona, sa svim tim još nije u sebi ugasio bio čovičanstvo. Zanešen kanoti i sumnjiv počeo je promišljati, ako odbaci zaktivanje Sofije, meće se u pogibio i nemilost; s druge strane opet vidi, na koliko bi se mogao uzvisiti i on, i kuća njegova izvršivši njezinu odluku. Najposli potvrdjuje, ili se čini, da potvrdjuje misao njezinu, ali neprivoljuje načinu, koga je ona hotila za tu svrhu, kano ti silovitu i pogibeljnomu. Veli dakle: *Da se može doći do te svrhe, ali izdaleka, što će biti sigurnije: Valja imati opaz na općinu, koja bi se možebiti uzbunila protiva njoj istoj, kad bi kakvu sumnju imala na Sofiju, da je ona uzrok smrti carah, i zato njemu se čini ovi drugi način sigurniji. Da se dade caru Ivanu žena; pak ako bi on nemoguć bio činiti dilovanje muža, kako se je mislilo; onda neka se prigne zaručnica na kakvu stranu drugu, da tako porodivši se Ivanu čedo, strana Petrova ostala bi narugana, i bi zaduženi bili svi ostavit ga; odkuda bi lasno se on mogao onda nagovoriti, da zagrli život crkveni. Na takvi način imati bi mogli svoju svrhu. Jerbo slabost Ivana, ostavila bi njima svukoliku vlast za vladati, onda bi lasno bilo pro-*

glasit, da je carica priljubodinstva učinila, i zaradi toga, da nisu zakoniti sinovi da se krunit mogu. Caricu bi dakle ostavilu metnili u Manastir, a Ivanu dali drugu zaručnicu, od koje bi bili sigurni, da neće imati čeda. Ovako i na ovi način kruna naravnim razlogom bi pala na glavu Sofije, koja medjuto neka daje milosti, i k sebi više i više od plemenitih privlači. Najposli za imati na svoju stranu i crkvene, bilo bi najbolje, da se uzdigne na dostojanstvo patriarke opat Silvester čovik vridan svekoliko dovesti na svoju svrhu.

Ovaka je bila osnova Galicina, što ako nije bila toliko osvadna, koliko ona Sofije, sa svim tim nije bila pravedna. Sofija, videći svoju svrhu, ovomu načinu prikazanomu od Galicina, privoli brez svake dvojbe, i ostavi njemu istomu brigu, da se ova izvrše. Lasno je bilo Galicinu nagovoriti cara Ivana, da se ženi. Običavali su do onda cari odabirati si zaručnicu iz medju lipši kćerih svojih podložnikah, koje su dovodili u palac carski za ovu svrhu. Car Ivan izmedju oniu, koje su mu bile prikazate, hitio je svoje oči na *Praskoviju Federovnu*, kćer bojara *Fedra Soltikova*, i zaručio ju je, i vinčao se po običaju koj se obdržava. Ali kriposti ove mladjane principovice metnile su zapriku osnovi Galicina; osim šta, car Ivan nije bio nemoguć, kako se je virovalo, buduć da carica postala je na skoro od njega trudna.

Strana Nariškinah, koja je dvorbu činila caru Petru, lasno je poznala misao Sofije i Galicina. Učinivši dakle medju sobom viće, odredili su protiva Basiliji Galicinu jednoga drugoga uzeti na svoju stranu, koj bi se opriti mogao savišnjemu mogućstvu njegovomu; i za tu svrhu metnili su uz cara Petra principa *Boris Galicina*, sinovca velikoga kanceliera, koj imajući ne manju od prvoga i vištinu u vladanju, i osobiti dar u nauku, znao je u kratko vrime dobiti sebi milost svoga gospodina.

Bila je veće počela godina 1686. u kojoj carstvo tursko jest malo klonulo, budući cesarovi uzeli mloga mista i gradove u Magjarskoj, a Venecijani u Grčkoj lipo kraljestvo Moreu. Isti Carigrad bio se je uzbunio; jerbo Janičari smetnili su Muhameda IV. i na pristolje uzdigli Solimana II. brata njegovoga. Poljaci ove godine malo su što činili. Moskovi nemareći što nisu korist imali prve vojske, pripravili su se i otišli s istim vojvodom Galicinom protiva Tatarom, za moći iznenada grad *Prekop*, osvojiti. Ufali

su se doistine osvojit ga. znajući da je kan otišao u pomoć sultanu protiva Magjarom; ali su osupnuli, kad su vidili protiva sebi dolazećega *Galgu*, sina gori rečenoga kana s jednom silovitom četom Tatarah dobro oružanih. Medjuto Moskovi razigravši svoja srca udarili su protiva njima s tolikom i takvom silom, da su Tatari morali okreniti ledja. Vojska ruska jest jih slidila, i utaborila se pet miljah daleko od *Prekopa*. Kan razumivši po ulaci, koje mu je sin poslao, došastje Moskovah, odmah je ostavio Magjarsku, i vrativši se u svoje države prikaza se neprijateljom s četerdeset hiljadah konjanikah razdiljenih na više četah; na takvi način, da videći se Moskovi obastrti od tatarski konjanikah, činili su svoje pišce prokopom utvrditi, a konjanici obratili su se na sve strane za čuvati jih. Nike čete Tatarah usudile su se udariti na konjanike ruske, koji ustrašeni uklonili su se za pratež vojničku. Uslobođiti s ovim većma Tatari naprli su s jedne strane na Moskove; i bili bi učinili veliku mrcvarinu, da nebude dotrčao sa svojima bojar *Ruka*. Srčanost ovoga generala moskovskoga tako je ustrašila neprijatelje, da su se dali na bižanje. U isto vrime general *Seremetov* na krilu livomu tako se je junački držao, dá su Tatari morali uklonit se, premako ne brez pliena. Uslobodivši se onda Moskovi pošli su prama *Prekopu*, i došavši blizu grada, obsili su ga. Kan, koj je znao vojevati ne manje s razumom, koliko s rukama.*) *(Non minus est Imperatoris superare consilio quam gladio:)* učinio se je kano da će raditi s Moskovih o miru, i toliko je ovo dilovanje protezao, dok nisu Moskovi svu zahiru potrošili, i nemogući šta naći na onima neplodnima ravnicama s čim bi se uzdržali, bili su usilovani vratiti se drugi put brez koristi. Sa svim tim u Moskvi, gdi je veće unišlo bilo ulagivanje, i tašta fabla, nisu manjkali, da nečine svečane i slavne dneve očito, kano da je Galicin razbio Tatare, i da ih je protirao od Prekopa u Krimeu.

Medjuto videći strana cara Petra, da je carica Proskovija noseća, nagovorili su svoga gospodina, koj je onda imao šestnaest godinah, da se ženi. Sofija hotila je razmetnuti ovu njihovu odluku, ali joj nije izišlo za rukom. Petar dakle na 29. sičnja 1689. zaručio je sebi *Eudoksiju Federovnu* kćer bojara *Fedora Lopuhin*

*) Caes. lib. 2, de bello Civil.

kuće i kolina od starinah na glasu; i godine slideće dobio je od ovoga zaručenja jedno čedo muško. Ovo je bilo, što je razsulo svukoliku osnovu Sofijinoga Galicina, koj, dok je na vojski bio, strana Petrova toliko se je objačala, i toliko prikorila vladanje njegovo, i kano prvoga službenika, i kano generala, da kada se je vratio s vojske, car Petar nije ga hotio prida se pustiti: Stresla se je Sofija na ovu omrazu, u koju je upao njezin milostni; ništa nemanje sve je činila, podlagala se je, milolagala, grlila, molila dok je zadobila, da Basilija pustit bude caru Petru za celovati mu ruku, premako je to bilo s veoma malenom zadovoljštinom njegovom, buduć da je morao mlogo zalogaja od prikora probaviti poradi svoga vojvodstva, od kojih se nije mogao izgovoriti. Sofija, uzamši opet sloboštinu, da može pred očima svita opravdati svoga milostnoga, izkala je od carah dopuštenje, da može darivati sve one, koji su carstvu služili prošaste vojske. Car Petar, koj je počeo poznavati, što će to reći vladati, bio je protivan govoreći: da je potribito najpri izviditi zasluženja, pak onda polak zasluženja plaću dati i darivati. Ali nije ova misao Sofijina bila, koja je hotila ukazati se da je ona, koja daje milosti, i zaradi toga toliko je kod braće dosadljiva bila, dokle god nije i Petar privolio njezinu zaktivanju.

Jedva je zadobila dopuštenje i odmah je svojim Galicinom, koj je prvi bio, učinila pismenu uredbu od darovah. Njemu je dakle odredila dati hiljadu i pet stotinah kućah seoski u različitih državah; što je takodjer poklonila i nikima drugima bojarom, koji su bili sa strane njezine. Oficire posli toga darovala je polak njiovoga dostojanstva; i nike plemenite, za imati više prilipiti na svoju stranu. Ovo ovoliko blagodarje uzrokovalo je, da car Petar i s njegove strane općina boljma su otvorili oči, kada su vidili Sofiju tolike razsipati milosti i davati personama od svakovrstnog stanja, koji su se okolo nje skupljali, za činiti joj dvorbu; a osobito kad su vidili, da je s njezine strane veći dio vojske, navlastito pak da su i strielci prignuti na njezinu službu.

Iz ovakoga promišljanja, koje su imale obadvi strane, slidila su odlučenja i odredjenja jedne strane, protiva drugoj. *Nariškini* sudeći s razlogom, da je pogibeljno na jedan put satrti vlast Sofije i Galicina, počeli su oko toga raditi iz daleka. Sofija opet s druge

strane opazila je dobro, da se Petar uzdiže i veće svrhu nje i svrhu onih, koje je ona uzdigla, svoju oblast očito ukazuje, sudila je, da će se ona na jedanput pritisnuti i strmoglaviti, ako pusti da tako stvari prolaze, i zato počela se je kajati, što je slidila viće razborno Galicina. Zazvavši ga dakle u svoju sobu, prikaza mu srditim licem prikor, koga je ona morala trpiti od svoga brata, zaradi njega, kad ga nije hotio k sebi pustiti, da mu ruku celuje, i koliko je brat njezin tvrd bio, za dati dopuštenje, da ona nike daruje, koji su služili vridno u vojski; pak taknuvši mu ruku, reče: *da će on biti prvi na prikazalištu za izgubiti život, ako se uznasliduje još kasniti.* Galicin nije mogao reći, da je njezino razloženje brez temelja; medjuto mogao ju je naučiti, da je sama njihova polehpnost bila uzrok od onoga, što se oni boje, i da nebi upali u toliki strah, da budu bili zadovoljni od onoga stanja u komu su. Ali ako Galicin nije bio toliko silovit, koliko Sofija, sa svim tim bio je jednako š njome polehpan: jesu, koji vele, da je on imao odluku nju privariti, i zaručivši ju sebi, kako je ona tražila, hotio je na pristolje staviti svoje sinove, a ne one, koje bi od nje i š njome zadobio. Kako mu drago ta stvar bila, ele Galicin dao je njoj *kartubianku (list papira bio sa samim ozdola podpisom svoga imena)* da on pristaje na njezino odredjenje i odluku, koja je bila, da će ona prije uzeti život braći, nego li da ide, i da se u manastir zatvori. Hotio je svidljivi ovi službenik u skrovno misto metniti svoga sina s jednom stranom od svoga blaga, i poslati ga u Poljsku, ali neuztrpljivost Sofije nije dala vrime njemu, da može ovu svoju odluku izpuniti.

Car Petar bio je u jednomu kestelu blizu Moskve, kada je Sofija snovala protiva životu njegovomu strahoviti i nemili dogovor. Zvala je k sebi nevjernika *Šaklovitoga*, koj je bio na misto Kovanskoga poglavar od strieljacah, njemu priporuči, da hitro i s opaznim načinom umori, nesamo Petra, veće i mater i veću stranu od njegove rodbine i prijateljah. Uzamši s veselim licem ovu pogrdnu priporuku, trči k svojima vojnikom, i odabravši okolo šest stotinah, kaže im naredbu i zapovid, koju su morali onu noć izvršiti, obećajući jim za plaću dobra oniuh, koje će pomoriti. Ali našavši se dvojica izmedju njih, koji su se strašili omočiti ruke s krvjom svoga principa, uklonili su se otajno odletivši kanoti u kastel, gdi je bio car Petar, komu su svakolika prikazali. Mučno je Petar po-

virovati mogao ovoliku opačinu svoje sestre, i svojih vojnikah; sa svim tim da se vrime negubi, poslao je odmah u Moskvu svoga jednoga ujaka s principom *Boris Galicina*, da izvide, je li istina, ili nije, što se je prikazalo? Jedva su na pol puta bili ova dva izviditelja, i evo opazili su, da dolazi prama kastelu jedno mložtvo strieljacah prid kojima je *Šaklovitì*, koj bi doistine na njih prve bio udario, da se nebudu uklonili, i našavši put krači s hitnjom prid noge svoga principa došli prikazavši mu dojduću pogibio. Onda Petar, kako godje prije osam godinah u naručaju kneza *Golovina* s hitnjom nošen bio u manastir trojstva, tako sada što bržje metnio se je u svoja kola zajedno s materom i zaručnicom, premako nosećom, i uklonio se je u isti manastir, misto, kako smo veće rekli, sa svime sigurno. Došavši *Šaklovitì* sa svojim izmetom puka u kastel, ostao je kano izvan sebe, čuvši, da je car Petar sa svim svojim dvorom malo prije s hitnjom otišao: niti je dvojio, da nije izdat. zaradi šta, da pokrije svoju zloću, kano da je prominio vojnike, koji su na straži u kastelu bili, vratie se je vaskoliki smeten k Sofiji.

Ovi dogadjaj, koj bi pristrašio svako drugo srce, Sofijino ni malo nije uplašio. Ona je odredila tako se vladati, kano da nije ništa znala od onoga, što se je dogodilo u kastelu i u manastiru. Princip *Galicin* davao je viće, da se ukloni š njime u Poljsku. *To bi bilo*, odgovorila je ona, *ostaviti strašivo svoju stranu, i izpoviditi zloću, koju nami pripisuju*; *ako sada stvar nie izišla za rukom, biti će vrime kada će se opet kušati, makar ja ista bila izvršiteljica. Doklegod mi vladamo s carom Ivanom, sve možemo činiti u ime njegovo. Petar nemože imati nego li polovicu u zapovidanju. Ja imam na strani mojoj strieljce, i zadobila sam s darovih mloge druge od carstva, koi će za moju korist stajati.* Galicin videći Sofiju stalnu u svojoj odluki, morao je čekati sve ono, što će sliditi, i dati svoj život poradi otvrdnutja svoje gospoje. Toliko je istina ono, što je Augustin rekao: *Da u dvorovi principah po putu svejednako pogibeljnomu, dojde se općenim načinom na pogibio najveću od poštenja i života.**) *In Principum Curiis per pericula ad grandius periculum peruenitur.*

*) S. Aug. de Civit. Dei.

Slideći dan proglasito je bilo po Moskvi sve, što se je u kastelu dogodilo. Sofija ukazala se je ustrašena, i kano zanešena, čineći se brižna za sačuvanje svoga brata. Izmislila je ovi način od himbenosti da privari puk i općinu, da se tako krivica od ovoga pogrdnoga dila na koga drugog obori. Ali jedan bojar poslan k njoj od Petra kazao je prid očima njezinima, da se u dvoru svekoliko znade: oštro ju je prikorio od strane cara, i nazvao ju je *nevjernicu i izdajnicu*. Koja ništa nemanje sa svom sloboštinom odgovorila je: „Da ona nie zaslužila, toliko prikorenje; da je brat njezin privaren; da svakolika ona buna jest bilo tvorenje od jednoga straha brez temelja, i da se njoj čini privelika nepravda scineći ju od toliko crne duše, da bi ona štogod samo mislila protiva životu svoga brata, i svoga cara, komu je ona sačuvala s tolikom brigom njegove države u vrime njegova ditinstva."

U ovo vrime, kada se je Sofija nastojala opravdati, Car Petar odredio je prikazati bojarom, i svoj plemeštini pogibio, u kojoj se je nahodio, ponukujući svekolike, *da koji god srčano žele njegovo sačuvanje, da dojdu k njemu u manastir*. Dosta je to bilo, da leti onamo, rekavši, vaskoliki svit. Učinivši posli nikoliko vićah svojima virnima, poslao je zapovid Galicinu, da ima dojti u manastir, i njemu se prikazati: ali ovi nesrićni izgovarao se je, *da car Ivan hoće, da kod njega bude*. Sofija, videći, da stvar čini se stavno, tražila je da se osigura sa strieljcima, zadobivši na stranu svoju manje oficire, koji u ovakvima prigodama više mogu učiniti nego li tisućnici: cara Ivana takodjer utvrdila je sa svoje strane, čineći ga virovati, *da svekoliko čini se protiva njemu, i da Petar drugo netraži, nego da svukoliku oblast k sebi privuče, a njega od vladanja izbaci*. Prem ako slabost Ivana nije pripustila, da bude mlogo oćutljiv na ovo, što mu je sestra govorila, sa svim tim podboden i od svoje zaručnice i od Galicina, dao je on isti prvi put i možebit jedan jedini put u svomu životu, zapovid strieljcem, *da ostanu kod njega u palacu, i da neslušaju nikakvu zapovid brata, koi traži, da carstvo uzbuni:* riči, koje je Sofija znala produljiti po svomu načinu, nadodavši ove druge: *i da će život izgubiti, koi bi se smio nepodložiti*. Evo kakva je smetnja u dobromu vladanju, kada ih ima više, koji vladaju; i evo kako je s razlogom rekao Homero,

da u carstvu jedan valja da bude samovladaoc:*) *Non est complures regnare bonum, imperet unus.*

Strielci, koji su doistine veće bili primili zapovid od cara Petra, da u manastir dojdu, nisu znali, kuda se moraju okrenuti. *Šaklovit* zapovidao je, da ostanu u Moskvi; sa svim tim mlogi od njih uzeli su put od manastira, koje vidivši ostali za njima su se svi uputili osim poglavara i nikoliko drugih, koji su većma krivi bili. Sofija još nije bila do sada izgubila srčanost, veće misleći kako bi umirila srditost brata, odredi poslati mu svoje dvi tetice, sestre cara Aleksije, koje su po isti način ostavile manastir, za moći živiti razkošno u dvoru. Ove je naučila što će govoriti prid Petrom za moći sebe opravdati, i za oboriti svu krivicu na zlovoljne vićnike, koji traže svoju korist u nemiru carskoga dvora, i da svekolike tužbe, koje su mu u glavu metnili, jesu same laži, kano i ona, koju su na nju oborili prije nikoliko godinah, da je ona bila u dogovoru s Kovanskim. Otišle su dvi ove principovice u manastir, i prostrvši se prid noge svoga bratića, zaklinjale su ga, „da neviruje lažljivomu glasu, koi je izišao od zlovoljnih samo, da metnu svadnju i neslogu medju bratom i sestrom;“ nadodale su i ovo: „da bi ona sama bila došla, da se neboji toliko velike oblasti od svojih nepriateljah, koju imadu kod vas: drugačje ona je pripravna ukazati svoju podložnost, i koliko scini vlast svoga brata, kojega život toliko je njoj drag, koliko svoj vlastiti.“ Petar slušao je obadvi govoriti s uztrpljenjem; ali posli činio im je očito ukazati, da je svekoliko istina prava, što se je proglasilo protiva Sofiji; onda one ustrašivši se, izpovidile su, „da se neće više vraćati u Moskvu, veće, da će ondi ostati s njime, i umerti.

Glas, koga je imala Sofija od zla izlazka ovoga poslanja, jest ju veoma oborio; ništa nemanje za neostaviti ni jedan način, smislila je, da se uteče svešteničstvu. Znala je, da je patriarka Rusije u veliku štovanju, ne samo kod puka, veće i kod carah; otišla je dakle k njemu, i prikazala mu je s takvim vezom svoje stanje, da je on postao njezin branitelj. Bio je on jedan poštovani starac toliko poradi godinah, koliko poradi čista života. Imenovao se je Adrijan, i bio je deseti patriarka u Rusiji. Primit je

*) Homér. Iliad. 1.

bio od cara i od svega dvora, kako se dostoji. Govorio je Petru koliko je mogao mećući prid oči i evangelije i dužnosti prama svomu plemenu i prama carstvu; ali car Petar zatvorio mu je usta, kada mu je očitovao nevjerstvo i dogovor Sofije malo ne izvršen; i baš činio ga je zamuknuti, kada mu je kazao, da je on isti morao život izgubiti, i da je arkimandrita *Silvester* odredit bio za stolicu patriarsku u Rusiji. Ustrašivši se ovi dobri starac, izgubio je besidu, i odredio ostati dvoreći cara Petra.

Sofija izgubivši i ovo ufanje, niti znajući što će činiti, odlučila je, da ona ista ide u manastir za opravdati se kod brata, posli kako je zatvorila u palacu *Šaklavitoga* s nikima od veće krivice strieljcima, da ih može pridati, ako bude potriba, a ona u miru ostati. Uputila se je dakle k manastiru, združena od Galicina, i od niki drugih od dvora. Petar razumivši ovu njezinu odluku, poslao je prid nju jednoga plemića od svoga dvora, da joj kaže u ime svoje: „da neće biti primljena u manastir po nijedan način, i zaradi toga da se povrati;“ kako je i učinila svakolika smetena. Galicin slidio je put svoj, ali prid vrati manastira ustavljen, pridat je bio dobroj jednoj straži, da se čuva. Petar hotijući ići po pravici protiva svima, koji su u ovomu opakomu ugovoru bili, poslao je jednoga tisućnika s tri stotine vojnikah u Moskvu, za uhititi izdajice veće zabilježite na jednoj artiji. Došavši ovi oficir onamo, prije svega pitao je Sofiju za *Šaklovitoga*, koja ukazala se je ništo malo protivna za odgovoriti. Ali tisućnik, koj je imao zapovid od cara Petra, dao joj je razumiti, da neće imati nikakvi obzir na nju, ako se neizvrši odmah što se ište. Na ove riči Sofija, neznajući veće što se čini, ostavila je i dala na smrt onoga čovika, komu je prije nikoliko danah toliko blaga obećala. Odmah, kako je tisućnik u rukuh imao Šaklovitoga, i njegovo društvo, činio ih je u gvoždje metnuti i u manastir sprovoditi. Onda je Šakloviti bio prikazan jednomu viću od sudacah, za ti posao odredjenomu. Držali su ga ovi za četiri ure na izpitivanju, niti su mogli od njega imati, da istinu kaže, onda je bio metnit na muke. Nije mogao nesrićnik mukama odoliti; od kuda videći da mu je svejedno, ili kazati istinu, ili tajiti, posli nikoliko udaracah primiti od dželata, izpovidio je, da je on na sebe uzeo ovo opako dilo, da ubije Petra s materom, sa zaručnicom, i s ujacih njegovih. Kazavši ovu istinu, bio je opet odveden u tavnicu, morao

svekoliko izpisati i svekolike imenovati, koji su bili dionici od dogovora. Ovo isto i drugi potvrdili su, i zaoto je slidilo, da se izrekne odsuda. *Šakloviti* bio je odsudjen, da se kolesom tare, i da mu se odsiku ruke, noge i glava. Ovaku istu smrt morali su podniti i dva strieljca, koji su morali izvršiti rečeno ubojstvo, drugima je bio odsičen jezik, a drugi su protirani u izagnanstvo, Za Galicina od potribe je bilo, da se umetne, i sriedostavnik bude princip Boris njegov sinovac, da mu se život oprosti: odkuda bio je poslan sa svojima na krajeve polunoćne carstva, da živi ostale dneve svoga života; a dobra njegova svakolika bila su uzeta.

Ostalo je još, da se kaštiguje Sofija, kano početnica od svega; ali Petar sudeći, da nije stvar pristojna ozloglasiti jednu principovicu od krvi carske, po mudroj besidi cesara Tiberija, koj je običavao govoriti: Da se od principah moraju sramote domaće prije pokriti, nego li proglasiti*): *Ob externas victorias sacrari signa: domestica mala tristia operienda:* zadovoljan je bio moliti ju, da ostavi palac i da se ukloni u manastir, koga je ona ista sazidati činila ne daleko od Moskve. Sofija nije hotila pokorit se, veće je nastojala vrime dobiti, da može izpuniti drugu svoju misao, i uklonit se u Poljsku, za iskati branenje od one krune. Ali car razumivši svaka, dao je oštru zapovid komendatu od strieljacah za odvesti ju silom u manastir rečeni; zapovid je bila izvršita, i manastir obkolit od stražanah, za nepustiti nikoga, da ju pohodi. Takva je bila svrha od vladanja Sofije, gospoje drugačije od oštra razuma, ali od velike oholosti. Petar isti, koj ju je dobro poznavao, imao je uvik visoko scinenje od njezine okretnosti i vridnosti. Zabludila je ona brez svake dvojbe, jerbo nezadovoljna s onim visokim stanjem, u komu je bila, hotila se je popeti onamo, gdi joj nije dopustito bilo.

Dva dana posli toga vratio se je Petar u Moskvu svojom zaručnicom, i sa svim svojim dvorom, unilazeći kano slavni pridobitnik kroz polovicu svojih četah vojničkih, koje su stajale s oružjem. Car Ivan, koj je vidio i gledao svekoliko stvarih dogoditi priobraćanje svojom naravnom neoćutljivostjom, izišao je za primiti svoga brata, i zagrlivši jedan drugoga obećali su si bratinsku ljubav, i skladnost, i posli toga uklonili su se svaki u svoj stan i sobe od pa-

*) Tacit. Ann. lib. 3.

laca. Od onoga časa nije veće imenovan bio Ivan kano vladaoc, do svoje smrti, koja se je dogodila posli šest godinah. Od ovoga dakle vrimena može se brojiti carstvo Petra velikoga, koj je onda primio, bivši od osamnaest godinah. Vladanje i upravljanje svojih državah.

Uživao je princip *Boris Galicin* svukoliku milost cara; ali *Nariškini*, koji su ga u dvor uveli, da bude protiva *Busiliji* Galicinu. počeli su se sada toprvo sićati, da su zabludili, kada su vidili, da on svekolike stvari upravlja s onom istom vlastjom, s kojom je stric njegov upravljao. Zaradi toga toliko su činili i toliko su nastojali, da je Petar najposli na zaktivanje matere, i ostalih svojih obećao, da će ga odalečiti od dvora. Omirisavši ovo Boris, hotio je pridteći isto naredjenje, uklonio se je u svoja dobra, neiskavši od nikoga dopuštenje. Bio je istina jest zvat od cara opet u dvor, ali se nije mogao obdržati protiva mogućoj strani *Nariškinah*. Odkuda otišavši sa svime iz dvora, bio je odabran za prvoga službenika i vićnika *Leon Nariškin* brat carice matere, i ujak cara Petra.

Držao je onda Petar kod sebe nike vridne stranske oficire, s kojima je večao, i od kojih je vića tražio, za moći puk svoj uljuditi, što je veće u srcu imao, od kako je razlog dobio. Iz medju ovih prvo misto kod njega imao je gospodin *Lefort*, koj je iz Genfa svoje domovine najpri otišao u Amsterdam za naučiti trgovinu; ali posli zamilovavši se u stanje vojničko prišao je u Dansku; odkuda došao je u Rusiju, i službu dobio medju vojnici moskovski.*) Budući on bio imenovan zapovidnik od jedne čete stražanah, koji su u vrime bune združili cara Petra u manastir Trojstva, imao je sriću, da se poznade od mladoga principa, koj se je u njega zaljubio, i hotio ga je posli uvik kod sebe imati. Nasladjivao se je s njime razgovarati od običaja i ćudi drugiuh narodah Europe, od nauka njiovog vojničkoga, od trgovine, od brodarstva, od vladanja, i bogatstva: s njegovim vićem činio je sebi spraviti malu ladju s jedrama i s topovih na priliku ladje bojne, svrhu koje je

*) Primljenje gospodina Lefort u milost cara Petra drugačje se prikazuje od gospodina od Motraye, pisaoca francuskoga u imenovanoj knjigi: Biljezki razsudni svrhu dogadjajah Karla XII. Ali ja držim se pisaoca Moskovskoga, toliko u ovoma, koliko u mlogima drugima osobitostima.

učio prve uprave od morskog brodarstva na jezeru perejaslavskomu, kako smo gori rekli.

Uvižbao je Petar, koliko su prignuti strieljci na uzbunjenje, i sročenje protiva njemu istomu; smislio je dakle, da ostavi i izkorene ove vojnike. Strieljci bili su vlastitim načinom učeni pišci carevi, kojiu broj bio je od trideset do četrdeset hiljadah, i koji su imali svoje pribivanje u Moskvi i okolišu. Budući pak, da su imali nike polaštice, bilo je medju njima mlogo i od varošanah prvovlastnoga grada. Petar dakle odredivši na misto oviuh druge pišce uzdignuti, počeo je lipim načinom, i učinio je najprie jednu malenu četu od samih petdeset vojnikah, razlučenih od strieljcah i sastavljenih s veće strane od stranskih. Hotio je, da ova bude zaodivena, i da čini okretanja, i gibanja oružja na niemačku pod zapovidjom rečenoga gospodina *Leforta.* Za uzsloboditi ovu novu četu vojnikah, hotio je on isti služiti najpri kano bubnjar, pak kano kaplar, posli toga kano stražmeštar, dokle nije došao na kapetanstvo. Onda je Petar često izilazio na očita mista, i komendirao svoje nove vojnike čineći ih okretat se sad na livo, sad na desno, sad puške puniti, sad vatru davati, i tako od ostaloga nauka vojničkog govoreći, da su isti strieljci dolazili gledati, neznajući, da će ona mala četa s vrimenom uzmložati se, i učiniti se jedna strahovita vojska, kako je i bilo, s njiovim satrvenjem; jerbo oficiri stranski, dobavivši dobar broj od srčani vojnikah, osobito iz Niemačke, s koima su smišali Ruse na takvi način, da ona mala četa uzmložavajući se postala je najprvo jedan batalion, pak onda jedna regementa, a najposli mloge regemente, koje je Petar potribovao protiva Turkom i Svecesom, kako ćemo posli viditi.

Vojska je medjuto slidila sa sadružitima, i s Turci; ali Poljaci i Moskovi nisu bili podpuno i istinito priatelji, nevirujući jedni drugima. Turci koji su oćutili ovo neufanje, kušali su, da još veće učine, poslavši u Poljsku svoje odabrane, koji bi posiali u srcih Poljakah, da Rusija otajno radi oko mira s njima, i da je obećala sjediniti s njima svoje jakosti protiva Poljakom. Nadodali su i ovo isti odabrani, *(Deputati)* da je ovo dilovanje počelo još od onda, kada je sultan godine prošaste bio poslao Galicinu svoga poklisara. Poljaci, koji doisto nisu s dobrim okom gledali Ruse, lasno su ovo povirovali, i dali su Turkom ufanje, da će oni s njima

s razbornim ugovorom mir učiniti. S ovom istom majstoriom Turci protiva Poljakom radili su kod cara Petra, koj dvojeći, da nejma kakve stvari otajne medju Turci i Poljaci, odredio je poslati u Varšavu svoga poklisara, da izvidi istinu, i da mu od svega, što se ondi čini, izpisanje donese. U to vrime turski odabrani, koji su u Poljskoj bili, vidivši njiovu jakost, i da neufanje prama Rusom biva veće, nisu marili za ikakvo dovršenje. Na takvi način ovi nevire napridujući s ovom prigodom, dosadni su bili Magjarskoj s vojskom na tri strane, od kojih jedna strana bila je od samih Tatarah, koji su mloga mista porobili i razorili.

Čuvši cesar što se je himbeno radilo od Turakah u dvoru ruskomu i poljskomu, odmah je poslao caru Petru u Moskvu gospodina *Kaunitza*, koj je očito ukazao onomu principu, da je svekoliko himbeno i lažljivo, što su mu dali razumiti Turci od Poljakah; pače da će isti kralj poljski vojvoda biti od svoje vojske protiva općenomu nepriatelju. Sa svim ovim car nije hotio za onda udariti na Tatare, a opet Poljaci kasno su se na oružje za onu godinu metnuli; zaradi toga Muhametanci imali su nika pridobitja u Magjarskoj. Ovo je bilo što je usilovalo cesara rimskoga poslati u Moskvu barona *Kurzen*, za podbosti žešće cara Petra, da metne vojsku protiva Tatarom, koji zabaviti kod kuće, nebi mogli dati pomoć sultanu. Divan, razumivši posao ovoga poklisarstva, odredio je i on poslati svoga poklisara u Rusiju, za prikazati caru mir s koristnom pogodbom; kojim poklisarom i isti kan Tatarah nikoliko od svojih jest pridružio. Odkuda dvor ruski vidio se je onda zazvan od dvi strane, da se je činilo, da pridobitje biti mora s one strane, na koju se Moskovi prignu. Ništa nemanje car primio je stranu krstjanah protiva neviri turskoj.

Medjuto, prem ako je Sofija bila zatvorena u manastiru, kuda dolaziti nikomu nije bilo dopušteno; sa svim tim imala je čudnovato niko udahnutje svrhu svega što je bivalo u dvoru i po ostalih državah, gdi je imala veliki broj od svojih naslidnikah otajno. Svaki dan, rekavši, očitovao se je, kakvi takvi dogovor, činjen protiva Petru, što je izpravljenja, i popravljenja neuljudnih običajah u carstvo uvodio. Toliko su ljudi prignuti, da s okom protivnim gledaju one

uredbe, koje za njiovo dobro želi utvrditi bdenje onoga, koi svrhu nji vlada.

Jedan ovakvi otajni dogovor protiva životu Petra, očitovan je bio istomu od *Daniela Menšikova*, koj je bio mladić rodjen od priprostih roditeljah, i prodavao svakovrstne poslastice po sokaci od Moskve, pivajući i glasom svojim budeći ljude na kupovanje. Medjuto narav mu je dala mloge darove, koji su ga učinili vridna od veće sriće. U ovoga se je dakle mladića Petar zaljubio, i činio ga je primiti medju svoje ostale, koje je na službu imao. Posli pak kako mu je otajni oni dogovor očitovao, svekolike umišane u dogovoru činio je oštro pokarati s izgubljenjem života, a mladoga *Menšikova* uzeo je za svoga najvirniega.

U isto vrime imao je veliko utišenje viditi vraćati se iz Kine svoga poklisara posli putovanja od dvi godine. Običavali su cari veće od mlogo vrimena slat kadkad svoje poklisare caru kinezkomu, toliko za potvrditi mir s njima, koliko za uzdržati trgovinu, koja je bila veoma koristna Rusiji. Godine 1692. hotio je i car Petar svoga poklisara poslati caru *Kum-Y*, koi je onda vladao u Kini, za prikazati mu svoje uzvišenje na pristolje Rusije i za uistinit ga od želje, koju je imao sačuvati mir i sklad od obadva carstva. Odabrao je za ovi posao jednoga plemenitoga Daneza imenom *Ebert Isbrand*, koj je od nikoliko godinah pribivao u Moskvi. Otišao je bio poklisar miseca ožujka s društvom od dvadeset i dvi persone; i dopro je na svrhi rujna blizu onoga velikoga zida, koj razstavlja Kinu od velike Tatarske. Svi putnici čudnovate stvari kazuju od onoga zida, budući da je dugučak od hiljadu i petstotina miljah talijanskih, debeo petnaest, a visok trideset aršinah. Imamo od pisaocah kineski, da jedanaesti vladaoc onoga carstva imenom *Oambi*, jest ga činio sazidati dvisto i petdeset godinah prie porodjenja Isusova: i to zato, da metne zagradu protiva utrkivanju Tatarah, koi su na Krainah od Kine sa strane polunoćne. Uzeo je *Oambi* od svake desetine ljudih svega svoga carstva tri čovika, i dovršio ga je za pet godinah. Poklisar ruski bio je primljen od onogá vladaoca u Kini sa svim ukazanjem od štimanja, i zadobivši ono što je tražio oddilio se je iz *Pekina* u prolitje 1693, a 1694 došao je blizu Moskve poslidnji dan miseca Sičnja. Nemože se izkazati s kolikom radostjom čekao ga je car Petar: i kano

nemogući ga dočekati u palacu izišao je prid njega izvan Moskve, da bržje čuti može svekoliko redom izkazanje svoga putovanja, i svoga poslanja. Toliku je želju imao još od onoga vrimena znati stanje drugiuh državah i vladaocah stranskih.

Imao je takodjer veliku želju za učiniti brodove i ladje bojne, da može svoga carstva trgovinu razširiti. Njegove države doticale su tri mora: Kaspiansko *(Hvalinsko)* more crno i more baltičko *(Iztočno)* ali nie imao nigdi luku, nego u kaspianskomu moru; koje misto nie bilo za veliku trgovinu, koju je mislio Petar uvesti u svoje države. Poradi mira učinita Sveckom još pod Basilijom Galicinom, nie mogao dalje ići od jezera *Ladoga*; nie dakle imao više nego crno more, po komu Turci nebi ga pustili, da projde carigradski prodor i Dardanele, pak da unidje u Arcipelag to jest more Egeosko, da može trgovati na sredzemaljskomu moru. Sasvim tim on je svoju misao slidio, i odabrao je prvo misto u Rusiji Veroniku, gdi će i shranište od brodovah biti, i brodovi se praviti. Imajući dakle prigodu odgovoriti zaktivanju rimskoga cesara, odredio je, da osvoi *Azov* ili *Azak*, rečen od starih zemljomiriocah *Tanais*, jerbo stoi kod usti rike Tanai ili Don, koja se izliva u gnjilo more, rečeno od sadašnji *Mare delle Zabaccke*: glasoviti grad poradi svoga mista, kastela i luke, i zato scinjen od cara za općenu korist, toliko za moći u uzdi držati Tatare od Krime, koi su mlogo dosadljivi bili Krainama moskovskima, koliko za moći utvrditi trgovinu, koju je naumio.

Godine 1695 izišli su na polje junačka dva strahovita samovladaoca od Europe: Petar I. i Mustafa II. Mustafa, koi je došao na misto Akmeta III. svoga ujaka, uputio se je protiva Magjarskoj. Petar, koi je onda bio od dvadeset i tri godine, uputio se je za obsidnuti Azov: Medjuto, premda iznenada zatečeni Turci toliko su učinili, da su po moru mogli u grad poslati dosti pomoći, za moći opriti se Moskovom. Car Petar prvi put pošavši na vojsku, želio je učinit se slavan, i zato svuda je trčao, svagdie pazio, svagdie naredjivao. Njegove čete više puta su se pobile s turskima, i uvik s koristjom; i veće počeli su biti grad s dobrim izlazkom; kada evo jedan izdajnik imenom *Jakob* učini nekoristno svekoliko napredovanje. Imao je on brigu na topove; ali primivši od jednoga bojara ruskoga, pod koim je služio niko pri-

korenje, smislio je, da se osveti, i zabivši svekolike topove ob noć, pobigao je u grad i svekoliko baši prikazao. Onda baša za moći napridovati po očitovanju rečene nevjere, izišao je sa svima svoima iz grada udarivši na Moskove. Ovi zanešeni, što nečuju svoje topove pucati, pali su u jednu smetnju, koja je bila koristna Turkom. Zaludu su car i generali kušali uzsloboditi svoje čete, da odbiu nepriatelja; jerbo veće više nikakva reda nie bilo. Onda pametni car činio je svoje ukloniti, i vraćajući se kući, odredio je dojduće godine ovo zabludjenje popraviti.

Budući pak opazio, da nie mogao učiniti pridobitje, jerbo nie imao zadosti brodovah, koi bi zabraniti mogli Turkom pomoć u grad slati; zato dao je zapovid nadstojnikom u *Vcroniki*, da za dojduću godinu, koliko više mogu, brodovah dogotove. I doisto, providivši od svega što je potribito za ovu spravu, imao je u kratko vrime zadovoljštinu viditi gotov jedan dobar broj od ladjah većih i manjih, osim nikoliko ladjah bojni nosećih po trideset topovah, Svi ovi brodovi spraviti su na rieki *Voronež*, odkuda spustiti su bili u *Tanai*, ili riku *Don*. Vojska po suhu bila je takodjer ove god. 1696. mlogo veća, nego lanske; i uzmložana s topovi i s havantopovi. Generali *Šeremetjev* i *Šein* obadva Moskova od plemenita kolina bili su prvi u armadi; a od stranskih *Lefort* i *Gordon* najuzdaniji cara Petra.

Došavši svakolika vojska prid *Azov*, hotio je Petar sam biti nadčelni vojvoda od morske vojske, davši generalu *Gordonu* upravljenje od obsidnutja; a Marešalu *Šeinu* brigu od svekolike armade. Duralo je obsidnutje skoro za dva miseca: u koje vrime Turci i Tatari činili su svakovrstne vištine vojničke, da bi mogli dignuti obsidnutje, ili barem pomoć dati obsidnutomu gradu. Car turski skupio je mloge čete, koje je činio sjediniti s Tatarom, da može poslati pomoć obsidnutima, koi baš sjedinivši se, došli su da udare na Moskove. General *Šein*, koi se je ogradio na polju, nie čekao, da nepriatelji dojdu do ograde, veće izišavši sa svoima konjanicih u manjemu broju, s takvom je silom na nji udario, da ih je svekolike odbio i razsuo. Ovi iznova sjedinili su se; ali *Šein* s takvom žestinom navalio je, i takvo poraženje od nji učinio, da više s ovolikim mloštvom svekolike vojske nisu smili doći, veće

samo kad kad na čopore male, kad su vidili za sebe dobru prigodu za ujagmiti hrane.

Neizišavši ovo kušanje Turkom za rukom, odredili su kušati, nebi li bolju sriću imati mogli na moru, nego li na suhu. Imali su oni u *Kaffi* gradu primorskomu od Tatarske mlogo galiah i galijicah, na koima lasnim načinom mogla bi se u *Azov* priniti i pomoć i zahira. Kako god im je dakle ovi put bio srićan godine lanske, tako su mislili da će im biti probitačan i ove. Ali Petar razsuo ovu njiovu odluku na način slideći. Metnio je on jedan dobar broj od svoih brodovah za jednu adu malu blizu *Azova*, a on je s drugima ukazao se prama turskima, i tako se je ukazao, kano da biži od turski ladjah, da ih samo namamiti može do ade, i tako je bilo. Turci privareni počeli su za njim ići u potiru; a kada su došli, i kano prošli adu, onda Rusiani, koi su ondi bili u zasjedi, navalili su iza ledja, a Petar okrenuvši lice navalio je na nji s prida s takvom srčanostjom, da su Turci ostali smeteni; i zato Moskovi uzeli su im mloge galie, natovarene s ljudma, s hranom i s novcih, osim onih, koje su činili potopiti.

Turske galie, koje su ostale, uklonile su se mlogo izkvarene: car Petar, koi nie dvojio, da će se nepriatelj opet povratiti, nemogući se služiti s ovom majstorijom, drugu je izmislio. Činio je na rečeni otočić ili adicu priniti zadosti topovah, i na jedno topnostanje dobro utvrdito redom je pometao, kada se je nepriatelj vratio, svekolike ruske bojne ladje nasrnule su s takvom ljutinom na turske, da su ove morale se ukloniti k onoj adici. Onda Moskovi iz topovah, koji su bili ondi razredjeni, počeli su biti ladje njiove s takvim dobrim izlazkom, da su veću stranu satrli, a drugo što je ostalo svekoliko raztirali.

Ovo drugo pridobitje Moskovah svrhu Turakah na moru uzrokovalo je, da obsidnuti u *Azovu* nikakvo više ufanje za pomoć moći dobiti, nisu imali. General Gordon medjuto sa suha bio ih je u tisno metnuo. Učinio je on nasap, i ogradu utvrdio toliko visoku, koliko istoga grada, odkuda je svejednako vatru davao, i zidove grada razbijao tako, da je veće na više mista otvor zida učinio. Car Petar prem ako je upravljao vojsku na moru, dolazio je ništa nemanje i ovima, koi su na suhu bili, da njiove poslove vidi. Nemože se izkazati, koliko su razveseliti i uzsloboditi bili vojnici,

kada su ga kod sebe vidili.*) *Viso in acie Imperatore, animi militum accenduntur.* Toliko većma, kada su opazili, da on isti uzima i motiku i kolica za pomoći nji ondi poslujuće. Videći se obsidnuti u takvoj tisnoći, brez svakoga ufanja za dobiti pomoć od svoga sultana, odredili su pridati se. Car Petar znajući dobro u kakvoj su nevolji, nie hotio dati im drugu milost, nego ovu, da slobodno izidju iz grada, ali brez oružja i brez prateža, i najposli s ovom pogodbom, da mu pridadu onoga izdaicu, koj je lanske godine topove zabivši k njima utekao.

Ovo zadobitje veliki je strah uzrokovalo, ne samo u Krimi kod Tatarah, veće i kod Turakah u Carigradu; buduć da je u vlasti Moskovah bilo pustiti ili nepustiti hranu, koja se od crnoga mora onamo prinosi. Medjuto car Petar nie hotio vrime gubiti, veće providivši *Azov* s vojnicih, koliko je on sudio da je dosti, s drugima je otišao za osvojiti mista, koja su bila u onomu okolišu, i baš osvojio je veću stranu od onoga primorja. Onda nepripuštajući mu veće vrime dalje ići, vratio se je pun slave u Moskvu, gdi za udahnuti sladkim načinom u srce svoga puka ljubav i štimanje od dilovanja vojničkoga, hotio je s nevidjenim ondi nakićenjem i veličanstvom unilazak svoj učiniti prolazeći kroz slavne obluke i vrata: na kojima su prikazana bila slavna pridobitja, osobito od *Azova.* Mlogi Turci i Tatari sužnji išli su prid kolih od slavodobitja medju kojima se je vidio oni izdajnik *Jakob* na jedni kolih, svrhu koi su bila uzdignuta višala, na koja su ga posli svršita veselja činili obisiti.

Kan od Tatarah bojeći se, da neizgubi veću stranu od svoih državah, dogovorio se je sultanom carigradskim, i poslao je poklisara u Moskvu, za prikazati caru mir, koi bi bio veoma koristan Rusom. Ali Petar, koi je hotio uzdržati viran svoj odgovor dvoru bečkomu, činio je kazati onomu Tatarinu, „da se ukloni odmah iz svoih državah, ako li pako kan njegov gospodar ima kakvi posao, neka se upravi rimskomu cesaru.“ Ovo plemenitoga crca dilo zadužilo je cesara na novo s carom učiniti sjedinjenje i društvo za tri godine, s ovom pogodbom, ne samo braniti se, veće i vojevati protiva tolikomu nepriatelju, i svrhu toga, „da

*) Tit. Livi. lib. 2.

jedna strana nemože mir učiniti s Turčinom brez druge.“ Prisvitla općina venecianska, koja je veliki dobitak učinila, kada je car na crnomu moru s Turci se zabavljao, i koja je vidila dobro uredjenje onoga principa, poslala je svoga poklisara u Beč s oblastjom, da i ona ulazi i sjedinjuje se s rečenim društvom, obećajući caru pomoć, koja bi bila potribita za njegovu službu; i zaisto poslala je posli malo vrimena jednu četu topčiah, i dobar broj majstorah za brodove.

Medjuto svršivši se u Moskvi veselje i svetkovanje poradi učinjenih pridobitjah, skupili su se bojari iz sviuh državah carstva, i došli su čestitovati caru srićno pridobitje učinito svrhu Turakah i Tatarah. Primio je Petar s veselim licem ovu njiovu čast i poštenje; ali uzamši prigodu, koja mu se je prikazala, počeo im je očito govoriti: „da svakolika dobra svrha, koja je izišla, pripisati se mora vojski na moru, s kojom ne samo da je zapričio Turkom dati pomoć u *Azov*, veće svrhu toga, da je uzeo njima nike šajke s hranom i s novcih.“ Govorio je na dilje, i ukazao: „Koliku korist i dobitak mogla bi Rusija imati, da imade veću vojsku i više brodovah osobito bojni na moru, kada ova mala zadala je toliki strah istomu Carigradu.“ Posli ovoga kazao im je svoje odredjenje, „da će on u napridak držati jedan dobar broj od galiah sa strane Azova, toliko za sačuvati ovo misto, koliko za moći unići na crno more; i zaradi toga da će on dozvati majstore iz Olandie, iz Anglie i iz Venecije, da se dogotove što bržje mogu.“ Najposli on isti metnio je na papir, i procinio na glave, koliko će koi dati od plemenitih, od varošah, od gradovah, pače i od istih manastirah bogatijih, da se učine na njiov trošak jedna ili dvi ladje bojne. Od potribe je bilo, da se svi podlože; i zaisto s tolikom marljivostjom i žestinom počeo je ovi posao, da prie nego se je peta godina svršila, vidilo se je u Veronici četrdeset dobrih brodovah bojni, trideset galiah, dvistotine bregantinah (tanke plavi) i jedan veliki broj od korabljicah, osim četiri stotine ladjah poveći na Dnieperu, i tristotine na Volgi. Izmedju ladjah bojnih bilo ih je, koje su nosile od trideset do šesdeset topovah; jedna pak, koju je isti car upravljao, kad se je pravila, nosila je osamdeset. Toliko je znao učiniti Petar u vrimenu, u komu je tolike dosade imao i u carstvu po uzbunjenju, i izvan carstva po vojskama.

Posli kako je Petar sve uredbe učinio bio za dogotovljenje brodovah, dozvao je k sebi službenike i vićnike, i kazao im je, da on ima odluku putovati po Europi, za izviditi ćudi, zakone, načine i običaje drugiuh narodah, i za primiti ono, što se vidi, da bude koristno za Rusiju. U isto vrime imenovao je od plemenitiji kućah jedan dobar broj mladićah, kojima je zapovidio. da i oni putuju na trošak njiovih otacah po različitih državah od Europe, za naučiti, štogod bude boljega i koristniega kod drugih uljudnijih narodah. Ove novine ranile su veoma jako srca još divia Moskovah. Nikada njima nie bilo dopušteno izići iz svoje domovine, nego semo jednomu poklisaru. Izići iz Rusije, bilo je do onda zabranjeno pod izgubljenje života; i to ne toliko poradi uma općenoga, koliko poradi vire i zakona. Popovi, služeći se s nikima redkih pisma svetoga, koje zabranjiva Israelićanom većati s narodih hudoviernih, metnili su u glavu Rusianom, da putovanja u druga kraljestva činiti će izkvariti i njiove običaje i njiovu viru. Cari pak nikada nisu ni mislili, da kuda otidju iz svoga carstva. Odkuda lasno se suditi može, s kakvim je okom ovu odluku Petra gledao oni narod, koi se je do onoga vrimena nahodio u izštetenju i krivoštovanju. Nemože se zatajati, da hotiti običaje puka priobratiti, jest uvik ne samo stvar mučna, veće i pogibeljna.*) *Velle mores mutare populi nec facile, nec tutum est.* Počeo je dakle puk mrmljati, govoreći: da će se uvesti smućenje u njiovu viru, tužeći se na inostrance, kano da su oni početnici od ovoga, dajući caru ovako zlo svitovanje. Veliki, kojima je težak jaram bio od cara metnut, i na brodove trošiti, i sinove svoje slati putovati po drugih vilaetih, priložili su se i ugadjali puku. Zlovoljni, koji su bili za Sofiju, nadodali su što su mogli ovoj buni na takvi način, da su si obećivali, da će im posao njiov za rukom izići s jednim općenim iznevirenjem.

Dosta je to bilo, za učiniti jedno novo sročenje protiva Petru. Glave od ovoga bili su tri bojara i zadužili su u svoje društvo jenoga tisućnika od Kozakah, i četiri kapetana od strieljcah. Njiova osnova bila je ova: Užeći nikoliko kućah oko palaca carskoga; jerbo su znali s kakvom hitrinom dotrkivao je car u ovake

*) Plut. in Parell.

prigode, sam on naredjujući, i zapovid dajući, da se što bržje vatra ugasi. Odredili su dakle ove nevjere, da ga smaknu onda, kada je on nastojao sačuvati i njiov život, i njiovo dobro. Pak posli toga, da izvuku Sofiju iz manastira, i da ju okrune. Strieljce hotili su postaviti na njiovu staru pravicu, da stražu drže u palacu, a stranske sve pomoriti, kano one, koji su takve novine caru odahnuli. Dan za izvršiti ovo sročenje, odredjen je bio drugi veljače. Ali na nadvečerje rečenoga dana dva kapetana, udareni u srce od straha tolike zloće, koja se je učiniti morala, trčali su i prostrvši se prid noge cara, kazali su mu redom vaskoliki dogovor, i očitovali početnike. Nahodio se je onda car Petar u kući gospodina *Lefort* svoga priatnoga. Slušao je strahovito ovo prikazanje brez svakoga zlamenja od straha, i pofalivši ljubav prikazaocah, koju su imali prama njemu uzeo je nikoliko od svoih virnih, i trčao je da se uhite osobite glave od sročenja, medju koima je bio jedan od vića njegovoga vlastita. Odredio je, da im se po pravilu učini sud, i posli kako su metnuti bili na muke, izkazali su istinu. Svekoliko je učinito hitro, i na takvi način, da na petoga ožujka izvršita je bila odsuda na velikomu trgovištu s kaštigom odreditom po pravdi carstva protiva krivcem od uvridjena veličanstva carskoga. Najprie svakomu je bila odsičena ruka desna i noga liva, pak onda ruka liva i noga desna; najposli glave, koje su bile stavite na stupove za tu svrhu usadjene. Trupovi ostaviti su bili na istomu piacu za niko vrime i dati psima; posli pak baciti su bili u jednu rupu. Cinilo se je, da, za osloboditi se od svakoga straha ovakiuh dogovorah, morao je Petar uzeti život i istoj Sofiji, zaradi koje su se ova dogadjala, i našto su ga niki svitovali; ali ovdi se je ukazalo njegovo uztegnutje i razbornost; misleći on, da Sofija u ovomu poslidnjemu dogovoru nie bila umišana, kako doistine i nie mogla biti, nie pripustio, da joj tko dosadan bude, veće da živi mirna u manastiru ostalo vrime od svoih dnevah, koje je svršila smrtjom naravnom posli šest godinah.

Utišivši se na ovi srićni način uzbunjenje, počeo se je Petar na put, toliko želit, pripravljati. Car Ivan umro je veće bio iz početka godine prošaste, i nie ostavio, nego li dvi kćeri. Petar imao je od carice Eudoksije tri sina, od koih sam *Aleksija* prvo-

rodjeni živio je. Eudoksiju, prie nikoliko godinah Petar bio je ostavio i poslao u jedan manastir, nezna se pravo, ili poradi kakve sumnje, koju običaju imati muževi, ili jerbo je bila umišana u kakvomu dogovoru; i tako nijedna stvar nije ga više zadržavala. Odluči dakle diliti se iz svoih državah, i putovati nepoznan po drugih državah, to jest: odredio je skinuti sa sebe veličanstvo cara, i obući se stanjem jednoga podložnika, budući, da se nemože zanikati, da svaki princip izvan svoih državah podložit se mora gospodarom oniuh mistah, priko koih prolazi. Odredjenje istinito pogibeljno, i od koga se malo izgledah nahodi u dogadjajih. Putovao je izvan svoih državah po Aziji i po Afriki veliki Aleksandro, ali poradi želje za dobiti druge zemlje; pak opet njegovo putovanje nie bilo, nego da kvari i razsipa tudja kraljestva i države, brez popravljenja svoih u Macedoniji. Nie tako naš Petar. On je putovao kano filosof, kako su činili Pitagora, Sokrat i Plato. Hotio je putovati, da može kanoti ukrasti, s kradjom pravednom, što god najde dobroga od čovičanstva kod drugih narodah, za moći doniti k svoima. S naravnim razumom dokučio je on, premda nie u knjigah štio ono, što je Aristotel pisao: da neizlazi općenim načinom dobar princip, koi nie drugom principu podložan bio:*) *Non contingit eum bonum principem agere, qui sub principe non fuit.* Imenovao je dakle jedno plemenito poklisarstvo sastavljeno od tri persone sebi najuzdanie; koje su bile: gospodin *Lefort*, knez *Golovin* i gospodin *Voznicin* (Voskrifstein, *Tomikovich.)* On pako učinio se je, kano drug od istoga poklisarstva vodeći sobom jedan dobar broj od plemenitih mladićah, iz medju koih svitio se je princip Sibirski snilazeći od starih carah Siberije. Činilo se je, da će vladanje carstva pasti za to vrime na gospodina *Romodanovski*, koi je u Rusiji bio *vicecar*, i od najplemenitije kuće. Ali Petar, znajući dobro onu uredbu vladanja, koju je Aristotel izrekao: da princip nepridaje lasno jednomu čuvanje od sviuh državah.**) *Principes nullum virum totius sui dominii faciant custodem:* imenovao je tri vladaoca, *Leona Nariškina* svoga ujaka, kneza *Galicina*, i principa *Prozorovski*, koima je priporučio svoga sina, i vladanje od državah; davši vlast svrhu sviuh vojnikah

*) Arist. Polit. 3.
**) Arist. Polit. 5.

generalu *Aleksiji Šein.* Da se pak strieljci opet nepovrate na dogovore, i na uzbunjenje, jest jih razdilio po drugima četama, koje su čuvale Kraine; ostavivši za Moskvu dvanaest hiljadah stranskih, koima je zapovidao general *Gordon,* Skoces rodjen, ali jednako ljubljen od svoih vojnikah, i štiman od Moskovah.

Uredivši ovako sve svoje stvari, odili se car svoim družtvom, koje je hotio da se imenuje *veliko poklisarstvo,* na početku maja miseca god. 1698. i za nikoliko danah dojde u *Rigu* grad plemenit od Livonije, koi je onda spadao na kralja šveckoga. Budući ovi grad bio prvi izvan svoih državah, nemože se izkazati, s kakvom željom Petar je obhodio svekolike strane, za moći promotriti uredjenje putovah, uzidanje kućah, svakovrstne zanate, umijenje i hitrinu zanadjiah, a osobito kalup utvrdjenja i ograde mista. Komendat istoga grada niku sumnju imajući, možebit ne brez uzroka, uzsudio se je pripričiti Petru zadovoljštinu, s izgovorom, da takvo hodanje, i motrenje nie pripustito u jednomu gradu na Kraini, navlastito kad nezna tko je, i odkud je došao ti nagloželjni obtrkaoc. Neka svaki sudi, jeli se mogao Petar uzstaviti, da se nerazjidi, na ovu ovaku suprotivnost?

Ali nie samo ovo jedina pogrda, koju je u Rigi primilo veliko poklisarstvo rusko. Bilo je u pogodbi oviuh dviuh dvorovah, da prolazeći priko državah jednoga poklisari od drugog dvora, dade im se sve potribito, i za ljude i za živinu, zajedno s gostionicami, s vožnjom, i s brodovih badjava. Vladaoc Rige, koi nie mogao neznati ovu pogodbu, nie im ukazao ni službu od čovičanstva, koja se čini plemenitima poradi poštenja. Ne samo, da nie prid nji izišao, veće nie pustio ni drugoga kogagod na misto svoje. Dao im je gostionice za pribivanje, ali priproste i izvan grada. Kada je poklisarstvo poslalo k njemu jednoga od svoih plemenitoga, za dati mu na znanje od svoga došastja, i za iskati ono gostenje, koje je biti moralo po staromu običaju, i po pogodbi jednomu principu bližnjemu, i priatelju, onda se je rečeni komendat učinio bolestan poradi žalosti, koju mu je uzrokovala smrt jedne njegove kćeri. Najposli zvao je k sebi u sobu poslana Moskova, i rekao mu je: da pozdravi od strane svoje poklisare, i da ište oproštenje, što nie mogao on sam doći, za pozdraviti ih poradi bolesti: nadodao je posli, da će on dati uredbu stra-

žanom svoim, da jih puste i u grad unići, ali budući da je ovo misto na Kraini, neka nemotre zidove i ogradu, niti neka se k njima nepribližuju, drugačje primoran će biti vrata im zatvoriti. Ovo isto činio im je obznaniti po jednomu svomu oficiru, koga je bio poslao za pozdraviti ih od strane svoje. Budući pak poklisari odgovorili mu: da se čude, kako gospodin komendat može imati sumnju od plemenitih personah i priateljah, kakvi su svikolici bili od društva poklisarstva; zaradi toga on opet iz nova činio im je kazati: da imade više uzrokah od opaze i sumnje; i naredio je, da, ako koi od Moskovah hotio bi u grad unići, združe ga dva vojnika švecka s puškom na ramenu, i da ga za dužje vrime ne puste ostati, nego li za dvi ure. Što se je takodjer dogodilo istomu caru, s velikim njegovim mrzenjem i razjidjenjem srca. Još je na dilje išla obiest oviuh gradjanah. Željan Petar viditi nike brodove olandeske. koi su bili u luki istoga grada na sidrah, uputio se je po putu očitomu, koi onamo vodi. Budući pak oni put na mlogi mistih bio blizu zidovah grada, vikali su stražani na njega, da se vrati natrag, dižući pušku na njega. On je odgovorio, da mu kažu drugi put, koi onamo ide; i jerbo drugoga puta nie bilo, jedva su ga pustili proći, združujući ga medjuto mnogi vojnici švecki s oružjem. Isti komendat tužio se je na poklisare govoreći; da su niki od njiovoga društva hotili izpisati i zabilježiti osnovu zidovah, što nie moglo biti s dobrom svrhom; odkuda obznanio im je, da, ako koi god takvoga štogod u napridak uzkuša, životom morat će platiti. Najposli nie imao nikakvi obzir metnuti stražu na njiova pribivališta, za nedati im više u grad unilazati.

Otišlo je dakle iz Rige veliko poklisarstvo rusko u ničemu nezadovoljno, i došavši na 28. istoga miseca u *Königsbergu* poglaviti grad Prusije, bilo je primito sa svim poštenjem po zapovidi obirača brandiburskoga, koi je veće znao, da je isti car u onomu društvu, Pristajali su ovdi do 12. juna, i posli kako su prikazali obiraču darove od kožicah kune i ermelinah, i nikoliko komadah zlatom i srebrom tkanih, otišli su zadovoljni od primita poštenja. U *Amburgu* stajali su za malo vrime, prem ako su magistrati silom jih ustavljali, želeći dobro pogostiti Ruse, poradi velike trgovine, koju je onda imao ovi grad s Arkangelom. Ali car težio

je doći u Olandiju i Angliu, koje države bile su osobiti cilj njegova putovanja.

Na putu primio je glas, da je u Poljskoj odabrat bio za kralja od veće strane plemenitašah obirač saksonski *August;* ali da strana principa od *Konti*, branjena od Francuske, čini mu mloge zaprike; i da je Francuska veće poslala u Danziku dosta ladjah u pomoć rečenomu od *Konti*. Car Petar, koi je sudio zakonito odabranje *Augusta*, i želio da ostane, pisao je svomu poklisaru, koga je onamo na dietu zaradi toga odabranja bio i poslao, da kaže kralju *Augustu* i velikima od strane njegove, da on imade pripravni šesdeset hiljadah vojnikah, za braniti njegovo odabranje.

Približajući se medjuto k Olandiji, poslao je općini onoj od sjedinitih državah jednu knjigu, obznanujući njiovima visokima mogućstvom uzroke, zaradi koi je nakanio ovo osim običaja poklisarstvo poslati. U isto vrime razstavio se je od ostalih, i uzamši sobom samo sedam od mladje gospode, činio se je po pošti priniti u *Amsterdam*, koga je neuztrpljivo viditi želio. Zasitivši oči s plemenitim onim trgovištem, prišao je u *Zaandam* (Sardan), misto bližnje, upravljajući on isti ladju, i obučen na način mornarah olandeskih. Ondi je poznao jednoga ribara, koga je prie nikoliko godinah vidio poslovati u Veronežu (Veroniki, *Tomikovich)* i zovnuvši ga imenom, rekao mu je, da bi hotio pribivati u kući njegovoj, zabranivši mu da kaže komugod tko je on. Ali zaludo je bilo; jerbo puk skupljao se je veće svuda okolo oviuh stranskih, medju koima stanovito su virovali, da se i isti car nahodi. Medjuto došavši veće na Kraine njiove veliko poklisarstvo, primito je bilo s velikim poštenjem, i u Amsterdamu činili su na noć prosvitljenja i rukotvorne vatre igrati. Koliko je Petar nastojao, da se drži otajno, sasvim tim svi su govorili, da je on u onomu društvu. U Zaandamu pripetio se je jedan dogadjaj, koi bi mogao uzrokovati smetnju. Jedno diete bilo je jako turito u onoj tišmi puka okolo Petra, koje uzsudilo se je baciti mu jednu trulu jabuku u lice: ali car razborno podnio je ovu biesnost dieteta s uztrpljenjem, brez svakog smućenja. Istina jest, da je upravitelj mista, razumivši ovo, oštru zapovid dao protiva onomu, koi bi smio najmanje uvridjenje učiniti Rusom, i posli toga ništa se takvoga nie dogodilo. Ovi veliki princip hotio je pribivati u Zaandamu za svekoliko vrime svoga zadržavanja, u kućici

rečenoga ribara: i učinio ju je toliko glasovitu, da se i sada ukazuje stranskima pod imenom *Varstenburg*, što hoće reći *kasteo principa*. Najveće njegovo razkošje bilo je, svaki dan ići, gdi su se pravili brodovi, i umišavši se u srid poslenikah sikirom teslicom u ruki služiti onima majstorom, da može primiti i naučiti što je, i gdi se meće svaki komadić, koi ulazi u spravu od jedne ladje. Narav mu je dala pamet toliko sricnu, da je dosta bilo jedan put mu samo štogod kazati, za nezaboraviti nikada. Hotio je imenovati se *Pieter bas*, to jest *majstor Petar*; niti mu je tko bolje ugoditi mogao, nego koi bi ga tako imenovao. One je milovao, koi su mu ovo ime davali, a ledja okretao onima, koi bi ga zvali *excelencia* ili *Njiovo Veličanstvo*. Osim ovoga išao je' često pohoditi mista, gdi su se pravila sidra, konopi debeli i jedra: nie ostavio izpitati i izviditi svekolike koture od žervanja za ulje, i od mlinah za drva sići, kano takodjer i one za artiu. Toliko je scinio jednoga mornara u *Zaandamu*, po imenu *Mus*, da ga je sobom odveo u Rusiju, i učinio ga kapetana od jedne bojne ladje, na kojoj hotio je služiti, da projde sve skaline jednoga vojnika na moru do gori, kako god je prošao one, od jednoga vojnika na suhu pod gospodinom *Lefort*. Toliko u *Zaandamu*, koliko i u drugima gradovih Olandije, a navlastito u *Amsterdamu* hotio se je poznati sa svima onima, koi su izvrstiti bili ili u nauku, ili u kakvoj majstoriji.

Na dvadeset i sedmoga rujna veliko poklisarstvo učinilo je svoj očiti unilazak u *Haagu*, gdi se je takodjer nahodio isti car nepoznan. Primljeni su bili svi od deputiracah državah sjedinjenih sa slavom i osobitim veličanstvom. I budući da je u isto vrime bio skup u *Risviku*, bila je još veća i svitlia dvorba učinjena poklisarom Rusije; jerbo svevlastnici *(plenipotentiari)* rimskoga cesara, kralja spanjulskoga, šveckoga, daneskoga i brandiburgskoga došli su u redu s nakićenih kolih pohoditi i pozdraviti Ruse, koi su takodjer s jednakim nakićenjem pohodjenje i pozdravljenje vratili. Sami francuski, razsrdjeni što je car branio, i stajao za kralja Augusta protiva principu od *Konti*, na odabranju kralja poljskoga, mislili su, da se osvete, neučinivši ovo poštenje Rusom, koje bi morali učiniti barem poradi čovičanstva. Ostali su poklisari u *Haagi* priko svega misecâ listopada. Poklonio je car općini olandeskoj šest stotinah komadih od najlipši zibilinah, koi su se ikada vidili u

Olandiji; a njiova visoka mogućstva prikazali su poklisarom troja veoma nakićena kola i jedan bogat ogrljaj od zlata za svakogá.

U to vrime primio je car u Olandiji ugodne novine od napridovanja, koje je njegova vojska učinila svrhu Turakah i Tatarah. Prvi general njegov *Šein*, sjedinivši se s drugima generalih Rusije, metnio je kraj grada *Azova* jednu armadu od osamdeset hiljadah koje pišakah, koje konjanikah. Ovdi je čuo glas od jednoga svoga uhode, da su se Tatari sjedinili s Turci, i scineći se u broju većemu, dolazili su, da udare na Ruse, i boj započmu. I doisto sultan *Galga*, sin prvorodjeni kana, ukazao se je na polju trideseti dan srpnja s mlogima četama. *Šein* jedva je opazio nepriatelja, i odmah je trčao sa svoima za razsuti ga: ovi su se na prvu silu kripko uzdržali bili, ali posli užegavši se srcah junakah Rusije, i učinivši se mišania, morali su se dati na bižanje tako neuredno, da se je jedna strana potopila prilazeći rieku, a druga ostala sužnja, osim jednoga velikoga broja ranjenih i na komade izsičenih. Ovo krvavo borenje duralo je za deset urah, i Rusi nisu izgubili, nego vrlo malo od svoih četah ljudih.

Ovo pridobitje pridišlo je drugo učinito na moru. Tatari, odredivši iznenada udariti na grad *Azov*, bili su se približili s velikim brojem galijicah i šajkah dobro oružanih; ali su u malo vrimena morali se ukloniti, poradi bdenja komendata ruskoga, koi oružavši s velikom hitrinom koliko je brodova imao pod gradom, udario je na ladje tatarske, i uzeo im je nikoliko galijicah, osim onih, koje je potopiti činio. Car primivši ove vesele novine, slidio je zadržavati se u *Amsterdamu* do polovice siečnja: kada ubrodivši se svoim velikim poklisarstvom svrhu galiah poslatih od kralja engleskoga, prišao je u Londin; gdi je obstajao do svrhe travnja. Ovdi je izvrstito bio naučio posao praviti i dogotoviti brodove. Nemože se izpisati veselje, koje je imao, kada je vidio boj na moru u *Portsmuthu*, koi je bio njemu prikazan po naredjenju kralja Guilielma. Od potribe bi bilo stajati uz njega, za moći viditi po njegovi očiuh i rukuh ono, što je imao u srcu gledajući toliki broj od galiah, i njiove redove i njiova gibanja i okretanja čudnovata. On je više puta rekao: „da on scini stanje jednoga nadčelnika engleskoga na moru sriećnie, nego li stanje jednoga cara Rusije.“ Toliko je zaljubit bio za pomorskom vojskom. Za sve ostalo vrime, za koje se je zadržavao u

Londinu, pohodio je bolte i dućane od različitih zanatah, da može, što vidi koristna za svoje države, uzeti izgled i kalup. Uzeo je i na svoju službu svakovrstne majstore; koje posli činio je ubroditi svrhu jedne fregate poklonite od kralja Guilielma, i poslao u *Arkangel*.

Vrativši se iz *Londina* u *Amsterdam*, uzeo je sa svim svoim družtvom put k *Beču*. Ništa nemanje, prie nego se je na put stavio, hotio se je nasladiti jedreći s jednim brodom po vodi, koja je medju gradovih *Amsterdamom* i *Naerden*. Uzdigavši se u pol mora vitar, mornari počeli su strašiti se i na glas govoriti, da je brod u pogibili. Ali Petar slobodivši ih, rekao je: „a kada ste vi vidili ili čuli, da je poginio u vodi morskoj koigod samovladaoc?“ Medjuto kada je jedna strana plemenitih Moskovah slidila svoga principa nepoznana po Niemačkoj, druga je putovala po Talianskoj, vodjena od generela *Boris Šeremetjev*. Senat mletački svekoliko poštenje dao je ovomu generalu, koje se daje jednomu službeniku od okrunjeni glavah, premda nie imao biljeg od ovoga. Posli kako je vidio i nasitio se od svega, što je bilo lipšega u *Veneciji*, otišla je ova plemenita kita Moskovah u *Rim*, gdi *Inocentio XII.* primio ih je ljubljeno sa svim dvorenjem; pače razumivši, da su željni starinah, poklonio im je različite kipove stare izrizane u mramoru, osim jednoga velikoga broja jaganjacah u vosku i ostalih svetinjah, običajni dar od onoga svetoga dvora. Iz Rima prišli su u *Napolu*, a odonud u *Maltu*, gdi su bili primljeni od velikoga meštra s velikim poštenjem; pače imajući ih kod trpeze na dan duhova, metnio je prvoga generala *Šeremetjeva* prid svima vitezima malteskima, i dao mu je veliki krst reda s diamantih nakićen; na takvi način, da je ovi bio prvi od Moskovah, koi je primit bio u oni red ne manje svitli, koliko bogoštovni.

Na 16. lipnja došao je car u *Beč*, gdi u prvomu pohodjenju, koje mu je cesar učinio, kazao mu je glas od svoih primit, da je veliki sultan počeo okolo mira raditi. Ovi pak osigurali su jedan drugoga, da će se pomoći protiva Turčinu, i da neće mir učiniti jedan brez drugoga. U ovomu istomu pohodjenju posli prvoga pozdrava i naklona cesar je glavu pokrio, nutkajući i cara, da se pokrie. Ali on nie hotio, kano takvi, koi je ondi došao pod imenom nepoznana, onda cesar takodjer pod svim razgovorom stajao je glave

odkrivene, Na šestoga srpnja grof Staremberg prvi sudac vića bojnoga dao je velikomu poklisarstvu jednu uzmnožnu čast, na koju zazvate su bile sve gospoje, vitezi i plemeniti od dvora. Tri dana posli, kada je po staromu svetodaniku bila svetkovina svetoga Petra apostola, koga je ime car nosio, dali su i Moskovi čast obilnu u njiovomu palacu, na koju cesar poslao je svoje skladnopivaoce, i svrhu toga činio je na noć prosvitljenja i rukotvorne vatre igrati. Nie ostavio car da nepohodi i nevidi svekoliko, što je bilo vridno viditi u onomu poglavitomu gradu od rimskog cesarstva, kanoti shranište od oružja, knjigaonice, sobe od prilikah svakovrstnih izmaljanih, i ostale stvari od čudnovatih majstoriah. Na dvadeset i prvi dan istoga miseca učinio je cesar drugu čast svoima gostima u palacu od razkošia s rukotvornim vatre igranjem, i s jekom sviukolikih topovah grada. Dvadeset i deveti dan bio je od poslidnjega pozdrava i dilenja u druge države. Petdeset plemenite gospode svikolici obučeni u kadifi crnoj, nosili su odredjene darove cesaru, to jest: najlipše kožice od ermelinah i zibilinah i svakovrstni komada tkani sa zlatom i srebrom; osim bisera i dragog kamenja.

Posli ovoga poslidnjega pozdrava i naklonjenja, spravljao se je car u Taliansku; i veće senat venecianski, kano takodjer i papa činili su pripraviti svakolika, koja su dostojna za primiti i gostiti jednoga takvoga mogućega samovladaoca. Ali evo baš onda, kada je car metao nogu u uzendžiu, da pojde prama Talianskoj, došlo mu je pismo iz svoih državah poslano od onoga vladanja, da je morao prominiti svoju odluku, i uzeti s hitnjom put od Moskve. Odilazak jednoga principa iz svoih državah jest uvik veoma pogibeljno odredjenje. Istina jest, da je Petar od strane narodah, kuda je putovao, imao svukoliku zadovoljštinu, osim samo u Rigi poradi nerazložnosti i nečovičstva onoga komendata. Ali imao se je šta bojati od svoih podložnikah. U Rusiji oni, koi još nisu bili sasvime u srcu mirni, uzeli su prigodu govoriti i tužiti se na cara, da ove njegove novine od putovanja nisu za dobru svrhu. Crkveni s druge strane bezumni, ugadjali su ovima, i počeli neslogu siati medju pukom govoreći: da ovo vladanje cara najposli biti će razsutje njiova zakona. Strieljci takodjer bunili su se mrmljajući, da je car satro njiove pravice i sloboštinu. Ove ovakve tužbe kada su

razumili zlovoljni, uzslobodili su se većma za moći napridovati poradi dalečine cara, i odredili su: da smetnu cara s pristolja, nedavši mu više unići u svoje države, ili činiti ga smaknuti iz kakve zaside, kada se bude vraćao. Mlogi od plemenitih i od crkvenih unišli su u ovi dogovor, koi se je morao početi s ubojstvom sviuh inostranacah, i svršiti s uzvišenjem Sofije na pristolje carstva. Bilo je na krainah od Litvanije okolo deset hiljadah strieljacah sa svoima oficirih. Ovi podbodeni od ostalih zlovoljnih s uzrokom, kano da nisu za dugo vrime primili plaću, izišli su iz svoih pribivalištah, i stavili su se na put prama Moskvi. Što razumivši vladaoci ondišnji, odabrali su nikoliko od vridnih gospodarah, i poslali k njima, da jih sladkostjom prignu na njiovu dužnost, i na povraćenje u svoja pribivališta; pače da nejmadu uzroka više se tužiti, dali su im plaću, ne samo do onoga vrimena, veće još i za drugih šest misecih u napridak. Sa svim tim strieljci uzeli su novce, ali su hotili slíditi svoj put, kuda su naumili, govoreći: da oni imadu želju viditi svoju rodbinu i priatelje, koje nisu od mlogo vrimena vidili, i u isto vrime razaznati, kako se stvar ima s njiovim carom, je li živ ili mrtav? Vladaoci, za pripričiti put ovomu sklatu, zapovidili su generalu *Gordonu*, da se opre s četama svoima sastavljenima od starih vojnikah u broju okolo osamnaest hiljadah upravljatih od oficirah stranskih. General dopro je do nji na četrnaest miljah daleko od Moskve, i kakogod je imao u svojoj armadi mlogu gospodu, koi su ga svovoljno slidili, poslao je nikoliko od njih, da idu poglavarom od strieljacah, i da ih usiguraju, da će im se dati svaka zadovoljština, samo da se povrate na svoja mista. Ali strieljci po ovomu još slobodniji učinivši se, odgovorili su: da oni upravo u Moskvu idu, i da su pripravni udariti na generala, ako bi im hotio put pripričiti. Onda general *Gordon* samo za poplašiti ih, činio je izbaciti nikoliko topovah na takvi način, da taneta odlete u zrak svrhu njiovih glavah. Popovi, koi su bili kano pastiri u četama oviuh iznevirenih, videći da zrnje od topovah nikakva kvara nečine, uzeli su prigodu, i počeli su pripovidati, da je to jedno čudo od sv. Nikole, koi kakono branitelj od Moskovah nie pripustio, da oružja inostranacah. koi su Luterani, može učiniti kakvo tvorenje u njima, koi su puk pravovirni. S ovim pripovidanjem užeženi, većma nasrnili su na čete generala, i počeli su se

biti, doklegod nisu strieljci opazili, da topovi i puške luteranske dozbilja udaraju, i da su veće četiri hiljade prostrli na zemlju: onda su se svi pridali sužnji, osim nikoliko, koi su pobigli. Onda su svi odvedeni bili u Moskvu, i metnuvši nike na muke, izdali su svekolike dionike i početnike od uzbunjenja. Sud je posli svima učinjen, i odsuda proglasita bila, ali su čekali cara za izvršenje, koi je veće blizu Moskve bio.

Ovazgodaprimorala je cara, da ostavi i neuživa najrazkošniu državu od Europe. Sudio je on pametno, da u neskladu i uznemirenju ljudskomu nevalja odvlačiti vrime na vrime.*) *Nihil in discordiis civilibus festinatione tutius, ubi facto magis quam consulto opus est.* Ostavivši dakle gosp. *Voznicina* (Voskrifesteina, *Tomikovich)* u Beču za svoga svevlastnika u skupu od *Karlovca*, uputio se je s ostalima u svoje države, kuda je došao s tolikom pomnjom i otajnostjom da je njegovo povraćenje u Moskvi prie vidjeno bilo, nego čuveno. Prva stvar, koju je učinio, jest bila, da je darovao one vojnike, koi su vojevali protiva iznevirenima. Drugi dan činio je pridase dovesti početnike od uzbunjenja, i posli kako ih je on sam izpitao, potvrdio je odsudu za smrt, koja je veće prie proglašena bila. Nikima je bila glava odsičena, drugi su kolesom trveni, a niki živi zakopani. Dvi hiljade strieljacah bilo je posičeni i obišeni na zidove grada: njiove kuće bile su izkorenite, i ime strieljacah satrveno za uvike u svemu carstvu ruskomu. Oni, koi su bili manje krivi, bili su izagnani u Siberiju, u Astrakan, i Azov sa svoima ženama i dicama. Isti crkveni nisu bili izbavljeni od kaštige, koi su se našli, da su krivi. Vidila je onda Moskva ne samo jedan dobar broj popovah i monakah, veće i nikoliko opatah i biskupah kolom trvenih i posičenih. Gospodin *Perri* nadodaje, da je car u onoj prigodi činio pogubiti istoga patriarku Rusije. Ali se vara ovi Engles toliko u ovomu, koliko u drugima mlogima kazivanjih. Patriarka moskovski u ono vrime bio je jedan dobri starčić, prama komu je car Petar nosio veliko poštenje: imenovao se je Adrian, i umro je smrtjom naravnom god. 1702. kako potvrdjuju godišnje knjige moskovske; što isto kazuje gospodin *Perri* u svomu izpisanju na listu 250. Istina jest, da nahodeći

*) Tacit. hist. lib. 2.

se car onda zapleten u oštroj vojski protiva kralju šveckomu, zapovidio je, da se neodabira novi patriarka, niti je hotio imati više ovo dostojanstvo u svomu carstvu; ali nie istina, *da je on sebe proglasio glavu i vladaoca svoje crkve,* kako govori gospodin *Perri*: budući, da je on uvik ostavio vladanje crkveno episkopom i metropolitama; koi su dobro poznavali, da su u stvarma svitovnima svikolici podložni caru.

Prikladno je ovdi u kratko izpisati, kako je uvedeno u Moskovsku dostojanstvo patriarke. Rusija, prem ako se veoma daleko razširuje, sa svim tim malo je imala u dostojanstvu većemu crkvenomu ljudi; nie bilo više onda u svemu nego li trideset izmedju episkopah, arciepiskopah i metropolitah. Prvo misto imao je metropolita od Kiovije do godine 1589, kada je došao u Moskvu Jeremija, patriarka carigradski pozvan od cara Teodora Ivanović, i načinio je jedno odredjenje: „Da poglaviti grad onoga carstva ima biti u napridak stolica patriarska, da arkiepiskop od istoga grada imade nadpis patriarke, i da bude u broju posli jerusolimskoga.“ Prvi koi je imao ovi nadpis, zvao se je *Job*, a deseti, koi je bio poslidnji, imenovao se je *Adrijan*, kako se sve ovo viditi može očito kod Krisanta, patriarke jerusolimskoga u knjigi zvanoj: *De Officiis sanctae Christi Ecclesiae*, na listu 73. utištenoj u Valakiji. Ovi patriarka bio je od Moskovah toliko poštovan, da u nikima dnevih svetčanih isti cari držali su uzendžiu, kada bi se on hotio posaditi na konja. Medjuto Petru vidila se je ova stvar savišnja, zato sudio je, da se ovo dostojanstvo digne, za koim su prvašnji cari lehpili, da bude u Moskvi. Učinio je ništa nemanje posli u Petroburgu jedan sveti skup, koi se u Moskoviji zove *sinod*, sastavljen od dvanaest u dostojanstvu postavljenih crkvenih najnaučenijih, koi su imali brigu svrhu poslovah duhovnih. Od potribe je bilo, da se ovo kratko izpisanje ovdi metne poradi gospodina *Perri*, koi zločesto uvižban u stvarma Moskovske, piše kano istinite mloge budalaštine. Ostavimo dakle ovoga ingjiniera engleskoga s njegovim ludovanjem, pak se vratimo na naše izpisanje života Petrova.

Budući car razsuo protivnike od svoje krune, mogao je lašnje izpraviti sva ona, koja je naumio. Prie svega naredio je i utvrdio, da bude kod sviuh svoih vojnikah nauk oružja niemački, i svi da

se zaodiu jednako, osim samoga razlučenja u biljegi farbe. Posli toga činio je popisati svekolike plemenite od svoih državah, koi su posidovali dobrah, niti su ikakvu službu imali. Od ovih jednu stranu zadužio je, da idu na vojsku kano svovoljni, a drugi na brodove po moru. Onda s velikom hitnjom prišavši u *Veronež*, (Veroniku. *Tomikovich)* vidio je s veseljem jedan dobar broj dogotoviti brodova i galiah.

Povrativši se u Moskvu, odredio je u red staviti sve ono, što se dotiče nutarnjega vladanja, i ovo je bilo veoma teško izpraviti; jerbo svakolika mista od carevine, haračah i uloženjah od dobitka bila su u rukuh od visoko plemenitih, koi prem ako su se običavali zvati *robovi cara*, sa svim tim nisu bili tako podložni, da car nie morao s velikim opazom s njima vladati. Veće je u običaju bilo, da prva gospoda zapovidaju u svoima državama s tolikom oblastjom, s kolikom car zapovida u svemu carstvu. Oni su bili gospodari od života i od dobra svoih podložnikah; i nejmajući druge zakone i drugu upravu nego svoju volju, veoma su zlo pravdu činili, i puk općenim načinom globili. Svaki od ove velike gospode metao je u svoju državu, od koje je on bio prvi vladaoc, drugoga vladaoca s imenom od *vojvode*. Prvi vladaoc držao je u Moskvi jednu pisaonicu za poslove svoje države, a vojvoda držao je drugu u istoj državi, gdi je on poglavar bio, i ondi je svekolike poslove svršivao ili bili varoški, ili od osvade i parbe. Pisaonica države morala je svekoliko prikazivati onoj u Moskvi, ali su oni znali u ovomu tako se vladati, da su za sebe veliku korist imali; a prvi poglavari malo su marili stvar izpitivati do temelja, samo ako su novce primali od vojvodah, koi na misto toga, da plaću imadu od prvi poglavarah, davali su istima po nike hiljade škudah, samo da zadobiu ovu službu, koja prem ako nie durala, nego za tri godine, sa svim tim oni su za malo vrime obogatili. Od ovuda sada suditi se može, koliko je pod ovakim vladanjem puk trpiti morao. Car Petar dakle za dati lik ovoj nepriličnosti, učinio je po svih svoih državah jedan način od vladanja, priličan onima, koje je vidio u drugima uredjenima državama; i za sebe je uzdržao imenovati toliko prve, koliko druge vladaoce; svrhu toga uzdigao je jedno viće, i skup od sviu poslovah carevine, haračah, uloženjah, dobitka, i tako od ostalih. Na koi način posli ne-

izmirni dohodak ulazio je u haznu općenu, i puk se je podigao i oslobodio od globe i pritiskanja.

Petar je takodjer uzmnožao haznu općenu carstva, procinjenjem sviuh manastirah svoih državah s razmirenjem od bogatstva, koliko je koi posidovao. Poslao je u isto vrime zapovid svima starešinama, da nejmadu činiti zavita monaki, nego koi su od petdeset godinah. Imao je car za ovo dva uzroka. *Prvi*, jerbo su ostajali za službu carstva toliki i toliki mladići, koi nezagrljaju uvik život redovnički po nadahnutju nebeskomu. *Drugi*, jerbo na ovi način pomanjšavši broj kaludjerah, car je naumio k sebi priložiti one dohodke manastirah savišnje; ostavivši samo onoliko, koliko je potribito bilo za toliki ili toliki broj monakah.

Posli ovoga uredjenja, koje je bilo za nutarnje vladanje, hotio je Petar popraviti i izvansko, koje stoi u nošenju i u odići od svoih podložnikah. Činilo mu se je, da za uljudstvo, koje je hotio uvesti, nepristoi se brada, koju Moskovi od svakoga stanja običavali su nositi i rahniti s velikom pomnjom, kako običaju i ostali svi narodi iztočni; naredio je dakle, da plemeniti, trgovci i zanadžie odrižu ju, i da se briu u napridak pod kaštigu za morati platiti toliko rublih na godinu, koi bi se smio protiviti i bradu uzdržati. Nemože se izkazati koliko je smutio s ovim naredjenjem one još divie ondašnje Moskove, od koi mlogi promišljavali su ovo kano jedno veliko pregrišenje protiva zakonu; prem ako je Petar pametno i zadosti ukazao u svomu pismenomu odredjenju, da ljudi crkveni slide i u napridak nositi, toliko da se razlućuju od ljudih svitovnih, koliko za uzdržati se u poštovanju, na koje stavnost brade prama službenikom crkvenim probudjuje. Bilo je nikoliko od Moskovah, koi posli kako su se obriali, da caru poslušni budu, sačuvali su bradu do smrti s odlukom, da se metne zajedno s tilom u sanduk, kano da su se bojali, da brez nje neće biti puštani u nebo. Naredio je posli car plemenitima i svima onima. koi su kakvugod službu imali u dvoru, kano takodjer i njiovima ženama, da se nose na francusku; pače nadodao je: da se u napridak i žene zazivaju, kano i ljudi na pirove, na časti, na igre, na prikazališta, ukinuvši s ovim običaj, koi je bio u Rusiji, sakrivati žene od lica i pogleda ljudih. Svrhu ovoga, budući se ondi ženili i udavali samo po volji otacah i materah, da

se nisu ni vidili zaručnik i zaručnica; zaradi toga zapovidio je car, da u napridak zaručnik pohodi i vidi zaručnicu barem na jedan misec danah prie vinčanja.

Ostalo je bilo još, da izpravi jednu veliku neurednost, koja je bila u Rusiji medju plemenitima koliko se dotiče slugah. Nikada nie izlazio koigod bojar iz svoje kuće, da nie za sobom vukao jedan veliki broj od službenikah, koi svakovrstno obučeni, združivali su ga s tihim hodom. Za izpraviti zli ovi običaj car nie dao nikakvu zapovid, veće je hotio ovo popraviti svoim izgledom. Počeo je vidjati se po očiti putovi vodeći za sobom samo dva ili tri od svoih virnih, uvik idjući kano s hitnjom i s kakvim poslom. Dosta je to bilo, da svikolici slide izgled svoga principa.*) *Haec conditio Principum est, ut quidquid faciant, praecipere videantur*. Odkuda odpustivši se od bojarah savišnji broj slugah, mogao ih je car, kako je i učinio, razdiliti po svoima četama, da provode život vojnički, koi su prie trunuli u badavadjluku.

Ove promine nisu se učinile svekolike na jedanput, niti tako lasno, kako su se lasno ovdi izpisale. Prem ako su Moskovi imenovali se robovi cara, sa svim tim bili su još onda diviji, i robovi od svoih zli običajah i pohude. Od ovuda suditi se može, koliko je potribito bilo srce vitezško, i stalno Petru velikomu, za moći doći na svrhu od ovakih popravljenjah, i uljudjenjah svoih podložnikah.

Nemora se ovdi ostaviti ono, što je učinio ovi veliki princip za ukazati svemu svitu štimanje, koje je imao od oniuh, koi su mu vridno služili u dvoru njegovomu. Onda, kada je on u Veroniku otišao, da vidi, kako smo gori rekli, posao i dogotovite brodove, umro je bio u Moskvi na 12. ožujka 1699. gospodin *Lefort* od četrdeset i šest godinah. Petar, jedva je čuo glas, ostavio je svekoliko, i uzeo je put u Moskvu s takvom hitrinom, da za petdeset i četiri ure učinivši više od 100 miljah zemlje, došao je, da učini poslidnje poštenje svomu vridnomu službeniku, kojega sprovod, hotio je, da bude veoma bogat i slavan. Budući pak posli smrti ovoga ostalo prazno misto od velikoga nadčelnika na moru, dao je ovo dostojanstvo generalu *Golovinu*; kada je gospodin *Voznicin* nahodio se još onda u *Karlovcu*, gdi je god. 1698 podpisao se na

*) Quintil. Declam. 5.

jednoj pogodbi, da bude sustava od oružja za dvi godine, koja se je posli godine 1699. u mir podpuni za trideset godinah obratila, potvrdivši se caru slobodno i mirno posidovanje od *Azova*, i od sviuh mistah osvoitih na krajevi od crnoga mora.

DOGADJAJI
KNJIGE TREĆE.

Car čini vojsku protiva Šveckoj, i obsiduje Narvu. Moskovi razbieni od Švecesah prid Narvom. Sastanak cara s kraljom Augustom u Birzenu. (Rava?) Poklisar poslat od cara kralju Danie. Drugi prilični u Poljsku. Vatra u Moskvi. Švecesi razsuti od Moskovah kod Pleskova: druge čete Švecesah razbite kod potoka Embach. Noteburg osvoit od Moskovah s drugima bližnjima mistih. Slavni unilazak cara u Moskvu. Slideće godine car uzima svu Ingriu, i meće temelj od Petroburga. Obsiduje grad Derpt i uzima ga, kano takodjer i Narvu. Drugo veliko pridobitje Moskovah svrhu Švecesah. Ostala dila medju ovima. Čete careve dosadjuju Litvaniji. Šulenburg razbien od Renkildu. (Reinschild?) Kralj August odrica se krune Poljačke poradi straha Karla kralja šveckoga. Moskovi razsipaju druge čete švecke kod Kališ. Car šalje poklisara papi poradi Poljske. Skup u Lembergu. Drugi u Lublinu. Obadva se razvezuju poradi kvara učinita od vojske careve u Poljskoj.

ŽIVOTA
PETRA VELIKOGA
KNJIGA TREĆA.

Pridobića od cara Petra učinita svrhu Turčina, a mlogo više uredbe i popravljenja u carstvu svomu utvrdjena, uzrokovala su začudjenje kod sviuh dvorovah Europe takvo, da od sviuh s veseljem dato mu je ime *Velikoga*. Ovi slavni pridobitnik i zakonitelj imao je duh veoma uzdignut, da se nie mogao uzstaviti, da nečini stvari velike. Vidili su mu se tisni

drugačie veoma na daleko razšireni krajevi od njegova carstva, tražio je način da ih može učiniti prostranie; i budući da ih je dosta razširio od Istoka osvoivši grad Azov, i bližnja mista, mislio je kako bi ih razširio od zapada. Iztraživao je dakle u knjiga svoga naroda, i našao je, da su *Ingria* i *Livonia* spadale prie na Rusiju, ali su bile podložite Šveciji po jakosti i sili kralja *Gustava*. Dosta je bilo ovo, da mu se užeže srce za dobiti ove države, toliko većma, jerbo je sudio, da su mu potribite, za utvrditi luku gdigod na iztočnomu moru, i držati dobar broj ladjah ne samo trgovačkih, veće i bojnih. Prikazala mu se je prilika po vojski, koju su digli protiva Šveciji kralji od Danie i Poljske. Petar veće je bio s ovima dvima kraljih u družtvu, i zato odredio je i on, kano priatelj njiov navistiti vojsku kralju Šveckomu. Vladao je onda Šveciom Karlo XII. ne manje glasovit po svojoj srići, koliko i po nesrići. Kraljestva običaju se ustanoviti ne tolike s razlogom i pravdom, koliko s oružjem:*) *Imperia magis armis, quam jure constituuntur.* I opet, vojske općenim načinom nebivaju, nego li od pohude za gospodovati.**) *Bellorum causa dominandi libido.* Sa svim tim principi običaju ovo pokrivati, i daju pisma očita s uzrocih, zarad koih su morali uzeti oružje. Car hotiući slíditi u ovomu način ostalih dvorovah Europe, činio je proglasiti pismo očito, u komu je izkazao uzroke, koi su ga zadužili vojsku navistiti kralju šveckomu.

Uzroci ovi u bistvu bili su slideći: „1. Da, budući car priatelj i u družtvu Kralja Danie i kralja Augusta, nemože ostaviti, da se neosveti nepravdi, koju je kralj švecki njima činio. 2. Da je Švecia kušala nauditi Rusiji, protiva miru, koi je bio medju ovima dvorovih. 3. Da je jedan poklisar ruski vraćajući se iz Turske, bio silom oplienit od Livonianacah, podložnikah šveckih. 4. Da je od Švecesah više nepravdah učinjeno bilo pošti od Moskve, i različitima trgovcem moskovskim. 5. Tužio se je car, da nie bio primljen, kako je biti morao u Rigi, kada je prolazio onuda prie tri godine svoim velikim poklisarstvom: budući da su uzdržani bili plemeniti od njegova družtva kano sužnji, nepustivši ih ni iz kuće izići.“ I doisto okolo ovoga poslidnjega poglavka, car se je tužio

*) Demosth.
**) Sallust. in bello Iugurt.

odmah, kako se je s puta vratio prid poklisari švecki, koi su onda u Moskvi bili; ali kralj Švecie najmanju brigu imao je, da se od ovoga opravda; zaradi toga car naredio je svomu poklisaru u Štokolmu, da prikaže kralju Švecie u kratko uzroke, koje je imao za mir prikršiti, i da se taki dili iz dvora onoga. Pače ovu svoju odluku jest činio obznaniti različitima dvorovom od Europe.

Bio je onda Karlo kralj Švecie od osamnaest godinah, ali vaskoliki žestok, vaskoliki vatra. Videći, da su na njega navalili s toliko stranah, daleko da se najmanje uplaši, odredjuje sam sobom opriti se svoim nepriateljom, ostavivši u Štokolmu jedno viće od vladanja za svoje države. Imao je zadosti vojske, ali budući razdiljena po različiti stranah, nie mogao sobom povesti nego li samo dvadeset hiljadah odabrani i stari vojnikah. Mislili su Šveccsi, da će Moskovi ići pod *Rigu* u pomoć kralju Augustu, koi je veće naumio obsidnuti ju; kada evo razaznali su, da je car silnom vojskom došao prid *Narvu*, najjači grad od Livonie. Nahodio se je grad ovi u ovoj zgodi nenadanoj brez vojnikah, buduć da tisućnik *Orno*, komendat mista nie imao više od dvi hiljade ljudih zajedno s konjanicih. Ništa nemanje imali su s čim braniti se i hraniti.

Doisto poklisari kralja engleskoga, i olandeski, svekoliko su činili i prikazali jake uzroke caru, da ga odvrate od ovoga boja; ali nisu mogli ništa opraviti. Suprotivnim načinom car razjidivši se, i izvadivši sablju iz korica, zakleo se je, *da ju neće postaviti na misto svoje, doklegod osvetu neučini za kralje Danie i Poljske, svoje priatelje:* nadodavši još više: *da, ako ova dva dvora, u ime koiuh ovi službenici govorili su, počmu se štogod mišati u ovi posao, on će im zabraniti trgovanje, i uzeti svekoliko dobro, koje njiovi podložnici imadu u svomu carstvu.* Ova poslidnja pritnja činila je zamuknuti obadva službenika, koi su znali, da dobra njiovih državah ljudih iznose više od sedamdeset milionah škudah. S takvom stalnostjom metnio se je Petar na put svojom vojskom. i na 4. listopada 1700 došao je prid Narvu. Imao je sobom 100 hiljadah Moskovah, ali još nenaučni u zanatu vojničkom, osim svoih vlastitih četah, koje su iznosile dvanaest hiljadah odabrani vojnikah. Metnuvši se svakolika armada i utvrdivši se s uredbom vojničkom na polju od Narve, hotio je car sam po sebi izviditi i promotriti zidove grada, i vidivši da baš nie veoma dobra ograda, scinio je,

da će ga osvoiti u malo danah. Zlo je bilo ovo, što je hotio početi obsidnutje od *Ivanogroda,* gradića bližnjega, koga su u drugo vrime bili učinili Rusi za opriti ga Narvi. Komendat od onoga kastela, prem ako nie imao nego samo tristotine ljudih, branio se je tako junački, da je dao vrime kralju šveckomu za moći doći u pomoć Narvi.

Kada je ovi mladjani kralj hitio, da dojde, Moskovi su trpili jedno izgubljenje, koje je uzrokovalo, da pade srdcem svakolika armada. Pribivaoci *Derpta* razaznavši, da će jake čete Moskovah dolazeće od *Pleskove* morati prići priko jezera *Peipa,* metnili su se u zasjedu, i nasrnuli su na nje iz nenada tako, da su im osim hrane i novacah što su imali, uzeli takodjer i zastavu od one države, koja je bila osobiti biljeg vojske ruske. Ova zgoda koliku je smetnju učinila kod Moskovah, toliku je srdčanost uzrokovala u Švecesima. U isto vrime lažljivi glas razsut po armadi Moskovah, da petdeset hiljadah ljudih skupiti u *Laponiji* šveckoj hoću da prodru u Arkangel, stavio je u srdce cara toliku smutnju, da je odredio ostaviti svu armadu, za moći otići onamo i providiti za obranjenje svoih državah na strani onoj; sudeći pametno, da princip nemora činiti vojsku izvan svoih državah, kada nie stavio u sigurnost sva svoja kod kuće.*) *Qui foris bellum gesturus est, operam det, ut domi omnia in tuto sint collocato.* Teško mu je bilo ići, ali je ići morao. Priporučio je armadu svoju generalu *Šeremetjevu,* naredivši mu, da prie svega zapali shranište od hrane, koja su Svecesi učinili kod *Wesembergé.* Otišao je general taki s jednom četom od šest hiljadah konjanikah za izvršiti ovu zapovid, ali je našao shraništa tako dobro čuvana od Švecesah, da je morao vratiti se k svoima, i neukazavši se. Istina jest ništa ne manje, da kad se je vraćao, svekoliko je razorio i izštetio od Wesemberge do grada obsidnuta, na takvi način, da Švecesi ne samo da nisu našli hrane, veće ni jednoga seljanina, budući svekolike *Šeremetjev* odveo. I ovo je bio uzrok, što su Švecesi zakasnili doći, a Rusi bi bili mogli Narvu uzeti, da budu bili vištiji u zanatu vojničkomu.

Došavši Karlo na svrhi studenoga blizu Moskovah, koih je bilo

*) Demosth. orat. in Philip.

brojem četiri puta više, metnio se je s takvom uredbom za udariti na nji, i udario je takvom žestinom, da Moskovi svoim velikim brojem prie su se smeli, i počeli jedni svrhu drugi padati puni straha. Nie bilo moguće generalom u red jih metnuti, niti uztegnuti od bižanja. Raztrgnuvši se most od velika mloštva, i i potopivši se jedna dobra strana u potok, generali nisu drugo mogli, nego milost iskati od pridobitnika, koi ostavši gospodar od polja, gdi osim priobilne hrane našao je 150 topova od tuča i čitavu kasu vojničku. Na ovi način kralj Karlo s dvadeset hiljadah Švecesah pridobi i razsu osamdeset hiljadah Rusah. Oko trideset hiljadah nestalo ih je, ili ubijeni, ili posičeni i utopljeni, drugi su svi sužnji ostali; premako Karlo ili da zaštedi hranu, ili jerbo nie hotio kod sebe držati toliko veliki broj nepriateljah, poslao je svekolike kući, posli kako su prid njim smetnuli oružje, niti je koga držao za sužnja, nego prve oficire, koi posli odkupljeni dobili su sloboštinu.

Slideći dan grad Narva, koi se nebi bio mogao više uzdržati od dva dana, imao je utišenje primiti u sebe svoga slavodobitnika i svoga obranitelja. Čete švecke, koje su odpratile na kraine sužnje ruske, osvoili su svrhu ovoga jedan gradić *Pitskur*, koje je bilo jedno misto koristno, čuvano od pet hiljadah Moskovah. Sa svim tim general švecki, prem ako je sobom imao samo dvi hiljade, i osam stotinah ljudih, navalio je na isti kastel, i uzeo ga je sabljom u ruki; izgubio je ništa ne manje veću stranu od svoih vojnikah. Ovi novi dobitak metnio je kralja šveckoga u veću srdčanost, da može na dilje napridovati. Činio je dakle svakolika pripravljati s odlukom, da godine slideće zarana u polje izidje, i da vojuje protiva državama Rusije u isto vrime, u koje na drugoj strani kušati će iztirati kralja Augusta iz Livonije.

Bio je car onda na putu vraćajući se iz Arkangela, gdi je našao, da je laž i izmišljenje, da su Laponianci prodrli u Arkangeo; i vodio je sobom za objačati svoju vojsku četrdeset hiljadah ljudih: kada evo na istomu putu čuje glas od nesrićnoga dana Narve. Sudio je pametno, da nie potribito metati u pogibio ovi maleni broj idjući suprot nepriatelju, koi se je bio uzslobodio poradi učinjena pridobitja, odredio je zaradi toga ukloniti se na ziminu u Moskvu, za moći se bolje pripraviti, i sva pametnie

narediti za godinu slideću. U Moskvi puk sa svime bezuman, neznajući što će reći vojevati, nie mogao to dokučiti, kako je kralj švecki s malenom vojskom mogao razsuti njiovu, koja je bila brojem četiri puta veća. Popovi, nemanje bezumni od ostalih ljudih, mislili su, da su našli pravi uzrok od ovoga, pripisujući ovu nesriću čaranju Švecesah; odkuda probudjivali su puk, da se moli i ište obranjenje slavnoga biskupa od Mire sv. Nikole, da on kano branitelj Rusije, nji brani od srditosti oviuh vilovnjakah. Car, koi je imao razum razboritiji i čistiji, pripisao je ovi dogadjaj pravomu i istinitomu uzroku, to jest neumietnosti svoijuh u zanatu vojničkomu i tišio se je s onim lipim govorenjem, koje se je posli izvršilo: *Švecesi*, rekao je on očito, *biti će nas za niko vrime; ali najposli po takvomu primoratomu nauku, hoće nas naučiti zanat da ih pridobiemo.* I doisto nejma bolje škule primiti i naučiti zanat, za moći nepriatelja pridobiti, nego li svejednako š njime se u vojski boriti.*) *Militaris disciplina non tam ex libris, quam ex acie discitur.*

Ovo pridobitje Švecesah uzrokovalo je ne malenu žalost i kralju Poljske Augustu, koi videći jedan veliki broj Poljakah prignutih na stranu kralja Švecie svoga otvrdnuta nepriatelja, poznao je koliko mu je potribita podpomoć cara. Pisao je dakle istomu jednu knjigu svrhu poslovah ondašnjih, i prikazao mu je različite načine za staviti jedan dobar broj vojnikah dobro naučenih u zanatu bojnomu. Car želeći sve ono, što je koristno za svoje čete, hotiući imati viće svoga priatelja, odabrao je gradić *Birzen* na kraini Litvanie za imati razgovor s kraljem Augustom. Došli su onamo obadva principa, i zadržali su se zajedno petnaest danah brez svake slave, koja samo služi za taštinu. Slušao je rad car iz usta kralja Augusta, veoma učena u vojevanju, različite opomene od nauka vojničkoga za utvrditi ih u svojma državama. Dogovorili su se, da jedan drugoga pomaže, za moći uzeti kralju šveckomu svekoliko, što posiduje s ove strane mora iztočnoga, ili bilo u Poljskoj, ili u Niemačkoj; i uzamši za ovo načine zgodne, uzeli su, car put od *Pleskova*, a August put od *Varšave*.

Kralj Švecie čuvši glas od ovoga sastanka u *Birzenu*, odredio je

*) Salust. de bello Jugurt.

progoniti Kralja Augusta do smrti, Znao je, da nepriatelji ovoga, uzsloboditi od kardinala prvostolnika, nisu tražili nego jednu prigodu za izpuniti što su naumili, to jest za dignuti ga s pristolja. Prigoda im se je prikazala. S uzrokom kano da će raditi o miru s kraljom Švecie, imali sn način Karla privući u krilo od svoga kraljestva, a soružati Augusta, zavezujuć ga, da pošalje u Saksoniu svoje čete. Karlo nie kasnio na ova zaktivanja Poljakah, nastojeći i druge dvorove podbosti protiva caru i protiva Augustu. Imao je veće Francusku za sebe. Pisao je posli na 13. siečnja 1701. visokima mogućstvom od sjedinjenih državah, za imati od njih pomoć protiva caru, uzvisujući pridobitje svrhu Moskovah, kakono tvorenje od božanstvene pravde. Ali razumivši ovo svevlastnik ruski, koi je pribivao u Haagi, odmah je učinio jedno pismo očito, i prikazao, kako se stvar dogodila u onomu boju kod Narve, da se nie sudaralo s prikazanjem, koje su učinili Švecesi; posli toga dao je istima visokima mogućstvom jednu pisanu opomenu sdruženu s jednom knjigom od istoga cara. Općina olandeska, koja veoma pametno uklanja se od svega onoga, što bi moglo mir pritrgnuti osobito s onima dvorovih, gdi imadu svoju trgovinu, odgovorili su Karli: *da su oni pripravni za umetnuti se, da se te dvi strane pomire, kada bi ove hotile pustiti se na njiovo sudjenje.*

Medjuto car videći, da se ništa ufati nemože od strane Poljske, buduć da je dieta odredila zavezati kralja Augusta, da učini mir s Karlom, šalje jednoga poklisara kralju Danie s uzrokom, da ga pozdravi, i požali poradi smrti njegovoga otca, kano takodjer, da mu čestita srićno uzdignutje na pristolje; ali doisto, pravi uzrok bio je, da ište jednu moguću pomoć protiva Sveku. Bojar *Aleksandro Ismajlov* bio je poslan za ovi posao, komu je car pridružio petdeset mladićah plemenitih, da štogod napriduju videći i motreći države daneske. Evo kako je Petar veliki u polovici od teške vojske zapleten, nastojao je svoj puk izvući iz diviačtva, i uljuditi ga. Kralj od Danie primio je poklisara s velikim ukazanjem od štimanja njiovoga cara čineći ga pozdraviti s jekom sviuh topovah, slušajući ga stojeći, i glave odkrivene. Sa svim tim kada se je došlo na bistvo od poklisarstva, odgovorilo se je, da se mišati neće; jerbo oružje mladoga Šveka učinilo se je toliko strahovito posli pridobitja Narve, da i njegovi najveći nepriatelji bojali su se uvridit ga.

Otišavši ovo kušanje u vitar, odredjuje Petar iz nova kušati Poljake. Šalje dakle poklisara osim običajnoga u Varšavu, da prikaže onoj općini poglavke toliko koristne za nju, da je usilovala se pristati onoj osnovi, koju je car s Augustom učinio u Birzenu. Poljaci hotili bi bili drage volje viditi, da se Livonia sjedini s njiovom krunom, ali su se ćutili veoma slabi, za uzeti ju oni sami od kralja šveckoga. S druge strane bojali su se, da ako car uzvojuje s njima, za sebe ju neuzme; i volili su, da ništa nejmadu od one države, nego li viditi, da koja strana bude u rukuh Moskovah. Car isti iz početka vojske imao je prilična mišljenja prama Poljakom: ali posli razsutja kod Narve svekolike stvari drugo su lice uzele. *Za oboriti oholost nepriatelja učinita veoma moguća, želi se družtvo i nepriatelja.**) *Ad reprimendum communem et potentiorem hostem, etiam hostium societas expetitur.* Činilo se je caru, da gubi i poštenje i lipo ime, ako neutira u glavu rogove mladomu Sveku. Poljačka je mogla biti najkoristnia caru za pomoć; ali kralj Karlo imao je ondi jaku za sebe stranu. Petar dakle dao je zapovid svomu poklisaru u Varšavi, da u ime njegovo stanovitu učini općinu: *da on hoće zajedno s Poljačkom pristati, za moći zadobiti Livoniu, neuzamši ni jedan pedalj zemlje za sebe;* i da im prikazuje zaradi toga u pomoć dvadeset hiljadah ljudih, i dva miliona talirah, što ako nebi ovo im dosta bilo, pustio je vlast svomu poklisaru, *da im prikaže i povraćenje Kiovie grada,* koga su Poljaci uvik srditim okom gledali u rukuh moskovskih. Službenik carev znao je na takvi način vladati se okolo ovoga posla, da je bio pofaljen i od onih istih, koi su držali stranu drugu; sa svim tim stvar ova nie imala želitu svrhu.

U vrime ovoga posla, činila su se i s jedne, i s druge strane velika pripravljanja za slideću vojsku sa svim nastojanjem. Kralj švecki metnio je u Livoniu jednu armadu od četrdeset i šest hiljadah vojnikah, osim onih, koje je imao u Pomeraniji, i na krainah Švecie. Kralj August vidio je svoju vojsku od Saksonacah i Poljakah veoma uzmnožanu od dvadeset hiljadah Rusianah, koje je general *Stenau* čudeći se gledao kano najlipše čete, dobro odivene, dobro oružane, dobro naučene, i neumorljive u poslu. Car je imao

*) Demosth. or. in Philip.

pripravni sto i dvadeset hiljadah ljudih s onom obilnostjom od sprave vojničke i hrane, koja se je uvik kod njega nahodila. Medjuto on brigu imajući od svoga carstva, išao je od jedne države u drugu, kako bi išao drugi koi princip iz jedne sobe svoga palaca u drugu. Iz Moskve išao je u Voronež, iz Voroneža vraćao se je u Moskvu, od ovuda opet letio je u Novogorod, i na jedan put vidio se je s jednoga kraja carstva na drugomu, za izpraviti, i pobolšati što je potribito bilo. Nahodio se je u Moskvi, kada evo na jedan put dogodi se vatra u njegovomu palacu; i premako je on isti na svaku stranu dotrkivao i zapovid davao, da se utrne vatra, sa svim tim plamen je obuzeo svekoliko, i što god je bilo od drveta, zajedno sa svim nakićenjem nutarnjim u pepeo obratio; pače vatra se je razširila dalje po Moskvi, da ne samo izgorila je jedna velika strana kućah gradskih, veće takodjer raztopilo se je glasovito zvono, koje je imalo u okrugu dvadeset i dva aršina, a u težini tri stotine petdeset i šest centih. Car medjuto davši zapovid, da se svakolika poprave, otišao je k vojski, koja je bila u okolišu *Pleskova.* Ovdi činio je svejednako uzmnožne čete u nepriateljske strane slati, osobito jedna četa probivši na stranu *Derpta* svekoliko su razorili i izštetili gvozdjem i vatrom. Jedna strana od vojske švecke došla je, da izvidi, što čini, i gdi je moskovska armada, koju je vodio *Šeremetjev* od 18 hiljadah, bila je svakolika na komade izsičena. Ovo čuvši general švecki *Šlipenbach*, odmah se je ukazao, i navalio na Moskove sa sedam hiljadah svoih, odkuda vojevanje učinilo se je općeno. Kako god pak bilo je Moskovah više, smeli su na brzo svoje nepriatelje. Borenje ovo bilo je oštro i otvrdnuto s obadvi strane, niti se je svršilo, nego li onda, kada je Švecesom nestalo praha i olova; onda ovi izvadivši sablje prodrli su kroz polovicu Moskovah, i metnuli su se na bižanje. Tirali su ih Moskovi na jednu milju zemlje daleko, ali nemogavši ih nadalje dostignuti, zadovolj ni su bili, što su ostali gospodari od polja, i uzeli šest topovah, dvad eset oficirah, četiri barjaka, i okolo tri stotine sužnji vojnikah. Ovo krvavo borenje, koje se je dogodilo na 9. sičnja 1702. imalo je svakolika zlamenja od jednog podpunog pridobitja. Sa svim tim Švecesi nisu hotili izpoviditi, da su bili pridobiveni od Moskovah, niti su mogli zanikati, da nisu bižali, tražili su, da manju slavu

učine svoim nepriateljom, proglasujući, da je nji bilo samo dvi hiljade, protiva sto hiljadah Moskovah, premda istinito bilo je sedam hiljada protiva osamnaest.

Posli svršita ovoga boren ja, jedna dobra četa Svecesah usudila se je unići u državu od Pleskov, gdi za osvetiti se onomu, što su Moskovi prošaste godine učinili, upalili su četernaest selah, i u pepeo obratili. Ovo ništanemanje nie uzrokovalo drugo, nego da se car još većma užeže za iztirati nepriatelja iz svoih krainah. General *Šlipenbach*, koi je ostavit od kralja Švecke, da pazi na one kraine, stajao je kod *Sagnice*, kada uvižban od svoih uhodah, da se armada ruska približaje, poslao je tri stotine konjanikah za izviditi ju. Pridnji Moskovi, koi su susrili ovu četu, učinili su se pristrašeni, i počeli su natrag odstupati prama svojoj armadi: Švecesi privareni idjući za njima, bili su svikoliki izsičeni, osim nikoliko koji su sa svoim vodjom ostali sužnji. Onda Šeremetjev činio je napridovati svoje čete s takvom uredbom, da su mogli zatvoriti od sviuh stranah armadu Šlipenbacha. Ali ovi, ositivši se za vrime od misli nepriatelja, uklonio se je na drugu stranu rieke *Embach* raztrgnuvši mostove, koje je imao. Šeremetjev činio je metnuti nikoliko mostova, za moći priniti topove, a on je priplivao rieku s većom stranom od svoih četah. Švecesi, nehotiući se dati obkoliti od nepriatelja, navalili su s konjanicih na Moskove, i počeli su se biti kano pomamni. Ljuto je bilo ovo borenje s obadvi strane: ali savladati Švecesi, i od većega broja, i od srdčanosti Moskovah, okrenuli su ledja, i počeli bižati, koje su Moskovi pratili, i dostignuvši ih, svekolike topove osvoili. Jedna strana od konjanikah šveceski sahranila se je uzbigavši u *Pesnau*, ostalo sa svima pišacih u takvu tisnoću stirati su bili, da su morali skinuti oružje, i pridati se.

Ostavši na ovi način Moskovi gospodari od svega onoga polja, obsili su grad *Derpt*, koi je medju jezerom *Peipa* i *Vorzieva*. Sve je pripravno bilo, da se počme biti, kada evo došavši glas od pridobitja, koje je učinio kralj Karlo svrhu kralja Augusta kod *Klisove* ne daleko od Krakovie oni isti dan, kada su carevi razsuli Švecese kod rieke *Embach*, morala se je misao prominiti; navlastito zato, jerbo su Švecesi izštetili i poharali sav okoliš kod *Derpta*, odkuda vojska moskovska nebi bila imala s čim se uzdržati. Odredio je dakle pametno general i vojvoda Šeremetjev unići

u *Ingriu*, posli kako je iznenada osvoio gradiće *Valmer* i *Marienburg*. Došao je medjuto car, da se sjedini svojom armadom, i da ju on isti vodi, uvik ništa ne manje pod uredbom marešala Šeremetjeva. za obsidnuti *Noteburg*, grad stavit na otoku od jezera *Ladoga* ili *Ladeskog*, gdi se izliva *Neva* rieka, koja se sjedinjuje s ovim jezerom i zamorjem *Finičkim* deset milja daleko od onoga mista, gdi je posli učinjen bio glasoviti grad Petroburg. U staro vrime Noteburg bio je moskovski, kada su posidovali Ingriu, koga su posli dali Svecesom u pogodbi godine 1617.

Tisućnik *Šlipenbach* (drugi od onoga, koi je general) zapovidao je u Noteburgu imajući samo tristotine vojnikah, koima se je sjedinila jedna pomoć od petdeset granatirah. Armada ruska, koja je počela obsidnutje na 30. rujna 1702. bila je jaka od trideset hiljadah vojnikah, i petdeset komadah topovah. Branili su se Švecesi junački do dvanaestoga listopada, kada je komendat primoran bio ugovore učiniti i pridati se. Izišli su dakle iz grada brojem osamdeset i tri vojnikah zdravih, a ostalo ili pomrlo, ili ranjeno bilo.

Ovo osvojenje *Noteburga*, koga su posli Moskovi imenovali *Schlüsselburg*, činilo se je caru od tolike koristi poradi onoga što je naumio, da je hotio povratiti se u Moskvu sa svim poštenjem i veličanstvom, na način starih Rimljanah. Bili su uzdignuti u onomu poglavitomu gradu slavodobitni obluci, i vrata velika po putovi, kuda se je prolazilo. Svi ovi obluci i vrata bila su nakićena i obastrta svilom i izatkanim vezom od svakovrstnih prilikah i prikazanjah. Svrhu jedni visoki vrata bili su skladnopivaoci i dičica krasno obučena s viencima od cvića na glavi, koi su jeku po zraku činili one riči Cesara pivajući: *Veni, vidi, vici; došao sam, vidio sam, pridobio sam.* Čete su išle lipo uredjene, prid koima je bio marešal *Šeremetjev* s ostalima generalih moskovskih i stranskih. Vitez Šeremetjev, sin marešala, išao je s trideset oficirah šveckih, koi su sužnji postali u boju. Posli ovih bili su voženi osamdeset topovah, osim četrdeset zastavah uzeti od nepriatelja. Najposlidnje bile su čete careve svekolike u novoj odići, koju je car učinio za ovi slavodobitni dan i svetčani; za moći većma prikloniti sebi puk i uredit ga za njegovo dobro i korist.

Jedva se je svršilo ovo svetčano prikazanje, otišao ja car u Vo-

ronež, gdi se nie pristajalo od poslà za pomorsku vojsku; i budući našao dobar broj topovah i havantopovah, kano i ostale prateži bojne, koja su ondi salivena, i učinjena izvrstito, činio je jednu stranu priniti u *Novogorod* i u *Pleskov*. Vrativši se u Moskvu, odredio je prodrti u Finlandiu toliko lašnje, što je veće imao u svoih rukuh Noteburg, slideći u ovomu nauk Špartanah, da se uvik vojuje izvan svoje kuće u državah nepriatelja*) *Procul a domo est pugnandum*. Hotio je dakle svojoj veće dobro ūreditoj i naučenoj vojski nadodati nike čete Tatarah Kalmukah svoih podložnikah prignuti veće na utrkivanje i oplienjenje, budući od ditinstva naučeni krasti i otimati jašući na konjih malanih i brzih. Ali jerbo neima drugog načina, za držati vojnike u svojoj dužnosti, i za uslobođiti ih, da veselo podnose teško brime vojske, nego li podpuno ih plaćati, činio je car nove novce kovati, i naredio je cinu od istih tako, da je brez kvara i globe svoga puka, mlogo uzmnožao haznu carevu.

Počela je dakle vojska zarana u Ingriji s obsidnutjem *Nie* ili *Nyeu*, kastela kod rieke *Neve*, deset ili dvanaest miljah daleko od Noteburga k zapadu. Misto ovo bilo je maleno, ali dobro utvrdjeno i čuvano. Pribivaoci bili su tako umjetni i pomnjivi, da je veća strana od njih trgovala na moru baltičkomu. Toliko se je ovo misto bilo dopalo Petru, da od kralja Svecie Karla prie vojske nie iskao drugo, nego ili grad *Narvu*, ili kastel *Niu*, za moći ustanoviti trgovinu svoima podložnikom na moru baltičkomu. Obsidnuo je dakle car ovi kasteo svoima četama, i u nikoliko puta na juriš udario, koi ga je mnogo koštao; ali najposli primoran je bio komendat s ugovorom pridati se na 4. Svibnja 1703. Istina jest medjuto, da budući komendat prikršio nike poglavke od pogodbe, car po svomu vojničkomu sudu uzdržao ga je sa svima kano sužnja.

Posli nikoliko danah otišao je sa svoima četama jedne strane armade pod *Jamu* ili *Jamagorod*, kastel takodjer jaki blizu Narve. Činio ga je tako ljuto biti s velikim ognjem, da se je slideći dan u jutro pridati morao s pogodbom, da izidju s oružjem i s pratežom. Na ovi način Petar veliki učinio se je gospodar od svekolike Ingrie, koju je slabost prvašnjih carah pustila pasti u ruke Švecke. Iz In-

*) Plutarch. Apophtheg.

ridobitnik sebi put, za moći osvoiti Finlandiu. t, koi je zapovidnik bio svrhu vojske švecke, nie se Moskovom sa svom jakostjom; ali broj i srdča- ıogla je, da su osvoili svekolike adice na kraju za- a prama Noteburgu. Car, koi je odavna želio usa- okolišu jedan grad za trgovinu, nie hotio gubiti vri- god je odlučio učiniti puk svoj srićniji, nego je bio ko po isti način hotio je uzdignuti jednu uspomenu. la ime njegovo neumrlo kod slidećega naroda. Jedan stalih načinah, s koima su se služili glasoviti samo- čkoga i rimskoga cesarstva, za učiniti ime svoje ne- st bio ovi, da uzidaju kakvi god grad novi, davši mu : buduć da su uvižbani bili. da je stvar slavnia jedan sam lignuti, nego li stotinu razoriti.*) *Multo gloriosius condere quam evertere.* Tako Aleksandro uzidao je Aleksandriu; Cesareu: cesar Adrian Adrianopol, i da ostavim tolike veliki Konstantin Carigrad. Na izgled oviuh kotio je Pe- .iki, da novi grad njegov imenuje se *Petropolis*, što će reći *burg*, to jest *grad Petrov*; prikazavši ga u isto vrime slavno- rincipu od apostolah svetomu Petru. On je sam učinio osnovu gradića, koi je služio za utvrdjenje i branjenje istoga mista, inio ga je u malo vrime, da je grad iz medju najlipših Europe. povidio je, da dojde puk od sviuh stranuh carstva, i Rusi, i ozaki, i Tatari, i Kalmuki, i Cirkasi, i Finlandesi, i Ingrianci, Siberianci za donositi iz okoliša zemlju, i bacati ju na onu adicu, koja je bila odabrana za temelj Petroburga. I jerbo je car hitio viditi jedanput početak, morali su raditi nejmajući još ni motikah, ni lopatah, ni zubačah, ni kolicah, tako, da su siromaški ljudi morali kopati kako su mogli, i zemlju nositi u krilu od svoih haljinah i razdrtih hasurah; jerbo kako god je ona adica, svrhu koje se je grad uzdizao, bila niska, morala se je svakolika zemljom puniti, i dobro uzdignuti, za moći posli temelj stavljati. Istina je prava, da je početak od ovoga novoga grada koštao život više od dvi hiljade ljudih, koi su morali raditi brez pristanka, jedva nahodeći kruha za plaću koju su imali; osim što su morali piti vodu

*) Senec. de consol.

mutnu i naslanu; i stajati ondi pod nebom brez kolibah, brez šatorah na žestokomu suncu, na vitru, i na kiši. Sa svim tim posao je slidio s takvim nastojanjem, da je za pet misecih svekoliko nutarnje gotovo bilo, i metnuti bili temelj i ograda zidovah, da je car veselje posli imao videći uzmložat, obogatit, i naplodit grad Petroburg na priliku drugih primorski gradovah Europe.

Kada je ovako Petar pridobitja činio u državama kralja šveckoga Karla, i novi grad uzdizao; kralj Karlo nie drugo mislio, nego da učini u Poljskoj jednu nevidjenu osvetu protiva kralju Augustu, i da mu skine krunu s glave, s ufanjem da posli pridje i to isto učini caru u Moskovskoj. I zaisto toliko je činio, i toliko je opravljao u Poljskoj sa senaturima i zlovoljnima palatinima, da je na 14. veljače 1703. kralj August bio smetnut, pristolje kralja proglasito udovno, i svikolici izrečeni nepriatelji kraljevine, koi bi mu kakvugod pomoć hotili dati. Zaradi toga kardinal prvostolnik činio je proglasiti, da kralja nejmaju, i odredio je dan za novo odabranje istoga. Koliko je car nastojao, i koliko se je kinio, da razmetne ovu njiovu odluku nemože se kazati, sa svim tim nije mu za rukom izići moglo; jerbo Poljaci bili su se prilipili za Karlom. Car ništa nemanje nie manjkao poslati kralju Augustu dvanaest hiljadah vojnikah vodjenih od generala *Patkul* s trideset i šest komadih topovah.

Unišavši veće nova godina 1704. Car hotio je početi vojsku s obsidnutjem *Narve*, koja mu je toliko u srcu stajala. Bio je veće uzmnožao dobrim svoju armadu, i s ljudma, i s hranom; nadodao je jedan veliki broj od brodovah, za moći zatvoriti rečeni grad i na vodi, i na suhu. Počelo je obsidnutje miseca travnja. General Šlipenbach uklonio se je pod *Revel*: odkuda Moskovi našavši slobodno polje, tako su obuzeli mistah od strane zamorja, da je grof *d'Orno*, koi je zapovidao u Narvi, jedva mogao dobiti u nutra jednu regimentu za pomoć gradjanah. Car za zakratiti, da više nikakva pomoć unići nemože, činio je nasuti zemlju, i učiniti nikoliko topnistanjah kod usta potoka Narve, koja su zatvorila unihodak na takvi način, da viceadmiralj švecki kušajući, da primetne u grad hiljadu i dvi stotine vojnikah s hranom, morao se je vratiti brez ikakve koristi. Generali švecki nastojali su, da mogu cara na drugu stranu kudgod primamiti; iz medju ostálih general *Mei*-

del, koi je zapovidao u Finlandiji i Kareliji, uzsudio se je prikazati rekavši prid lice Moskovah, za nadražiti ih na borenje vojničko, ali car, koi je drugo naumio, ostavio ih je, da gaze polje, i uklonio je svoje čete u Ingriu. Medjuto ostavivši upravljenje obsidnutja *Narve* marešalu *Ogilui*, poslao je marešala *Šeremetjeva* s drugima četama pod *Derpt*, gdi, posli gori rečenoga obsidnutja, koje je u jedno vrime početo i dignuto, Švecesi popravili su ogradu i metnuli u dobro stanje rečeno misto.

Ali, ako su Švecesi nastojali, da se sa svom jakostjom brane, ni car nie tako uludo uzeo dva obsidnutja. Ništa neuči ljude bolje, nego kušanje. Car je veće prie bio obsidnuo gori rečena dva grada, i na obadva mista svrha želita nije mu izišla za rukom. Smotrio je dakle posli, da nemože osvoiti *Derpt* doklegod Švecesi budu gospodari od jezera *Peipa*, gdi su običavali s oružanima 15 ladjamah na sukrsticu hodati. Zapovidio je zaradi toga, da unidje onamo veći broj od svoih brodovah za iztirati Švecese. *Loscher*, nadčelnik od vojske pomorske šveceske zimovao je pod *Derptom* na rieki *Embach;* koi odmah, kako je vrime pripustilo, pripravio se je, da po ovoj rieki u jezero unidje. Moskovi, razumivši ovu njegovu misao, činili su napridovati svoje ladje i metnili su se za jednu adicu, gdi se rieka izliva u jezero, i posli unišavši u rieku, stavili su se na jedno misto tisno, kuda je *Loscher* proći morao, a na brigovih stavili su čete piešakah. Nadčelnik švecki ovo neznajući, uputio se je po onomu tisnomu mistu, gdi nemogući ladje njegove proći, bile su od Moskovah jedna po jedna osvoite do poslidnje, gdi je komendat bio, koi opazivši, kada veće nie bilo vrimena, svoje zabludjenje, činio se je svoim brodom užegavži barut u zrak hititi. Ovo pridobitje učinili su Moskovi na 4. svibnja, i postali su gospodari ne samo od jezera *Peipa*, veće i od rieke *Embach*; odkuda prišlo je deset hiljadah vojnikah pod grad *Derpt*, i zatvorili su ga sa sviuh stranah. Onda su počeli bacati veliki oganj s velikim zrnjem, da su rušili i kuće, i crkve, ne brez velika pomora gradjanah. Sve se je ovo čililo s naredjenjem cara, koi je nepristance išao iz *Narve* u *Derpt*, iz Derpta u Narvu.

Obsidnutje pravo ovoga poslidnjega grada počelo je na 24. miseca svibnja. Grof *d'Orno* našao je način, da poruči generalu

Šlipenbachu svoje stanje, da mu pošalje što prie može, pomoć; buduć da je oda svuda obkolit bio. Oni, koi je knjigu nosio rečenomu generalu, uhitjen je bio od Moskovah. Ova knjiga dala je prigodu caru, da se služi s jednom majstoriom vojničkom, koja mu je za rukom izišla.

Odredio je, da obnoć od svoih vojnikah tri hiljade odabranih izidje iz vojske njiove, i da se odaleči od njih obučeni svikolici na švecesku. Ove čete ukazale su se u jedno jutro ne daleko od grada, odkuda su opružili nikoliko topovah, kano da dadu zlamenje onima u gradu, kako se je zaktivalo u rečenoj knjigi. Komendat odgovorio je dva topa izbacivši. Lažljiva pomoć idjući bliže prama gradu, učinila se je kanoti da će se biti sa stražama podaleko stojéćima od obsiditeljah. Obsiditelji takodjer počeli su se gibati, kano da se na oružje meću, i posli počeli su jedni i drugi pucati (ali brez škode.) Gradjani videći sa zidovah, da se biju, i kano da Moskovi natrag odstupaju, zapovidio je komendat, da odmah izidju dvista konjanikah. i osam stotinah pišakah, za uzdržati i obraniti svoju scinjenu pomoć od tri hiljade ljudih. Niki gradjani, koi su mislili da pliene, a ne da vojuju, išli su za ovima svoima četama, koje su nasrnule na zasjedu učinitu od Moskovah. Konjanici, koi su naprid išli, oslobodili su pišake, ali oni su platili ostavši svikolici na komade izsičeni. Onda tisućnik pišakah, videći privaru, vratio se je s hitnjom u grad, i onda su svikolici poznali, da ona pomoć nie bila od Švecesah, veće da su bili Moskovi protiva Moskovom za moći nji u gradu privariti, kako je i bilo.

I doisto *Šlipenbach* bio je pod *Revelom* sa tri regimente dragonah, kušajući nebi li kako god mogao koi dio pribaciti za pomoć u *Narvu*. Ali car na svekoliko motreći poslao je tisućnika *Renne* sa osam hiljadah svoih, za protirati ga s onoga mista. Švecesi, videći dolaziti Moskove, uklonili su se; sa svim tim ovi trčući za njima, stigli su ih kod *Lesne*, Šlipenbach branio se je junački, ali savladat od broja svoih nepriateljah, nie oslobodio od svoih s bižanjem više, nego dvi stotine, svi ostali bili su ili izsičeni ili zarobljeni. Medjuto obadva obsidnutja slidila su žestoko, i vidilo se je, da se *Derpt* prie pridati mora. Topovi i havantopovi nisu pristajali, jedni su rušili zidove, a drugi na dva mista učinili su

otvor. Obsidnuti branili su se tako, da se je svaki čuditi morao; i nikoliko puta iz grada izišli su na vojevanje, prem da su mlogi poginuli; ali Moskovah i više. Na dvadeset i četvrtoga srpnja udarili su Moskovi na juriš; branili su se gradjani tako junački, kako su junački Moskovi naprli bili; ele najposli Švecesi klonili su, i pridali su se Moskovom, koje je slobodio njiov princip. Slideći dan s pogodbom izišli su oni, koi su hotili, ali brez oružja. Car uzeo je posidovanje od mista istu večer, i primio je zakletvu viernosti od pribivaocah. Želeći pak uzsloboditi puk oni, da ostane pod njegovim branjenjem, dao je sloboštinu onima seljanom, koi su se u grad uklonili, da se vrate kući, i da posluju oko svoih njivah; pače da ih većma zaduži, dao im je da su slobodni od daće za osam godinah; i u isto vrime pismeno je proglasio svoju dobru volju prama njima, i ptvrdio je svekolike njiove pravice.

Posli osvojenja *Derpta*, obsidnutje *Narve* išlo je bržje; s većom silom, i s većom žestinom Moskovi počeli su zidove rušiti, veliki oganj i zrnje bacajući, da su u malo vrime dva široka otvora učinili; ali gradjani iz nutra zasikli su svuda, i pripričili, da se mogu opriti nepriateljom, ako bi na juriš navalili; gdi bi Moskovi, brez svake dvojbe mlogo ljudih bili izgubili; kada evo jedna zgoda neobičajna otvori njima put širok toliko, koliko nebi za mlogo vrime bili otvorili topovi. Temelji od jednoga braništa bedemah stresli su se na jedanput tako, da sav onaj zid zajedno s topovih srušio se je u jamu, i nju napunio, što je služiti moglo misto mosta, po komu je prići moglo dvi stotine ljudih s prsih naprid u redu idjući. Ovi dogadjaj dao je prigodu marešalu *Ogilui*, da piše jednu poštenju knjigu grofu *d'Orno* za podtaknuti ga, *da pridade grad za neprolivati toliku krv, koja neće biti moguće da se mloga neprolije, ako se udari na juriš.* Grof *d'Orno* odgovorio je ljutinom: *da će se on braniti do poslidnjega časa*: i u isto vrime zapovidio je gradjanom raditi, da se poprave braništa od zidovah. Ali marešal nije mu dao vrime; jerbo na 9. kolovoza naredio je, da se općeno udari na juriš sa sviuh stranah u jednu istu uru, unišli su dakle Moskovi s takvom silom i s takvim dobrim redom, da Švecesi nemogući ostati, uklonili su se u grad stari. Ali ni ovo nije ih pomoglo; jerbo Moskovi još većma užeženi srdčanostjom, nepripuštajuć nepriatelju, da uzdigne kakvu obranu, silom su

uzeli i grad stari i kastel, neizgubivši za vrime svega obsidnutja, nego samo jednoga oficirah od većih, i tri hiljade vojnikah. Od Švecesah poginulo je malo manje od dvi hiljade, i mlogi oficiri. Grof *d'Orno*, šest tisućnikah, i dobar broj oficirah manji, kano takodjer oko jedne hiljade vojnikah ostali su sužnji. Premako car posli dao je svima ovima sloboštinu, nehotiući da trpe kaštigu otvrdnosti svoga komendata. Grof *d'Orno* bio je doveden prid cara, koi posli kako ga je oštro pokarao, činio ga je baciti u jednu tavnicu, iz koje je oslobodio tisućnika *Slipenbacha*, veće komendata u Noteburgu, koga je isti grof *d'Orno* bio zatvorio, što nije čuvao rečeni gradić, kako je morao.

Pridobitje uzrokuje, da bivaju vojnici razpušteni i obiesni.*) *Victoria est semper insolens*: rekao je princip od rimskoga sladkogovora. Vojnici cara gospodari od Narve razsuli su se po kućah da oplienjuju. Car, koi je hotio k sebi privući srdcah od novih podložnikah, razumivši ovu neurednost, trčao je on isti za zauzdati ovu biesnost, zapovidajući svoima, ne samo da se uzstave od otimanja, veće još iztrgavši iz rukuh svoih vojnikah plien, i vraćajući vlastitim gospodarom. Pače došao je na to, da je nike Moskove smaknuo, koi su mu se vidili veoma brezobrazni: odkuda došavši gradjani oni za pokloniti se svomu novomu gospodinu, on ukazavši im svoj mač okrvavit, rekao im je ove vridne uspomene riči: *Ovi mač nije okrvavit s krvjom vašom, nego li s krvjom moih Moskovah, koju sam morao proliti, da vaš život sačuvam.* Prva stvar, koju je posli učinio, jest bila, da je naredio svekolike zidove i braništa popraviti toliko u *Narvi*, koliko u *Derptu*. Dao je oficirom i vojnikom podobna pribivališta i jednu crkvu krstjanom grčkog iztočnog običaja, koju su Švecesi bili prie od njih oteli; u druge nie dirao, veće sve ostavio slobodne Luteranom.

Ostao je bio još gradić *Ivanogorod*, gdi nie bilo, nego dvi stotine ljudih. Budući da je ovi bio s druge strane prama Narvi, niti se je mogao uzdržati, sudio je komendat, da ga pridade s poštenom pogodbom, što mu je dopušteno bilo: unišli su dakle Moskovi za posidovati ga na 16. kolovoza. U ova dva grada našlo

*) Cicer. in Epist.

se je jedno mloštvo topovah, havantopovah, zrnja veliki i mali, granatah, praha i olova, osim ostale prateži vojničke, koja je sva kralj švecki prvoga obsidnutja uzeo bio od Moskovah. Car za zafalnost činio je pivati *Te Deum*, to jest nike lipe pisme od divice bogorodice, kako je običaj u crkvi iztočnoj. Imao je Petar veliki za svoga najmiliega principa *Menšikova*, mladića od priprosta roda, ali od čudnovata uzvišenja. Bio je on sin jednoga poslastičara u Moskvi; i s prigodom službe učinite u dvoru, Petar ga je ugledao s dobrim okom učinivši ga najprie svoga kameriera, a posli ga je uzdigao na prva dostojanstva od svoga carstva. Vodio ga je sobom kuda je putovao po Europi, i uzdigao ga je na dostojanstvo principa; sada hotiući ga obogatiti s dohodkom jednoga principata, proglasio ga je vladaoca vikovičnoga od svekolike Ingrie, koju mu je najposli poklonio za uvjet.

U Poljskoj svekolike stvari bile su lice prominile. Na zaktivanje kralja Karle bio je u Varšavi obran za kralja Poljske *Stanislav Leščinski* od dvadeset i sedam godinah svoje dobi, i od veoma plemenita kolina onoga kraljestva, koje odmah se je vidilo strahovito razdirati od stranah dviu samovladaocah pridobitnikah. Car je stajao za Augusta, a kralj Karlo za Stanislava. Gorje je bilo ovo, da Poljaci, koi su bili sa strane cara, utrkivali su u države i zemlje oniuh, koi su sa strane Karla, i iziskivali su harač robeći i štetu čineći, i tako suprotivnim načinom. Ništa nemanje August imao je za sebe osim cara, veću stranu principah cesarstva rimskoga, pače i istoga papu, koi je oštro pokarao vladanje kardinala prvostolnika, i pozvao ga je u Rim kano krivca, što je pristao jednomu odabranju, koje je učinito od principa Luterana. Sa svim tim oni princip Luteran za onda nahodeći se silnom vojskom u polovici onoga kraljestva, činio se je od Poljakah većma poštovati svoim oružjem, nego papa svoim pismom.

Medjuto car nastojao je u Ingriji, da se marljivo posluje oko Petroburga, koi je veće uzdigao se do dobre svrhe. Počeo je on isti zidati kuće, i svoim izgledom i blagodarnostjom potaknuo je na ovo mloge druge, da se je u malo vrime svrhu one adice vidio jedan grad, koi od dana do dana uzmnožavao se je i sa zidovma i s pribivaocima. Opazio je na jednomu otočiću piskovitomu veoma lipo misto daleko od Petroburga šest milja, i jedan hitac topa,

ondi je zapovidio jedan kastel uzidati, i bio je u malo vrime dogotovit s imenom *Kronštadt*, ovi stoi za branište *Petroburga* protiva bojnima ladjama nepriatelja, kada bi onamo ići hotio. Svršivši ovdi svoja naredjenja, odredio je vratiti se na svrhi godine u Moskvu, gdi su se držala veselja priko običajna, u polovici koiuh hotio je car ukazati puku, za zlamenje učinita pridobitja, sto i četrdesat barjakah, osim osamdeset i četiri topa uzeta od Švecesah. Takve svečane dneve, i takva veselja sudio je car potribita, kano i jesu, za osloboditi i objačati puk, da podnese dobre volje daću i harač, koi se je na nji metao; videći toliku slavu carstva poradi pridobitjah tolikih, i osvoitih gradovah. Ostalo vrime zimsko pripravljao se je za dojduću vojsku. S jedne strane hotio je kralja Augusta pomoći, i unići u Poljsku sa sto hiljadah svoih; s druge opet ništa ga nie zadržavalo, da ide i obsidne *Rigu* prama kojoj nosio je jednu silovitu pohudu, za osvetiti se od pogrde sebi učinite, kada je onuda nepoznan prolazio svoim poklisarstvom; ali mlogo više zato, jerbo je znao, da osvoivši oni grad, bi postao gospodar od sve Livonie. Činio je dakle priniti u *Pleskov*, a od onuda u *Polock* jedan dobar broj topovah, koje će posli narediti, da se prinesu po *Duni* rieki pod Rigu: ali Švecesi nisu ga pustili u miru ova pripravljanja činiti. General *Meidel*, koi je zapovidao u *Kareliji*, hotio je smesti posao Petroburga: prem ako mu nie drugo izišlo za rukom, nego da je upaliti mogao dva broda careva, kano i nike kolibice na kraju otoka, koje budući bile od drveta, lasno su se popravile od Moskovah. Mlogo većma bojati se je bilo od vojske pomorske, koju su Švecesi pripravljali u *Karlskroni* od dvadeset i dvi ladje bojne, i 28 fregatah velikih. Budući pak, da je ova vojska morala proći kraj kastela *Kronštadt*, car je odlučio ondi držati svoju jakost pomorsku, prem ako još onda nie imao toliko brodovah, koliko su imali Švecesi, sa svim tim pripravan je bio za opriti se. Nadčelnik *Ankerstein* sjednivši se s vicenadčelnikom *Spaar* došli su tražiti ladje moskovske, svrhu koih je bio vicenadčelnik *Kruis*. Na četvrtoga lipnja 1705. lagahne ladjice moskovske opazile su vojsku pomorsku nepriatelja dolaziti prama *Kronštadtu*. Slideći dan Švecesi približivši se, počeli su bacati veliko zrnje protiva kastelu, i kušali su u isto vrime sa četrdeset plitkima ladjama izvesti na adu jedan dobar broj granatirah; ali su bili

odbieni od Moskovah tako žestoko, da su se morali ukloniti k svoima, ostavivši pet ladjah u rukuh Moskovah zajedno s ljudma. Isti vojvode posli videći da im nekoristi njiovo kušanje, vratili su se na svoje more, za nepasti u kakvi nesrićni dogagjaj u onomu pogibeljnomu mistu. Ova dobra svrha za Moskove, bila je toliko većma za nji slavnia; što su odbili nepriatelja s manjim brojem ladjah, i nisu izgubili u svekoliko to vrime, nego samo jednoga čovika.

Kada je ovako admiralj *Kruis* zabavljao se protiva Švecesom na vodamà od Kronštadta; Marešal *Šeremetjev* s dvadeset hiljadah Moskovah išao je protiva osam hiljadah istih vodjeni od generala *Levenaupta* u Kurlandiu. Odkinuvši se od svoje armade general *Bauer* s dvi hiljade konjanikah moskovskih probio je do *Mitave*, poglavita grada onoga vojvodstva. Osvoivši iznenada stražu, unišao je sa svima svoima u grad, i oplinivši svekoliko, vratio se je k armadi. Levenaupt dobivši glas, trčao je svoima četama rečenomu gradu za branit ga, ali nie našao drugo nego strahovite stope od prolazka moskovskoga. Mislio je, da ovi neće kasniti doći, i na njega udariti, metnio se je u jedno dobro misto, i metnio se je u red da ih čeka: niti ga je privarilo ovo njegovo mišlenje. Seremetjev uputio se je prama njemu sa svom armadom, koja je bila sastavljena od 14 hiljadah dragonah. 4 hiljade pišakah, i dvi hiljade Kozakah. Levenaupt činio je napridovati nikoliko četah, da paze gdi su Moskovi, s naredbom, da se odmah vrate, kako ih smotre; ali ovi nisu imali vrime ni sviditi se, kada su na nji navalila dva bataliona Moskovah. Švecesi su uzdržali su ovu navalu, i uklonili su se k svoima. Počeli su se posli obadvi armade boriti, da je veliki pomor bio i s jedne i s druge strane. Na poslidku nike čete moskovske prišavši potok za udariti na konjanike švecke s boka, navalili su na nji tako silovito, da su klonuli na svoje granatire, i smeli su vaskoliki red od vojevanja. Veće krilo livo gubilo je polje, i pridobitje vidilo se je sa strane Moskovah, kada red drugi pišaka švecki uzamši misto na krilu ovomu, dao je vrime da se prvi opet na misto stavi; onda moskovski pišaki nahodeći se medju dva reda Švecesah zatvoreni, bili su rekavši svikolici izsičeni. Na krilu desnomu Šveci smeli su red Moskovah, ali došavši njiovi konjanici metnili su ih u red, i odbili Švecese. Voje-

vanje ovo bilo je dvoumno, i vidili su se ginuti mlogi s obadvi strane; ali na svrhi videći Moskovi Šeremetjeva ranjena, odredili su ukloniti se natrag k svomu pratežu, koi je bio daleko od polja vojevanja na pol milja zemlje. Ovdi razsrdivši se Moskovi, što nisu mogli biti pridobitnici polja, izpunili su svoju srditost izsikavši sve sužnje, koje su iz *Mitave* doveli bili. Moskovi nisu imali slavu od pridobitja, ali su imali slavu, jerbo su se junački borili, kako je ovo isto posvidočio Levenaupt prikazujući kralju svomu Karli.

Car u ovo vrime nahodio se je u *Wilni* poglavitomu mistu od Litvanie, gdi je činio razbroj vojnički od svoje armade prid licem mlogiuh velikih krune poljske, koi nisu mogli zadosti čuditi se, kako je on mogao tako dobro naučiti svoje čete u zanatu vojničkomu za tako kratko vrime. Njegova je misao bila ova, da vodi svoju armadu po *Duni* za obsidnuti *Rigu*. Ali neugodni dogadjaj u Kurlandiji, koga mu je prikazao isti Šeremetjev, k njemu još neizličite rane došavši, jest ga odvratio od ove misli; toliko većma, erbo je kralj Karlo sazvao dietu u Varšavu, da čini okruniti Stanijlava, što je on hotio smesti. Jerbo je pak grad *Danzik*, uplašivši se od pritnje grofa *Pipera*, prvoga službeniba kralja Švecie, bio sodredio pridati Švecesom svekoliko, što je spadalo na stranu kralja Augusta, zato je car pisao jednu knjigu magistratu onoga gráda, tužeći se veoma jako od takve odluke, i pritio se je oštro, da će ih imati za nepriatelje, ako obstoje ugadjati kralju šveckomu. U isto vrime prikazao je onomu magistratu uzroke, zaradi koih je on činio uvesti u polovicu Poljske jednu armadu od 100 hiljadah stranskih: pače, da ovi uzroci budu poznani svemu svitu, činio je izdati jedno očito pismo, i proglasiti u svomu stanu carskomu u *Potoku* na 23. lipnja 1705. I doisto, osim vojske moskovske, koja je bila pod Šeremetjevom zapovidjom u Kurlandiji, car je činio unići u malu Rusiju, spadajuću na Poljsku, generala *Mazeppa* sa šesdeset hiljadah Kozakah; a marešal *Ogului* vodio je drugu armadu, s kojom je isti car išao, nimalo manju od one, koju je vodio Mazeppa.

Budući medjuto Levenaupt otišao pod Rigu, i sa svime ostavio Kurlandiu, car je prikazao, da je on uzeo ono vojvodstvo pod svoju obrambu, naredivši onima varošanom, da pridadu u ruke

principa *Menšikova* svoga komisara svekoliko oružje i pratež švecku, koja se je ondi nahodila; stvar ne brez teškoće izvršita od Kurlandesah imajućiuh još srdce švecko. Sa svim tim prem ako su Švecesi ostavili Kurlandiu, nisu badjava stajali u Livoniji i Finlandiji. Nadčelnik *Ankerstein* posli kako se je vratio brez svake koristi o prvomu kušanju protiva kastelu Kronštadt, mislio je, da će mu stvar sada bolje za rukom izići; jerbo je znao svu silu carevu zabavljati se po drugima stranama, odredio je dakle otići onamo svojom pomorskom vojskom. i s vatrenim zrnjem biti ga. Moskovi, pod uredbom tisućnika *Tobulk*, čekali su ih stojeći mirno za svoima braništama, znajući u koliko boljemu stanju jest bio kastel ovi sada, nego li onda, kada su Švecesi prvi put na njega udarili. Avangarda švecka namirila se je na prvu zapriku jedne dubljine pokrivene na široko s kamenjem, gdi nasrnuvši niki brodovi razklopili su se, a drugi izvratili. Vojnici skočili su u vodu srdčanostjom, koima je voda bila izprva do kolina, ali posli sve dublja, ostali su niki utopljeni. Ove dvi priprike savladavši, došli su na treću od Moskovah. Ovi veće znajući zanat vojevanja, i znajući sa svom majstoriom: bili su prostrti po zemlji ničice za svoima braništama, koja su bila obkolita s topovih napunjenih sa zavijačih tanetah *(kartač.)* Na prvo izbacenje imali su onu svrhu, koju su želili. Prostrli su na zemlju veću stranu Švecesah, a ostali bižali su natrag u svoje ladje. Moskovi trčali su za njima s puškama, da svrše ono, što su topovi tako dobro bili počeli. S jednom ričjom, u ovomu borenju, koje je duralo kano za jednu uru, od Švecesah ostalo je više nego četiri stotine mrtvih, dvanaest oficirah, osim mlogih ranjenih. Nijedna stvar nie uzrokovala caru toliko veselje, koliko pridobitje kakvogod učinito od svoih vojnikah na moru. Ovo ga je slobodilo, i ovo ga je podticalo, da sve većma i većma uzmložaje pomorsku vojsku.

U isto ovo vrime, kada je admiralj švecki navaljivao po moru na kastel Kronštadt, general *Meidel* hotio je udariti po suhu na gradić Petroburga, gdi je zapovidao.General major Robert *Bruce*. Nametao je oko dvadeset hiljadah fašinah priko koih je prišao sa pet hiljadah svoih, za osvoiti iznenada red prvi zidovah, koi je branio gradić: ali ga je našao tako dobro čuvana, da posli prvoga

juriša. u komu je izgubio više od dvi stotine svoih, ostavio je brez ikakvoga ufanja ovi svoj posao. Odredio je ništa nemanje jurišem udariti na jedan krasni mlin drvosični, koga je car dao spraviti medju Petroburgom i Noteburgom. Oni mlin bio je obkolit od dvostruka reda palizatah, a iz nutra imao je jedno uzdignuto branište, koje je pokrivalo dvi hiljade ljudih, staviti ondi za obrambu onoga mista. General švecki poručio im je više puta, da se pridadu; ali primivši tolika zanikanja, odredio je na juriš udariti. Odbien je bio dvaput od Moskovah junački; a trećiput prišli su njegovi palizate, i došli pod branište, odkuda bacajući mloštvo granatah, zažegli su barutanu. Onda nisu više dvoili Švecesi, da se neće pridati obsidnuti; ali suprotivnim načinom, služilo je ovo njima, da su se većma uzslobodili, i tako, da su izišli junački, iztirali Švecese iz palizatah, i primorali ih uzeti put od *Viburga*, posli kako su im ubili više od četiri stotine vojnikah.

Kada se je ovako novi oni sad Petroburga slavno svrhu Švecesah držao, car osvoivši svakolika mista oko *Grodna*, koja su vridnia, stajao je ondi kano gospodar od svekolike Litvanie, na takvi način, da se je činilo, da će onu državu priložiti k svoima. Ali njegova misao osobita bila jest, da privuče svukoliku plemeštinu onoga velikoga vojvodstva na stranu kralja Augusta, kako god je Karlo privukao onu poljsku na stranu Stanislava. Kralj August, podtaknut od generala *Patkula*, ondašnjega poklisara careva, otišao je u *Grodno* za razgovoriti se svoim braniteljom, i iznaći način za ujediniti Poljsku, i za pripričiti napridovanje Karli općenomu nepriatelju. Kada su oni u ovomu poslu bili, došao je jedan poslan iz Moskve caru, koi mu je donio glas od jednoga uzbunjenja početa u Astrakanu. Ova novina primorala je cara ići onamo sa svom hitnjom. Uzeo je sobom nikoliko četah, a druge je ostavio pod uredbom kralja Augusta, principa *Menšikova* i marešala *Ogilui*.

Jedva je car otišao u svoje države, kralj August, slušajući svoje viénike i velikaše od Litvanie, koi su s žalostjom gledali njiove zemlje izštetite od četah moskovskih, počeo je imati neznam kakvu sumnju, koja je od onoga vrimena mlogo pomanjšala viru od ova dva principa druga. Sumnja ova rasla je na toliko, da je kralj August poslao zapovid u Saksoniu, da se general *Patkul* zatvori.

Ova zapovid bila je protiva pravici sviu narodah, protiva priateljstvu i protiva dobročinstvu. Johan *Patkul* bio je general svrhu četah moskovskih, koje je car bio poslao u pomoć kralju Augustu: bio je svevlastnik carev kod mlogih principah Alemanske: bio je u Dresdi istoga cara poklisar: najposli učinio je mloge službe kralju Augustu. Svekoliko ovo nie moglo pomoći, da se u pol noći s postelje neuzme, i da se nebaci u jednu tisnu tavnicu. Princip *Galicin*, koi se je onda u onomu dvoru nahodio kano komisar četah carevi, odmah je prikazao onomu viću jednu opovid očitu protiva onoj sili, i u isto vrime caru je na znanje dao, što se je dogodilo. Car, pofalivši dilo Galicina, činio je sve, što je mogao, da se pusti slobodan njegov poklisar; ali je sve zaludo bilo. Siromaški *Patkul* zatvoren je stajao poradi svakovrstni uzrokah, doklegod nie bio pridan kralju Švecie, koi ga je činio umriti, kano izdaicu domorodstva, najprie kolom trti, a posli nemilo na čerege izsići. Karlo XII. veće je činio okruniti u Varšavi s velikim veličanstvom svoga Stanislava na 4. listopada god. 1705. primorao je onu općinu, da š njime učini jednu pogodbu od mira i družtva, u kojoj iz medju ostalih poglavakah bilo je utvrdito: *Da moraju obadvi krune Švecka i Poljska držati cara za nepriatelja, i progoniti ga sa svom jakostjom; niti da može jedna kruna brez druge s onim samovladaocem učiniti ili mir, ili sustavu od oružja, ili kakvu drugu pogodbu; pače sa svime da je zabranito u državama poljskima trgovati s Moskovima.* Ova pogodba učinita je na 5. prosinca, i potvrdjena na 25. istoga.

Car, došavši u svoje države, našao je, da ono uzbunjenje u Astrakanu nie ga mlogo tištilo. Niki zlovoljni hotili su napridovati, kada cara nie bilo kod kuće; ali su našasti bili, i zatvoriti od vladaoca onoga grada, i najposli platili svoima glavama svoju biesnost i budalaštinu. Budući se medjuto vrime veće učinilo oštro, i zimno, nie sudio car pametno, da se vrati u Litvaniu, nego je odredio zimovati u Moskvi; poslao je ništa nemanje *Menšikovu* i marešalu *Ogilui* dobrim novacah, i ostali potribiti stvari. Ali kralj švecki neuztrpljiv, da badjava zimuje, hotio je početi vojevanje nove godine 1706. miseca sičnja idjući sa svom svojom armadom po ledu. Prišavši rieku *Niemen*, razširio je svoje čete iz medju *Grodne* i *Vilne*. Generali moskovski videći ga dolaziti brzo, držali su s kraljem Augustom u *Grodnu* viće, u komu se je odredilo, da

general *Ogilui* ostane u Grodnu, i da diluje kako mu ruke dodje protiva Sveku, a da kralj August pridje u Poljsku za ustanoviti sebe u onih mistih, koja je Karlo ostavio; i za moći lašnje pustiti u Poljsku čete saksonske, koje su bile s one strane *Odere* rieke pod zapovidjom generala *Šulenburga,* Ovi glasoviti general, koi je posli marešal bio svrhu vojske venecianske, bio je onda na službi obirača saksonskoga imajući pod sobom četrdeset skvadronah i devet hiljadah Saksonacah pišakah osim šest hiljadah Moskovah, onih istih, koi su prie bili pod nesrićnim Patkulom. Nie pazio na drugo, nego na jedan ugodni čas, da bi mogao kakogod privariti bdenje generala šveckoga Reinchilda, koi je pod sobom imao trideset i sedam skvadronah, i šest hiljadah pišakah. Dva ova generala pazili su jedan na drugoga, prvi da može prići rieku Oderu, a drugi da može prihodak pripričiti. Posli svakovrstnoga hodanja gori i doli izišlo je pametnomu Šulenburgu, da je obnoć srićno prišao na drugu stranu rieke sa svima svoima Saksoncima, kano i s Moskovima, koje je vodio general *Vostromirski,* Razaznavši ovo general Reinchild od svoih uhodah, odmah je za njim išao, i došavši do *Fraustada,* metnio se je u red. Počele su dakle ove dvi armade na 14 veljače godine řečene krvavo se boriti, gdi Moskovi ne manje od Saksonacah vojevali su kano lavi protiva Svekom; ali najposli Šveci su pridobili, uzamši od Šulenburga tri hiljade robovah, trideset topovah, i kano rekavši svukoliku pratež vojničku.

Ova nesrićna zgoda uzrokovala je, da klone srdcem svakolika strana kralja Augusta u Poljskoj, i da metne kralja Karla u stanje takvo, da iztira Moskove iz Litvanie, gdi je veće plemeštini dosadilo hraniti priatelje i nepriatelje; i zato je počela poznavati novoga kralja okrunita od Karla. I doisto Šveci napridujući poradi dalečine cara, koi je u Moskvu otišao, stavili su u takvu tisnoću čete marešala *Ogiluia,* da je ovi pametni general sudio za bolje ukloniti se prama Voliniji, nego li ostaviti sa svime, da ljudi poginu u onoj tisnoći od Grodna.

Nemože se dosta sviditi vlastito vladanje Kralja Augusta brez ćuda. On je učinio caru Petru prvu nepravdu stavivši njegova poklisara u tavnicu; sada naumio je, da mu učini drugu, čineći otajno po svoima službenici pogodbu i mir s kraljem Švcie. Sa

svim tim nie se stidio poslati kano svoga poklisara biskupa od Kujavie u Smolensko, kuda je veće car došao sa svoima dvadeset hiljadah odabranima vojnikom, koima se je sjedinio general Mazeppa sa svoima Kozakima. Biskup Kujavie, čovik od dvora, imao je zapovid, da izvidi mišljenjah careva, ali nie bilo od potribe dugo vrime da ih poznade. Car, koi je imao srdce slobodno, nie sakrivao svoju srdčbu poradi nepravde učinjene, što su njegova poklisara u tavnicu bacili, zato nie hotio rečenoga poslana ni k sebi pustiti. Istina je medjuto, da je posli malo vrimena princip Menšikov pisao kralju Augustu, da car njegov gospodar, nie činio odstupiti svoje čete iz Litvanie i Volinie za drugo, veće da ih metne u bolje i jače stanje, za poslati ih opet za dojduću vojsku; i tako je bilo; jerbo isti Menšikov imao je zapovid od cara, da unidje u Litvaniu sa dvadeset hiljadah vojnikah u pomoć kralju Augustu. Ali se je dogodilo tako, da je ova pomoć Augustu bila za veću smetnju, nego li za objačanje, buduć da se je on nahodio onda u veoma zločestomu stanju. Karlo XII. posli kako se je učinio gospodar u Poljskoj, prišao je s istom oholostjom u Saksoniu, i razsuvši strah na sve strane, iziskivao je iz onih državah velike harače. August nie se mogao ufati u cara, da mu može toliko vojnikah dati, koi bi iztirati mogli iz njegovih vlastitih državah armadu švecku jaku od trideset hiljadah ljudih dobro oružanih: nie se mogao takodjer osloniti na oni maleni broj Poljakah, koi su bili još sa strane njegove: niti se je uzdati mogao, da će opet zadobiti krunu poljsku, koju su isti Poljaci metnuli na glavu Stanislava. Ovi je bio uzrok, koi ga je prignuo, da traži mir od kralja Švecie, nekazavši ništa caru Petru, koi brez svake dvojbe bi ga bio odgovorio od ove odluke. Poslao je dakle dva komisara otajno, da čine na svaki način mir s Karlom, ako će biti i s pridanjem krune Stanislavu. Ova uredba data je od kralja Augusta svoima svevlastnikom na 16. kolovoza i na 25. slidećega miseca bila je pogodba utvrdita u *Altranstadu*, selu s kastelom ne daleko od Leipciga.

Kada su se ovi poslovi činili otajno u Saksoniji, princip Menšikov vidivši malen broj četah švecki, koje je Karlo na svomu odilazku ostavio u Poljskoj pod generalom *Marderfeld*, nie pristao nudkati kralja Augusta, da sjedinivši se, udare na rečenoga gene-

rala; ali August znajući, što se otajno radi, produljivao je vrime, s ufanjem, da će koi dan primiti novine, koje bi ga izvukle iz zapletka u komu se je nahodio. I zaisto evo ti vrativši se jedan njegov komisar donio mu je svršenu pogodbu, od koje poglavki vidili su mu se teški, sa svim tim morao ih je primiti i podpisati. Ovi isti komisar morao je dati takodjer u vlastite ruke generalu *Marderfeldu* jednu knjigu, koju mu je pisao kralj Karlo mir učinjen obznanujuć mu. Komisar hotio je sam po sebi knjigu mu pridati, ali videći, da je vrime odredito za vratit se u Saksoniu, kratko, poslao ju je po drugomu konjaniku, koga je na putu nestalo nezna se kako. Medjuto princip *Menšikov* slidio je tištiti kralja Augusta da udare na Švece. August bivši stanovit, da je *Marderfeld* knjigu primio od svoga kralja, opomenuo ga je izpod ruke, što se čini, da se može ukloniti od pogibili. General švecki, koi nikakve knjige primio nie, držao je ovo opomenutje kralja Augusta za jednu varku vojničku. Daleko je bio od toga, da se ukloni, pače napridovao je na stranu onu, odkuda su morali Moskovi doći, i stao je na jedno dobro za sebe misto blizu *Kališa*. Kralj August odlučio je sazvati jedno viće vojničko, u komu se je odredilo, da se brez svakoga zadržanja ide protiva nepriatelju, ali on opet je stvar na način različiti produljivao. Onda princip *Menšikov* počamši od njega sumnju imati, odredio je, da više negubi vrime, niti da ga čeka; i prošavši onu noć u uredjenju vojske, prikazao se je u jutro sa svom svojom armadom, koja je bila oko trideset hiljadah ljudih, prid armadu švecku i poljačku od dvanaest hiljadah. Švecesi izprva imali su niko napridovanje; ali posli obkoliti sa sviuh stranah, staviti su bili u takvu tisnoću, da su morali baciti oružje na zemlju, i moliti za zimište. Poginulo ih je više od tri hiljade, a više od četiri hiljade ostalo je zarobljeni, osim onih, koi su se sahranili s bižanjem. Medju zarobljenima bio je i isti general *Marderfeld* i svikoliki topovih, i pratež vojnička ostala su u rukuh Moskovah, miseca listopada god. 1706. Da je kralj August hotio činiti onako, kako ga je svitovao *Menšikov*, mogao bi možebiti štogod za sebe napridovati; ali on sudio je bolje držati mir, koga je s kraljem šveckim učinio, nego se metnuti u pogibio iznova vojevati s ufanjem samo za pridobiti, kako veli mudri pisaoc.*) *Me-*

*) Tit. Liv. lib. 10.

lior est tuta pax, quam sperata victoria. Zaradi toga nie hotio većma Karla razsrditi. Držao je dakle jedno viće, u komu se je odredilo svrhu metnuti vojevanju, i zimovati u miru.

Ostavljam sada štiocu promišljati, koliko je udareno bilo srdce junačko cara Petra, kada je čuo, da je kralj August nepoznan otišao u Saksoniu, i da se je veće prie toga podpisao jednoj pogodbi, u kojoj se je odrekao krune poljske, i poznavao za zakonitoga kralja Stanislava, ostavljajući društvo cara, obećivajući nikakvu pomoć njemu nedati, i pridajući kralju Karli generala Patkula. Sa svim tim pokrivši za onda ovu bolest svoga srdca, nastojao je za popravljenje svoih državah, i za pripravljenje noviuh pridobitjah. Činio je uzmložati ogradu *Narve*, *Derpta* i *Petroburga*, i metnuo je veće bio u zamorje Finlandie dobar broj od svoih brodovah. Toliko nadčelnik švecki po moru, koliko general Meidel po suhu, kušali su iz nova udariti na kastel Kronštadt i grad Petroburg, ali su bili junački odbieni.

Ako su Švecesi kušali cara uznemirivati u polovici od pridobitjah, car nie ostavio kušati za imati drugah. Željan, da bude gospodar od krasnoga grada *Viburga* poglavitoga od Karelie, hotio je u pol zime obsidnuti ga. Otišao je dakle onamo sa osamnaest hiljadah pišakah, i šest hiljadah konjanikah. Obsidnutje duralo je tri nedilje danah, u komu vrimenu mlogo vatreno zrnje u grad bacito je bilo: ali budući Švecesi veće prie providili bili grad sa svim potribitim, pače i more bilo je slobodno za dobaviti zahiru, odredio je car poradi jake zime ukloniti se na zimište, ostavivši ovo pridobitje za drugo vrime, kano i ostala druga, koja je posli srićno izvršio. Zazvavši dakle pod šator svoje prve generale, učinio je uredbu od zimišta, i priko sve zime činio je vićah i pripravljanja za providiti onomu, što će sliditi. August veće je podpisao pogodbu s Karlom, i odrekao se krune poljske, za osloboditi svoje države u Saksoniji od četah Karlini, koje su štetile svakolika mista, i iziskivali silom velike daće i harače. Sa svim tim Karlo morao se je zadržavati još za dužje vrime u Saksoniji, primajući veliku pomoć u novcu iz Francuske, kojoj bilo je drago gledati, da Karlo drži u strahu cesarstvo, imajući svoju vojsku na Krainah njiovih.

Medjuto Poljaci, koi su dali Karli, štogod je zaktivao, jedva su ga vidili izići iz svoga kraljestva, žaleći što su učinili, odredili

su moliti cara, da im branitelj bude: nisu hotili više poznati Stanislava za kralja, koi je metnut silom protiva njiovoj volji od Karla: niti su hotili poznati Augusta, kano onoga, koi se je odrekao očito krune. Nie se mogla prikazati željnia prigoda caru Petru od ove. Zagrlio je s veseljem ovo pozvanje Poljakah, koje mu je davalo moć, da se može osvetiti u isto vrime, i Šveku svomu otvrdnutomu nepriatalju, i Augustu svomu nevirnomu drugu. Prišao je dakle s jednom armadom od sedamdeset hiljadah vojnikah u Poljsku, za braniti ju, kako je bio od iste zaktivan. Došavši u *Lemberg,* činio je skupiti miseca ožujka 1707, jedno veliko viće od senaturah i palatinah, gdi izvidivši se odrečenje kralja Augusta, bilo je pristolje proglasito udovno, i zaradi toga da se mora činiti odabranje novo, Car se je zadužio očito, *da nikada neće on mir učiniti s kraljem Švecke, nego zajedno s Poljskom.* Bilo je nadilje utvrdjeno: *da će car dati veliku pomoć u novcu četama poljačkima, i da Poljačka na izmjenu dade vojnikom moskovskim svaki dan sto i četrdeset hiljadah funtih kruha, dokle god budu u Poljskoj.* Nahodio se je u onomu skupu od Lemberga svoim otcem i *carević Aleksija,* jedini sin cara Petra: ali jerbo se je počelo glasati po gradu i varošu, da car imade odluku prikazati za kralja poljskoga svoga sina, zato car odmah činio ga je poslati u Moskvu. Toliko je bio škakljiv u svomu imenu i poštenju. Za dati posli Poljakom izgled od izvršenja pogodbe učinite u skupu, činio je u isti čas izbroiti za čete poljačke osam stotinah hiljadah forintih za prvi put. Ostalo je jedno dvojenje u mišljenju Petra, i bilo je ovo, da dvor rimski, koi, prem ako do onda nie primio odabranje Stanislava, da ga možebit najposli neprimi, i nepotvrdi; jerbo u takvoj zgodi strana biskupah i velikašah lasno bi slidila izgled svete stolice, prama kojoj ono kraljestvo veliko poštenje nosi. Za odvratiti dakle papu od takve odluke, odredio je car poslati u Rim principa *Boris Kurjakina,* službenika vridna i pametna. Vladao je onda stolicom sv. Petra Klemens XI· Ovi papa budući iz kuće *Albani,* veselio se je virovati, da je od kolina Albanie, koja je država u Grčkoj; i zaradi toga prignut je bio ugadjati Grkom u Rimu. Svrhu ovoga, mislio je, što je i želio, da je on oni papa, pod koim će se s vrimenom crkva grčka sjediniti s latinskom. Princip *Kurjakin* tako se je znao lahko umetnuti u srdce njiove

svetosti, da je papa očito izrekao, da neprima, niti pristaje odabranju Stanislava; najvećma, jerbo je odabran silom, i odabran od kralja šveckoga, koi je uznemirio katolike u Niemačkoj braneći veoma žestoko luterane u Silesiji, i na drugih mistih.

August medjuto izpunio je svekolike poglavke pogodbe učinjene s Karlom Svekom: odrekao se je krune poljske: poznao je za zakonita kralja Stanislava: odrekao se je priateljstva i društva careva: pridao je Sveku generala nesrićna Patkula; ostalo je još na krainah saksonskih hiljadu i pet stotinah Moskovah, koi još nisu mogli izići iz Saksonske. Kralj Karlo hotio je, da mu se i ovi pridadu od onoga obirača. Zaktivanje ovo bilo je najnepravednie; sa svim tim August morao bi bio i ovo učiniti, da nebude tisućnik *Reutzel*, koi je bio nad njima, opomenut, sahranio se s bižanjem. Otišao je on, i uklonio se iz Saksonie po putovih neobičajnih u Moravsku, odonuda s zlamenjem cesarskim, koje su metnuli na svoje zastave, i s jednim pismom od margravia *Bareith* došli su do rieke Višnjice, i došli su zdravo i srićno u *Krakavu:* prem ako se govori, da i cesar, za dati kakvu zadovoljštinu kralju šveckomu (koi je iskao od njega, da se oni Moskovi uzstave) poslao je bio, samo da se vidi, jednu četu konjanikah za njima. Nemože se kazati veselje, koje je imao Petar, kada je čuo njiovo došastje u Poljsku. Za ukazati dakle tisućniku *Reutzelu* svoju zadovoljštinu od njegovoga pametnoga vladanja, učinio je od onih pišakah jednu regementu dragonah pod istim tisućnikom, i naredio je, da ostane baštinska, i da se nemože satrtí, niti priobratiti. Toliko je bio prignut, da daruje svoje virne oficire i službenike.

Ali toliko je takodjer bdio, da se osveti svoim nepriateljom. Od palatinata lemberskoga, gdi je pribivao, motrio je na svaki koračaj svoih, koi su se dali na stranu njegovu. Smotrio je, da mlogi iz medju njih ostavljaju stranu njegovu, i zagrljaju stranu Karla i Stanislava. Promišljajući, da je to protiva viri sebi datoj, kad su ga pozvali, da ih brani, hotio je kaštigati ovu njiovu nestalnost, naredivši svoima vojnikom, da razoruju i štete svekolike zemlje, sela i dobrah oniuh, koi su na strani Karla i Stanislava; priteći se, da će to isto učiniti svakomu, koi bi se od njega odvratio. Istina jest, da kako god vojnici, koima je bila pustita uzda, da ovo izvršuju, nisu poznavali kraine i unke, koje razstavljaju zemlje pria-

teljah, od zemaljah nepriateljah, bivalo je, da su trpili štetu jednako i jedni i drugi: odkuda ovo dilo Petra, uzrokovalo je žalosti po svuda, i tuženjah. Ove tužbe dale su posli jakost komisarom, koje je Karlo poslao iz Saksonie, da odkinu od strane cara palatina *Viesnoviecki*, koi, imajući pod sobom svu armadu od Litvanie, odveo ju je kano rekavši svukoliku k generalu šveckom Levenauptu; što su takodjer na izgled ovoga, i drugi generali učinili. Izišlo je samo za rukom Moskovom, da su pripričili put generalu *Stiniku*, koi je išao, da se sjedini s Viesnovieckim, i da nepade u ruke Moskovah, uklonio se je bio u *Bychov* gradić dobro utvrdjen. Ali došavši Moskovi bili su ga za tri dana i tri noći tako, da okrenuvši se veća strana kućah u pepeo, morali su se pridati. Našlo se je ovdi mloštvo topovah i havantopovah, da je car poslao u Moskovsku stotinu komadah. Ostali su robovi carevi tri hiljade od onih siromaških ljudih, zajedno s generalom Stinikom, koi hotio se je izgovoriti od svoga vladanja, potvrdjujući, *da on nie išao s odlukom da uzbigne, veće samo izvršivao je zapovid generala Viesnoviecka, neznajući što je on imao s nepriatelji.* Ali car nezadovoljan s ovim izgovorom, poslao ga je kano iznevirena u Moskovsku sužnja. Činio je posli proglasiti protiva *Viesnoviecku* jedno pismo očito, u komu *odsudjivajuć nevirnost onoga generala, ponukovao je Poljake, da se prilože k njemu za braniti njiovu domovinu.* Viesnoviecki odgovorio je na ovo izdavši drugo prilično, žaleći i plačući nevoljno stanje domovine, koju razdiraju nemanje priatelji, koliko nepriatelji, i izkazujući, *da on nie imao odluku ostaviti cara, nego li zato, jerbo je vidio razsutje svoga kraljestva, dokle god Poljaci ostanu pod obrambom toliko moguća principa.* Od potribe je ovdi istinu reći, da su generali carevi prišli mlogo izvršujući zapovid njegovu: oni su štetili i harali brez ikakve štednje svekoliko, što su susritali. Dobro je rekao filosof krstjanski, da nemože biti siguran princip od ljubavi puka, kadu nisu sigurna dobra puka od principa.*) *Non potest ibi Rex esse tutus, ubi nihil a Rege tutum est.* Ona nerazborita iziskivanja generalah moskovskih, koja su razsipala i opustivala zemlje siromaških Poljakah, razljutila su srdcah veoma od svega onoga naroda, i bila su pro-

*) Senec. de Clement.

tivna odluki cara, kako se je vidilo u skupu, koi je držan bio u Lublinu na 22. svibnja. Držao se je ovi skup baš u ono vrime, kada su Moskovi uzeli gradić *Bychov.* Tužili su se Poljaci prid principom *Dolgoruki* službenikom carevim u onomu skupu, i iskali su, da se oni grad povrati. Car je pisao svomu službeniku, da on privoliva iziskivanju skupa, obznanujući istomu, *da njegova odluka nie bila išta osvoiti, što spada na onu krunu.* Popravivši se ova neslika, odredio je car sam sobom doći na ovi skup, za zadužiti ga, da se štogod odredi za korist općenu; i baš došao je 20. lipnja imajući u svomu društvu službenike kralja Pruske i Danie. Ondi se je dogodila u to vrime jedna namjera, u kojoj očito se je svitila razbornost, virnost i veličina srdca cara Petra. Došao je u oni grad za pohoditi ga grof *Bercsényi* poslan od principa Rákocie, koi u ime zlovoljnih Magjarah prikazivao mu je krunu ovoga kraljestva za *carevića Aleksija.* Car prem ako je želio zadobiti koju god državu, po kojoj bi mogao unići u broj principah svetoga rimskoga cesarstva, i imati dio u dieti cesarskoj; sa svim tim nie hotio primiti ovo prikazanje; jerbo onda bio bi nepriatelj cesara rimskoga, kojega priateljstvo veće od mlogih godinah jest zagrlio; niti je hotio dati kakvu pomoć u novcu Rakociji, kako je ovi poslan zaktivao.

Kada je car u Lublin došao, neobičajna i velika poštenja činili su mu veliki onoga kraljestva, ali on nie mlogo držao na ova njiova ukazanja. Sa svim tim za izkušati nutarnja njiova ćućenja prikazao je skupu nike poglavke u pismu, od koiuh bistvo bilo je ovo. *Prvo; da Poljaci proglase pristolje udovno, i da novoga kralja odaberu. Drugo: da učine jedan način pismen od zakletve, s koim da se zaduže ostati prikloniti njiovomu veličanstvu carskomu.* Plemeniti od skupa, ufajući se produljiti tištenje cara, odgovorili su: *da oni još nisu stanoviti, je li kralj August doistine odrekao se krune:* odkuda hotili su imati vrime, da pošalju jednoga od svoih u Saksoniu, da budu sigurni od odluke Augusta. I doista kralj August veće je onda bio zatvorio ona dva svevlastnika, koi su učinili pogodbu u *Altranstadu,* stvar, koja je uzrokovala sumnju, kano da mu nie po volji bila ona pogodba. Nadodali su Poljaci, da, dokle oni čekati budu svoga poslanoga s odgovorom iz Saksonie, njiovo veličanstvo carsko može dati uredbu, da se iztiraju

Šveci iz gornje Poljske, da tako, ako se dodje na odabranje, može se sa svom sloboštinom učiniti. Car, koi je razumio njiova mišlenja, odgovorio je u kratko: *da, tražiti sigurnost od odluke Augusta jest jedan izmišljeni uzrok: buduć da se je znalo u svoj Europi, da se je on krune odrekao*: odkuda za neprotiviti se njiovoj pravici, koju su oni imali u odabranju kralja, prikazao im je četvoricu od najplemenitiji kraljestva, i ovi su bili, veliki general *Sinjavski*; palatin od Mazovie *Semetruski*; vice kancelier *Sembeck*; i marešal grof *Denof*: nadodavši, da, koi god od oviuh odabran bude za kralja, on će ga braniti s onom moćjom, s kojom je branio kralj Karlo Stanislava.

Prvostolnik *Sembeck* tištio je, kako je car hotio, da se pristolje udovno proglasi. Niki su se na njega tužili, da on sam to zaktiva, za zadobiti mogućstvo, koje običaju imati u takvoj zgodi prvostolnici. Ali je on znao tako lipo vladati se s Poljaci, da je bilo proglasito, i posli držali su jedno viće u Novogrodeku, za sjediniti Litvaniu i Poljsku pod obrambu cara. Kako mu drago bilo, ele volja careva izpuniti se je morala. Medjuto nisu svi plemeniti onoga skupa bili od želje i vire one, od koje je bio prvostolnik. Odkuda smotrio je car najposli, da ona gospoda neodvlače vrime za drugi uzrok, nego jerbo su se ufali na skoro viditi u Poljskoj kralja Karla, i mislili su onda podložiti se kralju Stanislavu. Nie ostajalo dakle drugo caru, nego se opriti Karlu svomu nepriatelju u polovici Poljske. Promislio je, da, budući da mora vojevati protiva ponositomu natezaocu, bolje je vojevati u državah, keje nisu bile svoje, kakva je bila Poljska, nego li u Moskoviji, kuda da će doći svojom armadom, pritio se je odavna otvrdnuti Svek. Razdilio je dakle svoje čete na tri dila, i stavio prvi u prusku Poljačku, drugi u Litvaniu, a treći u okoliš Varšave. Naredio je pak generalom, da paze na Sveka, i ako bi on hotio prići rieku Višnjicu, razkinu svekolike mostove; što ako s ovim nebi mu mogli put pripričiti, onda da izkvare i poharaju s gvozdjem, i s vatrom svekolike države s ove strane, da se nepriatelj nejma s čime uzdržati.

Vojnik, željan naravnim načinom pliniti, običaje s veseljem ovakvu zapovid izvršivati. Moskovi neuztrpljivi čekati ono, što će kralj švecki činiti, hotili su izpuniti više nego im je od cara nare-

dito bilo. Počeli su robiti, harati svukoliku zemlju, sažegli su čitava sela i varoše s crkvamah; razrušili do temelja kuće i palace; s jednom ričjom učinili su za malo vrime toliki kvar i štetu, koliku nebi učinio najgorji nepriatelj. Car, istina jest, razjidio se je, kada je ova čuo činiti svoje Moskove, i tužeći se na svoje generale, zapovidio je, da se u napridak razbornie vladaju. Ali ova zapovid malo je pomogla. Osim što je ovo zlo veće bilo učinito, niti se je moglo popraviti, vojnikom budući veće osladilo robljenje i otimanje, s velikom mukom mogli su ih oficiri zauzdati. Poljaci, videći, da nikaku korist nejmadu od cara, komu su se uticali, odvrgli su se sa svime od Moskovah, niti su za drugo uzdisali, nego da mogu viditi kralja šveckoga u svomu kraljestvu, da se mogu po njemu osloboditi od braniteljah toliko pogibelnih. I budući čuli glas stanovit, da kralj Karlo svršivši svoj posao s dvorom bečkim, pripravljao se je unići u Poljsku, nisu marili više za drugoga kralja, nego za Stanislava; i zato ono odabranje svitovato i naredito u Lublinu, otišlo je u vitar, i skup se razsuo. Kralj Karlo medjuto izišao je iz Saksonie prvi dan rujna miseca 1707. i uputio se je u Poljsku, gdi Moskovi osvoivši bolja mista od rieke Višnjice, stajali su ondi, i čekali, da mu put pripriče, kako ćemo u slidećoj knjigi viditi.

DOGADJAJI

KNJIGE ČETVRTE.

Moskovi kušaju zapričiti kralju Švecie prilazak rieke Višnjice, ali zaludo. Car Petar odlazi iz Varšave, i posli kako je opravio nike poslove u Petroburgu i Moskvi, vraća se u Litvaniu. Kralj Švecie odredivši probiti u Moskovsku, ide u Grodno: gdi je car bio u pogibili da se uhiti od Švecesah, kano i Karlo od Moskovah. Car čini razoriti veliku stranu države, za zapričiti put Karlu, boluje u Smolensku; ozdravivši leti u Moskvu, da utiši uzbunjenje Kozakah, vraća se u Smolensko, gdi je na skoro krvavo vojevanje bilo medju Švecesih i Moskovih. Sjedinjuje se svojom armadom, i vuče za sobom onu Karla

na mista opustita. Kralj Svek, ostavivši put u Moskvu, svraća se pram Ukraniji, zazvan od izdaice Mazeppa. General Levenaupt razsut od Moskovah: i iznevirenje Mazeppe. Car prikazuje Karli mir; ali ovi oholo odbacuje, i obsiduje Pultavu, gdi je ranit i razsut od Moskovah. Car pridobitnik trči u Rigu, i obsiduje; odonuda ide u Poljsku, i povraća kralja Augusta na pristolje. Odlazi u Moskvu i ulazi slavan. Vraća se u Petroburg. i prima nóvine, da je grad Riga uzet od svoih. Naslidnju pridobitja uzimajuć Revel, i druge gradove Livonie.

ŽIVOTA
PETRA VELIKOGA
KNJIGA ČETVRTA.

Karlo kralj švecki s jednom armadom uzmnožanom do pet-deset i dvi hiljade vojnikah, s jednom kasom vojničkom bogatom od dvadeset i dva miliona škudah izvaditi iz Saksonie, s velikima topovih, i sa svom pratežom i potribom vojničkom, otišao je bio iz Dresde u početak rujna godine 1707. i uputio se je, podužja stajališta na dan čineći, da unići može u Poljsku, a odonuda u Moskovsku za vojevati protiva Petru. i ski-nuti mu s glave krunu, kako je veće bio skinuo u Poljskoj kralju Augustu. Armada carska u Poljskoj bila je jaka od šesdeset hilja-dah Moskovah. osim dvadeset hiljadah Kozakah, i šest hiljadah Kalmukuh. Razumivši Petar, da nepriatelj dolazi razdilit na šest stranah prama Višnjici rieki poglavitoj Poljske, sakupio je s hitnjom u Varšavi jedno viće vojničko, u komu je odredjeno bilo, da car ostavi *Menšikovu* i *Šeremetjevu* brigu od armade, a da on ide u Petroburg toliko, da uredbu učini od svega, koja su potri-bita za vojsku, koliko, da metne na vodu i vojsku pomorsku, koja bi možebit nepriatelja zadužila drugo što misliti, i na drugu stranu odvratiti. Uputivši se car prama Petroburgu, generali, kako je u viću odredito bilo, stavili su se na različitih mistih kraj Višnjice, za pripričiti prilazak nepriatelju. Mista ova bila su tako dobro oružana, da prem ako je kralj švecki na svaki način kušao, nie mogao ni jednoga mosta baciti priko one velike rieke. Neuztrpljiv

Karlo, da badjava stoi kod brigovah, uzeo je sobom nikoliko vojnikah, i na malenih barkah prišao je oko pol noći Višnjicu, za izviditi stanje Moskovah; ali malo je manjkalo, da ova njegova neuztrpljivost nie ga koštala život: jerbo navalivši na njih jedna četa napriateljska, nie poznao Karla svoje sahranjenje, nego li od virnosti svoih drugovah, koi su se dali izsići, da se on samo priko rieke natrag vratiti može k svoima. Izgubivši dakle ufanje za staviti koi most svrhu Višnjice, odredio je čekati, dok mu led most učini; stavivši svoje čete s one strane na zimište; budući s ove strane bili Moskovi.

Stvari su onda bile u takvomu stanju, kada evo car Petar primi glas, da je veliki sultan poklisara poslao kralju Švecie, i Stanislavu, prikazujući njima svoje društvo protiva Moskovom, zaradi uzroka, da zaduži cara nemišati se više u stvari Poljske; ali nie ovi uzrok bio, veće jerbo je zlim okom gledao grad *Azov* u rukuh moskovskih, nie tražio, nego prigodu, da ga može natrag uzeti. Osim ovoga kralj Karlo s ponostvom učinjenih pridobitjah svrhu Poljaka i Saksonacah, činio je očito proglasiti: *da vodi vojsku u polovicu Moskovske, gdi se ufa, da će podtaknuti u puku onomu zlovoljnomu kakvo odvraćenje od svoga principa, koi svejednako prominjuje običaje stare onoga naroda; i nepristaje metati na nji velike daće i harač, da može trošiti za jednu svovoljnu vojsku, odkuda carstvu korist nikakva nedolazi.* Ova dva okolostanja primorala su Petra, da ostavi Petroburg, i da brzo otide u Moskvu, gdi je bila potribita njegova persona, za popraviti izkvarita od jedne vatre, koja je u pepeo obratila oko dvi hiljade kućah; i za kaštigati osobite neviere, koi su uzdigli bunu poslidnju u *Astrakanu*. Došao je on u Moskvu na 17. prosinca, i primit je bio sa svim poštenjem od svoga puka, koi nie vidio veće od dvi godine svoga gospodina. Odmah je naredio popravljati sažežene kuće, činio je zasložitu kaštigu dati nevierama od *Astrakana*, pak onda držao je vićah s osobitimah od svoga dvora svrhu ondašnji poslova carstva, a navlastito svrhu slideće vojske. Imao je u ovo vrime veselje viditi u Moskvi uzidanu s veličanstvom kraljevskim jednu likarnicu, koja je bila razdilita u više stanovah doljni i gornji, s jednom veoma velikom knjižaonicom i dvornicom plemenitom od likovah, koi su bili u sudovih od porcelana najfiniega iz Kine, Osam nad-

stojnikah i više od četrdeset poslenikah imala je, odkuda se likovi uzimaju za svukoliku vojsku, toliko po suhu, koliko po moru. Kraj ove likarnice vidio je car s neizkazanom radostjom dogotovitu jednu mlogo štimanu bolesnicu, koju je naredio bio za bolesnike.

Unišla je bila godina nova 1708. kada je primio glas od principa Menšikova, da je kralj Karlo prišao Višnjicu po ledu, i hitio u Litvaniu, susritavši svagdi jake priprike, ali je savladao svekolike srično. Promišljajući car, koliko je bolje držati nepriatelja daleko od svoih državah, ostavio je Moskvu, i odletio u Grodno grad od Litvanie, za nedati Sveku prići rieku *Dnieper (Borystenes.)* Činio je utvrditi veliki most kod Grodna, i priporučio je, da ga čuva brigadier *Malenfeld* sa dvi hiljade vojnikah. Kralj švecki nie znao, da je car u Grodnu, ali je znao, da Moskovi imadu zapovid ići protiva njemu. Uzamši dakle sa sobom samo šest stotinah, išao je, da most od Grodna izvidi. Jedva je došao, navalio je sa svom silom na one dragone, koi su most čuvali, i dali su se na bižanje, koje je slidio do zidovah Grodna, ali prispivši noć, uzstavio se je dalje ići. Prinoćio je ništa nemanje svojom kitom vojnika pod golim nebom, imajući misao, kako se zora zabili, udariti na grad. Ona noć bila je za cara najnemirnia. Prikazali su mu, da će sva armada švecka prie izhoda sunca biti prid gradom, koi nie bio u takvomu stanju, da obsidnutje podnese. Razlog naravni nie ga pustio, da se dade zotvoriti: odkuda prie zore izišao je združen principom Menšikov za ukloniti se prama *Vilni.* Kako se je u jutro ukazala svitlost, kralj Karlo sa svoima šest sto vojnicih u grad je unišao brez svake zaprike. Car posli malo vrimena razumio je od uzbigah, koliko je malo bilo Švecesah s Karlom, koi su toliki strah zadali gradu, i cara na bižaaje zadužili. Nemože se izkazati, koliko je car žalio, kada je ovo čuo, nazivajući sam sebe krivca, što je izgubio takvu lipu prigodu, u kojoj bi zadobio možebit toliko štimana sužnja. Medjuto odmah je poslao tri hiljade od svoih odabranih vojnika, da se grad natrag uzme, s ufanjem, nebi li zarobili i svoga progonitelja; ali ovi sa svojom kitom Švecesah i s gradjanih od Grodna, koi su se taki podložili kralju Stanislavu, branili su se tako junački, da su Moskovi morali se ukloniti, ostavivši pridobitje ovoga grada za drugu godinu.

Onda je car prominio svoju misao; videći svoga nepriatelja otvrdnuta dolaziti u svoje države, sudio je, da je bolje privući ga u takva mista, gdi će mu manjkati svekoliko, za moći posli na njega udariti s koristjom, kada bude umoren i oslabljen od toliko dugoga i teškoga putovanja po zemljah razoreni i opustiti. Uzamši dakle put od Dniepera, razdilio je Kozake i Kalmuke, da pliene i haraju svekolike na okolo države. Ovo isto zapovidio je generalu *Bauru*, da čini u Livoniji, Poljačkoj i Šveckoj, da tako Švecesi kada dojdu, nenajdu s čime bi se uzdržati mogli. Nie se vidilo drugo, nego dim i plamen na svekolike strane. Kralj švecki svu ovu osnovu, i veće izvršitu razumio je od brigadiera Malenfelda, koi budući zatvoren od cara, što je zlo branio most kod Grodna, bio je iz tavnice pobigao i uklonio se, da služi kod Sveka. Na ovi glas hotio je Karlo priteći Moskove, i put prisići; ali pametna uredba Petra nie pripustila izvršiti ovu njegovu misao; odkuda morao je put prominiti i uzstaviti se u palatinatu od Vilne do miseca lipnja, buduć da nie imao svojoj armadi potribita. I doisto, prem aka ovoga vrimena nikakvo krvavo vojevanje medju njima bilo nie, sa svim tim armada švecka mlogo jo veće bila pomanjšala, i od toliko trudna putovanja, i od hiljadu drugih dosadah u ovakomu oštromu vrimenu, i opustitih državah. Njiovi konji s veće strane poginili su: niti je drugo ostajalo Karli u dobromu stanju, nego li kasa vojnička. Suprotivnim načinom armada careva s one strane *Dniepera*, imala je obilno svekoliko potribito, i zato sve se je više i više uzmložavala.

Ovi neumorljivi princip u polovici od tolike vatre, nie izgubio misao, da uzmloža svoju pomorsku vojsku. Želeći viditi ovu, u kakvomu je stanju, hotio je ići u Petroburg: ali iznenada pao je u ljutu bolest, uzrokovatu brez svake dvojbe, od toliko velikoga truda, činio se je primiti u Smolensko, ostavivši upravljanje svoje vojske svoima generalom, iz medju koih prvo su misto imali: *Šeremetjev*, *Menšikov*, *Galicin*, *Goltz*, *Allard*, *Repnin* i *Pflug*. Princip *Apraksin* bio je nadčelnik vojske pomorske, koja se je toliko strahovita učinila Svekom, da ovi, prem ako su imali okolo četrdeset brodovah bojni na moru, nisu smili ukazati lice Moskovom, koi su brodili kano gospodari po moru iztočnomu, i po zamorju *Botnie* i *Finlandie*, gdi izbrodivši, udarili su na grad *Borgo*,

i okrenuli su ga u pepeo, kako su takodjer učinili u različitima otočićih, osvojujući tolike ladje švecke, koje su susrili.

Ustavši Petar od svoje bolesti, morao je prominiti put od Petroburga, u oni od Moskve, za utišiti jednu novu bunu medju Kozakima donskima (tako se imenuju, jerbo pribivaju okolo rieke *Don*, to jest *Tanais*, za razlučenje od Kozakah zaporovski, koi pribivaju u Ukraniji) uzrokovanu od njiovog poglavara imenom *Bolavin*, koi s pet hiljadah iznevirenih hotio je udariti i osvoiti grad *Azov*. Smionost ovoga nesviestna došla je na toliko, da nie imao obzir iskati pomoć od cara turskoga i kana tatárskoga; koi, sudeći stvar ovu vridnu smia, nisu hotili s njime se mišati. Car, došavši u Moskvu, odmah je poslao dvadeset hiljadah vojnikah pod uredbom principa *Dolgoruki*, za metnuti ove neviere u pamet; ali se je na skoro čulo, da poglavar njiov omirisavši, da će ga isti njegovi svezati i pridati Moskovom, ubio je sam sebe s jednim izpruženjem pištole, i bivši veće tilo njegovo odnešeno vladaocu grada, činio ga je na četiri čerega razsići, i na četiri kapie obisiti. Ova novina zaštedila je caru više od jednoga miliona troška, osim što je imao misao, ove čete na drugu stranu poslati; navlastito jerbo se je po svih strana carstva mrmljalo, i pritilo s uzbunjenjem, budući općenim načinom zlovoljan bio oni narod, ne toliko poradi vojske, kojoj nie se vidila svrha, koliko poradi novinah, koje su se svaki dan uvodile za njegovu uljudnost i čovičanstvo. Istina je stanovita, da car Petar, koi je znao sve, ne samo što se čini u carstvu, veće i što se misli, poznavajući zločesto prignutje svoih podložnikah, običavao ih je zvati *jedno stado od živinah nerazložitih, koje je on zaodio i učinio ljude;* i više puta čuven je bio reći: *da mora zdvoiti, što nemože veće jedanput pridobiti njiovu otvrdnost, i izkoreniti iz njiovih srdcah zločinstvo i diviačstvo.* Sa svim tim nie pristao za izvršiti ono, što je odlučio; znajući, da svaka teškoća najposli mora se pridobiti i savladati s tištenjem.*) *Nihil est, quod non expugnet pertinax opera, et intenta ac diligens cura.*

Davši dakle zgodne uredbe za sačuvati poglaviti, kano i ostale gradove carstva od uzbnne, priuzeo je put od Smolenska, kuda je baš došao bio, posli kako je svršeno bilo jedno krvavo borenje

*) Seneca Epist. 66.

medju njegovima četama i šveckima. Kralj švecki hotiući s jednom majstoriom vojničkom prići rieku *Berezinu*, koja je bila čuvana od petnaest hiljadah Moskovah, poslao je dvi hiljade od svoih, da učine, kano da će udariti na onu stranu. Ova majstoria, ili da reknem, vojnička varka izišla mu je za rukom. Dotrkavši svekolike čete Moskovah onamo, da se opriti mogu Švekom, Karlo s ostalom armadom prišao je rieku na drugomu daljemu mistu. Njegova odluka bila je, da bije jednu po jednu četu moskovsku dok se neskupe: ali su ovi znali tako dobro držati se, i uredno, da je Karlo poznao, da Moskovi veće znadu od zanata vojničkoga više, nego je on u svojoj pameti mislio. Sa svim tim naučit od svoih uhodah, da ima jedna strana Moskovah razlučita od armade, i vodjena od sama tri generala, išao je sa svima svoima konjaničkima četama protiva njima za pobiti ih; ali su ga Moskovi tako junački dočekali, da za četiri ure od krvavoga borenja poginili su od strane švecke dva generala, mlogo oficirah, i do pet hiljadah vojnikah, osim mlogi drugi ranjeni, i svrhu toga izgubili su dvadeset i sedam zastavah; gdi sa strane moskovske palo je malo više od dvi hiljade, i izgubilo se je pet zastavah. Kako god pak misto ono bilo je tisno, da Moskovi ondi podobno stajati mogu, zato hotiući njiovi generali imati jednu ravnicu, i privući nepriatelja k svojoj velikoj armadi, išli su koračaj po koračaj s redom vojničkim natrag, i uklonili su se: prem ako Švecesi nisu hotili za njima, bojeći se kakove zaside u šumi, koju bi morali proći. Ovo uklonenje Moskovah, ostavivši Švekom polje od vojevanja, dalo je prigodu njima, da proglase oni dan za svoju korist. Sa svim tim poznao je kralj Karlo, da nie to tako u Moskvu doći, kako je on u svojoj pameti bio namislio.

Ovi boj dogodio se je na 20. srpnja, dva dana prie, nego je car došao iz Moskve svojoj armadi, koju nie hotio više ostaviti, dokle god sa svime nesatare Karla. Ovi morao je za niko vrime ostati u okolišu od *Mohileva* s ove strane *Dniepra*, za opočinuti od toliko dugoga, i teškoga putovanja, i toliko krvavoga vojevanja, kano takodjer za promisliti, što je čineći u državah nepriateljskih, i nepoznanih. Poslao je medjuto zapovid generalu *Levenauptu* u Kurlandiu, da koliko može skupi vojske, i za nju potribita, osobito likovah za bolesne, pak da što bržje s njime se sjedini. General

Levenaupt, kako je primio zapovid od svoga gospodina, taki je skupio svoje čete, i druge izvadivši iz gradovah šveckih, sastavio je jednu armadu od dvadeset hiljadah ljudih, koje pišakah, koje konjanikah; i natovario je više od sedam hiljadah kolah providivši od svega potribitoga na takvi način, da je došao na 24. kolovoza u *Polock*, premako je general *Baur* sa šest hiljadah Moskovah na putu uznemirivao, sad otragu, sad sa strane, osvojujući kola i sužnje. Karlo medjuto ovu pomoć nečekajući, na jedanput odredio je prići *Dnieper*, za progoniti Moskove, ili, da bolje reknem, za izgubiti se; jerbo ovdi ga je baš car i čekao, da nereknem privući činio. Oni prilazak bio je na 15. kolovoza brez svake zaprike, samo što su ga gdigdi Kalmuki sa strane uznemirivali.

Zadovoljan dakle Petar, da vidi svoga nepriatelja u jednomu mistu, gdi niti se je mogao natrag ukloniti, niti kakvu pomoć čekati, sudio je, da nemeće svukoliku armadu u pogibio udarivši na jedanput, hotio je vojevati protiva njemu na Kozačku, razdilivši svoje na više stranah, da tako idjući kraj Dniepra, više puta mogu se biti sa Švecih za satrti ih na dile. Kod *Čarnapate*, rieke malene, koja se izliva u *Dnieper*, dogodilo se je jedno borenje veoma oštro medju nikima četama Moskovah, vodjenih od principa *Galicina*, i medju šest regementih šveckih, koima je zapovidao general *Rosen*. Kralj Karlo bio je nji odalečio, i poslao, da osvoje jedno lipo misto svrhu kraja rečenoga potoka. Car, razumivši ovo za vrime, sudio je, da priteče nepriatelja. Činio je dakle onamo napridovati principa *Galicina* sa osam batalionah, i tri squadrona. Došavši princip na kraj one rike prid lice nepriatelja, i jerbo je gusta magluština bila, prišao je srićno na drugu stranu, što Šveci opazili nisu, nego kada su počeli ćutiti vatru. Užeže se odmah jedno živo bijenje s jedne i s druge strane; doklegod padnuvši magla, vidili su Šveci svoje izgubljenje, i onda brzo uklonili se. Moskovi su za njima trčali, i oteli su od nji šest barjakah, i dvi zastave. Ono šest regementih vratilo se je svojoj armadi tako zlo uredjeni, da su počeli Šveci veće misliti, da mogu biti pridobiveni od Moskovah. Od ovih ostalo je u boju onomu šest stotinah mrtvih, i oko hiljadu ranjenih; ali Švecesah kano dva puta toliko. Ovo pridobitje razveselilo je cara toliko većma, što su razsute bile regemente od boljih svoga nepriatelja, komu na mistu gdi se je nahodio, svako naj-

manje izgubljenje bila je šteta nenadokladna. Darovao je dakle vridnost Galicina, učinivši ga viteza od svetog Andrie reda svitloga, koga je staviti hotio u Moskoviji, na izgled drugiuh dvorovah Europe, kako se je vratio sa svoga putovanja.

Posli nikoliko danah Kozaki i Kalmuki uzdržani od sedam hiljadah dragonah moskovskih, udarili su na pratež vojničku livoga krila švecke armade, gdi su zadobili štogod koristi za sebe. Kralj Karlo, dotrkavši na stranu onu za uzdržati svoje ljude, vidio se je u pogibili velikoj svoga života. Kozaki, ne samo da sù mu ubili dva generala kraj njega, veće i konja, koga je jašio. On ništa nemanje pripisivao je sve svoje pogibili zgodi, i slidio je put, da može dopriti u *Moskvu*, i bio je veće blizu *Smolenska*, kada na jedan put svrati se s puta idjući priko šumah i baruštinah prama državi *Sevierskoi*, ganut na ovo od velika obećanja, koje mu je činio general Mazeppa, kako ćemo malo posli viditi.

Ovi ovakvi put uzrokovao je Karli toliko mučnie sjedinjenje generala Levenaupta, koi posli hiljadu dosadah, slidjen sve uztopce od generala *Baur*, došao je najposli 27. dan rujna brigovma rieke *Dniepera*, gdi bacivši svrhu rieke nikoliko mostovah u tri dana srićno je prošao. Prišao je malo posli takodjer i general *Baur*, i sjedinio se je s carom svoim gospodinom. Levenaupt onda pao je bio u polovicu od petdeset hiljadah Moskovah, koje je isti car vodio. Na 7. listopada počela je nika svadnja, koja je koštala život do četiri, i do pet stotinah Moskovah; jerbo na prvo izpruženje pušakah šveckih počeli su Moskovi bižati; ali car, koi je mislio, da od onoga dana visi sigurnost svoga carstva, pritrkavši primorao ih je, da se vrate na svoje misto, i da se ovo više nedogodi, metnio je Kozake i Kalmuke za armadom s zapovidjom: *da siku svekolike, koi bi ostavili svoje misto, i bižali, brez svakoga obzira, nepraštavši ni njemu istomu, ako bi to učinio.* Ova zapovid koštala je život od nikoliko, ali je primorala druge uzsloboditi se. Na ovi način skupila se je armada, i u red metnula. General *Levenaupt* uklanjajući se od vojevanja, slidio je svoj put prama *Propojsku:* ali car za njim u redu idjući, prikazivao mu je borenje. Levenaupt, okrenuvši prsa, metnio se je u red za primiti ga, zapovidivši napridovati dva bataliona, da pripriče put, i prilazak od jedne baruštine, koja je bila medju njima. Car naredio je onda principu *Menšikovu,*

da čini sjašiti čitavu regementu dragonah, i da udare na one bataljone. Ovdi je počela vatra s obadvi strane; ali uzslobodjeni Moskovi od svoga principa, koi je još druga četiri bataliona poslao od svoih vlastitih za uzdržati dragone, navalili su s takvom silom, da su veću stranu od dva švecka bataliona na zemlju prostrli. Vidivši *Levenaupt*, da je njegova avangarda klonula, počeo je ići u redu protiva Moskovom; udarili su se, i ljuto borili obadvi strane do večera, i kada veće nisu poznavali jedan drugoga, pristali su. Car zapovidio je svoima, da se nerazstavljaju po polju oplinjujući mertve za glavu; i zato su ostali svu noć na oružju, pazeći na nepriatelja. Medjuto donili su pod njegov šator četerdeset i pet barjakah, deset zastavah, i šestnaest topovah uzeti oni dan od Švekah. Jedva je zora zabilila, vidili su Moskovi u polju nepriatelja velike vatre goriti, zaradi šta car poslao je odmah svoje u redu vojničkomu za boriti se s njima, kano dan prošasti; ali su našli, da se je Levenaupt služio s ovom majstoriom, za pokriti svoje bižanje, ostavivši svekolike ranjene, i svukoliku pratež vojničku, odkuda ostalo je caru Petru šest hiljadah kolah za svaku potribu vojničku, koja su bila odredita za potribu Karla. Car nie hotio u miru ostaviti ni ovo njiovo bižanje, veće je dao zapovid generalu *Pflug*, da trči za njima sa tri hiljade granatirah, i toliko dragonah. Nie Pflug išao jednu uru i pol, i evo našao je zaostanke od Levenaupta u jednoj šumi: nasrnuo je ljuto na nji, i sikao do *Propojska,* gdi tri hiljade zaklonili su se u grobje od jedne crkve. General Pflug hotio je udariti na juriš, ali niki oficiri dali su zlamenje, da će se pridati; poslao je dakle onamo jednoga tisućnika i šest granatirah, da primu pridanje. Dogodilo se je, da veća strana od onih Švekah opojena od rakie, nie hotila slušati svoje oficire, pače niki su izbacili puške, i dva granatira ubili. Onda tisućnik, vidivši ovu smionost, vratio se je k svomu generalu, koi nie hotio više milosrdje imati, veće unišavši silom u grobje, činio je izsići svekoliko, što je susrio. Jedna strana sahranila se je prama rieki *Sossa.* General *Münich* tirao ih je zadugo, i opazio je gdi je Levenaupt rieku prišao; prišao je i on u potiru, ali vidivši, da mlogi oficiri ištu milost, uzstavio je svoje čete od krvoločstva. Na ovi način Levenaupt odveo je sobom samo četiri hiljade svoih vojnikah. General Münich posli sjedinivši se s generalom Pflug, odveli su k moskovskoj armadi

oficire švecke i njiovu pratež. Car isti poslao je ovu novinu u pismu marešalu Šeremetjevu, veseleći se, *da je šestnaest hiljadah Švecesa razsuto bilo od dvadeset hiljadah Moskovah.* Činio je posli po običaju zafaliti privisokomu, i metnuti svoje ljude na opočinak.

General Levenaupt želeći sva ova na znanje dati svomu kralju, poslao mu je po različiti putovi jednoga oficira šveckoga, s jednim plemenitim Poljakom; ali obadva došavši u ruke Moskovah, nije mu doći mogla ikakva novina. Neznajući Karlo na koju će se stranu okrenuti, odredi što bržje može unići u *Ukrainu* za moći sjediniti se s Ivanom *Mazeppa.* Ovi bio je od dobre kuće Kozačke, odranjen od ditinstva u Poljskoj, gdi je učio u škuli O. O. Jezuitah; i skinuo sa sebe ono, što je bilo divije. Uvik je bio prignut svomu narodu, i imao je od naravi srdce junačko i svidovno. Car vidivši njegovu hitrost, dao mu je poštenje na toliko, da ga je najposli uzdigao na dostojanstvo od *Atmana,* to jest vladaoca prvoga od Kozakah svoih podložnikah. Nejmajući Mazeppa šta više ufati se od svoga dobročinitelja, počeo je misliti, da skine jaram Moskovah, i priotme samovladu od Ukraine izneviriviši se svomu gospodaru; kako običaju činiti srdca veoma pohlepna,*) *cum iam nihil reliquum est, quod cupiant.* Čuvši više puta glas od mlogih pridobitjah u to vrime učinjenih od Karla, odredio je š njime se služiti, da može svoju odluku ispuniti. Da može pak privući na stranu svoju i narod, osobito armadu od 30 hiljadah Kozakah, koima je on zapovidao, počeo je prikazivati poglavitijima: *koliko je teška služba pod vladanjem Moskovah, koi su satrli njiove pravice, i koi razdiraju, proždiraju, i globe narod nezasitljivima iziskivanjih; suprotivnim načinom, koliko bi sladka bila sloboština drugiuh narodah, koi živu polek svoih vlastitih pravicah.* Nadodao je: *da se čini, da je kralj švecki poslan od neba baš zato, da ih oslobodi.* Da učini pak, da njiovo odvrženje jest pravedno, svitovao ih je, da pošalju k caru koga deputirca, koi bi mu u ime svekolike države prikazao pritiskanje, koje čine službenici moskovski. Svikolici su ovo govorenje pofalili, i imenovali su za poslanika *Voinarovskoga,* sinovca Mazeppe. Car je čuo veće izdaleka glas iznevirenja onoga generala; bile su ufaćene nike knjige njegove, i znalo se je, da

*) Tacit. Annal. lib. 3.

Bisniski priatan Mazeppov nahodio se je kod kralja Švecie. U drugoj prigodi car Petar bi se bio služio s ovim samo poznanjem, da zatvori onoga izdaicu, i da kaštiguje njegovu nevirnost: ali u stanju, u komu su onda stvari bile, sndio je propustiti, i zadovoljan je bio, da princip Menšikov pazi na Kozake. Ali kada je vidio *Voinarovskog*, i razumio, što je došao, nie mogao uzdržati svoju srdčbu, i na misto da ga sluša, činio ga je baciti na dno od jedne tavnice; iz koje on po svojoj srići izišao je, i uklonio se. Mazeppa, čuvši dogadjaj svoga sinovca, nie više dvoio, da nie njegova nevirnost odkrivena: odkuda za ukloniti se od osvete svoga gospodina, pohitio je da se sjedini s Karlom. Učinio se je, kano da će udariti na nike čete švecke, prišao je na drugu stranu rieke, i onda skupivši svoje vojnike, kazao im je svoju misao; koju su prie sami oficiri znali. Kozaki zgrozivši se na ovo govorenje, izpovidili su, da oni nepristaju ovomu iznevirstvu, i bilo je nikoliko ih, koi su se dogovarali, da ga uhite i caru pridadu. Na ovi način nie imao Mazeppa, nego samo dvi hiljade Kozakah, koje je odveo Šveku, ostali svikolici prišli su u armadu principa Menšikova. Ustali su sa svim tim iz medju oviuh dva tisućnika iznevirena, i s nikoliko više od jedne hiljade unišli su u grad *Buturlin*, za pridati ga kralju Švecie. Menšikov, razumivši misao ovi nevierah, obsio je grad prie nego se Šveci približe; i budući da isti Kozaki u gradu nisu bili složni, unišao je sa svoima u grad, izsikavši nevire, a tisućnike kolesom satrvši, dopustio je svoim vojnikom da robe i oplinjuju svekoliko; gdi su takodjer našli sto komadi dobri topovah. Ovu istu nesriću kušala su i druga nika mista, koja su se vidila, da su sa strane Mazeppe, i iz koih mogao je kralj švecki pomoć imati. Evo kako je srićna zgoda Petrova, ili, da bolje reknem, njegova pametna uredba, u dva miseca razsula dvi osobite odluke, i osnove svoga nepriatelja; to jest sjedinjenje *Levenaupta*, i sjedinjenje Mazeppe. Veće su bila prošla dva miseca, kako je Karlo ove dvi osnove čekao, da se izvrše, koje da budu bile izvršite, Bog znade što bi bilo od carstva ruskoga.

Kralj Švecie, videći na što su došla obećanja Mazeppe, mislio je možebit, da je izdaica, kano da ga nie privukao u Ukrainu, nego da ga metne u zamku cara; ali motreći ga nikoliko danah,

i videći njegovu sloboštinu, s kojom se je metnio u njegove ruke, sudio je, da se na ništo tužiti nemora, nego na svoju sriću, koja se je počela ukazivati više puta njemu protivna, i zato dao je svukoliku viru onomu glasovitomu izdaici. Medjuto princip Menšikov gospodar od *Buturlina*, skupio je poglavare od Kozakah, i potvrdio je po naredbi cara svekolike njiove pravice ponukujući ih u isto vrime, da odaberu drugoga *Atmana*; jerbo budući bio učinit sud Mazeppi u viću vojničkomu, bio je proglasit izneviren, i skinut s njega red sv. Andrie, s koim je bio od cara poštovan, njegova prilika bila je potezana, i metnuta na jedna višala u polovici grada Buturlina. Posli, kako se je ova odsuda izvršila, skupivši se svi u crkvu od plemenitijih svega naroda, i prie misu svetu slušavši, prid principom *Dolgoruki*, komisarom cara, odabrali su za njiovoga Atmana, ili bilo generala *Juana Skorpatzki*, koi je odmah od cara potvrdjen bio, i stavit u posidovanje dostojanstva s izpruženjem vatrenim sviuh topovah grada.

Oštroća od ove kaštige, premako zaslužena, uzrokovala je prama Mazeppi požalovanje u puku, budući ovo općeno u priprostitima, da žale nesriću onoga, na koga su u vrime sriće mrzili. Razumivši Karlo ovo požalovanje Kozakah prama Mazeppi, činio je proglasiti jedno pismo očito, u komu je pozivao, da se k njemu prignu, obećajući njima sve ono, što običaju obećivati oni, koi štogod obećivaju, ništa neobećivaju od svoga. Ovo pismo jest Karla pomoglo; jerbo mlogi, koi su prie pogrdili bili iznevirenje Mazeppe, došli su, i sjedinili su se s Karlom. Stvar ova primorala je cara, da i on od strane svoje drugo pismo izdade i proglasi, u komu: „opravdajući se on protiva lažima sebi nametnutima od kralja Šveka, izkazuje iznevirenje izdaice Mazeppe, izpovida, da je boj počeo samo zato, da brani svoje države; i da priuzme one druge, koje su Šveci oteli od Moskovah, kano takodjer, da metne u slobodu krstjane od Ingrie i Karelie, koje su Švecesi silovali, da ostave zakon pravi grčki, i da zagrle varoviti zakon luteranski.“ Prikazuje nadilje, „krvoločanstva, koja su činili Šveci Moskovom zarobitim: kako su ih ostavljali umirati od glada, i ubijati na način gorji od Turakah: kako je kralj švecki činio Moskovima odrizati prste, i tako ih puštati kući; kako je crkve njiove obratio u štale;“ kako su Šveci „u Poljskoj porobili crkve i kapele, zgrabivši

svete sudove, i srebro sa svetih ikonah; kako su pogazili posvećenje tila Isusova, i posli iz onih kaležah pili; kako su pod liturgjiom uvadjali pse u crkvu etc.“ Ponukuje najposli vaskoliki narod od Ukraine; „da neviruje obećanju izdaice Mazeppe; niti varovitima ričma kralja Šveka, koi nejma drugu odluku, nego satrti i porobiti njiovu državu, kako je učinio u Poljskoj i u Saksoniji.

Uredivši ovako stvari svoje Petar, dao je zapovid, da čete njegove idu zimovati i počivati, buduć veće oštra zima počela. Ali Karlo goreći od ljutine protiva Moskovom, nie mogao ni u pol zime na miru stajati; i zato po ledu, po snigu, i takvoj studeni, koja mu je smrzivala na stotine od vojnikah, išao je, i osvoio je razrušiti grad *Buturlin*, i nike druge u okolišu, učinite od drveta, zlo ogradite, i od nikakva štimanja; prem ako pisaoci švecki prikazivali su ih kano slavna pridobitja u svoima knjigama, koje su slali po Europi; misleći na ovi način popraviti slavu svoga naroda, koi je padao i razsipao se od Moskovah ove iste godine u Ingriji i Finlandiji. I doisto, susritavši se tri hiljade Moskovah s dvi hiljade Švecesah blizu *Viburga*, navalili su na nji tako srčano, da posli dvi ure borenja, Šveci su bili sa svime razsuti, i *Šlipenbach* njiov tisućnik ufaćen sužan je ostao. Ovo se je dogodilo miseca augusta. General *Lübecker* posli kušao je iz početka rujna, iznenada udariti na *Narvu*, ili na *Petroburg* sa deset hiljadah Švekah, s uzdržanjem vojske pomorske, koja je morala u isto vrime udariti na kastel *Kronštadt*. da tako razdiliti mogu Moskove na više stranah. Admiral *Apraksin* razumivši osnovu švecku, svekoliko je u red metnuo, da ih lipo i dobro dočekati može. Šveci, prišavši *Nevu*, išli su u redu protiva braništama, koja su čuvata bila od šest hiljadah vojnikah. Začelo je dakle medju njima vojevanje; ali Moskovi, premda manji brojem, tako su se junački držali, da su Šveci morali odstupiti, i tražiti svoje sahranjenje u svoih brodovih; Moskovi su ih slidili, i dostignuli u istomu času, kada je jedna strana od njih bila se ubrodila, a druga zabavljala se ubijaući tri hiljade svoih konjah, koje nisu mogli sobom povesti; na ove su, došavši Moskovi navalili, ubivši od onih nevoljnih oko dvi hiljade, i uzamši svukoliku pratež vojničku. U ovo vrime admiralj švecki nie smio ni približiti se k vojski pomorskoj moskovskoj, koja je bila pokrila *Kronštadt*.

Bila je veće unišla godina 1709, vridna uspomene u svoj Europi poradi priko načina oštre i jake zime, koja je činila ne samo po Niemačkoj i Magjarskoj, veće i po Talianskoj slediti rieke i lokve. Sa svim tim Karlo, svoju odluku hotiući izvršiti, priuzeo je bio opet put, nemareći za zimu, i uputio se je k *Moskvi;* ali jedva je došao blizu kraine velikoga vojvodstva Moskovie, susritavši ga general *Ronne,* skočio mu je na vrat sa svoima tako žestoko, da je učinio jedno veliko poraženje od njegove armade; i malo je manjkalo, da nie ostao isti Karlo ubien ili ufaćen: vidio je svoga konja više ranah imajući, pasti pod sobom, i dvanaest od svoih vojnikah odabranih za svoje čuvanje. Ovi dogadjaj prignuo je Kozake, da ostave Karla Šveka, i da ištu milost od cara, koju su i dobili. Onda je Karlo drugi put primorat bio ostaviti put *Moskve,* i unići u Ukrainu s ufanjem za primiti kakvu pomoć iz Poljske. Ali čete cara zatvorile su svekolike putove, da nie mogla pomoć od nikuda doći neprijatelju, koi, za ovi uzrok, ostao je u okolišu *Budišina* sav misec travanj, i više od pol svibnja: kada nemogući više za toliko dugo vrime počivati, sazvavši viće vojničko, odredio je obsidnuti *Poltavu,* s ufanjem, koje mu je davao Mazeppa, da će naći ondi sva potribita za uzdržanje, osim novacah, koje je on isti sakrio, kada je odlučio prići na stranu švecku. *Poltava* nie grad od velika štimanja, ali car Petar u ondašnjima okolostanjma promišljao ga je potribita, za moći u njemu držati shraništa, jest ga dakle dobro utvrdio, i metnuo za čuvanje pet hiljadah od vridnih vojnikah, svrhu koih je bio general *Allard* Škoces, koi osim da je virno služio svoga principa, imao je pik protiva Švekom, koi su ga veoma uvridili, kada je bio kod nji u tavnici.

Petar veliki, kako god je vidio sriću do sada sa svoje strane, promišljajući njezinu nestalnost, da se možebit opet nevrati na stranu Karla, hotio je poslati mu nike poglavke za njegovu korist veliku, da ga može prignuti, da mir učine; što svi pametni principi žele, prem ako su i pridobitnici u vojevanju.*) *Pacem volunt etiam, qui vincere hostem possunt.* Poslao je dakle prikazati mu sve ono, što je ove vojske osvoio u Ingriji i Livoniji, samo da mu dade i ostavi gradove *Petroburg* i *Schlüsselburg,* koje je car hotio imati

*) Liv. lib. 1.

za trgovinu svoga naroda. Ovo prikazanje toliko tiho i koristno odbacio je kralj švecki oholo, odgovorivši poslanima: „da će on pogodbu od mira učiniti s carom u poglavitomu njegovomu gradu Moskvi, gdi hoće, da mu plate Moskovi trideset milionah rublih za trošak, koga je imao ove vojske.“ Koju je činio *(da bude rekao)* na trošak siromaha Saksonacah i Poljakah *(bolje bi i istinitie bio rekao.)* Onda car, kano satrvši svoi šešir, i stavno metnuvši ga na glavu, rekao je: *Dobro, dobro, brat Karlo hoće uvik da bude Aleksander*; *ali u meni, ufam se, da neće naći Daria.*

Armada Karla onda bila je spala na malo više od dvadeset hiljadah ljudih, kada evo naredi generalu *Rose*, da udari na *Poltavu.* Ovo je grad jedan u Ukraini, malen, ali dobro utvrdit, kako smo rekli; stavljen je kraj rieke *Vorskle*, koja okolo njega tekući, čini svenaokolo misto blatasto s baruštinom, i malo dalje šumom obkolito, da je teško u grad unići. Princip Menšikov došao je onamo s dobrima četama konjanikah i pišakah za braniti ga od nasrnutja nepriatelja. Budući Šveci ostali skoro rekavši brez topovah, od potribe je bilo, da udare na tvrdišta grada sa sabljom u ruki, i osvoili su bili tri, premako su ih koštali oko tri hiljade ljudih. Sa svim tim naprli su bili žestoko, da je Menšikov počeo bojati se za grad: ali došavši u sebe, smislio je da kako god u grad pomoć pribaciti može; i u ovim je okrunio sve svoje službe, koje je činio caru svomu gospodaru i dobročinitelju. Poslao je dvi dobre čete od svoih, jednu svrhu grada, a drugu izpod istoga, i naredio je, da obadvi nepristance vatru daju u vrime ono, kada će pomoć priko mosta ulaziti u grad. Ova naredba izvršila se je noćom. Nie se moglo viditi što se čini, od velike vatre i praske pušakah Moskovah. Karlo, misleći da su Moskovi udarili na njegove čete s doljne strane grada, otrčao je onamo, za uzdržati svoje, a druge je poslao, da uzdrže one svrhu grada. Medjuto Moskovi noseći fašine, bacali su u vodene i blatne šamce, i tako sebi učinivši most, u grad su unišli, gdi namistivši topove tako, da su mogli braniti most i otvoren put imati k svojoj armadi.

Providivši se na ovi način od principa Menšikova sigurnost grada Poltave, car je odredio dati jedanput veće svrhu ovoj vojski. Veće je više puta bio razbio i razsuo veoma armadu kralja Šveka izsikavši sad hiljadu, sad dvi; sad veći broj, sad manji, ovi put

hotio je sasvime ju satrti. Veće su njegove čete u običaj uzele, da se neboje Švekah, pače da ih pridobivaju. Broj takodjer bio je sa strane cara veći, a može se reći i srdčanost: suprotivnim načinom, tuga i nevolja bila je sa strane Švekah. Sa svim tim u isto vrime, kada je Petar veliki davao zapovid prići *Vorsklu* rieku malenu, za prikazati se nepriatelju na vojevanje, i za otirati ga od Poltave, i iz svekolike Ukraine; Karlo odredio je udariti prie na Moskove s ufanjem, ako ne drugo, barem da ih uplaši svojom bisnostjom. S takvim mišlenjem dakle uzima samo trideset od svoih, da pripliva jedno maleno krilo od rieke, za izviditi nepriatelja; jedva je do polovice došao, i evo zrno jedno izpružito iz puške Moskovah, koi su brigove čuvali, ranilo ga je tako žestoko, da prošavši kroz štivlu, smrskalo mu je petu. On ništa nerekavši, a možebit i neoćutivši, nie ostavio put, koga je počeo; ali krv, koja je curila obilno iz štivle, činila je poznati pogibio, kada se je veće vratio k svoima. Molili su ga njegovi, da se dade ličiti, ali on nie hotio čuti od ličenja, doklegod neotekavši noga, da se nie od velike bole na nogu držati mogao, pustio je da mu se razriže štivla, i da se rana liči. Onda su vidili sa strahom likari, da je rana ona postala bivati rana mesotrovnica, odkuda u viću odredili su mu odrizati nogu, da mu tako život sačuvaju. Sa svim tim našao se je jedan ranah likar imenom *Neumann* vištiji od ostalih, ili da reknem slobodniji, koi se je prikazao za ozdraviti ga, ako mu pripusti učiniti nika dublja urizanja. „Ti imaš ličiti me,“ rekao mu je onda utišen Karlo: „riži brez obzira, koliko ti tvoj zanat pripisuje. Ja se neboim, a i ti se nejmaš bojati.“ I pruživši nogu, mirnije nego li oni, koi su ondi bili, gledao je curiti krv crnu i modru iz urizane rane, i s takvom stavnostjom, da se je činilo, da gleda curiti krv svoih nepriateljah. Ova silovita likaria pomognuta od moguća balsama ustavila je mesotrovnicu, da je Karlo u malo danah mogao nošen biti na nosila, za sloboditi svoje vojnike u vojevanju.

Dobio je on ranu onu na 23. lipnja. Drugi dan car prišao je *Vorsklu* sa svom armadom, i približivši se k Švekom metnio je u red konjanike i pišake tako, da ga nepriatelj neprivari iznenada. Na 27. istoga prie zore Šveci hotili su priteći Moskove zatrkavši se iz svoih redovah konjanici nasrnuli su na moskovske tako silno, da car nie od toga ni mislio. Konjanici moskovski nisu manjkali

činiti svoju dužnost, ele primorati su bili uklonit se za svoja braništa; doklegod pišaki nisu došli u pomoć; onda su počeli Moskovi prosipati vatru tako, da je krilo desno švecko bilo sasvime razsuto, i general *Šlipenbach* ostao sužanj. Na krilo livo došavši princip *Menšikov* sa svoima navalio je na braništa, koja je čuvao general *Rose*, i udario je na nji tako srdčano, da ovi general morao se je pridati na volju pridobitnika. I tako je prvo vojevanje prošlo od onoga vridna uspomene dana, koi je bio osmi srpnja, godine 1709.

Konjanici švecki uklonivši se natrag, sjedinili su se s pišakih; i stavili su se u red vojevanja jedan sat daleko od Moskovah. Car zapovidio je, da izidju dva reda pišakah iz braništa, ostavivši treći red za čuvanje; i naredio je svoju armadu na ovi način, da pišaki budu u sridi, a konjanici na desnomu, i na livomu krilu. Tako uredivši se počelo je drugo borenje, tri ure prie pol dneva. Moskovi davali su vatru tako žestoko, i tako nepristance, da za pol ure armada nepriatelja bila je svakolika razbiena: oni, koi nisu ostali mrtvi na polju od vojevanja, dali su se na bižanje; ali su bili sliditi od Moskovah sabljom u ruki, i sulicamah do bližnje šume, gdi izmedju ostalih ufaćeni su bili marešal *Reinschild*, i princip od *Vürtemberga* tećić kralja Švecie. Car, koi se je neumoran svagdi nahodio, videći nepriatelja bižati, naredio je, da im se pokoj dade, i da se sačuva život *svoga brata kralja Karla*. Kada evo male posli prikazano mu je bilo, da se je našla nosionica kralja Karla izkomadana na polju od vojevanja, odmah je ukazao nemir svoga srdca, žaleći takvu nesrićnu zgodu onoga principa, koga je on procinjivao s onim naravnim prignutjem, koju imadu ljudi po naravi za ljubiti kripost i u nepriatelju. Dao je dakle naredbu, da se traži njegovo tilo medju mrtvima, zapovidivši u isto vrime svoima generalom, da idu u potiru za ostalima od armade nepriateljske. Sjedinio se je s onima generalma princip Menšikov, koi izpitivajuć jednoga pisara šveckoga ufaćena, razumio je, da je armada švecka kod brigova rieke *Dniepera* u veoma zločestomu stanju nejmajući ni kruha, ni praha, i da je ondi kralj isti pripravljajući se da pridje rieku. Dosta je ovo bilo Moskovom, da lete u potiru za njima.

I doisto kralj švecki zajedno svojom ranom, još dobro nezali-

čitom, činio se je nositi na jednoj nosionici u mista od vojevanja pogibeljna, u jednoj ruki mač držeći, a u drugoj pištolu, za sloboditi, i užeći većma srdcah svoih vojnikah, da vojuju do svrhe junački; ali videći generali, da kriposti kralja pomanjšaju, zaklinjali su ga, da se samo ukloni od onoga polja, gdi je tolika mišania i pomor bio, na što se je najposli prignuo hotiući uzjašiti jednoga konja, i ukloniti se iz one bune, kada evo pade mu konj mrtav udaren s jednim zrnom puške opružite sa strane Moskovah. Onda su ga morali metnuti na kočie generala *Majerfelda*, i upregnuvši šest konjah, sprovodjen je bio od svoih do *Dniepera*, za prići na drugu stranu. Kako god ona njegova nosionica bila je više puta pala u onoj buni od vojevanja, rana mu se je bila ozlidila tako, da je trpio bolest nemogući za mlogo urah rići progovoriti. Sa svim tim kako mu je malo odlanilo, spomenivši se od grofa *Pipera* svoga najvirniega službenika, pitao je za njega; ali grof oni bio je ufaćen od generalah moskovskih iznenada baš onda kod Poltave, kada je sažigao pisma od svoje kancelarie, i ostao je u sužanstvu sa svima svoima pismama, i sa dva miliona talirah s veće strane saksonskih.

Došavši Karlo na takvu svrhu, odredio je jedanput početi raditi o miru, i poslao je generala *Majerfelda* s jednim trubiteljom k caru Petru za dati mu razumiti, „da se je najposli prignuo mir primiti s pogodbom više puta njemu prikazanom; što ako li pak ovo nebi mu dopušteno bilo od cara, barem da mu se dopusti slobodno izići iz onih državah, i ukloniti se u Poljsku.“ Car začudivši se da vidi onoga principa, još toliko ponosna, a veće sa svime razsuta, odgovorio je: „da se je kralj švecki veoma kasno nakanio mir primiti, zaradi koga nemože mu se dopustiti prva pogodba, budući svekolike stvari drugo lice priuzele.“ Poslat je bio natrag, da odgovor nosi kralju Karli sam trubitelj; jerbo je car uzstavio generala *Majerfelda*, ne toliko, što je smio k njemu doći brez pisma, koliko jerbo budući on bio njegov sužanj u vojevanju kod *Kališa*, bio je pustit slobodan s pogodbom, da se od kralja Švecie pusti drugi general moskovski, što nebudući do sada izvršito, morao je on ostati sužanj kano i prie. Karlo primivši odgovor po trubitelju poslan, poznao je koliko je istinito ono, što je upisano ostavio Sallustio: *da je* u našoj volji početi vojsku, ali nie uvik u

našemu mogućstvu ostavit ju.*) *Bellum ex arbitrio sumitur, non ponitur.* Nejmajući dakle nikakvo ufanje, pridao je svoje ostanke od armade Levenauptu, i uzamši sobom nikoliko oficirah, prišao je za ukloniti se u *Bender*, grad carstva turskoga u Tatarskoj, govoreći: *da voli dati se u ruke turske, nego li da pade u ruke moskovske.* Nie moja odluka izpisivati ovdi, što se je dogodilo ovomu nesrićnomu principu u vrime dugoga pribivanja u okolišu Bendera: budući da se ovo štiti može u njegovomu životu izpisanomu od vridnoga pera. Reći ću samo, da posli ovoga njegova razsutja izgubio je ime od polunoćnoga Aleksandra, kako se je običavao bio imenovati.

Kada se je ovako Karlo uklanjao u Tatarsku, princip Menšikov sastignuvši nevoljne ostanke armade švecke vodjene od generala Levenaupta, činio im je kazati: *da odmah smetnu oružje, jerbo drugačje neće im se dati pokoj.* Levenaupt, videći, da nie u stanju opriti se nepriateljom pridobitnikom, tražio je od milosti Menšikova dobru i tihu pogodbu od pridanja. Bilo je dakle utvrdito: „da svikolici vojnici i oficiri moraju ostati sužnji: da će se vojnici držati čovički, a oficirom biti će dopušteno ići za niko vrime svoima kućama svrhu njiova poštenja: da se caru pridade svakolika pratež, topovi, zrnje, barjaci, zastave, bubnjevi, svirale i ostala svakolika s kasom vojničkom. Odkuda postao je u oni čas sužanj od vojske Levenaupt sa dvadeset i tri regementih konjanikah, i šestnaest regementih pišakah. Priloživši ove drugima nabroito je bilo u rukuh moskovskih šestnaest hiljadah, dvistotine i osamdeset i sedam robovah švecki. Učinili su posli Moskovi razbroj od svoih vojnikah, i našli su izgubljenih u svemu četiri hiljade, sto i četrdeset i šest ljudih.

Čovik mudar nevalja da propusti sriću, kada mu se prikaže ugodna.**) *Ducis est, fortunae se praebenti non deesse.* Car Petar pridobitnik čuvši samo, da je Karlo prišao *Dnieper* s Mazeppom, dvojeći da se nie uklonio u *Voliniu*, odmah je pisao svomu generalu *Goltzu*, koi se je u onoj državi nahodio sa dvadeset hiljadah Moskovah, da brez svakoga kasnutja pošalje dobre čete konjanikah za ustaviti ih, i pripričiti put, da se nesjedine s onima Švekom,

*) Sallust. in Catil.
**) Liv. lib. 5.

koi su ostali u Poljskoj. Ovo providjenje, istina jest bilo je pametno; ali kralj Karlo bio je veće poslao drugu knjigu svomu generalu *Krassau*, u kojoj dajući mu na znanje zlu zgodu u kojoj se je nahodio, zapovida mu, da odmah izidje iz Poljske za sahraniti ono nikoliko četah, koje su mu ostale u onih stranah. Medjuto došavši caru glas, da princip Menšikov imade u svojoj vlasti sve ostanke nepriatelja ni sablju neizvadivši, trčao je onamo, i došao u ono isto vrime, kada se je svršivala pogodba od pridanja. Ona nesrićna zgoda tolikih nevoljnih ljudih, živo ga je u srdce taknula, i više je puta rekao očito, koliko tlači vladanje jednoga principa, koi na takvi način mori svoje virne podložnike za zadovoljiti svojoj pohlepnosti, kada bi morao biti njiov otac i sahranitelj. Privolio je milostivo, da se dade sloboština mlogima oficirom, i da ukaže svoje požalovanje, činio je razdiliti onima nevoljnima robovom dobar broj od novacah za uzdignuti ih u njiovoj tugi i potribi. Slideći dan hotio je imati kod svoje trpeze svekolike generale švecke, i pili su u zdravlje onoga, koi je nji učinio robove. U polovici od napijanja upitao je car marešala Reinschilda, „koliki je broj bio od armade kralja Karla, kada je unišao u države moskovske?“ Ovi budući odgovorio, da je mogla biti jaka do dvadeset hiljadah Švekah, osim malene pomoći Kozakah: „a kako je moguće,“ rekao je Petar, „da jedan princip toliko pametan, kakvi je kralj Karlo, mogao se je uzsuditi s jednom šakom ljudih unići u toliko prostrano i nepoznano carstvo, kakvo je Moskovska?“ Marešal odgovorio je caru: „da oni generali nisu bili uvik pitati za svitovanje, veće kano virni podložnici poslušni su bili svomu kralju u svemu.“ Ova virnost dopala se je toliko Petru, da je svoj vlastiti mač odpasao, i poklonio ga Reinschildu, moleći da ga sačuva kano jedan zalog od štimanja, koje ima od njegove vridnosti, i od njegove virnosti. Prilična ukazanja učinio je takodjer i grofu Piperu, i drugima sužnjima plemenitijima; pače, da istima ništa nemanjka, hotio je car razdiliti ih svoima generalom. Grofa Reinschilda grofu Šeremetjevu; grofa Pipera grofu Golovkinu; principa Vürtemberga principu Menšikovu: i na ovi način druge drugima.

Ali nie dosta bilo pridobitniku ukazati samo požalovanje prama svoima nepriateljom, hotio je takodjer darivati vridnost svoih voj-

nikah; i zato princip Menšikov proglasit je bio feldmarešal: grof Golovkin veliki kancelier; gospodin Ronne veliki general; gospodin Schafirov vicekancelier; drugi su bili učinjeni vitezi reda svetoga Andrie, i tako od drugih govoreći uzdignuti su bili po svomu zasluženju. Vojnikom posli toga razdilio je obilne darove, da su svikolici bili zadovoljni što su služili jednoga gospodina toliko milostiva i blagodarna. Car u ovomu uzvišenju na dostojanstva, nie hotio ni sebe zaboraviti; veće smo gori rekli, da je on hotio prići priko sviuh skalinah vojničkih, toliko od vojske pomorske, koliko po suhu; sada je počeo govoriti prid svima, da može ukazati svoje zasluženje, da je on isti u svršitomu vojevanju sam svojom rukom uhitio jednoga generala šveckoga, i ukazao je svima generalom jedno zrno, koje ga je u prsa udarilo. Odkuda iz prvoga stražmeštra uzdignut je bio na misto od general majora. Velika srdca koliko običaju biti oštra protiva nepriatelju u vojski, toliko moraju biti milostiva prama onima, koi se podlažu i mole.*) *Quanta pervicacia in hostem, tanta beneficentia aduersus supplices utendum.* Petar veliki hotio je ukazati svoju dobrotu i nevirnima Kozakom, koi su došli i podložili se, davši im milost i oproštenje, ali tako, da smetnu oružje: i u isto vrime obećao je deset hiljadah rubli, koi god mu pridade izdaicu Mazeppu ili živa ili mrtva.

Posli kako je na izpisani način ukazao blagodarnost svoga srdca, držao je u Poltavi jedno viće od vojske, i razdilio je svoju armadu na tri strane. Četrdeset hiljadah vojnikah pod zapovidjom Šeremetjeva i Menšikova pošli su prama Livoniji. Trideset hiljadah pod Galicinom i Baurom uzeli su put u Poljsku: a generali Repnin i Allard ostali su sa šestnaest hiljadah na krainah od Moskovske. Svaki može sada poznati s kakvim veseljem srdca primita je bila ova novina u Moskvi. Carević Aleksia naredio je dneve svečane, od koi su hotili biti dionici i različitih dvorovah službenici; i kako god mislili su na skoro viditi svoga pridobitnika, tako magistrati od onoga poglavitoga grada, činili su uzdignuti trideset slavodobitni oblukovah s velikima vratma, kuda je car proći morao. Ali poslovi od veće koristi, primorali su njega na drugu stranu ići, osobito u Poljsku; odkuda prišao je brez kasnenja

*) Tac. Ann. 1.

Dnieper, da se može sjediniti svoim generalom *Goltzom* u *Volinyi*; ali kretanje, naglost, smućenje, i toliko hodanje u vrime vojske, uzrokovala su mu bolest, da je morao nikoliko danah postelju čuvati u Kioviji, gdi sa svim tim kada ga je popuštala groznica, nie zapustio davati uredbu, da se uzmloža armada *Goltza* s drugima regementama, da tako lašnje može progoniti nepriateljskog generala *Krassana*.

Pridobitje ovo kod grada Poltave svrhu Svekah nie se za dugo virovati moglo po drugih kraljestvih; ali najposli buduć izpisato toliko i toliko putah, bilo je potvrdito, da se više nie dvoiti moglo. Onda Poljaci, koi su bili sa strane cara, priuzeli su srdčanost, i posli kako su skup držali s prvostolnikom *Szembek*, poslali su deputirce kralju Augustu, zazivajući ga unići u Poljsku, i posaditi se opet na pristolje kraljevsko. August hotio je ukazati niku protivnost ovomu zaktivanju Poljakah; ali najposli odredivši unići u kraljestvo, poslao je prid sobom jedno pismo očito, da se proglasi, koje je imalo tri osobita poglavka. „1. Vikao je protiva nepravednomu načinu, s koim se je vladao kralj Karlo prama njemu i prama svoima baštinskima državama; 2. Izpovidao je nepravedno i izprazno svoje odrečenje krune, budući da je zadužen u svojoj sviesti neobslužiti pogodbu učinitu u Altranštadu, koja je učinjena silom, navlastito jerbo se je zakleo na svomu krunjenju neostaviti krunu brez privolenja Poljakah. 3. Prikazivao je svoje odredjenje za unići u Poljsku, i priuzeti posidovanje pristolja, nadodavši, da je to s dogovorom njiovoga veličanstva carskoga.“ I zaisto, veće od svrhe prošaste godine, car, koi je znao čovičanski propuštati, učinio se je, kano da je zaboravio svekoliko, što je August radio, činio ga je po poslanima zvati, da unidje u kraljestvo, za dati zabavu Stanislavu, i metnuti mu zapriku, da nemože poslati pomoć kralju šveckomu, koju je pripravljao. Stanislav vidivši odredjenje Augusta za popeti se na pristolje, i poznavši, da mu se opriti nemože, posli kako je i on izdao pismo očito, nehotiući se boriti protiva srići, prignuo se je na stranu onoga, komu je vidio da srića ugadja, ponukujući takodjer i svoje prijatelje, da mir učine s ovim principom s pogodbom što mogu boljom.

Pokripivši se medjuto car od svoje bolesti, otišao je iz Kiovie,

i na 14. rujna došao je sjediniti se svoim generalom *Goltzom*, kano takodjer i s armadom grofa *Sinjavski*, koi mu je iz medju Poljakah uvik viran ostao. Odovuda na 8. listopada razgovorio se je blizu *Thorna* grada u Prusiji poljačkoj, s kraljem Augustom, koi je došao do briga rieke *Višnjice*, pet urah daleko od grada, za pozdraviti i pokloniti se svomu popravitelju. Radovali su se ova dva principa jedan drugomu, da su se sastali i vidili. August čestitao je caru njegova slavna pridobitja svrhu Karla kralja Švecie: a car opet radovao se je njemu svrhu povraćenja na pristolje kraljevsko, neizustivši ni jedne riči od nepravde sebi učinite s onom pogodbom u *Altranštadu* otajno učinitom. Istinito, kralj August prie veće ukazao je priko običajna poštenja njegovim svevlastnikom. Prošli su prvi dnevi u svetkovanju i častjenju, gdi je car dao, brez govora kralju Augustu jedan prikor, čineći ga viditi pripasan o bedrih oni mač, koga je August poklonio kralju Švecie, i koi je našast medju pratežom Karla posli vojevanja krvavoga kod Poltave. Posli častjenja i razkošnih dnevah, metnili su se na poslovanje. Poljaci poslali su caru deputirce, da u ime svega kraljestva čestitaju mu srićno pridobitje svrhu nepriateljah; na koje poštenje i klanjanje car je odgovorio, „da u blagosovu datomu od neba njegovomu oružju, nitko nie više dobio od Poljske; buduć da im on vraća njiovoga zakonitoga kralja.“ Posli toga prikazali su caru svoja iziskivanja: „da njiovo veličanstvo carsko nedrže u Poljskoj više od dvanaest hiljadah svoih vojnikah, kako je veće prie privolio: da povrati njiove gradove osvoite u Ukrajini poljačkoj: i da se stavi u sloboštinu princip Viesnoviecki.“ Ovi poglavki od iziskivanja možebiti nisu bili nerazložni; ali u okolostanjma ondašnjima prominili su narav. Car, koi je znao dobru stranu Poljakah još od srdca šveckoga, odgovorio je kano gospodar. Što se dotiče gradovah u Ukrajini, nie dao ni spominjati, buduć da ih je on osvoio izagnavši Šveke. Poradi *Viesnovieckoga* hotio je, za dati izgled, da ga dieta oštro pokara, kano takodjer i nike druge velike, koi su bili uzrok od tolike štete i kvara njiovoga kraljestva; najposli poradi četah vojnički odredjeno je bilo, da princip Menšikov zimuje sa svoima u doljnoj Poljskoj; a armada poljačka i saksonska u gornjoj, i u Prusiji poljačkoj.

Svršivši se ova, razdilili su se ona dva principa, August vratio

se je u svoje države Saksonie, a car prišao je u *Marienverder*, gdi ga je kralj praiski čekao, izišavši na nikoliko urah prid njega. Ovdi je car ostao za devet danah, i utvrdito je bilo medju njima društvo, i medju kraljih Poljske i Danie. Ovdi je takodjer ugovorito bilo, da car Petar dade svoju unuku principovicu *Anu* za zaručnicu *Frideriku* trećemu vojvodi od Kurlandie, izagnavši odonuda Šveke, koi su za niko vrime ondi pribivali. Ovo zaručenje bilo je svetkovano na 30. listopada god. 1710. u Petroburgu po jednomu biskupu rutenskomu. Priminuvši u malo nediljah zaručnik, živila je principovica udova u Kurlandiji do godine 1730. Kada je bila odabrana za caricu sviuh državah Moskovske, i posli s velikom slavom vladala i upravljala carstvo rusko. Peti dan miseca studenoga odilio se je car iz *Marienverdera*, i otišao u *Mitau*, poglaviti grad od Kurlandie, da uredbu učini u svoima četamà, kako je naumio. Razdilio je dakle svoju armadu na šest stranah. General feldmarešal *Šeremetjev* imao je pod sobom petdeset i dvi hiljade vojnikah: Princip *Repnin* osamnaest hiljadah; general *Reutzel* šestnaest hiljadah; princip *Galicin* sedam hiljadah od odabranih za čuvanje; general *Baur* dvanaest hiljadah koje dragonah, koje Kozakah; general *Beust* petnaest hiljadah. Svrhu svekolike ove armade bio je princip *Menšikov* s nadpisom *generala adjutanta careva.* Slidili su ovu armadu šestdeset velikih havantopovah, tri stotine topovah, i šestdeset hiljadah bombah, sva odredita za obsidnutje *Rige.* General *Stomberg*, koi je zapovidao u onomu gradu, sazvao je svekolike čete švecke iz Kurlandie, i sažegavši varoše oko grada, poslao je na sve strane očita pisma puna pogrde protiva Moskovom. Car nadražit, zapovidio je, da i njegovi proglase druga prilična. Moskovi s drugima majstoriama naučili su veće bili vojevati s perom, i bivali su službenici i vićnici tankoumni, prilični drugima u drugih dvorovih. U Rigi malo se je marilo za udarce, koi su na papiru; nepriatelji se krote s oružjem, a ne s ričma, rekao je pametno Demosten Ateniancem.*) *Non verbis vincuntur hostes, sed armis.* Car je došao pod Rigu na 25. dan studenoga; sve je bilo pripravito, da se grad bije. Car isti hotio je početi, metnuvši svoima rukama vatru u prvu bombu. Magistrat poslao je nike depu-

*) Demost. in Philip.

tirce za odvratiti, ako je moguće, ono zlo; ali ništa nisu mogli opraviti. Grad se je držao i branio stalno. Car, koi je za tako dugo vrime veće bio izvrstito naučio zanat vojnički, kano i višti likari, koi po kušanju i okolostanjma znadu kazati svrhu i duranje bolesti, pridvidio je, da će najposli grad oni pasti pod oružje njegovo; ali medjuto da će još moći trpiti dosta dugo obsidnutje, dao je uredbe svoima generalom, a on je hotio poći u *Moskvu*, gdi su ga mlogi stranski čekali za poštovati njegov ulazak. Ništanemanje išao je priko *Petroburga*, odkuda je poslao kralju Danie dobru pomoć u novcih, za metnuti ga u stanje da s one strane tišti s vojskom protiva Šveciji; i onda naredivši sve potribito za brodove, koi će došaste vojske po moru služiti, došao je u *Moskvu* na 24. prosinca, ali nie unišao, nego prvi dan sičnja, za početi novu godinu 1710. s jednim veoma slavnim ulazkom od pridobitja učinjena, gdi su ukazati bili očito plieni švecki, barjaci, zastave, topovi, havantopovi, kano takodjer i generali sužnji, i ista nosionica, svrhu koje je nošen bio kralj Karlo u vrime vojevanja kod Poltave. Učinili su mu poštenjah i naklonili se svi redovi, svakolika stanja crkvena i svitovna kano slavnomu pridobitniku, i rečena su bila slavna govorenja na falu njegovu s neizkazanom vikom puka, koi je vaskoliki u radosti bio na slavu svoga principa. Ova radost, i ovo veselje slidilo je do polovice veljače miseca, kada mu je prikazato bilo pismo jedno, u komu prikazala se je nepravda učinita njegovomu poklisaru u Engleskoj, i zadovoljština data caru od Ane kraljice, na način, koi slidi.

Godine 1708. car je zazvao gospodina *Matuova*, svoga poklisara kod rečene kraljice, da ga pošalje u države sjedinite Olandie u istomu dostojanstvu. Niki trgovci, koima je rečeni gospodin dužan bio, videći da je na odilazku, i scineći, da nie više u onomu dostojanstvu prvomu, činili su ga zatvoriti. Ovo dilo njiovo nie bilo primljeno u dvoru, i zaradi toga oni trgovci staviti su u zatvor, a poklisaru bila je prikazana zadovoljština, koju je on odbacio, dok caru na znanje dade. Car se je uzeo ovoga posla, i hotio je, da se oni trgovci kaštiguju s izgubljenjem života. Kako god pak pravice onoga kraljestva našle su se protivne zaktivanju cara, stvar se je bila produljila. Najposli gospodin *Virvort*, poklisar kraljice engleske u Moskvi tako se je dobro znao u ovoj

stvari vladati, da je car prignuo se zadovoljšstini od iste kraljice datoj. Za učiniti pak od ove prikazanje očito, car je stajao na svomu pristolju, kuda došavši poklisar rekao je jedno govorenje s jezikom englezkim, koje je izgovoreno bilo od dva sekretara u jezik moskovski i niemački, da tako i stranski razumiti mogu. Posli ovoga govorenja isti poklisar pridao je u ruke cara knjigu, koju mu je pisala ona kraljica. Toliko govorenje, koliko pisana knjiga imenovala su *cara privisokoga i primogućega*. Zadržano bilo je ovo: „da je kraljica veliku žalost imala poradi učinite pogrde onomu poklisaru; i da je naredila oštro kaštigovati početnike od ove zloće; ali budući da pravice onoga kraljestva nepripuštaju kaštigu smrti u takvomu dogadjaju, ona je nji činila proglasiti nepoštene, i providila je, da se u napridak ovakva smionost nedogodi.“ Car je odgovorio, da prima svekoliko ovo, poradi dobra srdca, koje ima prama kraljici, i da prima za podpunu zadovoljštinu, naredivši, da se više svrhu ove stvari nejma govoriti.

U ovo rekavši, isto vrime, došla je novina u Moskvu od uzete *Elbinge*, grada osobita u Prusiji poljačkoj; ali onda čuvana od hiljadu vojnikah šveckih. Evo način, na koi se je dogodilo ovoga grada osvojenje. General *Nostiz* metnio se je bio na svrhi siečnja okolo Elbinge, i zatvorio ju je tako, da nitko nie izići mogao. Budući pak opazio, da se je voda u šamcih sledila, odredio je piške prići i uzišavši po skalinih na zidove, grad osvoiti sabljama u rukuh; i prem ako je svejednako vatra davata bila iz topovah, sa svim tim Moskovi, na način rečeni, unišli su u grad, i svekolike mista onoga vojnike zarobili. Našli su ondi jedno čudo topovah i praha, kano takodjer i hrane: i ono što je za veću njiovu slavu, nisu izgubili u svemu, nego trideset svoih vojnikah.

U polovici od onoga veselja, koje se je činilo po svoj Moskvi, nie ostavio car jednu lipu prigodu, koja mu se je prikazala, za uzmnožati slavu božju, koi ga je blagosovio u svomu oružju. Dogodilo se je oko onoga vrimena, da, gospodin *Teofilakt* posvećen arkiepiskop za Siberiu, išao je u palac carski, da se, prie nego iz Moskve otide, pokloni svomu caru; Petar veliki, koi je dobro znao narode, i države od svoga širokoga carstva, znao je takodjer, da se nahode na krajevih od Siberie mlogi, koi su još bili u tminah od neznaboštva, počeo se je svrhu ovoga razgovarati s ovim novim

arkiepiskopom ponukujući ga na obraćenje onoga naroda; i s tolikom žestinom srdca car je govorio, da arkiepiskop jedva je došao u Siberiu odmah se je metnio na ovo veliko dilo, i apostolsko. Iz medju mlogih narodah, koi pribivaju kraj rieke *Obia* od Siberie do ledenoga mora, i živu u tminah neznabožtva, našao je dobri *Teofilakto*, da narod od *Ostiakah* većma je od ostalih na nauk prignut. Slao je dakle po svuda monake od dobra života, da ljude uče, i sam je išao medju one pustare strahovite i ledene pripovidati rič božju, da mlogi i mlogi od onoga naroda u malo vrimena odvrgli su se svoih budalaštinah i primili su sveto krštenje. Bog je blagosovio ovo dilo, i vira krstjanska razširila se je tako srićno, da je car posli pet godinah imao veselje čuti, da su više od četrdeset hiljadah *Ostiakah* zagrlili evangelje.

Na svrhi veljače otišao je car iz Moskve u Petroburg, gdi sakupivši dvadeset i četiri hiljade vojnikah, odredio je poslati ih za obsidnutje *Viburga;* i jerbo je ovi grad poglaviti od Karelie imajući jednu dobru luku na zamorju od Finlandie, poslao je u isto vrime admiralja *Apraksina* s armadom pomorskom, i posli toga on isti svrhu jedne strane brodovah otišao je, da obkoli grad oni sa strane mora tako dobro, kako ga je od svoih četah činio obkoliti po suhu. Obsidnuti branili su se do 12. lipnja, kada nestavši im jakosti, da se više opriti mogu, iskali su, da se pridadu s pogodbom. Bilo im je dopušteno onako, kako su tražili, to jest, da mogu izići s oružjem, i s pratežom za priniti se odonuda u Štokholm; ništa ne manje kada je došla ura, da se pogodba izvrši, admiralj *Apraksin* činio je uzstaviti s ovim prikazanjem: „da moraju ostati sužnji, jerbo prem ako car svoju rič uvik drži, sada se nahodi zadužen, da tako čini, zaradi uzrokah protiva Švekom, koi su u tri dogadjaja prikršili pravicu, koja se medju krstjanih običaje obsluživati s nepriateljom. 1. Bila je jedna ladja moskovska s bilim barjakom poslata k armadi pomorskoj šveckoj, da se promina učini od nikih Moskovah sužnji kod Švekah, s nikima Švekom sužnjima kod Moskovah; pak su Sveci uzstavili kod sebe onu ladju i pratež, i nepoštovali barjak njiovoga veličanstva carskoga. 2. Bio je zatvorit u Štokholmu, protiva običaju sviuh krstjanskih principah, svevlastnik carev Kilkov, i uzeta sva njegova pratež. Car je pustio svevlastnika šveckoga s ovim ugovorom, da se metne u sloboštinu

njegov službenik, sa svim tim Kilkov bio je uzstavit. 3. Kada se je navistila vojska, bili su zatvoreni u Šveciji svi trgovci moskovski, i uzeta njiova dobra, nekazavši njima ni termin kada će izići iz onoga kraljestva; i bili su odsudjeni na teški posao, kano da su bili sužnji, odkuda mlogi su život svršili od tuge, nevolje i glada.“ Kada vladanje švecko, rekao je *Apraksin* dade zadovoljštinu od ove tri nepravde, onda će se izvršiti pogodba učinita. Medjuto bili su pušteni oficiri ranjeni, udovice, i dica izginutih, da se uklone kuda im drago s njiovim pratežom.

Šeremetjev, koi je slidio obsidnutje *Rige*, istom je razumio pridanje *Viburga*, i odmah je činio kazati obsidnutim, ponukujući njiovoga komendata, da se i oni pridadu, za sačuvati toliko prolivanje krvi, navlastito, kada veće grad bio je u takvomu stanju, da se nie mogao više za dugo vrime braniti. General *Stomberg* na ovo ponukovanje, nie odgovorio negoli s opruženjem topovah ufajući se, da će mu pomoć doći po moru: ali Moskovi tako su zatvorili svaki koračaj, da armada švecka pomorska morala se je natrag ukloniti, posli kako je izgubila nikoliko ladjah, koje su bile sprida na moskovske nasrnule. Onda je komendat rečeni morao se pridati na 29. lipnja, kada su Moskovi svetkovali svetkovinu principa apostolskoga svetoga Petra. *Šeremetjev* dopustio je obsidnutima više, nego su oni iskali; znajući, da careva odluka jest, ukazati se s tihostjom i sladkostjom prama novima podložnikom. I doisto car je nadodao učinitima poglavkom od svoje volje jedno pismo, s koim vraćao je plemeštini od Rige sva ona dobra, koja su im Šveci bili uzeli. Od dvanaest hiljadah vojnikah, koi su u gradu bili, izišlo je pet hiljadah, iz medju koih polovica bila je ranjenih. Na izlazku *Šeremetjev* činio je uzeti u svoju armadu nike vojnike, koi su bili iz regementah Karelie i Viburga, govoreći, da budući ove države došle pod vladanje moskovsko, ove regemente nemoraju se više držati, da su švecke. Osim ovoga, mlogi drugi prišli su na službu cara. Našlo se je u gradu ovomu pet stotinah topovah, ali ništa od hrane, a malo još praha i olova. Okolo šestdeset hiljadah ljudih umrlo je u gradu za vrime obsidnutja od kuge i glada.

Car, koi je neuztrpljivo čekao ovu novinu, najposli primio ju je s veseljem. Naredivši medjuto, da se zafali Bogu poradi učinjenih pridobitjah, nie hotio ostaviti dobru prigodu i sriću, koja mu je

ugadjala, veće je činio odmah obsidnuti *Dunamundu,* grad, koi se je u malo danah pridao. *Pernau* pridao se je Moskovom na 21. kolovoza; *Kexolm* na 19. rujna. *Revel* na 9. listopada, premda u ovomu gradu kuga od petdeset hiljadah ljudih, nie ostavila više nego tri hiljade. Posli oviuh pridobitjah prva briga cara bila jest ova, da se ukaže ljubezniv Livoncem svoim vladanjem. Povratio im je svekolike njiove pravice: popravio je gradove: uzdigao je njiovo trgovanje, i zazvao mloge stranske, da se uzmloža puk u onoj lipoj državi, koju je vojska i kuga bila opustila. Da pak privuče k sebi većma plemenite, učinio je petnaest regementah od Livonacah, od koijuh hotio je da svikoliki oficiri budu od one plemeštine. Najposli za vikovitu uspomenu od svoje bogoljubnosti i zafalnosti prama Bogu, od koga je toliki blagosov primio činio je uzidati u *Poltavi* jednu veliku i krasnu crkvu na poštenje svetoga Petra Apostola, i svetoga Samsona gostionika, jerbo je prvoga nosio ime, i na drugoga dan svečani imao je glasovito pridobitje, to jest, na 27. lipnja, koi dan po svetodaniku grgurskomu jest osmi srpnja. Prid istom crkvom činio je uzdignuti jedan mramorni stup, na komu su izrizana bila sva okolostanja od rečenog vojevanja i pridobitja.

DOGADJAJI

KNJIGE PETE.

Veliki Sultan navišta boj caru. Ovi silnom armadom ide u Valakiu, gdi privaren od svoih uhodah, vidio se je u velikoj pogibili, da bude satrven od Tatarah i Turakah. Katarina, njegova žena svituje ga, da traži mir od velikog vezira. Zadobiva, i vraća se u svoje države. Aleksija, sin njegov uzima za zaručnicu jednu principovicu od Volfenbüttel. Traži, da se primi medju principe cesarstva rimskoga, ali cesar neprivoliva. Nova buna s turskim dvorom, ali utišena. Car pomaže Daniu i Prusiu protiva Švekom, i čini

različita pridobitja po suhu i po vodi. Ulazi slavan u Petroburg, i prima iz različiti stranah poklisare. Smrt zaručnice Aleksija. Car hoda po svoih državah, i putuje drugi put u Olandiu, odkuda prilazi u Paris. Vraća se u Petroburg, i nove uredbe stavlja. Bižanje carevića Aleksije iz Moskovske; njegovo povraćenje, sud i smrt.

ŽIVOTA

PETRA VELIKOGA

KNJIGA PETA.

Do sada je Petar veliki gledao veselo i smijuće lice sriće suprama sebi. Iztrgao je iz rukuh turskih glasoviti grad Azov sa svima krainama oko mora; osvoio je tri države švecke, koje su bile razkošje od one krune, to jest, Ingriu, Finlandiu i Livoniu. Pridobio je i razsuo kralja Karla, koi je bio strah Poljske, Saksonske i cesarstva, i pritio se je izkoreniti Moskovsku. Došlo je vrime, da vidi jedno malo protivno sebi lice sriće. Od kako je kralj Karlo pribivao kod *Bendera*, nie pristao po poklisaru francuskomu i kanu tatarskomu podbadati velikog Sultana, da navisti boj Moskovom, prikazujući mu, koliko je pogibeljno carstvu turskomu pripustiti, da Moskovi razsipaju i kvare Švecku. Prikazao je na dilje Turkom s jakima razlozih, budući da car ima u svoih rukuh grad Azov, i gnjilo more, lasno može podložiti sebi i *Krim* (Chersonesus Taurica) i svekoliko crno more, i najposli doći pod poglaviti grad, gdi je stolica velikog Sultana. *Petar Tolstoi*, koi je poklisar carev onda bio u Carigradu, nie štedio svakovrstni način tražiti, da metne zapriku poslu, i nastojanju za stranu švecku, i da prigne cara turskoga, da odpusti iz svoih državah kralja Karla. Divan je imao svrhu ovoga posla više vićah, i odredjeno je bilo, *da je veliki Sultan zadužen bio dati službu kralju Švecie, budući se on utekao pod branjenje visoko carigradskog dvora; ali polak pravicah alkorana, nie se mogla za ugoditi ovomu principu, navistiti caru vojska, ako car nebi bio prie mir prikršio, ili učinio kakvo nepriateljstvo u državah turskoga carstva.* Kan od Tatarah, zakleti nepriatelj moskovski, poslao je nike s majstoriom himbenom u Carigrad prikazati različite tužbe protiva

Moskovom; ali poznavši divan ovu himbenost, nisu bile slušane, doklegod nie bio skinut *vezir Ali-Baša* na 15. lipnja 1710; okrivljen, da se je dao podmititi od Moskovah, i proglašen bio veliki vezir *Čuprili Sade*. Ovi bivši čovik od naravi pametan, miran i viran, bio je posli šestdeset danah od svoga vezirstva poslan natrag u svoje vladanje od otoka *Negropont (Chalcis)* u ovoj kratkoj službi njegovoj, bio je odredio veliki Sultan dati za pratnju Karla priko Poljske do Kraine švecke četerdeset hiljadah koje Tatarah, koje Turakah. Vezir, gori rečeni, dao je na znanje ovo odredjenje *Tolstoju*, koi je odmah glas od ovoga svomu gospodaru poslao. Car je odmah pisao knjigu, datu iz Petroburga na 27. srpnja 1710. u kojoj tužio se je veoma od odredjenja takvoga, i izkazao se je, *da on privoliva, da pratnja Karla bude od same tri hiljade, ali ne Tatarah, koi su vrlo dati na robljenje i na uznemirenje Krainah; drugačje ako bi oni kralj prolazio s tolikima hiljadama priko Poljske, toliko car, koliko Poljska, morali bi ovo primiti za jedno prikršenje mira*. Ova knjiga, koja je udarala u čelo odredjenje cara turskoga, uzrokovala je u Carigradu novo izminjenje, i *Baltadži Mehmet* odabran je bio misto *Čuprili*.

U ovomu poslidnjemu prominjenju jedna stvar malena običaja, dala je prigodu kralju Karli, da većma podtakne vatru protiva Moskovom. Običavaju poklisari stranski, kada se odabere novi vezir, ići k njemu pokloniti se, i nazvati srićno dostojanstvo. Poklisar moskovski bio je prvi, i tražio unihodak za pokloniti mu se, ali mu je bilo odgovorito: *da prvi, koi unilazi, jest poklisar francuski, kano od starinah drug i priatelj dvora*; *osobito, jerbo dvor carigradski po staroj pogodbi, davao je kralju francuskomu nadpis cesara*. Na ovo je *Tolstoi* odgovorio: „da vladaoc Francuske nie držan kod drugih dvorovah Europe, nego kano kralj, a ne kano cesar; koi nadpis većma se pristoi svomu gospodinu kano samovladaocu od sve Rusie; osim što se je moralo prvo misto dati njemu barem kano izvan običajnomu poklisaru.“ Ovi prigovor durao je nikoliko danah: izvidivala su se pisma, i našlo se je, da princip Rusie uvik je imao nadpis cara, i zato odredjeno je bilo, da njegov poklisar nepušta se prie, nego posli onoga francuskoga; i činili su drugima na znanje dati, da se neće pustiti nego li posli engleskoga. *Tolstoi* se je protivio, ali zaludo; odkuda činio je kazati velikomu

veziru, *da budući se tako stvari imadu, ostati će brez poštenja od njegova pohodka i naklona.* Tatari, Šveci i Francusi nisu ostavili, da neudahnjivaju veziru, da je oni odgovor ohol i pun pogrde prama njegovoj visokosti. Svrhu ovoga dobavili su, da dojdu od krainah nove tužbe tako, da je najposli divan odredio navistiti caru vojsku; a *Tolstoi* stavit je bio u zatvor od sedam tornovah. Navištenje vojske bilo je proglasito po svima državama turskoga carstva s jednim očitim pismom, s koim se je izkazivalo: *da su nevirni Moskovi na hiljadu načinah mir prikršili, i zato da im se navištuje vojska imajući fetfu* (pismo kratko na papiru) *prie ostavitu od mufti, privelikoga sveštenika od sviuh pravovirnih svita. Odkuda zazivaju se sve čete carstva, da se sjedine s velikim vezirom za početi rečenu vojsku.* Dato u početak miseca Silkada god. 1122. što hoće reći u našemu decembru 1710. Veliki vezir sve je pripravio za vojsku s tolikim nastojanjem, da za tri miseca, prie polovice ožujka god. 1711. izišao je iz Carigrada, da dojde k svojoj armadi, koju je činio skupiti kod Adrianopola, odkuda takodjer uzeo je odmah put prama Dunavu.

Prem ako pak car nie mogao znati od svoga poklisara, što se čini u Carigradu, toliko, jerbo je ovi bio zatvoren, koliko takodjer jerbo svikolici knjigonoše uzstavljali su se na krainah tako, da od tri knjige, koje je car pisao Sultanu, nie primio ni jednu. Sa svim tim razaznao je on sve stvari po drugima putovih za vrime, da se je mogao pripraviti za vojsku prie nego Turci. Prva njegova naredba jest bila, da se brani Azov, poslavši onamo vište oficire za vojsku pomorsku, i sva potribita. Ostavivši onda brigu principu Menšikovu od Ingrie, Finlandie i Livonie, otišao je u Moskvu, gdi je za malo vrimena sakupio armadu od sto i petdeset hiljadah ljudih od četah naučni u zanatu vojničkomu; i privukao je k sebi s novcih kana od Tatarah Kalmukah, da s dobrim brojem izidje dosadjivati Tatarom od Krime. I doisto ovi poslidnji, prignuti na oplinjenje, nisu imali uztrpljenje, da čekaju, dok se od dvora turskoga naredi početak od nepriateljstva, veće su počeli još miseca sičnja utrkivati i robiti. Kan je imao sto hiljadah Tatarah, sin njegov Galga drugih petdeset hiljadah, a palatin Potocki slidio je sa deset hiljadah od različitih narodah, Poljakah, Švekah, Magjarah, Vlahah i Kozakah. Nike čete Tatarah došle su do *Izjuma*

prvoga grada moskovskoga. idući od Azova priko pustarah, i oplinili su svukoliku državu. Nisu imali ovu sriću u gradu *Bialocrkiev* u palatinatu Kiovie: samo pet stotina Moskovah, koi su ondi bili za čuvanje, oprili su se svima Tatarom, koiuh bilo je oko četrdeset hiljadah, ubili su do četiri hiljade, dokle nie došao princip *Galicin,* i pet hiljadah smaknuo, uzamši im plien i sužnje, a drugo raztirao.

U ovo vrime veliki vezir, nevišt u stvarma vojske, jako se je privario, skinuvši s dostojanstva kapitan bašu *Gjanum Kodžu,* čovika iz medju Turakah najvridniega za more. Baša drugi, na misto rečenoga stavit, imao je zapovid, da metne na more crno tri stotine ladjah, za moći ubroditi se četrdeset hiljadah ljudih. *Topdži-Baša,* general svrhu topovah po zapovidi datoj, morao je imati jedno mnoštvo topovah pripravitih. Bio je skinut s dostojanstva seraskier od Bendera, sumnja na njega bivši, da se je razumivao s carom. Vladali su onda s nadpisom principa *Konstantin Bassarabba* u Vlaškoj, a *Dimitria Kantimir* u Moldaviji. Ovi poslidnji, kako je čuo glas, da je mir prikršit medju Moskovima i Turkom, odredio je priložiti se caru Petru s ufanjem, da učini baštinsko vladanje u svomu kolinu od onoga principata. Došao je bio onda zgodom likar *Georgia Polikala,* plemić iz Cefalonie, koi, budući veće služio u Carigradu kano likar kod *Tolstoja,* s ovoga knjigom od priporučenja išao je u Poljsku za naći cara Petra, i za zadobiti službu u dvoru njegovomu. Princip *Kantimir* izvidivši razumno viru *Polikale,* dao mu je i on jednu knjigu za pridati ju caru, u kojoj obećavao mu je, da će se njemu priložiti sa svom Moldaviom, kako se on onamo približi, i da će mu doniti za vojsku sva potribita, neiziskivajući za ovo drugi dar, nego da se potvrdi u posidovanju onoga principata. Car Petar, primivši ove knjige od *Polikale,* učinio ga je odmah likarom od svoga dvora, a osobito od Katarine svoje zaručnice, od koje ćemo malo posli govoriti. Odgovorio je posli principu *Kantimiru,* priporučujući mu ovu njegovu volju za dobro krstjanah, obećivajući ne samo, da će imati ono, što je iskao, veće i svoju milost, i branjenje. U isto vrime pisao je takodjer *Bassarabbi* principu Vlaške, zazivajući ga, da brani stranu krstjanah, obećajući mu potvrdjenje od vladanja, i mloge druge pravice. Princip *Bassarabba* odgovorio je pismeno caru Petru, da će mu

dati i pomoć i svaku službu na njegovo došastje, i poznati ga toliko on, koliko vaskoliki narod za svoga vladaoca. I doisto puk od ove dvi države, kano i svikolici Grci, koi plaču pod jarmom turskim, počeli su promišljati cara Petra kano angjela poslana iz neba, da metne svrhu turskoj globi i nesitosti. Bivši pak glas došao, da je veliki sultan mlogo ladjah metnio na crno more za osvoiti *Azov*, car je poslao na onu stranu veliku silu: dvadeset veliki bojni ladjah, osim nadčelničke, koja je imala osamdeset i šest topovah, i osim mlogih drugih galijicah. Ali nijedna strana nie imala korist od ove vojske.

U vrime ovoga pripravljanja poklisari engleski i olandeski nastojali su u Carigradu odvratiti ovu toliko dosadljivu vojsku svitujući kralja Švecie, da mir učini s carom. Gospodin *Jefries* službenik kralja Anglie išao je čak u Bender, za prikazati kralju Karli poglavke za pogodbu. Ali ovi princip, toliko većma podbunut, videći pripravljanja, koja je činio dvor turski, dao mu je ovi odgovor: *da nemože učiniti nikakvu pogodbu brez velikoga Sultana.*

Car na 12. lipnja došao je u *Saroku,* grad u Moldaviji sa svim svoim dvorom. Ali jedva je nikoliko danah unišao dalje u ovu državu, vidio se je kano rekavši u onakvomu stanju, u kakvomu je prie dvi godine vidio kralja Švecie u Ukraini. Našao je državu pustu, brez hrane, i daleko mistah, odkuda bi mogao pomoć imati. Istina jest, da je princip *Kantimir*, odmah kako je armada moskovska prišla rieku *Dniester*, išao sjediniti se s carom sa svoima dvadeset hiljadah Moldavcima, i s tolikom hranom, koju je u hitnji skupiti mogao, proglasivši pismo očito, toliko za izkazati svoju odluku, koliko za podtaknuti svoje podložnike da uzmu oružje. Nie ovako učinio princip Vlaške, koi zaboravivši sva obećanja učinita Petru, pazio je, da izvrši zapovid velikoga vezira, za nedoći u nemilost dvora turskoga. Sa svim tim car Petar došavši u *Jasi,* poglaviti grad od Moldavie, držao je viće vojničko, u komu je odredjeno bilo, da se uzstavi u onomu okolišu, dokle se nepripravi hrana i stvari potribite za armadu: ali on je sam sudio, da ovo misto ostavi, i drugo koristnie osvoi, to jest, da ide k *Dunavu,* i osvoi mostove, za pripričiti prilazak Turkom. Istinito, da bude ovo izvršiti mogao, ne samo da bi bio hranu dobio, veće

bi bio i Turkom dosta posla dao. Ali srića umorila se je bila ugadjati Petru: odkuda ovi princip morao je slušati viće hospodara od Moldavie, i prići rieku *Pruth*, za osvoiti sahraništa turska. Ovo viće *Kantimira* bilo je toliko nesrićno caru, koliko je bilo ono Mazeppe kralju Švecie, da obsidne Poltavu.

Čete moskovske do ovoga vrimena bile su srićne i svrhu Tatarah, i svrhu Turakah, i takodjer svrhu Poljaka *Potockie.* Došle su bile veće blizu Bendera, i da nebude bio opazan jedan spahia turski, bi bili ufatili kralja Šveka. Ali sve ovo napridovanje pristalo je, kako su rieku *Pruth* prišli. Našli su se Moskovi u širokomu i pustomu polju, gdi je svekoliko nestalo armadi potribito. Car, kako je razaznao, da se Turci približuju *Dunavu*, odmah je poslao generala *Januss* s nikima četama, da im prilazak pripriči, ali je veće kasno bilo. Turci su jurve bili prišli *Dunav*, i rečeni general vidio je, da dolaze protiva njima krajem rieke *Prutha.* Najposli na 8. srpnja veliki vezir došao je prid armadu moskovsku, nebivši medju njima drugo, nego rečena rieka. Kan od Tatarah osvoio je jedno drugo misto za sebe veoma koristno na takvi način, da su Moskovi bili zatvoriti medju Tatarom, i medju Turkom. Onu noć od devetoga srpnja, tri bašc turski prišli su *Pruth*, a kan tatarski priložio se je k njima za uzdržati ih. U vrime ovoga prilazka opazili su Tatari čete generala *Janusa*, da su se uklonile u šumu, i nasrnuli su na nje, ali *Janus* sahranio je sve svoje, uklonivši se k armadi *Šeremetjeva.* Kada se je zabilila zora, udarili su Tatari na Moskove, koi zatvorivši se, dobro uzdržali su prsa protiva nepriateljom. Medjuto došao je glas caru, da su četiri hiljade kolah, koja su dolazila iz njegovih državah, pala u ruke Tatarah. Ovi udarac bio je od nesrićne zgode za Moskove, koi od nikoliko danah nisu imali s čim živiti, i mlogi nisu ni kruha imali. Sa svim tim uzslobodjeni od svoga principa, koi je zajedno s njima trpio, ukopali su se duboko i na braništa redom topove stavili, osim što su sve naokolo s drvećem četverostrukim i šesterostrukim na kraju sa šilcima gvozdenima *(Spanische Reiter)* ogradili se.

Veliki vezir, nagovorit od *Poniatovskoga*, generala Poljaka, koi je od zlobe protiva Moskovom slidio armadu tursku, činio je prići priko rieke svu svoju ostalu vojsku, i približivši se na dvi stotine koračajah *(koračaj ovdi se razumie od pet noguh)* k ogradi nepria-

teljah počeo ih je biti iz topovah, koi istinito veliko zlo nisu činili. U sridini ove ograde, učinio je car od kolah drugu opet četvero-uglenu ogradicu, gdi je bila uklonita *Katarina* njegova zaručnica s ostalima od dvora. Ova je ona čudnovata žena, koja je od siromaške seljankinje iz Livonie postala carica Moskovske. Rodjena je bila od otca nepoznana, i odhranjena od ljubavi u kući jednoga službenika luteranskoga, kod koga je služila do osamnaeste godine, kada zaljubivši se u nju jedan dragon švecki, iskao ju je i zadobio za svoju. Istom su se bili vinčali, i evo Moskovi osvoivši Marienburg, zaručnica ova došla je u ruke generala *Baur*, a posli u principa *Menšikova*, u kojega kući budući ju motrio jedan dan car Petar, scinio je, da je vridna od njegove ljubavi. Bilo je veće deset godinah prošlo, kako je ovi princip, nezna se pravo zašto, odpustio od sebe caricu Eudoksiu, i svukoliku brigu i nastojanje stavio, da srićan i slavan učini narod svoih državah, i zato nie pripuštao u svoje srdce ikakvu od ove vrste ljubav. Sama Katarina imala je jakost užeći u njemu ljubav ovu družbenu, da ju je zaručio posobno godine 1707. Ili je Petar smotrio po slikoznanju iz njezina obličja, da će ona podmoći i nastojati za utvrditi njegove uredbe u carstvu, što niki govore, ili možebit, što je prie virovati, i on se je podložio onomu prignutju, komu su podložni svi umrli, osobito principi, da ćute u sebi naravno prignutje prama jednima, a ne prama drugima, da ju je učinio, prem ako od priprosta roda, dionicu i od svoje postelje i od svoga pristolja. Srićna ova žena, i u onomu nesrićnomu stanju Petra, u komu se je nahodio na polju sa svom svojom vojskom, većma se je umetnula u njegovu milost, kako ćemo sada viditi.

Stisnuta sa svime armada moskovska od nepriateljah zdvora, a još većma poradi nestanka hrane iznutra, car našao se je onu noć u neizkazanomu nemiru, promišljajući, *u kakvu ga je tisnoću stavila njegova zgoda, ili, za bolje reći, njegova nerazbornost: kako se je privario, i došao u toliko daleku državu s tolikom vojskom brez potribite hrane: kako nie nastojao, da zapriči Turkom prilazak Dunava, ili barem rieke Prutha.* Vidio je, da toliko za sebe, koliko za svoje čete dan dojdući slidit će, brez svake dvojbe, ili smrt, ili sužanstvo. Odredio je ništa ne manje prie umrti, nego li pasti u ruke svoih ne-

priateljah*) *Ut morte honesta contumeliis captivitatis eximeretur.* Dozvavši dakle u svoj šator generala *Šeremetjeva*, zapovidio je, „da na prvo zabilenje zore svi budu pripravni, za udariti od sviuh stranah na armadu velikog vezira.“ Nadodao je u isto vrime jedno oštro zabranjenje, „da se nitko neuzsudi onu noć unići u njegov šator.“ Primivši ovu zapovid, generali moskovski pripravili su se, da trpe svekoliko za dobro služiti svomu gospodinu. Katarina ništa ne manje, razumivši od oficirah ovo odredjenje, držala je s njima jedno viće, u komu je bio takodjer i vicekancelier *Schafirov*. Odlučito je bilo, „da je potribito mir iskati od velikoga vezira, i da se mora car prinukovati na privolenje.“ Ovdi je bila ona najveća teškoća. Tko se je mogao usuditi unići u njegov šator protiva njegovoj datoj zapovidi? i opet tko će moći prignuti ono srdce junačko Petra, da se ponizi, i ište milost od Turakah?**) *Suadere Principi quod oporteat, magni laboris.* Katarina, koja je znala, koliku moć ima svrhu srdca Petrova, uzslobodila se je, i unišla u šator njegov. Prostrla se je prid noge njegove, i prikazala mu razloge, da je potribito okolo mira raditi, s takvim govorenjem, da je car prignuo se, ne toliko s razlozih, koliko suzama svoje zaručnice, i odmah poslao nike od svoih, koi su znali sebi sa zlatom put otvoriti do *Kiaje*, a po ovomu do velikog vezira. Katarina u ovo vrime dala je vaskoliki svoj biser i drago kamenje, koje je imala; i skupila je toliko zlata, da je bilo zadovoljno kušati lakomost naravnu prvih službenikah dvora turskoga.

Kralj Švecie razumivši od *Poniatovskoga* stanje, u komu su onda stvari bile, dotrkao je nepoznan u polje vojničko velikoga vezira za podbosti ga od dobre prigode, i razrušiti carstvo Moskovah: ali je došao kasno; jerbo je veće vezir obećao bio ono, što su nepriatelji iskali. Car bio mu je poslao jednu knjigu, u kojoj izkazao se je, „da on nikada nie imao odluke uvriditi dvor turski, veće je uzeo oružje samo da se brani; i zaradi toga pripravan dati svaku zadovoljštinu velikomu Sultanu, iskao je uzstavu od oružja.“ Knjiga ova imala je svekoliko tvorenje. Vezir, koi je vidio kako su se junački borili Moskovi prie dva tri

*) Tacit. Annal. lib. 6.
**) Tacit hist. lib. 1.

danah, uzeo je korist sigurnu za mir učiniti, nego li se pustiti u dvojno vojevanje, koje bi moralo biti veoma oštro i srdito od strane Moskovah. Prignuo se je odmah na uzstavu oružja; i proglasivši po svoj armadi zapovid, da se uklone, išao je sam na konju sabljom u ruki kraj redovah govoreći svima, da pristanu od nepriateljstva. Ostavši kod njega za zaklad uvietni vicekancelier *Šafirov*, i grof *Mihajlo Šeremetjev*, sin marešala, učinio je s njima pogodbu, u kojoj dao je caru sloboštinu vratiti se u svoje države s ovima poglavkima: „da car povrati Turkom grad Azov: da razruši sva braništa uzdignuta u onomu okolišu: da više nedosadjiva Kozakom podložnikom Poljske i Tatarske: da pusti svekolike Turke, koi su u sužanjstvu: i da nezapričuje put kralju Karli vraćajućemu se u svoje kraljestvo, pače, da nastoi s istim mir učiniti, ako se mogu složiti u pogodbi.“ Ovi poglavki pogodbe svršiti su bili i potvrdjeni na 13. srpnja god. 1711. Istina jest, da je veliki vezir hotio više poglavakah umetnuti u ovu pogodbu, za zadužiti cara Petra, da ostavi svekolike topove velike, i da mu pridade u ruke princa *Kantimira* i kneza *Savu*, kano izdaice i neviere dvora turskoga. *Poniatovski* sve je činio što je mogao, da bi car ostao sužanj velikog vezira. *Baše i oficiri turski* (piše on u svojoj knjigi kralju Stanislavu) *mislili su, da će vezir prie svega tražiti, da zarobi cara sa svim njegovim dvorom, kako sam ga i ja svitovao, i on mi je bio obećao, da nikakvu pogodbu učiniti neće brez moga vića. Kada je kancelier Šafirov primio od vezira u pismu poglavke za prikazati ih caru, onda sam s ovom prigodom unišao u njegov šator, i nastojao sam ukazati mu, da je ovo sada ona zgoda učiniti dvoru turskomu službu takvu, koju još nijedan vezir nie učiniti mogao, kad bi odveo Sultanu za slavno pridobitje takvoga sužnja. Vezir mi je ukazao velika obećanja; ali jedva se je Šafirov iz armade ruske vratio s odgovorom cara, zaboravio se je od svega obećanja; i na misto, da učini težje poglavke, učinio je lašnje, izvadivši iz pogodbe pridanje Kantimira i Save, i topovah.*

Istom se je proglasila u armadi velikog vezira ustava od oružja, i evo odmah trčali su Turci k Moskovom prodavati hranu i druga potribita na takvi način, da se je iz polja bojnoga učinilo jedno veselo trgovište. Vezir dao je Moskovom jedan dobar broj spahiah za pratnju, da im nebudu dosadni Tatari, ni Poljaci. Moskovi

dakle otišli su u redu vojničkomu, udarajućima bubnjevi, razvienima barjaci i sabljama u rukuh, vozeći za sobom četrdeset komadah topovah. Na ovi način izišao je reći se može srićno veliki Petar iz jedne pogibili, u kojoj vidilo se je kano stanovito klonutje njegova carstva. Veliki Sultan, na prvi glas, koga je imao od ove pogodbe, razveselio se je tako, da je ne samo zapovidio veselja činiti, ne samo pofalio na usta, i s pismom vladanje svoga vezira, veće ga je takodjer poštovao s bogatima darovma. Medjuto car put svoj slideći došao je zdravo u svoje države, gdi davši različite uredbe, i razdilivši svoje čete na mista spodobna, otišao je priko Poljske u *Torgavu,* gdi je kraljica žena Augusta učinila bogata pripravljanja za svetkovati zaručenje carevića *Aleksije* s principovicom *Sofiom,* kćerjom *Ludvika Rudolfa od Volfenbüttel* i sestrom *Elisabete Kristine* zaručnice Karla VI., koi je u ono vrime bio odabran za cesara rimskoga. Bio je *carević* onda od dvadeset i dvi godine, a *Sofija* od osamnaest. Vinčani su bili prid istim carom na 25. listopada od jednoga sveštenika grčkoga po običaju crkve iztočne. Posli ovoga veselja zaručeni uzeli su put u Volfenbüttel, a car svojom caricom otišao je u *Rigu,* gdi je grad oni s velikim poštenjem primio svoga novoga gospodina.

U to vrime strana švecka i francuska ništa nisu ostavili činiti, da mogu iz nova razdražiti dvor turski protiva caru, kudeći dilovanje velikog vezira. Koju stvar car razumivši, zapovidio je s jedne strane, da se izvrše poglavki učinjeni u pogodbi kod rieke Prutha; s druge opet strane činio je skupiti zadosti vojske u Voliniji, da se može opriti, ako bi tko na njega udario. Medjuto veliki vezir, vidivši iz knjige uzstavite himbenost kralja Švecie, i kudjenje svoje kod Sultana, činio mu je uzdržati plaću, koju mu je dvor turski davao, kano principu, koi se je utekao pod obrambu njiovu, od 500 talirah na dan, i poslao je nike čete, da ga čuvaju. Sa svim tim strana Karla zajedno s poklisarom francuskim učinili su toliko, da je Sultan skinio s vezirstva *Baltadži Mehmeta,* i na misto njegovo uzdigao *Jusufa* Agu od Janičarah. Odma su svekolike stvari lice prominile prama Moskovom. Kan od Tatarah došao je u Carigrad, i imadjući razgovore s velikim Sultanom, odredito je bilo, da se iz nova vojska navisti caru, ako nebi dao zadovoljštinu na slideće poglavke: „1. da u misec danah izidju sve čete njegove iz

Poljske, niti da se više miša u poslove onoga kraljestva; 2. Da kralj švecki vraćajući se u svoje države s onom pratnjom, koju mu hotio bude dati Sultan, car ni pojedan način nejma unići u Poljsku.“ Dva plemenita Moskova, uzdržani jako od poklisara engleskog i olandeskog toliko su činili, da su mir utvrdili za dvadeset i pet godinah s drugom pogodbom podpisanom od novoga vezira na 5. kolovoza 1712, I zaisto car, kako je čuo glas od ovoga mira, odmah je zapovidio, da one čete, koje su bile u Voliniji, pridju u Ukrainu, a one iz Litvanie u Livoniu. Sultan takodjer na 11. istoga miseca pisao je vladaocu od Bendera, da čini što prie može odpraviti kralja Karla, da se na ovi način čete, koje ga pratiti budu, vratiti mogu kući prie zime. Sa svim tim i ovi mir nie durao, nego samih šest misecih.

U ovomu razstupaju vrimena car je imao volju otići u Moskvu, za popraviti kvar uzrokovan od vatre, koja je sažegla do dvadeset hiljadah kućah drvenih, ostavši mu one, koje je od nikoliko godinah od kamena sazidati činio. Ali budući on morao ići za drugima poslovi, dao je uredbu, da se svakolika poprave. Dvi hiljade Moskovah stajalo je okolo *Štetina;* a druge njegove čete blizu *Stralsunda* i *Rugen*, sve tri grada jaka i vridna u šveckoj Pomeraniji. Ovamo je car hitio; ali našavši ove gradove dobro čuvane, i od dugoga branjenja, ostavivši svoju armadu pod upravljenjem kralja Augusta, otišao je nepoznan u *Berlin,* gdi svršivši nike razgovore vića, uzeo je put u *Dresdu,* odovuda vratio se je u *Berlin*, i prišao u *Meklemburg,* da se sastane s kraljem Danie. Dva ova principa imali su razgovor na 21. prosinca 1712. i ugovorili su, da počmu vojsku došaste godine s jurišem na *Rugen,* a s obsidnutjem *Stralsunda.*

Medjuto veliki sultan pustivši se nagovoriti od kana tatarskoga, od gospodina *Desalleur* poklisara francuskoga, i opet šveckoga, prikršio je na novo poslidnju pogodbu, zaradi uzroka, što se još nahode u Poljskoj čete moskovske. I doisto bile su nike u *Thornu* i *Elbingi*; ali budući ovi gradovi uzeti s oružjem od Švekah, nie bio zakoniti uzrok od prikršenja mira. Sa svim tim Sultan, skinuvši s dostojanstva vezira *Jusufa,* i stavivši na misto njegovo *Soliman bašu,* činio je zatvoriti u sedam tornovah poklisara *Tolstoja,* i drugoga plemenitoga Moskova, koi je bio donio poslidnju pogodbu

potvrditu, i navistio je boj Moskovom. Isti veliki Sultan, kako je prolitje počelo, prinio se je u Adrianopol, da bude vojvoda od svoje vojske. Ništa nemanje hotio je prie svega, da se kralj švecki odpravi u svoje države. Kralj Karlo nie imao opazu opriti se ovoj zapovidi, govoreći: „da on nikako otići nemože, ako se prie nerazgovori s istim Sultanom, za ubavistiti ga od privare u kojoj se nahodi poradi svoje persone i odluke.“ Ovi odgovor bio je zlo primit, a gorje iztomačit, da se je počelo svuda govoriti: „kralj švecki hoće, da daje zapovidi velikomu Sultanu.“ Ovi odmah je poslao drugoga baš u Bender s naredbom, da se Karlo ima diliti odonuda, i ako bi se protivio, da se silom dovede u Adrianopol ili živ, ili mrtav. Ovo razumivši Karlo po drugomu putu, činio se je ograditi na priliku kastela u svomu pribivalištu kod Bendera, kano da će se s Turci boriti. Ali njegova prikaza, koja je slidila, činila ga je viditi, da nie dobro i pravo gatao, što je govorio.

Ovi način vladanja Karlova učinio je, da su ga Turci promišljali kano bezumna, i počeli su ga nazivati *Delibej*, što hoće reći: *budalasti princip*; a s druge strane službenici u divanu počeli su želiti, da se boj nejma činiti protiva Moskovom. Ovu želju divana razumili su službenici cara Petra u tavnici od sedam tornovah, kuda svaka stvar unići može po svemogućstvu zlata. Po srići u ovo vrime došla je u Carigrad novina, da je car vratio *Elbingu* Poljakom, stvar, koja je digla svaki uzrok od tužbe kod sultana: odkuda počelo se je raditi okolo mira. Grof *Kolliers* poklisar olandeski zadobio je brzo sloboštinu zatvorenima Moskovom, koi posli znali su tako višto oko mira nastojati, da je na 3. srpnja 1713. bila učinita treća pogodba, u kojoj bili su prvašnji poglavki potvrditi s tomačenjem toliko tankoumnim, da se viditi očito može, da Turci nisu bezumni i nesvidljivi, kako mlogi krstjani od njih misle. Kan tatarski iziskivao je, da car plaća godišnji harač Tatarskoj, kako su i drugi cari plaćali prie, ali mu stvar nie za rukom izišla. Savladavši dakle moskovski službenici ovo iziskivanje, uredili su kraine ne brez truda i muke, i otišli su iz Carigrada dva Moskova, koi su u zakladi bili, miseca rujna 1714. kano takodjer na početku listopada kralj Švecie u svoje države.

Ovo dilovanje s dvorom turskim nie zapričilo Petru velikomu vojevati u državama šveckima. U ovo vrime bili su razsuti Šveki

na više mistah, s koristjom Moskovah. Iz Amburga došavši car u *Altenu* grad, koga su Šveci nemilo sažegli, vidio je žalostjom one ostanke, i nevolju pribivaocah, koima je razdilio dobrim novacah, i dao nike pravice u trgovanju, koje su imali s Arkangelom, Na 12. veljače 1714. uzeo je sobom pet batalionah odabranih svoih vojnikah, i došao je razbiti braništa, gdi se je ogradio *Steinbock*, glasoviti general švecki, na jednomu ugodnomu mistu medju *Federikstadom* i *Tonningenom*. Koliko se je odurno branio *Steinbock*, car je sa svim tim osvoio braništa izagnavši nepriatelje, koi su tražili sahranjenje s bižanjem. Ovo vidivši vojnici švecki, koi su bili u *Federikstadu* za čuvanje, dali su se i oni na bižanje; ali car sa svoima dostignuvši, uzeo je jednu stranu od prateža, i okolo tri stotine robovah, neizgubivši više, nego jedeoga oficira i nikoliko dragonah. Unišao je isti dan u *Federikstad* sa svoima četama, i prinoćio. General *Steinbock* bojeći se, da na njega nenasrne, uklonio se je u grad *Tonningen*. Car anda, ostavivši upravljanje svoih četah kralju Danie, otišao je u *Volfenbüttel*, gdi principovica njegova neviesta bila je u nikomu neskladu s Aleksiom svoim zaručnikom. Car je imao veselje, što ih je pomirio, i zadužio ih je, da pridju u Petroburg, odovuda otišao je u *Schönausen*, za razgovoriti se s kraljem praiskim svrhu poslovah spadajućih na Pomeraniu. Odonuda prišavši *Danzig* i *Königsberg* došao je u *Rigu*, gdi je našao Katarinu svoju, koja mu je porodila čedo žensko imenovano na krštenju *Maria Petrovna*. Prišavši posli u Petroburg, nehotiući ni jedan čas badjava stajati, skupio je od lukah *Revela* i *Narve* oko tri stotine ladjah različitih, i ubrodivši dvanaest hiljadah vojnikah, otišao je s ugodnim vitrom u *Helsingfors*. Ondi izbrodivši srićno svekolike, vratio se je u Petroburg za moći ubroditi druge čete, da se tako stavi u stanje, za moći napridovati pridobitja u Finlandiji. U malo vrimena sakupio je druge, ubrodivši ih u dvadeset ladjah *(Fregate)* razvio je jadra, i srićno prišao priloživši ih drugima. Na osmoga rujna Moskovi došavši do *Abo*, glavnoga grada svekolike Finlandie, i osvoili su ga brez muke, budući ga Šveci ostavili. Veće veselje, koje je car imao u osvojenju ovoga grada, jest bilo ovo, što je našao u knjigaonici grada jedno mloštvo dobrih knjigah; koje je on sam posli odnio u Petroburg, za nakititi svoju knjigaonicu, koju je činio bogato uzidati.

Vrativši se u Petroburg, zapovidio je svoima generalom, da idu u potiru za armadom šveckom u *Tavasthu*, gdi su veoma dobro napridovali; a drugu uredbu poslao je svoima četama, koje su bile u Pomeraniji pod principom *Menšikov;* i ove su nemanju slavu zadobile. Veće su bili miseca srpnja osvoili otok *Rugen*, a obsidnuli *Stralsund.* Miseca rujna osvoili su *Štetin* grad, ne manje bogat, koliko jak, i pun ljudstva. Car nie tražio za drugo da ga osvoi, nego da ga povrati kralju praiskomu, kako je i učinio.

Ovi samovladaoc, kako god je u polju vojničkomu sa svom žestinom razsipao nepriatelje, tako kada bi se vraćao u svoje države, neumoran je bio u uredjivanju čovičstva i uljudnosti kod svoih podložnikah, i takodjer u kaštigovanju prikršenja svoih službenikah. Budući mu prikazane bile otajno tužbe, da su niki službenici saviše činili, nego je on naredio, zapovidio je, da se izvidi oštro njiovo vladanje, i koliko se je našlo krivih, bili su kaštigani po odsudi komisarah za ovi posao odredjenih, svrhu koi je bio glava veliki kancelier *Golovkin*, držan od sviuh kano čovik od neoskvrnjene sviesti, i neporušene pravde. Metnuvši na ovi način uzdu prikršenju svoih službenikah, i utvrdivši uredbe za korist državah, navlastito za trgovinu, hotio je spraviti dobar broj ladjah za pomorsku vojsku, da može vojevati protiva Švekom, i slíditi napridovanje u pridobitju. Radilo se je na sve strane oko brodovah, i on isti prigledao je, i popravljao, što bi vidio, da nie uredno. Jedan dan, kada se je baciti morala na vodu jedna bojna ladja, išao je onamo sa svim svoim dvorom, i s drugom osobitom gospodom carstva, koja se je onda nahodila u Petroburgu. Posli kako ih je običaje vesele viditi činio, i svakovrstna sladkoga razladjena pića prikazao, uzamši ovu prigodu, rekao je slideće govorenje s vedrim licem i veselim: „Ima li koi izmedju vas, braćo draga, koi je prie trideset godinah mislio, da će biti samnom na moru baltičkomu, i da će viditi ovdi zanat spravljati brodove? Ima li koi, koi je onda mislio, da će se odivati na način uljudniji u ovih mistih sada od nas zadobivenih? Je li virovao tkogod od vas onda, da će doživiti vrime ovo, da vidi od našega naroda tolike vridne ljude, tolike vitezove, i tolike junačke vojnike i vište mornare? Toliki zanadžie stranski primljeni u naše države? da i isti principi iz dalekih zemaljah nas poštuju, i naše ime u toli-

komu procinjenju drže? Pisaoci stavljaju staru stolicu nauka u Grčkoj, odkuda je, poradi izmiene stvarih čovičanskih iztirana, utekla se u Latinsku, a odovuda je prišla u svukoliku Europu; ali linost i nemarnost naših starijih pripričile su, da nedojde dalje od Poljske ovamo k nami. Poljaci i Niemci bili su u istima tminama od neznanja, u koima smo mi do sada živili; ali nastojanje oniuh, koi su ih vladali, otvorili su im oči, i učili su ih u nauci i zanatima, koja je u niko vrime sama Grčka posidovala. Sada u nami stoi, da ovo isto činimo. Dosta je da hoćete sliditi moje misli, i pravu odluku, koja samo cilja na vaše dobro, nadodavši pomnju i nastojanje s onom podložnostjom, koju mi ukazujete. Ja vam nemogu bolje prikazati trčanje i prilazak naukah, nego ih prilikujući terčanju, koje čini krv u tilu čovičanskomu: a tko zna, da neće možebiti isti nauci kadgod ostaviti Angliu, Francusku i Niemačku, za doći pribivati kod nas nikoliko vikovah, i posli vratiti se po nami u Grčku svoju prvašnju stolicu? Priporučujem vam dakle, da izpunite onu opomenu latinsku: *Ora & labora.* Ako moj izgled i moje riči vas na to prignu, ufam se, da ćete činit tužiti od zavidosti druge narode, i uzvisit ćete slavu naroda ruskoga.“ Ovo govorenje svikolici s veseljem pofalili su, i vikali visokim glasom, da su pripravni sliditi svaku uredbu svoga principa.

Osim jednoga dobroga broja galiah i ostalih ladjah, koje je Petar činio spraviti u Petroburgu, kupio je nikoliko velikih brodovah iz Anglie i Olandie, koje priloživši svoima, postala je jedna vojska od brodovah po moru dosta velika. Imao je trideset dobri bojni brodova, osamdeset galiah, i stotinu galijicah pod zapovidjom nadčelnika *Apraksina.* Išao je car isti s ovom vojskom za osvoiti otok *Alandiu,* koi stoi prama *Štokolmu.* Nisu mogli Moskovi pristupiti, da neprodju kroz pol vojske pomorske švecke, koja je svoima brodovi one vode križala. Car je hotio, da se na nji udari. Sveci nisu mogli učiniti drugi kvar Moskovom, osim što su činili potopiti jednu njiovu galiu. Suprotivnim načinom izišlo je Moskovom za rukom, da su uhitili ladju bojnu trećega nadčelnika *(Contreadmiralj)* šveckoga sa šest galiah, i nikoliko plitkih barkah, osim dosta drugih, koje su činili potopiti. Rečeni švecki nadčelnik vojevao je, istina jest, junački, ali nie mogao najposli drugo učiniti, nego se pridati Moskovom, koi su i u broju bili

višji, i u vridnosti ne manji. Car u bovomu orenju činio je službu i generala, i brodara, i vojnika, i mornara, sam naredjujući, s rukama dilujući, i s izgledom slobodujući. Poginilo je pet stotinah Švekah i više od šest stotinah ostalo je zarobljeni. S ovim pridobitjem ostali su Moskovi gospodari od otoka *Alandie*, koga su Šveci odmah ostavili. Čuvši ovi glas Švecia, počela se je bojati, da neće možebiti car prodrti do *Štokolma*, odkuda nie bio dalje, nego 10, 12 miljah švecki. Ali bivši veće jesen, nie hotio stavljati se u kakvu pogibio, odkuda uzeo je put u *Revel*, a odonuda u Petroburg, gdi je bio primit od puka s veseljem.

Ulazak slavni bio je na 20. rujna god. 1714. Počeo je s opaljenjem sto i petdeset topovah. Ukazale su se odmah tri galie moskovske: za ovima tri ladje švecke, svaka imajući četiri topa: pak onda šest galiah švecki, na svakoj po četrnaest topovah. Ove je slidila velika bojna ladja s nadčelnikom gori rečenim *Erenschold*: a za ovim išla je ladja contreadmiralja moskovskoga *(ovi je bio car, koi se nie hotio drugačje imenovati u onoj prigodi)* najposli zatvarali su vaskoliki ovi red tri moskovska broda puna vojnikah. Izbrodivši svikolici, prošli su kroz slavodobitnu nakićenu obluku, i vrata bogato namaljana svakovrstnima sličnima prilikama i besidama; izmedju koih vidio se je jedan orao (biljeg Moskovske) pasti svrhu slona *(elefantu)* s nadpisom: *Aquila non capit muscas*, naminujući se ovo na fregatu švecku, koja se je imenovala *Elefant*. Došavši car sa svim svoim sprovodom u gradić, gospodin *Romodanovski*, vice-car Rusije sideći na pristolju u polovici senaturah, činio je prida se dozvati contreadmiralja, i primivši iz ruke njegove jedno prikazanje u pismu od učinita pridobitja, zapovidio je, da se na glas proštie. Posli proštivenja senaturi su viće imali, i metnuvši nika pitaaja contreadmiralju, uzdignuli su ga na dostojanstvo od viceadmiralja poradi zasluženja, koja je učinio za domovinu. Onda svi su počeli vikati: *Neka živi viceadmiralj*. Ove ovakve običaje sudio je Petar koristne, da se tako sladkim načinom umetne u srdce puka štimanje zanata vojničkoga, ljubav pomorske vojske, i poštovanje prama starijim oficirom. Na ovi način zadovoljan Petar, što je postao viceadmiralj vojske pomorske, od koje je i onako bio samovladaoc, vratio se je u svoju ladju, i ondi izmetnuvši barjak viceadmiralja, došli su svikolici

službenici pokloniti mu se i čestitati dostojanstvo. Svršivši se ova naklanjanja prišao je car u palac principa Menšikova, gdi je svekoliko bilo pripravito s veličanstvom za primiti ga. Na svrhi trpeze dao je car zlamenje od osobita štimanja prama contreadmiralju šveckomu, govoreći svoj plemeštini, koja je naokolo bila: „Vidite ovoga ovdi srdčanoga i virna službenika kralja šveckoga, koi se je učinio vridan po svomu vitezstvu mlogiu nadarenjah. Prama njemu ja ću imati uvik štimanje, prem ako mi je ubio nikoliko mojih junački vojnikah.“ Pak onda okrenuvši se k njemu, „Ja vam praštam, rekao mu je, možete ostati u momu priateljstvu.“ Contreadmiralj švecki učinivši naklon prama pridobitniku odgovorio je: „Koliko sam ja mogao učiniti za službu moga principa, nie bilo, nego jedna strana moje dužnosti: tražio sam istu smrt, prem ako ju nisam mogao susriti. (On je doistine bio primio sedam ranah.) Ništanemanje nie ovo maleno utišenje u mojoj nesrići, što sam sužanj Petra velikoga.

Izmedju pliena, koi se je prikazao puku očito, bilo je deset topova, šesdeset i tri barjaka, koja je princip *Galicin* malo prie vrimena uzeo generalu *Arnefeldu* blizo *Laple* u Finlandiji. Ovi general bio se je ukopao i ogradio s malo manjim brojem od deset hiljadah ljudih, od koiuh jedna dobra strana bila je od sami seljanah skupita. Galicin s većim brojem bivši udario je na nji, koga su Sveci odbili prvi put; ali vrativši se Moskovi iz nova, seljani Finlandci dali su se na bižanje, i sobom ostale povukli. Veliki je pomor bio i s jedne i s druge strane, budući da je poginulo od Švekah pet hiljadah, a pet stotinah sužnji ostalo; od Moskovah poginulo je šest hiljadah, ali budući bili višji u broju, ostali su pridobitnici. Ovo pridobitje bilo je veoma koristno Moskovom; jerbo su ostali gospodari od svekolike Finlandie. Probio je u isto vrime i komendat od *Viburga* u *Savolaksiu*, gdi je osvoio otok *Malin*, i grad *Nyslot*, premako dobro utvrdjen.

Stvari su bile u ovakvomu stanju, kada je kralj Karlo prošavši nepoznan Erdelj, Magjarsku, Austriu i Niemačku došao u *Stralsund* na 22. studena godine 1714. Ondi su došli i naklonili su mu se svi principi bližnji, svitujući-ga, da mir učini sa svoima nepriateljom; ali on nipojedan način nie hotio ovo svitovanje primiti. Prva njegova osnova bila je skupiti jednu armadu od dvadeset i pet

hiljadah vojske u Pomeraniji, i dignuti novce iz svoih državah potribite za moći početi vojsku. Kralj Danie, kralj August, i car nastojali su one zime odvratiti odluku njiovoga otvrdnutoga nepriatelja. Kralj praiski, od koga je Karlo iskao natrag *Štetin*, sjedinio se je s njima. Najposli obirač hanoveranski, koi je u ono vrime popeo se na pristolje kraljevsko Anglie s imenom *Georgio* pridružio se je k njima poradi gradova *Bremen* i *Verden*, koje mu je pridao kralj Danie; ali su natrag iskani bili od Karla. Na ovi način počela je vojska godine 1715. s većom žestinom. Ali prie nego pridjemo prikazivati dilovanja ove godine, valja znati nike osobitosti, koje su se dogodile godine, od koje smo govorili.

Jedan poklisar poslan caru od kralja persianskoga prikazao mu je iz medju ostali darovah jednoga slona *(elefanta)* iz Azie. Car činio ga je dovesti iz Moskve u Petroburg, gdi učinivši za njega jednu prostranu i visoku kuću, hranio ga je s velikim nastojanjem; ali živina ova izvan svoga rodnoga mista nie mogla zadugo živiti. U isto rekavši vrime primio je car drugoga poklisara od *Mehemeta Boadir* kana Tatarah *Usbekah*, kojega široke države dotiču Persiu, Indiu i Kinu. Oni princip, premako još neuljudan, čuvši glas od pridobitjah Petra velikoga, odredio je poslati mu ovo poklisarstvo, moleći ga za obrambu protiva dosadi, koju mu je činio kan *Ajuga* princip takodjer tatarski, ali podložnik carstva ruskoga. Poklisar je bio s poštenjem od cara primit, koi se je više puta s njime razgovarao, za ubavistiti se podpuno od stanja oniuh državah. Osim ova dva poklisara, koi su tražili od strane svoih principah priateljstvo Petra, došao je i treći, poslan od kana Kalmukah, podložnikah ruskih. Ovi je bio poslan u kancelariu, da ondi prikaže svoje poslove. Svršivši se ova poklisarstva, poslidnje misece godine, potrošio je car u uredbah svoih državah. Činio je pribroiti kuće u Petroburgu, i našlo se je trideset i četiri hiljade, pet sto i petdeset; da pako za dužje vrime duraju, naredio je, da se zidovi kućah prave od pečeni cigalah, i s cripom pokrivaju. Pisao je svomu službeniku u Francusku, da skupi koliko može dobri i višti majstorah, koi bi došli u njegove države, obećajući im spodobno pribivanje dati, i sloboštinu od svake daće za deset godinah. Hotiući učiniti pribivanje svoga dvora u ovomu gradu, koga je on iz ništa uzdigao, činio je skupiti oko dvanaest hilja-

dah obitili iz različitih mistah, da se prinesu pribivati u Petroburgu. Stavio je u palacu očitomu jednu kancelariu, koja se mora promišljati od lipših u Europi. Metnio je u nju dvadeset sekretarah i dvadeset tolmačiteljah za toliko jezikah; moskovski, poljački, latinski, niemački, engleski, flaminski, daneski, švecki, francuski, spanjulski, talianski, grčki, turski. kineski, tatarski, laponski, siberianski, kalmukski, mongolski i livonski. Niki ingjinier davao mu je viće, da učini jedan veliki most svrhu *Neve*, za sjediniti Petroburg sa zemljom Ingrie; ali car nie hotio, odgovorivši, *da paće on bi ga pokvario, da bi ondi takvi most bio*. Naredio je dakle oštro, da se u napridak oni prilazak čini, prem ako pogibeljan, s ladjama na jadra, a ne s veslih, da se tako njegovi vojnici nauče po moru voziti i putovati.

Prošavši oštroća zime, koja u Petroburgu dura do svrhe svibnja, hotio je car iznova izići svojom pomorskom vojskom protiva Švekom. Veće je bio spravio nike plavi povodnice po svojoj umi, s koima se je po moru obkoliti mogao grad, i iz koih lašnje se je mogla staviti vojska na suho. Svekoliko je miseca lipnja gotovo bilo god. 1715, kada je car ubrodivši se i razastrevši jadra odilio se od luke. Svi su mislili, da će ići i sjediniti se s Danesi, za kušati izići na suho kod otoka *Rugen*. Ali budući da nie otišao od *Revela* nego okolo pol srpnja, zadovoljan je bio, da učini niko utrkanje protiva *Gotlandiji*, gdi njegovi vojnici učinili su mlogo štete, sažegavši i oplinivši čitava sela. Odonuda na početku rujna prišao je na kraine *Sudermanie*, gdi su čete njegove isto učinile. Nemože se izreći, koliki su strah uzrokovali Šveciji Moskovi ovako hodajući i brodeći po moru. Car ništa ne manje očito je izpovidio, *da samo otvrdnutje kralja Karla, odbacivajući svako prikazanje mira, njega siluje ova nepriateljstva činiti, koja su protiva njegovoj naravi i odluki*.

Vrativši se posli vojevanja, dosta koristna u Petroburg, imao je veselje viditi rodjena sinčića od carevića na 22. listopada: ali ovo veselje na brzo prominilo se je u žalost poradi smrti vridne i kripostne matere onoga maloga principa. Može se reći od cara Petra ono, što je Tacit rekao od cesara Augusta.*) *Ut valida Augusto in*

*) Ann. lib. 2.

Rempublicam fortuna, ita improspera domi fuit. Car, koi je čudnovatim načinom izišao uredbenik za uljudit svoj narod, izgubio je svekoliko nastojanje, koje je imao, da učini svoga sina Aleksiu vridnoga naslidnika. Mislio je, da će možebiti principovica vridna i kripostna učiniti u njemu ono, što nie mogao učiniti on svoim izgledom i zapovidjom. Ovi je bio uzrok, što je on bacio oči na mladju kćer vojvode od *Volfenbüttel,* i odabrao ju za zaručnicu svomu sinu. Ali ovo odabranje, koje je bilo slavno za principovicu, učinilo ju je nesrićnu do groba. Svejednako većanje, koje je imao princip Aleksia s nevridnima personama i po rodu, i po ćudi, tako mu je pomračilo razum, da nie hotio ni viditi poštene ljude. On nije nju odredio zaručiti, nego da razbie odluku, koju je car njegov otac imao, za zatvoriti ga u jedan manastir, sudeći, da je bolje dignuti s očiu takvo izkvareno udo, nego ga učiniti poglavarom. Odmah, kako je svojom zaručnicom u Moskovsku došao, zaboravio se je od svega obećanja, koje je učinio, da će svoj život popraviti. Odabrao si je sobe razstavite od sobah svoje zaručnice, i stajao je ondi po čitave nedilje, nevidivši ju; i ako bi kadkad k njoj otišao, imao bi razgovor toliko oduran, da se je očito vidilo srdce njegovo od nje odkrenuto. Zaljubio se je u jednu Finlandkinju, uzeo ju je za svoju očitu priložnicu, držeći ju u svoih sobah, i ondi s njome provodio dneve i noći brez svakoga obzira na nepravdu, koju čini svojoj zaručnici, niti na zao izgled, koga je davao svemu dvoru.*) *Animo per libidinem corrupto nihil honestum inerat.* Lasno može svaki suditi, kakvu žalost uzrokovalo je ovakvo vladanje Aleksie u srdcu principovice toliko pametne i mekoputne. Podnosila je ona svekoliko s velikom stalnostjom, ali ova stalnost nie mogla zabraniti, da joj se svakolika krv neizkvari. Šesti dan posli poroda tako se je zlo nahodila, da su se počeli bojati za njezin život. Car, koi je onda takodjer bolovao, hotio je da se prinese k njoj na jednomu stolu s koturovih, vučenomu u njezinu sobu. Principovica kazala mu je, da će na skoro život svršiti, priporučivši mu pak svoje čedo, i ostale svoje dvornike na 1. studena prišla je na drugi život od dvadeset i jedne godine. Bila je

*) Tacit. Ann. lib. 6.

ukopana u velikoj crkvi grada sa svim veličanstvom i običajom mrtvačkim, koi se njezinomu stanju pristoi.

Žalost cara poradi smrti toliko vridne principovice, bila je utišena po porodu jednoga principa, koga je na svitlost dala posli sedam danah carica njegova zaručnica. Veselja činjena poradi ove prigode durala su za više danah. Na sedamnaestoga studena bilo je čedo kršteno, i imenovano *Petar Petrović*, držeći službu kumovah po nastojanstvu kralj pruski i kralj Danie, ali posli malo vrimena smrt ga je odnila. Slideći misec pripetio se je u Moskvi jedan dogadjaj, koi je zadostan, da se vidi, koliko car Petar i vaskoliki narod ruski drži se stalan za sačuvati staro pridanje crkve što se dotiče poštovanja ikonah, i zazivanja svetiuh. Našao se je niki pop Ruten, imenom *Toma*, koi neznam od kakvoga duha ganut, počeo je očito pripovidati protiva zazivanju svetih; i usudio se je izsiči jednu ikonu dive bogorodice i svetoga Aleksije baš na dan njegove svetkovine. Bio je zato uhvaćen od puka, i doveden prid sudce; nehotiući prignuti se na razloge sveštenikah, koi su ga ponukovali, da se odrekne svoga zabludjenja, bio je po zapovidi cara odsudjen, da se živ ima sažeći kano pogrditelj sv. ikonah i oskvrnitelj svetoga poštovanja. Ovi dogadjaj ganuo je cara, da podtakne starešine crkve svoga carstva, da sakupe i drže jedan sabor naroda za popraviti nike zle običaje, koi su se uvukli. Sabor je držan bio u Moskvi, i biskupi slideće uredbe utvrdili su za obdržavanje. „1. Da se nejmadu služiti s kaštigama crkvenima, osobito s anathemom, nego li u stvarma i prigrišenjih velikih od heresie, i oskvrnjenja očita božji zapovidih. 2. Da se zaduže monaki živiti zajedno, i neizlaziti iz manastirah, pak ulaziti u kuće svitovne, brez dopuštenja biskupova za dobro dušah. 3. Da se nepripuštaju zidati nove crkve brez potribe. 4. Da se nejmadu rediti popovi po lakomosti, veće samo za potribu i korist stada. 5. Da biskupi pohode sami sobom svoje biskupie barem jedanput u tri godine, i to ne za svoju korist, ili taštu slavu, veće željom apostolskom, za učiti popove, i puk od zabludjenjah odvratiti, da poštuju svete ikone polek duha svete crkve katoličanske, i da neizmeću ostanke svetiuh, nego prave. 6. Da se nemišaju u poslove i svidočanstva svitovna.

Osim ovih uredbah, koje se dotiču običajah crkvenih, hotio je

car Petar popraviti kod svitovni ljudih nevaljali običaj plakati mrtve. Imali su do onda Moskovi običaj ukazivati na sprovodu svoih roditeljah, i druge rodbine savišnju žalost, čineći plač svrhu načina, viku, jauk i naricanje. Petar imajući prigodu, koja mu se je u ovo vrime prikazala na 14. sičnja god. 1716. kada je umrla carica udovica ostavita od cara Teodora imajući svoje dobi petdeset godinah. Naredio je pametni princip, da se njezino tilo odnese u crkvu gradsku s velikim veličanstvom, i sprovodom sviuh redovah sveštenićkih; ali je oštro zabranio svaki plač savišnji, i zapovidio, da se na ovi način u napridak svagdi i u svakomu grobju ukop čini.

Prem ako posli nie bio sasvime ozdravio od bolesti, koja ga je primorala za nikoliko danah sobu čuvati, sa svim tim nie imao uztrpljenje, da ostane u Petroburgu do svrhe zime. Otišao je šesti dan veljače svojom caricom, i za šest danah došao je u *Rigu*, gdi providivši poslove grada prišao je u *Danziku*, i ondi se je uzdržao do svrhe travnja; ali ne zaludo. Budući se zaručenje učinilo njegove bratičine principovice Katarine, kćeri starie cara Ivana, s Karlom Leopoldom, vojvodom od Meklemburga, odredio je, da dobavi ovomu principu posidovanje od *Vismara*, grada velike trgovine, koi je bio otet i osvoit od Gustava Adolfa, spadajuć na vojvodstvo Meklemburg, i onda obkolit od četah daneski i hanoveranski. Car je sdružio k njima dvanaest hiljadah ljudih od svoih, da se bržje rečeni grad uzeti može. Kada je davao ovu zapovid, da čete njegove, što prie mogu, dojdu, primio je veselu novinu, da se je pridao *Kajaneburg*, poslidnji grad, koga su Šveci imali u Finlandiji. Vinčanje gori rečenih zaručnika i zaručnice, bilo je blagosovito u Danziki u kapeli cara od jednoga arkimandrite ruskoga. Stajao je ondi uz nji kod vinčanja kralj August, koi je bio došao u Danziku za razgovoriti se s carom svrhu poslova Poljske. Veselje je bilo općeno svemu gradu, budući da je dvor činio na trgovištu kano iz studenca teći vino, i razdiljivati puku jednoga velikoga pečena vola, po običaju Moskovah. U ovo vrime dobio je glas, da su došle u *Königsberg* galie ruske, brojem četrdeset i pet; otišao je dakle car iz Danzike onamo, da ih prividi i s njima se vrati. U Königsbergu našao je jednoga poklisara kralja perzianskoga, koga je prida se pustió četvrti dan svibnja. Slideći dan ubrodivši se u galiju carsku, došao je deveti dan istoga miseca sa svima galiama

prid Danzig. Prie nego je došao, imali su njegovi službenici nika zaktivanja od magistrata, komu su se ista teška vidila, i zato je počeo misliti, da se opriči silom. Ali umetnuvši se u ovi posao kralj poljski, zadobio je, da grad Danzik izbroi Moskovom poradi nikoga iziskivanja sto hiljadah talirah, i da se zaduži ostaviti svaku trgovinu sa Švecih, dokle god vojska uzdura, i najposli da drži četiri ladje dobro oružane na zapovid kralja poljskoga. Car je bio pozdravit na svomu povraćenju s opruženjem sto i petdeset topovah, hotiući magistrat Danzika na ovi način učiniti poštenje novoj vojski pomorskoj Moskovah, a i zato možebit, za dat jim razumiti, da i oni u svomu gradu veliki topovah imadu. Drugi dan ostavivši car galie, otišao je u *Štetin* za razgovoriti se s kraljom Prusie svrhu poslovah državah polunoćnih. Iz *Štetina* prišao je u *Stralsund*, a odonuda u *Meklemburg*, gdi su sjedinite čete uzele bile grad *Vismar*. Koliko je car nastojao, da dobie grad ovi za vojvodu od Meklemburga, dvor hanoveranski nie hotio ni pojedan način privoliti. Zaradi koga uzroka imao je car otajno mrzenje na rečeni dvor, i posli takodjer na londinski do svoje smrti. Čuvši medjuto, da je kralj Danie u Hamburgu, prinio se je onamo, da se s njime razgovori. Pogodili su se ova dva principa, da se nike čete izbrode i metnu u *Skaniu*, za primorati kralja Karla, da ostavi Norvegiu; i bilo je utvrdito, da se obadvi vojske pomorske sastanu u okolišu *Koppenhagena*. Iz Hamburga prišao je car u *Pirmont*, da uzme rudne vode, koje uzamši srićno, vratio se je na svrhi lipnja u *Soverin*, a na 4. srpnja došao je s caricom u *Rostock*, kuda su bile veće doprle njegove galie, izbrodivši prie nike čete na otok *Rugen*. Galia velikoga admiralja nosila je pet stotinah ljudih: nike druge nosile su po tri stotine: a one manje po sto i petdeset. Car je hotio upravljati vojsku pomorsku, a marešal *Šeremetjev* po suhu. Došao je u *Koppenhagen* na 17. srpnja, i bio je primit s opaljenjem sviuh topovah grada, i brodovah, koi su bili u luki. Kralj Danie s osobitima svoga dvora izišao je na jednoj velikoj ladji prid njega do gradića *Provestein*. Toliko dvor, koliko vaskoliki grad nastojali su dati caru svakovrstnu razkošnu zabavu.

U ono isto vrime došli su Englezi i Olandezi po moru s velikim brojom ladjah trgovačkih odreditih za različite gradove mora baltičkoga. Osim galiah, došle su bile takodjer velike bojne ladje

moskovske, brojem deset, od šesdeset do osamdeset topovah noseće. Car, želeći da bude nadčelnik prvi, i upravitelj od jedne velike vojske pomorske, prikazao je gospodinu *Norisu*, admiralju englezkomu, gospodinu *Degrave*, contreadmiralju olandezkomu, i kralju Danie, da sjedinu sve četiri vojske pomorske za odpratiti ladje trgovačke do jedne stanovite dalečine. Dali su dakle upravljanje i nadčelničstvo svrhu sviuh brodovah njiovomu veličanstvu carskomu, koi se je metnio u sridinu svekolike vojske; admiralj englezki imao je avangardu; daneski regardu; a olandezki bio je odredjen, da odprati ladje trgovačke posli do svoih mistah i lukah, kuda su išle. Na šestnaestoga kolovoza car je razvio na drvu jadarskomu *(katarki)* sridnjemu svoj barjak carski, kano glava od svekolike vojske; i odmah su ga pozdravili admiralji drugih dvorovah s jekom sviuh topovah. sniživši svoje barjake. Svršivši se ovi pozdrav, odilili su se od luke, i učinivši jedno kratko, ali slavno trčanje, došli su u *Stralsund*; odkuda je car, uzamši sobom i druge svoje brodove, u koima su bile njegove čete, vratio se sa svima u *Koppenhagen*. On je ispovidio očito svoima ustma, *da nie u svomu životu imao veće veselje do onda, kada se je vidio na dubokomu moru upravitelj od jedne velike armade sastavite od četiri plemenita naroda.*

Kralj Danie čekao je izbrodjenje vojske, kako se je bilo ugovorilo: ali je car ovo njiovo odredjenje na jedanput uzstavio; jerbo nie hotio u pogibio stavljati svoje čete, da pomru od glada u *Skaniji*, gdi su Šveci svekolike države bili opustili, da nejma nepriatelj s čime se uzdržati, a navlastito jerbo se je približavala zima, sudio je bolje, da pošalje svoje na zimište. Medjuto uzdržajući uvik srdčanost u tolikoj buni vojske, i živu želju za učiniti na svitu svoj narod glasovit, odredio je učiniti drugo putovanje, da može viditi veliki varoš *Paris*, koju nie bio vidio u vrime prvoga putovanja. Vrativši se dakle u *Hamburg*, uzeo je put u Olandiu zajedno s caricom. Došao je u *Amsterdam* na 17. prosinca; bio je pozdravit s opaljenjem sviuh topovah, i od četiri deputirca, koje su imenovala njiova visoka mogućstva za sprovoditi ga dokle god bude u Olandiji. Carica je bila ostala u *Veselu*, gdi je na 13. sičnja porodila jednoga principa. Car, čuvši ovu novinu, prikazao je visokima mogućstvom, zazivajući ih za službu kumovah; ali posli malo

danah razumilo se je, da je dite umrlo isti dan od svoga porodjenja. Zadržao se je u Amsterdamu dva miseca od najoštrie zime, promatrajući brodenje, trgovanje, i svakovrstne majstorie. Na 20. ožujka otišao je s caricom u *Haagu*, i pribivao je u palacu principa Kurjakina svoga poklisara, do četvrtoga travnja. Nahodio se je onda u *Haagi* jedan matematik, koi se je falio, da je iznašao jednu sahranicu od igle sjevernice, koja je ukazivala toliko dobro dužine, koliko širine, i s kojom se je moglo naći svako, i od svakoga mista podne. Car je hotio viditi ovo kušanje. Matematik načinio je jednu kućicu osmonuglu svrhu jedne ladje, koja je bila uvedena u jedan ribnjak, u komu je činio usaditi na okolo više motkih svaku svoim brojom zabileženu. U kućici bila je jedna osnova s bojom izpisana, koja je prikazivala oni ribnjak kanoti jedno široko more, a motke bile su kanoti tolike luke, ili različiti brigovi zemlje: car je imao uztrpljenje stajati u kućici zatvoren više od tri ure s glasovitim milordom od *Albermale*, i s nikima deputirci olandeski. Mornari izvan kućice vozili su ladju s veslih na svaku stranu; a matematik zatvoren u kućici kazivao je, na kojoj strani ribnjaka nahodi se ladja, i kod koje motke. Car Petar, koi je bio naučan takodjer u matematiki, metao mu je nika pitanja protivna, niti mu je mogao svako iztomačiti. Ispovidio je ništa nemanje, da je ovi čovik mlogo iznašao od dužinah i širinah; ali da još nie bio izvrstit.

U vrime, za koje se je car zadržavao u Olandiji, izišlo je na svitlost u Engleskoj niko zapletenje barona *Görtz* i grofa *Gillemburg*, koje je ciljalo za uzdignuti bunu u Angliji, i metnuti na pristolje po pravici, kako su oni govorili, iziskivaoca. Bio je odmah zatvoren u Londinu *Gillemburg*, koi je onda bio poklisar dvora šveckoga: a njiova visoka mogućstva na iziskivanje kralja *Georgie* zatvorili su u Olandiji *Görtza*, službenika prvoga kralja Karla. Pisma našasta kod rečenih službenikah ukazivala su jedan dogovor, koi se je morao izvršiti miseca ožujka, kada bi kralj švecki izbrodio u Englesku s deset hiljadah pišakah i četiri hiljade konjanikah, osim mlogoga oružja, za oružati drugi dvanaest hiljadah Englesah. U jednomu od oviuh pisamah vidilo se je, kano da su Šveci mislili, da će i car u oni dogovor unići. Kako god pak ovi princip bio je veoma oćutljiv u stvarma doticajućima njegovo poštenje, i poznavajući se pravedna, odmah je pisao svomu službe-

niku *Veselovskiji* u Londin, tužeći se od nepravde, koja mu se čini, virujući ga moguća potvrditi dogovor protiva okrunjenoj glavi. Službenik oni prikazao je jedno pismo kralju Georgiji, izkazujući mu, „da je car njegov gospodin njemu zapovidio, da čestituje i srióno naziva njiovo Veličanstvo kraljevsko poradi očitovana otajnoga dogovora; i da ga sigurna učini, da je car ostao izvan sebe, kada je razumio smionost Švekah, koi su mu pripisivali mišljenja toliko protivna njegovomu poštenju i njegovoj naravi; i da je on vaskoliki priklonit strani kralja Georgie. Ukazao je, da je to svekoliko majstoria službenikah šveckih, za potavniti na svaki način poštenje njiovoga veličanstva carskoga, koi prikazuje kralju Georgiji svoje društvo i priateljstvo.“ Kralj Georgia ili je bio pridobiven od istine, koja se je u pismu zadržavala, ili je sudio bolje stvar propustiti, činio je dati službeniku moskovskomu odgovor u pismu, „da zafaljuje dobrostivosti veličanstva carskoga; i da on nejmade ni najmanju sumnju, da je car unišao u kakvi god otajni dogovor.

Pomirivši se s ovima pismih, barem s dvora srdca oviuh dviuh principah, car, želeći viditi plemenito kraljestvo francusko, otišao je iz Haage, ostavivši medjuto caricu, za ukloniti se od mlogih pozdravah i klanjanjah, koja bi se morala činiti u onomu tankoumnomu dvoru. Došavši on u *Anversu*, pozdravili su ga od strane cesara rimskoga dva principa od *Olstein* i *Torre*, koi su imenovani sdružiti ga u svima državama Niderlanda. Na 14. travnja došao je u *Bruxell*, odkuda prišao je u *Dunkerque* za viditi glasovitu pineznicu *(Banco)* da može na oni način učiniti jednu u Petroburgu. Na 7. svibnja unišao je u *Paris*, gdi je prisvitli vojvoda od *Orleans* vladaoc kraljestva svakolika pripravio za primiti ga s veličanstvom. Vojvoda oni odmah ga je pohodio, i zadržao se s njime u razgovoru više od jedne ure. Dvorani pariski potvrdili su, da oni sastanak ova dva principa bio je priličan sastanku Anibala i Scipiona; jerbo su obadva jedan prama drugomu začudjeni ostali. Dva dana posli isti kralj francuski, združen od marešala *Villeroj* i od ostalih osobitih svoga dvora, išao je pohoditi cara, koi je pritrčao za primiti onoga mladjana kralja, do kolah, združio ga je u svoje sobe, i posli razgovora od pol ure, odpratio ga je do istoga mista. Slideći dan car

vratio mu je pohodjenje i pozdrav, koga je kralj dočekao i odpratio na rečeni način.

Posli oviuh običajah od pozdrava i naklonjenja, hotio je car zasititi svoju želju gledajući i motreći tanko po tanko palace, trgovišta, crkve, mostove, bašće, igre vodene, studence, knjigaonice, medalje, štampe od starinah, i što god je bilo vridno u nutri i izvan Parisa u Saint-Cloud, u Fontainebleau, u Saint-Germainu i u Versaillesu. Kada je došao u kuću gospodina *Launai*, gdi su se kovale medalje, ovi gospodin činio je jednu skovati prid njime od zlata, i prikazao mu. Car je bio veoma zadovoljan videći na strani jednoj svoju sliku do pojasa s nadpisom: *Petrus Aleksiovich, car, Mag. Russ, Imperator:* a s druge strane jedan glas u zraku s dvima trubljama, okolo koih štilo se je: *vires acquirit eundo*, što je ciljalo na njegova putovanja; a ozdol: *Lutet. Paris 1717*. Na 13. lipnja došao ga je pohoditi prisvitli naviestnik papin, i pozdravio ga je u jezik talianski; na koje pozdravljenje odgovorio je vicekancelier *Šeremetjev*. Slideći dan išao je u utištjenicu kraljevsku, a odonuda u skupštinu od četiri naroda učinitu i utemeljitu od kardinala Mazzarina. Pohodio je takodjer i promatrao knjigaonicu: gdi je učinio priateljstvo s gospodinom *Varignon*, najglasovitijim zemljomiriocem u Francuskoj. Kako god je veće bio uzidao dvi skupštine, jednu u *Moskvi*, a drugu u *Petroburgu*, tako je hotio biti izvrstito uvižban u osnovi, jerbo je imao odluku i više zidati. U kući gospodina *Pigeon* vidio je oni glasoviti okrug svita, koi se je okretao po nauku Kopernika, i toliko mu se je dopao, da, za imati ga, izbroio je odmah dvi hiljade škudah. - Išao je posli u Sorbonu, gdi je bio primit sa svim poštenjem od onih naučiteljah i bogoslovacah. Na 18. otišao je nepoznan kralju za pozdraviti ga na svomu odiljenju, komu je prikazao jedan krasni kalup od Petroburga, koi je bio stavit u sobu od viéa kraljevskoga. Slideći dan hotio je biti u parlamentu, za slušati branitelje, koi su imali jednu parbu: na svrhi koje, ustavši poglavar, izrekao je na glas prid svom skupštinom, da poštenje, koje su imali od jednoga principa toliko mogućega u Europi i Aziji, s njima sidećega, jest bilo priko običaja, i zaradi toga vridno je bilo, da se upiše u knjige parlamenta za vikovičnu ospomenu. Posli pol dneva kralj vratio je caru poslidnji pohod i pozdrav. Na 20. istoga miseca, koi je bio dan duhovah po staromu svetodaniku,

slušavši car liturgjiu u svojoj kapeli, priuzeo je put u Olandiu, razdilivši prie različite medalje zlatne u dvoru, koje su prikazivale osobite dogadjaje carstva.

Otišavši iz Parisa priko *Remsa*, došao je za pet danah u *Namur*, a na 2. kolovoza u *Amsterdam*, gdi su mu vladaoci mista dali jednu razkošnu zabavu od prikazanja jednoga boja na moru. Providivši posli druge osobite gradove Olandie, drugi dan rujna miseca otišao je u *Berlin* zajedno s caricom, a odonuda u Danziku, gdi je princip *Dolgoruki* utvrdio nike poglavke od pogodbe s onima gradjanom, koje je car uzeo pod svoju obrambu. Iz Danzike prišao je u *Petroburg* na 21. listopada, posli kako je putovao šesnaest misecih. U Petroburgu našao je mloge uredbe izkvarene. Vikao je puk, i tužio se na službenike, koi su za ono vrime vladali. Hotio je on isti imati uztrplenje slušati tužbe, i branjenje obtuženih. Slidio je za nikoliko danah siditi u senatu od jutra do četiri ure posli pol dneva: ali vidivši, da je zlo veće, nego je on mislio; zato je učinio jednu sudnu stolicu, razdiljenu na više skupštinah, koi su morali tanko po tanko svekoliko izviditi, izpitati, i najposli odsudu izkazati. Isti senat morao je na ovi sud doći, i razlog dati od svoga vladanja. Svekoliko se je učinilo s pravdom, i car je imao žalost, što je našao jedan veliki broj krivacah od globenja, od pritisnutja, od bijenja, od iziskivanja. Svi su morali kaštigovani biti po miri svoje krivice i nepravde.

U isto vrime hotio je prominiti nutrnje svoga carstva vladanje; odkuda na način, koga je vidio u drugima dvorovih, učinio je i utvrdio različita vića, pod imenom poslovi stranski, poslovi domaći, poslovi pomorski, poslovi rukodilni, poslovi trgovine, kupovanja i prodavanja. Zdvora takodjer bio je car Petar ne manje zabavljen, Tatari, koi su pribivali na krainah kraljestva Kazan, prem ako su bili podložni carstvu ruskomu, sa svim tim počeli su se skupljati u čete, i pritili su se drugima državama s kakvim utrkanjem i oplinenjem. Car je sumnjio, da su podbodeni od Turčina, za prikršiti poslidnju pogodbu; ali nie tako bilo, jerbo veliki Sultan imajući poznanje od ove sumnje, poslao je caru jednoga Agu za prikazati mu, „da ne samo nie imao nikakvo većanje s njima, veće da je zapovid dao, da se razspu, ako bi se uzsudili noge staviti na zemlje i države carstva turskoga.“ Car

je zadovoljan bio s ovim prikazanjem; koje je bilo toliko većma povirovanja vridno; jerbo stanje sultana u Serviji i u Magjarskoj (gdi je princip Eugenio osvoio *Temešvar* i *Biograd*) nie pripustilo, da si dobiva nove nepriatelje; odkuda za opriti se sili onoj Tataralı, poslao je car dobar broj dragonah, da uzdrže ondišnje Kozake, i da čuvaju kraine *Dona*, za branjenje svoih državah. Davši ove zapovidi, i sva potribita za pripraviti jednu pomorsku vojsku, koja će izići na more došaste godine, otišao je iz Petroburga u Moskvu, kuda je došao iz početka sičnja god. 1718. i primit bio s veseljem svega puka, koi je želio viditi svoga principa veće od osam godinah. I ovdi je našao, što je popravljati i uredjivati morao; tolike tužbe protiva vladaocem i službenikom, tolika pritisnutja i razcviljenja puka. Sve je činio izviditi, po pravdi suditi, i po miri krivice kaštigovati: hotiući on drugi posao svršiti, koi, može se reći, da je bio priko običajnih dogadjajah njegovoga života.

Carević *Aleksia* sin njegov bio je pobigao iz Moskovske u vrime ono, kada se je car nahodio u *Koppenhagenu* pripravljajući se s caricom za otići u Olandiu. Da lašnje uteći može, učinio se je kano da će k otcu ići, koi ga je baš i zazivao s jednom knjigom pisanom na 26. listopada 1716. u kojoj ovako se je izkazao, „da bi hotio do istine znati njegovu poslidnju odluku, ili će poslovati i truditi se da izidje vridan naslidnik u carstvu, ili će se ukloniti u jedan manastir. Ako odlučuje prvo, da mora za osam danah doći u Koppenhagen, i ondi nastojati oko posla vojničkoga. Ako li pak na ovo nie prignut poradi svoje slabosti, i hotio bi zagrliti život redovnički, kako je više puta rekao, da mu dade na znanje i kaže vrime i misto od svoga odredjenja, da tako car mir imati može u svojoj duši.

I zaisto veće od nikoliko godinah car je poznavao nevaljalu narav svoga sina, i zato nikako nie bio zadovoljan s onim što je on činio; sa svim tim uztrplenje je imao poradi principovice od Volfenbüttel njegove zaručnice. Jedva je ova na drugi svit otišla bila, i odmah je car odredio učiniti u pismu izkazanje slideće svomu sinu.

Izkazanje momu sinu.

„Ti nemožeš neznati ono, što je svemu svitu znano; koliko su

tužili naši narodi pod pritisnutjem Švekah, koi, osvoivši tolike gradove primorske, prisikli su nam trgovinu s ostalima stranama svita. Ti znadeš, koliko nas je koštalo iz početka za učiniti naše vojnike srdčane i vridne opriti se nepriateljom toliko protivnima: na takvi način, da gdi smo mi prie prid njima drhtali, sada oni prid nami drhću. Ovo je korist, koju mi poznajemo, da je najprie od Boga, pak onda od našega nastojanja i truda naši virnih podložnikah. Ali kada ja promišljam blagosov, s koim je Bog našu domovinu nadario, ako okrenem oči na onoga, koi će zamnom slidlti, ćutim više žalosti u promišljanju zla dojdućega, nego li veselja u blagosovih prošastih; videći, da ti, sin moj, odbacuješ svaki način za učiniti se vridan dobro upravljati posli mene carstvo. Ja velim, da tvoje nemogućstvo jest od volje; jerbo se ti izgovoriti nemožeš, da nejmaš razum, ili kriposti tila. Prem ako nisi od jedne naravi jake, sa svim tim nemože se reći, da je tvoja narav sasvim bolesna. Medjuto ti nećeš da budeš, niti da čuješ što od posla vojničkoga; po komu ništa nemanje izišli smo mi iz tminah, u koima smo zakopani bili. Ja tebe nepodtičem, da činiš komu vojsku po tvojoj volji, veće samo iztražujem, da se staviš za primiti nauk vojevanja. Mogao bi ja tebi prid oči metnuti mloge izglede, koi ukazuju, koliko je ovi nauk potribit principom; ali neću ti govoriti, nego li samo od Grkah, s koima smo mi sjediniti u ispovidanju zakona. Odkuda je to, da je carstvo njiovo spalo, ako ne zato, jerbo su zaostavili oružje? nemarnost i plandovanje učinili su ih slabe, i podložili jednomu samosilniku, pod kojega jarmom i dan današnji cvile. Ali da reknem ono, što sam naumio reći. Istina je stanovita, da sam ja čovik, i zaradi toga umriti moram. Komu ću ja ostaviti posli mene brigu, da svrši ono, što sam ja samo počeo? Ti si se do sada ukazao nemariv za staviti se u zabavu i posao vojnički, koja čine jaka jednoga samovladaoca; zato ja sada odlučio sam u pismu izkazati moju volju; da ako ti neprominiš tvoje ćudi vladanje, neću te staviti za moga naslidnika, veće ću te odsići od korena moga plemena, kako se odsica od stabla jedna grana neplodna. Nemoj misliti, da, budući ja nejmam više sinova nego tebe, ova izkazanja jesu same riči. Ja neštedim vlastiti moj život, za moju domovinu: kako bi mogao zaštediti tebe, kada se nečiniš vridna? Ja ću prie carstvo ridatip

jednomu stranskomu, kad ga poznadem vridna, nego li momu vlastitomu sinu, kad ga vidim nevridna."

Dato na

Petar.

Kada je carević ovo pismo primio, još nie bio rodjen od Katarine *Petar Petrović:* ali posli nikoliko časovah došavši na svitlost oni principić, Aleksia odgovorio je otcu na ovi način: „Da je on pismo ono štio posli ukopa svoje zaručnice; medjuto, da se stavlja u volju njiovoga veličanstva, ako će ga i neprimiti za baštinika krune; pače da ga moli, da tako učini, izpovidajući sebe nemoguća za toliko brime, osobito sada, kada vidi od neba data mu na svitlost jednoga brata, koi će moći izići vridniji za carstvo. Obećaje na svrhi zakletvom, da neće nikada iziskivati za dojduće vrime baštinstvo krune, veće, da je zadovoljan, da mu se pripiše, dok užživi, priprosto uzdržanje."

Car s ovim odgovorom nezadovoljan, iznova mu je pisao: *da budući David govori:* omnis homo mendax, *on nevirnje njegovoj zakletvi; jerbo prem ako je onda volju imao virno obdržati ono, zašto se je zakleo, sa svim tim nebi manjkale posli dugačke brade, koje bi ga odgovorile i slobodile, da prikrši svoja obećanja. Odkuda zapovida mu, da odredi brez kasnenja, ili ćud prominiti i poslovati o vojničstvu, ili se monakom učiniti.*

Aleksia na ovo iziskivanje otca odgovorio je s ovima ričma: *Primio sam juče vašu knjigu. Bolest, koja me muči, nepripušta, da vam više i dulje pišem. Ja hoću zagrliti život monakah, i zato ištem vaše milostivo privolenje.*

Na 20. studena 1715.

Vaš sluga i nevridni sin
Aleksia.

Kako god pak car onda se je na put pripravljao u Olandiu, prie nego se je odilio, išao je u sobu Aleksie u vrime, kada je još postelju čuvao, i pitao ga je, *kakvo je najposli odredjenje učinio?* Aleksia potvrdio je s novom zakletvom, *da hoće postati kaludjer u jednomu manastiru.* Onda car metnio mu je prid oči teškoću i oštroću reda onoga, i svitovao ga je, da bolje promotri svakolika, davši mu šest misecih za promisliti se. Svršivši se ovo vrime, niti se vidivši, da je Aleksia svoja obećanja izpunio, car mu je pisao

iz Koppenhagena knjigu gori rečenu. Onda vidivši Aleksia otčevo osobito naredjenje, koje mu nie pripuštalo stvar produljivati mučno mu je bilo odreći se kraljestva, i zatvoriti se u jednu celu, odlučio je u pogibio metnuti svekoliko, za moći svekoliko osigurati. Pustivši se na svitovanja oniuh, koi su mu dvorili, odredio je ukloniti se od oblasti otca s bižanjem. Učinio se je dakle kano da će ići iz *Petroburga* u *Koppenhagen* za sjediniti se s otcem, ali na pol puta skrenuvši se, uzeo je put k *Beču*, misleći, da se metne pod obranjenje Karla VI. rimskoga cesara i svoga rodjaka. Medjuto, da može bolje sakriti od otca svoje bižanje, pisao mu je jednu knjigu lažljivu s puta, kano datu iz *Königsberge.* Na ovi način izišlo mu je, da je došao nepoznan u *Beč,* gdi ga je cesar svitovao, da pridje u kraljestvo neapolitansko, gdi bi sigurnie nepoznan stajao. Car je bio u Amsterdamu, kada je stvar čuo od svoga sina. Poslao je odmah nike tražiti ga po dvorovi Niemačke i Talianske, ali nie mogao do istine znati gdi je, nego kada se je vratio iz Parisa. Onda je razaznao, da je Aleksia u Neapoli u kastelu *San Elmo.* Poslao je onamo *Tolstoja,* svoga osobita vićnika i *Rumjancova,* kapitana od svoih stražanah, koi otišavši po pošti u Neapolu, pridali su Aleksiji jednu knjigu od cara pisanu iz *Spaa* na 16. srpnja 1717. u kojoj kudeći njegovo nevaljalo dilo bižanja iz kuće otčeve, za staviti se pod obrambu stransku, zvao ga je, da se vrati u Moskovsku, *obećivajući mu zakletvom, da ako posluša njegovo zvanje brez svakoga kasnutja, on će mu ne samo oprostiti njegovo zabludjenje, veće još većma ga ljubiti.* Stanje, u komu se je onda carević nahodio, nie pripustilo, da mjeri, hoće li se ili neće ovomu podložiti. Misto od njegova zadržavanja bilo je očito: a cesar se je izkazao, da se neće zaplitati s carom braneći neposlušna i uzdignuta sina protiva svomu otcu. Dao se je dakle u ruke poslanima, i otišavši s njima iz Neapole na svrhi listopada 1717. došao je u početku veljače 1718. u *Moskvu,* gdi se je car nahodio, kako smo gori rekli.

Prikazao se je odmah otcu, koi je hotio s njime pozadugo govorenje imati. Slideće jutro bilo je držano veliko viće. A dan za ovim vrlo rano stražani od dvora, i svi grada vojnici uzeli su oružje, i obkolili kastel. Data je bila u isto vrime zapovid svima službenikom i vićnikom, kano takodjer i osobitima bojarom, da se sakupe u veliku salu kastela; a crkvenima u stolnu crkvu. Zvonito je bilo

veliko zvono; i carević doveden brez mača prid njiovo veličanstvo carsko prikazao je jedno pismo, u komu je izpovidao svoje sagrišenje, i iskao milosrdje; koje kada je prikazao, pao je prid njegove noge suze roneći. Car primivši ono pismo, pridao ga je vicekancelieru; i činivši na noge ustati svoga sina, upitao ga je, *što želi?* Koi mu je odgovorio: *da ište i moli za milost, da mu se oprosti život.* Car dao mu je milost, nadodavši, *da budući se on isti odrekao od svake pravice za biti naslidnik krune, mora se prid svima odreći.* Odgovorio je Aleksia, da je pripravan izpuniti volju njiovoga veličanstva carskoga. Car posli metnuvši mu nika pitanja svrhu njegova bižanja, hotio je znati, koi su bili oni, koi su mu ovo svitovanje dali. Svrhu koga pitanja, rekavši mu Aleksia nike riči u uši, uklonili su se u bližnju sobu, gdi, čini se, da mu je imenovao one, koi su mu udahnuli ovo nepametno dilo. Vrativši se zatim u salu, carević se je podpisao izkazujući sebe nemoguća vladati, i odricajući se svakoj pravici za biti naslidnik krune. Onda se je proštilo očito pismo, koje je car bio produljio, za ukazati svemu svitu razloge, koi su ga primorali, da odvrgne svoga prvorodjenoga od naslidnika krune. Posli ovoga proštivenja svikolici veliki i plemeniti, koi su se ondi nahodili, učinili su jedan način od zakletve, s kojom su izpovidili pravednu odluku cara, i poznali su za zakonita naslidnika princa *Petra Petrovića*, zadužujući se uzdržati ga protiva komu drago bilo u svako vrime, i po nijedan način neprimiti stranu Aleksie. Ovo svršivši se, svakolika skupština otišla je u stolnu crkvu, gdi su crkveni zakleli se s istom zakletvom svrhu knjige evangelia. Ovo isto bilo je naredjeno, da se učini u svemu carstvu od onih, koi su bili u službi, ili u kakvomu dostojanstvu.

Hotiući car posli doći u poznanje od sviuh okolostanjah, a osobito od drugova istoga dila, rekao je Aleksiji, *da, ako mu odkrie svukoliku istinu, oprostit će mu sa svime zloću: na drugi način oproštenje biti će nikakvo.* Na ovo Aleksia obećao je svaku stvar očitovati brez ikakve otajnosti, i zaradi ovoga poljubio je krst i evangelie. Davši mu se dakle različita pitanja, iz medju ostalih izkazao je: *Da je Basilia Dolgoruki rekao mu, učini ti hiljadu pisamah od odricanja tvomu otcu, tko zna, što će slidíti, kada bude vrime?*

Da je od ovoga razgovor s njime imao Aleksander Kikin, govo-

reći mu: *da postane monak slobodno; jerbo se kapuc neprikiva na glavi, veće se može skinuti opet, i na klin obisiti.* Pače ovi ga je svitovao, da se ukloni cesaru, govoreći mu: *Ako tvoj otac pošalje koga god da se vratiš, nemoj to učiniti; jerbo će ti on činiti očito glavu odsići.*

Da je Nicefor Valenski rekao mu, „ako drugačje biti nemože, od potribe je, da unidješ u manastir; zovi tvoga izpovidnika, i kaži mu, da to činiš usilovan, on će posli moći prikazati arkiepiskopu od Rjazan.“ I da je po ovomu svitovanju isti Aleksia kazao to svomu izpovidniku Georgiji, arkipopu stolne crkve Petroburga, koi mu je odgovorio: *Ja ću to prikazati, kada vrime bude.*

Izkazao je na dilje, da je iz Neapole pisao jednu knjigu senatu od Moskve, a drugu arkiapiskopom od *Rostova* i od *Kudiz*, u koima je ovako govorio: „da je on otajno otišao, poradi zločesta držanja s koim ga je otac kinio, imajući odluku zatvoriti ga u jedan manastir, da je on fala Bogu zdrav i čitav, i branit od jedne persone, koja mu je obećivala neostaviti ga u nijednoj potribi. Da je ove knjige pisao podboden od sekretara vicekralja neapolitanskoga.“

„Da je princip Menšikov, kada se je dilio iz Petroburga, izbroio mu hiljadu dukatah: i kada se je pozdravljao na dilenju sa senaturima, ovi su mu dali drugu hiljadu. Svrhu ovoga, da mu je Ilia Isaiev dao sedam hiljadah. Ništa ne manje svi ovi nisu znali njegovu odluku, budući da im je rekao, da ide sjediniti se s otcem u Koppenhagen.

Ove osobitosti izkazao je Aleksia na 8. veljače 1718. u jednomu pismu svojom rukom pisanomu. Car je činio izpitivati imenovane od sina, i našao je više, navlastito, „da su principovica Maria, sestra careva, i odbacita carica, znale za ovo bižanje;“ što Aleksia nie kazao. Niki su posvidočili, „da su čuli iz usta Aleksie riči uzbunjenja protiva otcu i protiva Katarini, toliko mlogo od istoga štovanoj.“

Car je hotio, da se dovede na izpitanje žena Finlandkinja, koja je združila carevića kano hotimica priko svega putovanja, Ona je potvrdila različite stvari, koje je Aleksia izkazao; i očitovala je druge, navlastito, „da je on pisao više knjigah Karli VI. protiva caru;“ i jednu od uzbunjenja *arkiepiskopu od Kiovie.* Sve ovo prid istom ženom zanikao je Aleksia; ali pridobit od nje potvrdio je.

S jednom ričjom toliko su daleko ova izpitanja došla, da je Aleksia izpovidio prid gospodom *Tolstoi* i *Buturlin*, koje je car za ovi posao stavio, „da je ne samo smrt želio svomu otcu, veće još u životu njegovomu, ako bi ga bila koja strana uzbunita zvala, bi bio k njima se priložio za moći uzići na pristolje.“

Svršivši se ova izpitanja, i zabiležeivši, car je prišao sa svim svoim dvorom u Petroburg, i zatvorivši u kastel nesrićnoga Aleksiu, hotio je da i sinod metropolitah i episkopah dade svrhu ovoga posla svoju misao; ne da izreknu odsudu, veće da samo ukažu iz pisma kakvu je kaštigu zaslužilo ovakvo prigrišenje. U isto vrime dao je dopuštenje svitovnima od svakog stanja, da dobro izvide, promotre i po pravdi odsudu izreknu.

Metropolite i ostali crkveni na 21. lipnja prikazali su njiovomu veličanstvu carskomu prid senaturima svoje mnenje u pismu, koje je bilo, kako slidi: „Da se oni nemogu mišati u jedan sud, koi spada na vlast svitovnu, i koi stoi na volji njiovoga veličanstva carskoga. Da je prigrišenje Aleksie prilično prigrišenju Absalona. Da oni podlažu promotrenju njiovoga veličanstva različite beside iz staroga i novoga zakona; iz sabora od Gangre, i iz sv. Joana zlatoustoga, koje ukazuju dužnost sinovah prama svoima roditeljom, i kaštige, koje zasluže, kada prikrše svoje dužnosti. Da medjuto, ako hoće njiovo veličanstvo kaštigovati svoga sina, imade dosti izgledah iz pisma svetoga: ako li mu hoće oprostiti, imade izgled od Krsta Isusa, koi je primio razsapnoga sina, kada se je vratio; i izgled Davida, koi je naredio svoima vojvodama, da čuvaju život Absalona.“ Ovo prikazanje bilo je podpisano od tri metropolite, pet episkopah, četiri arkimandrite i od dva naučitelja, koi su se onda nahodili u Petroburgu, na dan 18. lipnja god. 1718.

Četvrti dan posli carević izpitan iznova od svitovnoga stanja u kancelariji senata, potvrdio je prvašnja, i nadodao: „da kada je arkipop Giorgia pohodio ga u Petroburgu, hotio mu se je izpoviditi, i kazavši mu u izpovidi, da je smrt želio svomu otcu, izpovidnik mu je odgovorio: „Bog će ti oprostiti, i mi mu želimo.“ Isti dan doveden arkipop, i izpitan prid Aleksiom, sve je potvrdio.

Najposli svakolika skupština od senaturah, vićnikah i generalah brojem sto i dvadeset i četiri izrekli su na 24. lipnja odsudu, koja se je zadržavala u ovima ričma: „da budući se vidilo po sudu pra-

vičnomu, kano takodjer po izpovidanju istoga carevića, da je on krivac od nevjernosti i uzbunjenja, oni iz čiste krstjanske sviesti, kano da su prid sudom božjim, odsudjuju ga smrt; podlažući ništa ne manje ovu svoju odsudu mogućstvu, milosti i volji svoga samovladaoca.“ Car je naredio, da se ova odsuda odmah navisti zatvorenomu krivcu. Ovi, čuvši da je odsudjen na smrt, toliki mu je strah u srdce unišao, da je u svima ćućenjih niko zavianje dobio, i pao u jedno mrtvilo, da se je činio prie mrtav, nego je smrt primio. Kušali su onda različite likarie davati mu, da k sebi dojde, govoreći mu takodjer, da se može svekoliko ufati od milostivoga otca, komu su sudci svoju odsudu podložili. Posli malo vrimena carević je dobio toliko snage, da je mogao iznova kazati svoju žalost i pokajanje od učinite zloće, i moliti za oproštenje svoga otca prid mlogima senaturima i sveštenicima: ali uglavljenje, koje je učinila u njemu prikaza smrti toliko gorke, bilo je toliko jako, da nie mogao imati ufanje za dobiti svoje prvašnje zdravje. Odkuda posli kako je primio svete sakramente, umro je na 6. srpnja. Tilo njegovo bilo je izmetnuto dva dana u crkvi Trojstva u jednomu sanduku, obučenu i nakićenu s kadifom. Svima je dopustito bilo viditi ga, i dolazio je puk tišmom za celivati mu ruku. Najposli odnešen je bio u crkvu novu gradića, i zakopan bio u grobnicu carsku kraj principovice svoje zaručnice sa svim veličanstvom i običaih, koi se čine principom od krvi sprovodivši ukop isti car s caricom i sa svim svoim dvorom.

Ovi dogadjaj, koi je brez svake dvojbe jedan izmedju priko običajnih, koi se u knjigah štiu, jest bio u drugima dvorovi različito tumačen. Niki su falili i čudili se veličini srdca cara moskovskoga, koi je kano drugi *Manlio Torquat* dao život svoga sina oštroći zakona, i za izgled svomu puku. Drugi suprotivnim načinom nisu manjkali, koi su krivili cara od savišnje slabosti srdca, što se je pustio podložiti sasvima pohudi ljubavi prama svojoj Katarini, i hotio dati život svoga prvorodjenoga njezinoj pohlepnosti, za osigurati naslidnika njezina sina. Govorito je bilo od drugih, da je bila data nesrićnomu principu u tavnici otrova, od koje su bila uzrokovana ona zavijanja, koja su ostali pripisivali strahu, koga je imao čuvši svoje na smrt odsudjenje. Mlogi su prilikovali u ovomu dogadjaju velikoga Petra velikomu samo-

vladaocu španjulske, Filipu drugomu, koi je činio umriti na ovi način, ali zarad drugog uzroka, sina svoga Karla. Ja od strane moje ništa potvrditi nemogu, držeći se mudroga mnenja Tacita, da hotiti iztraživati nutrnje sudove principa jest stvar zabranjena i pogibeljna; i sa svim tim opet dokučit se nemogu.*) *Abditos Principis sensus, & si quid occultius parat, exquirere inlicitum, anceps, nec ideo assequare.*

Zadugo bi bilo kazivati po nase sud, koi se je u isto vrime činio svima, koi su imali kakvigod dio vladanja Aleksie. Prvi koi su bili zatvoreni, staviti na muke, tužili su druge, ovi opet očitovali su ostale. Našlo ih se je krivi od svakoga stanja, od svakoga spola, i od svake dobi. Car je svekolike po pravici činio suditi. Jedni su bili kolesom trti, drugi obišeni, niki sičeni, niki na kolac staviti, a drugi u Siberiu izagnani. Crkveni bili su najpri sa svešteničstva skinuti, pak onda umoriti. Zaradi episkopa od *Rostov*, drugi su se protivili za skinuti s njega svećenje, izgovarajući se, da budući u Rusiji nejma patriarke, nejma ni oblasti, koja bi ovo učiniti mogla. Onda je car nji upitao, imadu li oni vlast učiniti i posvetiti jednoga episkopa? i odgovorivši oni, da imadu; jerbo se je tako u Rusiji činilo, završio je on govorenje, kada imate vlast posvetiti ga, imate takodjer vlast i skinuti s njega isto posvećenje. Koliko se dotiče carice, nesrićne matere Aleksia, i principovice Marie sestre Petrove, pridobite, da su imale poznanje od otajnoga dila zloće, prva je bila prinešena iz svoga manastira u drugi oštriji kraj jezera *Ladoga;* a druga je bila zatvorena u kastel od *Šlüsselburg*. Hotimica carevića, imenom *Eufrosine*, bila je pustita slobodna, budući se našlo, da je ona svekoliko činila usilovana mačem u ruki; osim što je sve izkazala, što god je znala. Govori se, da je Aleksia nju zaručio, kada je na put išao k *Beču*, budući da je ona onda zagrlila zakon moskovski.

*) Annal. lib. 6.

DOGADJAJI

KNJIGE ŠESTE.

Smućenja cara od kralja englezkoga. Smrt kralja Karla XII. Kraljica švecka hoće da slidi vojsku protiva Moskovom. Ovi prodrvši u Šveciu, strahovito ju ruše i pale. Car kaštiguje nike od svoih službenikah, i čini iztirati Jezuite iz svoih državah. Slidi vojska protiva Šveckoj, koja primorata mir je primila. Ulazi car pridobitnik u Moskvu. Šalje čete protiva uzbunitima kralja Persie, i zadobiva kod mora kaspianskoga grad Derbent s nikima drugima. Vraća se u Moskvu, a odonuda u Petroburg. Prima poklisara jednoga od kralja Persie, i s njim čini pogodbu od društva; pak posli drugu s dvorom turskim. Ide u Moskvu, i čini kruniti Katarinu. Vraća se u Petroburg, razbalja se, i život svršuje.

ŽIVOTA

PETRA VELIKOGA

KNJIGA ŠESTA.

Koliko je veoma vridno bilo velikoga opaza očitovanje uzbunjenja Aleksie, sa svim tim nie se car bavio samo s ovim jedinim poslom. U vrime svoga pribivanja u Olandiji imao je različite razgovore s baronom *Görtz*, osobitim službenikom šveckim, koi se je tako znao potribita ukazati kralju Karlu svoim vladanjem, da je ovi princip na to bio došao, da brez njega ništa nečini, i da slidi ona vića, koja bi mu *Görtz* udahnuo. Ovi vridni službenik uzsudio se je u Olandiji prikazati caru poglavke od mira, kano od strane svoga gospodina, bivši stanovit, da ih ovi nebi odbacio. Car, koi zarad više uzrokah želio je viditi jedan put svršenu vojsku svoima bližnjima, nie se ukazao težak slušati, što mu je *Görtz* govorio. Nie drugo manjkalo, nego li način za raditi o miru. Kralj švecki hotio je, da svi oni, koi su bili dionici

od ove vojske, unidju u pogodbu mira. Car bi bio privolio, da mu nebude baron *Šafirov* udahnuo druge misli s jednim pismom, koje mu je prikazao s hitrinom svoje pameti ovako: „da ako mir učini sa svima sjedinitima, izgubit će veliku stranu od osvoitih državah, toliko za ugoditi njima, što bi učiniti morao; koliko, jerbo kralj Karlo u takvoj zgodi morao bi mloga pustiti kraljem englezkomu, Danie i pruskomu, i zaradi toga tvrdji bi bio, da što pripusti caru: navlastito: jerbo principi sridostavnici uvik bi više prignuti bili onima dvorovom, koi su sa strane polunoćne, nego li prama njiovom veličanstvu carskomu.“ Odkuda završivao je svoje prikazanje, „da jedan jedini način, koi se mora držati, jest, da se kralj Karlo primora primiti poglavke, koji bi mu se od nas dali.“ Ovo viće jest se na niki način slagalo s mišljenjem *Görtza*, koi je sudio, da je koristnie za Švecku, ako učini mir sa samim carom, nego li sa svima, koi su u družtvu bili sjedinivši ih. Posli više dogovorah odabrat je bio *Abo*, poglaviti grad Finlandieza misto skupa; prem ako je ovi posli prinešen bio u *Aland*. Car je poslao generala *Bruce*, i vićnika *Ostermanna*. Medjuto držeći se car vića svoga kanceliera *Šafirova*, zapovidio je, da se unidje u Švecku s osamdeset hiljadah vojnikah, koi su bili veće pripravni u vojvodstvu Meklemburga; a s druge strane uzmnožao je svoju pomorsku vojsku priteći se Šveckoj s jednim strahovitim porazenjem, ako kralj Karlo neprimi odredjenje mira.

Poslovi barona *Görtza*, koi je s pismom carskim prišao u *Revel*, osim knjigah našasti u *Londinu*, uzrokovali su, da se glas razširi, kano da bi hotili car i kralj švecki uzdignuti bunu u Englezkoj, za moći metnuti iziskivaoca krune na pristolje. Pače govorilo se je onda, da nie zaludo car išao u Francusku, nego da po onomu vojvodi vladajućemu mir učini s kraljem šveckim, i u isto vrime družtvo i ugovor s Francuskom, Španjulskom, Šveckom i Moskovskom protiva kralju Georgiji. Vićnici londinski i oni hanoveranski virovali su onomu glasu, i poslali su nike pametne u Švecku i Moskovsku, da izvide otajnosti od ova dva dvora. Baron *Görtz* s grofom *Gillemburg* došli su kano svevlastnici švecki u *Aland* na 17. svibnja 1718. *Görtz*, posli kako su počeli oko mira raditi, išao je više puta kralju Karli, da mu prikaže poglavke moskovske, i u isto vrime davao dobro ufanje caru, da će se mir svršiti, kako je car želio, to jest

ostavši mu Ingria, Estonia, Karelia i jedna strana Livonie. Istina jest, da se je car veoma jako izkazao, da neće pripustiti ništa od onih državah, koje su u staro vrime spadale na Moskovsku, i koje je on osvoio s oružjem. Kralj engleski posli kako je razumio poglavke od poklisara *Veselovski*, poslao je u Petroburg gospodina *Jefers*, više za promotriti što se čini, nego za raditi štogod od pogodbe. Medjuto pogodba Šveckom napridovala je tako, da je kralj Karlo s jedne strane uklonio sve svoje čete iz Švecke za uzmnožati svoju armada u Norvegiji, misleći, da car u vrime pogodbe neće uznemirivati njegovo kraljestvo: s druge strane opet i car, koi je bio svojom pomorskom vojskom kod primorja Finlandie, vratio se je u Petroburg na 14. rujna, i soružao svoje brodove.

Karlo dakle slobodan od svake dosade Moskovah, stavio se je vaskoliki, da vojuje u *Norvegiji* protiva Danezom. Prem ako je veoma oštra studen bila pod onim polunoćnim podnebjom svita, sa svim tim počeo je obsidnutje od *Frederikshall*, grada jaka, i ključa od Norvegie. Uzeo je veće bio na juriš gradić *Guldenlev*, odkuda se je ufao lašnje rečeni grad osvoiti. Kako god je pak komendat daneski branio se junački, Karlo je hotio noćom ići sdružen od sama dva Francuza za viditi posao od jednoga tvrdišta, koje je naredio da se učini blizu gradskoga zida. Ali u onomu času, kada je na pole klekavši kod kraja braništa promatrao na svitlost zvizdah posao nepriatelja, jedan ljuti i žestoki udarac razbio mu je i raztriskao slipo očine, ne brez sumnje, da ga nie jedan od ona dva oficira francuska ubio, ili podmazan od Danezah, ili neuztrpljiv od posla morajući trpiti zimu po noći, poradi nerazbornosti kralja, koi, činilo se je, da je od bronza; ili možebit ufajući se, da će učiniti po ovomu službu principu od *Hessen Kassel*, koi je u ono vrime zaručio bio sestru Karla. Ova smrt priobratila je odmah svekoliko lice od poslovah u onoj polunoćnoj strani državah. Baron *Görtz*, koi od ovoga ništa nie znaó, bio je uhvaćen, kada je išao u *Frederikshall.* On je bio zlobit od sviuh Švekah poradi pogibeljnog vića, koga je uvik davao kralju Karli, i poradi oholosti, s kojom je držao i štimao velike onoga kraljestva. Učinili su mu sud, i bio je odsudjen, da mu se odsiče glava svrhu jednog panja, Senat švecki odmah je odabrao za

svoju kraljicu principovicu *Ulriku*, sestru Karla i zaručnicu principa od *Hessen Kassel.*

Car, kada je ovi dogadjaj čuo, sudio je, da su svi dogovori i poslovi razmetnuli se, koi su bili držani medju *Ostermannom* i *Görtzom:* ali ništa se nie bojao, kada je promislio nevoljno stanje, u komu se je onda nahodila Švecka, brez vojnikah, brez brodovah, brez hrane, brez novacah i brez drugovah. Sa svim tim razumio je u malo danah, da su Šveci odredili skupiti jednu veliku armadu po suhu, a drugu po vodi. odredio je dakle i on izvršiti viće, koje mu je dao *Šafirov*, i prodrti s jednom strahovitom armadom u pol srdca Švecke, za primorati ju silom, da primi poglavke mira, koje je veće kanoti svekolike Karlo prie bio primio. Za ostaviti ništanemanje put pomirenju, izkazao se je, da želi, neka se barem skup u *Alandu* uzdrži. I doisto unišavši godina 1719. poslovi su slidili medju službenikom cara i grofom *Gillemburg*, komu je nadodala kraljica Ulrika za druga barona *Liliensted.* Baron *Ostermann* po naredjenju cara, činio je obznaniti Švekom, da ako u dva miseca nebudu hotili primiti poglavke mira prikazane, *morat će dočekati i vidíti u Šveckoj više od četrdeset hiljadah svevlastnikah, koi će ih na to silovati s mačem u ruki.* Doistine, smrt Karla XII. (kojega slobodno i junačko srdce, sjedinito s pohlepnostjom zadalo je, dokle god je živio, dosta sinje brige svoima bližnjima principom) priobratila je svekolike misli drugiuh dvorovah. Principi protestanti *(zakona luteranskoga)* svrhu svega promišljali su, da nie koristno za njiov zakon, pripustiti, da car sa svime pritisne ono kraljestvo, od koga je veće tolike države krasne oteo. Kralj englezki veće od miseca kolovoza učinio je pogodbu od četverostruka društva; odkuda Englezka, pomirivši se sa Šveckom, bila se je zadužila, dat joj ne samo godišnju pomoć od tristo hiljadah škudah, veće i svoje galie protiva caru. Unišao je u ovo društvo i kralj pruski, budući mu Švecka pridala *Štetin*, kano takodjer i obiraču hanoveranskomu dva grada *Bremen* i *Verden*. Na ovi način car, ne samo da se je vidio ostavljen od svoih drugovah, veće svrhu toga vidio je, da su mu postali nepriatelji. Uslobodivši se dakle toliko većma za činiti prodrti svoje čete u Švecku, hotio je navistiti svitu uzroke od ove svoje odluke, davši pismo očito, u komu se je izkazao: „da je njegovo prignutje na mir istinito ciljalo: ali budući, da principovica vlada-

juća odbacuje svako smirenje, Švecka mora sebi pripisati vaskoliki kvar i štetu, koju je on primoran istoj uzrokovati.“ Kraljica proglasila je drugo pismo za odgovor, u komu je svomu puku navištivala: „da proglasenje cara nie drugo, nego li jedna majstoria njiovoga otvrdnuta nepriatelja, koi bi hotio podložiti svojoj nezasitljivoj lakomosti svukoliku Švecku, kako je veće podložio tolike države od njiovoga kraljestva. Da se megjuto ona ufa, da će njezini virni podložnici sliditi vojevati po izgledu njiovih junakah starih protiva nepriatelju toliko štetnomu.“ Ali u vrime, kada je kraljica proglasivala ovo pismo očito, Moskovi su veće bili prodrli u krilo onoga kraljestva, i činili su strahoviti pomor.

Admiralj *Apraksin* imajući viće bojno na otoku *Kapel* okolo pol miseca srpnja, počeo je svoje vojevanje od otočićah *Dalers*, gdi izbrodivši svoje, učinio je jedan veliki broj robovah švecki, i otišavši dalje, gdi su bila ruda od bakra i ostaloga gvozdja, sve je izkvario, sažegavši svekolike šume na okolo, i kuće, koje su imali plemenitaši na onomu polju. U isto vrime kapitan brodovah *Sniavin*, došavši sa svoima devet brodovih blizu *Štokholma*, činio je izbroditi svoje čete na bližne otoke; pribivaoci oniuh mistah dali su se na bižanje, i ostavili su sve Moskovom, koi su odtirali sobom jedno mloštvo marve, da kada su razdilili, došlo je na svaku dvadesetinu ladjah po sedam stotina komada volovah. Posli nikoliko danah prišao je admiralj svoima galiama do *Landforta*, uhvativši na putu dvi ladje olandezke, koje su prinosile žito u *Štokholm*. Razstavio je posli od svoje vojske niki broj Kozakah konjanikah, koi su se na jednu uru i pol daleko od *Štokholma* bili približili, i zarobili jednoga desetnika, i osam vojnikah od stražana iste kraljice: izbrodivši zatim još nikoliko regimenti uzsudili su se prodrti do varošićah poglavitoga grada Švecke; niti su bili zadovoljni samo s plienom bogatim, veće su sažegli sela, i palace kuda su prolazili, nepraštajući ni crkvama, koje budući bile luteranske, štimali su je, kano i druge kuće svitovne. S jednom ričjom učinivši se esap, našlo se je, da su Moskovi sažegli i izštetili u vrime ovoga utrkanja u Švecku osam gradovah, više od trideset kastelah, do hiljadu selah, četrdeset mlinah, petdeset magazinah, četrnaest rudi gvoždja, a dvi bakra, osim jednoga

mnoštva hrane i marve. Dobro je rekao Vegecio:*) *Qui desiderat pacem, praeparet bellum.* Ova nemila pritiskanja, izštetenja i oplinjenja Moskovah učinila su, da kraljica švecka dodje u sebe. Nastojala je, da po gospodinu *Ostermannu* može doći u ruke cara jedna knjiga njezina, u kojoj ga je molila, da uzstavi nepriateljstva, da se tako staviti može u stanje za moći raditi o miru. Car, koi je baš ovo i tražio, prignuvši se na iziskivanje kraljice, poslao je u oni čas zapovid svomu admiralju *Apraksinu*, da pristane od svakoga nepriateljstva prama Švekom. i da se ukloni svojom pomorskom vojskom u *Lameland,* toliko većma, jerbo se je približavala zima, koi se je uklonio sa svima svoima na 19. augusta. Osam danah posli ukazao sa je prid Štokolmom admiralj englezki *Noris* sa svoima brodovih, sjedinitima s brodovih švecki, koima je zapovidao nadčelnik *Spar*. Englezi su dakle činili proglasiti, da je njiovo došastje priplašilo armadu moskovsku, i zato da su se uklonili: ali Moskovi očitovali su jedno razredno prikazanje od svega, što se je dogodilo, i ukazali su bistro, koliko je daleko od istine bio oni glas, koga su razširili bili protivnici.

Medjuto gospodin *Carteret* poklisar englezki kod kraljice švecke, pisao je jednu knjigu caru, u kojoj mu prikazuje „sridostavnost kralja svoga gospodina, koga je kraljica švecka veće bila primila,“ nadodavši, „da njiovo veličanstvo kraljevsko dalo je zapovid svomu admiralju Noris, da pridje na ona mora za braniti trgovinu naroda englezkoga, i za dati veću moć svomu sridostavstvu.“ Na svrhi kaže, „da isti kralj njegov gospodin uzeo je odluku s kraljem francuzkim i s ostalima drugovi, medju koima je i Švecka, da jedanput svrhu metnu vojski, koja za toliko godinah uznemiruje svekoliko polunoćje.“ Učinio je takodjer, da i admiralj *Noris* priličnu knjigu piše, i svrhu istoga posla. Ove dvi knjige bile su odnešene od generala *Berklei*, plemenitoga Engleza k svevlastnikom ruskim u *Aland*, da oni pošalju njiovomu gospodinu: ali svevlastnici, vidivši iz pripisa način neobičajan, i ponosit s koim su pisali ona dva milorda, nisu hotili na sebe primiti, da šalju svomu principu, niti su hotili dati *Berklei* svidočno pismo, da ih on odnese. Pače poslali su istoga *Berklei* natrag gospodinu *Car*-

*) Veget. de re militari.

teretu s jednom knjigom, u kojoj su ga korili, *da nie ovi put, i način staviti ruku na jedan posao od tolike cine, buduć da njiovo veličanstvo kraljevsko može očitovati caru svoje misli, ili pišući upravo istomu, ili činiti mu prikazati stvar po službenici englezki u Petroburgu.*

Dvor onda londinski poznao je, da car nie prignut primati naredbe od nikoga: odkuda odmah je poslao pismo, s koim je natrag zvao iz Petroburga svoje službenike *Jeffersa* i *Webera*. Dosta je ovo bilo, da car razumie odluku kralja *Georgia*: osim šta bio je razaznao, da je admiralj *Noris* zapovid imao opriti se zajedno sa Šveci, vojski pomorskoj Moskovah. Videći dakle, da oni princip diluje ne kano drug, veće kano nepriatelj, činio je zatvoriti nike Engleze, koi su bili u njegovih državah, priteći se, da će uzeti sva dobra onoga naroda, koja su iznosila više od petdeset milionah, ako mu Englezi najmanje nepriateljstvo učine. U isto vrime za ukazati stanovitost svoje odluke, činio je da njegov službenik *Veselovski* prikaže kralju Georgiji jedno pismo, koje je uzrokovalo u onomu dvoru veliki govor. U ovomu pismu prikazivao je oni vridni službenik, *da je car uvik vladao se istinitostjom prama kralju Georgiji, toliko kano obiraču hanoveranskomu, koliko kano kralju englezkomu: a suprotivnim načinom, da je kralj Georgia dilovao s carom na vaskoliki drugačji način, ukazujući s dilovanjem, da ima volju prikršiti priateljstvo i mir, koi je do onda bio medju ovima dvima narodom.* Kralj Georgia naredio je da se odgovori na ovo, ali je opet bilo od strane cara odgovorito. Gospodin *Vestukev*, koi je bio došao na misto *Veselovskie*, prikazao je kralju Georgiji drugo pismo, u komu je razvezao svekolike laži i potvaranja, i ukazao istinu takvim razloženjem, da je dvor londinski sudio nemoguće na drugi način odgovoriti, nego naredivši službeniku cara, da izidje iz Englezke. Ova pisma i odgovori nisu služila za drugo, veće da većma podtaknu vatru od nesloge i nevirovanja medju dvima narodom.

Car u tolikoj smetnji bivši, nie ostavljao brigu, da napriduje dobra uredba u svoima državama. Budući bio smotrio u Parisu, koliku korist donose općenoj hazni ustanovita vića, koja je učinio veliki erceg od Orleans svrhu različitih rudah, on je takodjer uzdigao u Petroburgu na oni kalup jedno viće od najumnijih službe-

nikah, i činio je uzidati slivnice i peći i svekoliko što je potribito za ovi posao. Svrhu toga običavali su Moskovi ići svake godine uzimati rudne vode u *Karelsbach*, u *Švalfsbach*, i u *Pirmont*, mista spadajuća na bližnje principe, i ostavljali su s ovom prigodom dosti srebra i zlata moskovskoga. Izmislio je dakle Petar veliki način, po komu će uzdržati one novce u svoih državah. Iznašle su se u ono vrime vode u *Alonici* mistu pod njegovom oblastjom. Onamo je dakle Petar odredio ići za dati onima vodama veće povirovanje; i ovo je dosta bilo, da se ganu svikolici na izgled svoga principa uzimati one vode, i ličiti se. S onim dohodkom, koi se je svake godine primao, kupovano je bilo svakovrstno oružje od majstorah izvrstitih, koi su onamo bili prišli iz Europe.

U istomu mistu okolo vrimena ovoga dogodila se je smrt glasovitoga *Areskina,* rodom Škoceza. prvoga likara i vićnika careva. Njegovo tilo bilo je prinešeno u Petroburg, gdi mu je car učinio svekoliko poštenje na ukopu, koje je bilo podobno vridnosti onoga glasovitoga čovika. Ova ista poštenja hotio je, da se učine i na ukopu starca grofa *Šeremetjeva,* koi je ne samo virno, nego li i koristno služio Moskovskoj do svrhe svoih dnevah. U vrime, kada je car ovako nastojao plaćati službu učinitu mrtvima, hotio je po isti način svoju dobrostivost i blagodarje ukazati i onima, koi su živi. Gospodin *Tolstoi*, gospod. *Rumjancov*, gospod. *Otčakov* i mlogi drugi, koi su na službu bili u očitovanju uzbune carevića, bili su uzdignuti na veća dostojanstva polak svoga zasluženja i plemena. S druge opet strane bivši tuženi niki od njegovih službenikah, kano krivci od pritiskanja, od nepravde, od zla vladanja, uzdigao je jednu osobitu stolicu sudnu, da svekoliko izvidi. Ovo je stavni nauk, koga je učio Aristotel, da kada se radi o darivanju zaslužiteljah, princip sam po sebi neka razdiljuje milosti: ali kada se radi o kaštigovanju krivacah, neka ih pusti odsuditi svoima službenikom.*) *Oportet ipsum principem bonis honores distribuere, supplicia vero non per se, sed per alios.* Sud rečeni izvidjivao je s pravdom i oštroćom svekoliko, i u broju od krivacah vidila je onda Moskovska prvu gospodu od carstva, principa *Menšikova*, principa

*) Arist. 5. Politi.

Dolgoruki, admiralja *Apraksina*, i principa *Gagarina*, vicekralja od Siberie. Ovi poslidnji bio je skinut sa svoga vladanja, koje je imao mlogo godinah, i stavit je bio u tavnicu, gdi je i život svršio. Principu *Menšikovu* naredjeno je bilo, „da, jerbo je zlo vladao haznu općenu, mora pridati svoj mač, i pripravit se na druge kaštige, koje mu se narediti budu.“ On se je podložio ovoj zapovidi, i uklonio se je u svoj palac u zatvor. Admiralju *Apraksinu* bilo je kazato, „da je spao sa svoga dostojanstva, da su mu uzeta sva dobra, i da mora ostati zatvoren u svojoj kući do nove zapovidi. Princip *Dolgoruki* opravdao se je s takvim razloženjem, da su sudci mislili, da moraju iskati mnenje njiovoga veličanstva carskoga, prie nego izgovore protiva njemu odsudu. Car ganut od uspomene kakve, i koliko velike službe činila su mu ova gospoda, oprostio im je milostivo, posli kako su morali doći prid njegove noge, i za milost moliti: sa svim tim od potribe je bilo, da nadoplate komori s dobrim brojem novacah.

U polovici oviuh uredbah Petar veliki nie ostavio, da nedade svomu dvoru veselu i razkošnu zabavu. O mesopustju *(poklade)* ove godine 1719. zabava, koju je dao, bila je ova, da je učinio kralja od *Samojedah:* ovi ljudi, koi pribivaju prama ledenomu moru, podložni su kruni Moskovske. Car zadovoljan od općenja jednoga Portugeza imenom *Dakosta*, učinio ga je kraljem od Samojedah. Ovi čovik naroda evrejskoga, nemogući opametiti u Hamburgu, doveden je bio u kuću službenika ruskoga, koi ga je prikazao caru kano jednoga šaljivca. Car je vidio, da je on jedan šaljivac dosta pametan, i da mu može biti za kakvu korist u dvoru; odkuda dao mu je iz šale ime *grofa*, i učinio ga je majstorom od šaljivacah, dostojanstvo, po komu se je popeti mogao na pristolje od Samojedah, koiju kralj bivao je uvik jedan budalasti i sgranuti šaljivac dvora. U staro vrime cari običavali su imati kod sebe nikoliko takvi smišni budalah, kano i drugi principi običaju držati u svoih dvorovih ovakve šaljivce za svoju zabavu. Petar veliki dakle hotio je imati od ove vrste budalah šaljivih, ali koi su malo pametniji, da se s njima služi koristnie: i evo način, na koi se je s njima služio. Kada je hotio kogagod od velikih taknuti, ili od čega prikoriti, davao je ovima budalama sloboštinu, i oni su išli u polovicu skupa i razgovora, pak su davali koju rič bodljivu

onomu velikomu, ili ga iz šale s prstom po nosu udarili, ili štogod drugo na žao učinili. Ako bi koi od onih velikih došao se tužiti, car je imao pripravan odgovor: *Ono je jedna budala, što hoćete da mu učinim?* ali veće znalo se je, odkuda je stvar dolazila, i svi su se znali služiti. Prvi dakle od ovih budalah pametnijih imao je poštenje od dvora, da se imenuje za šalu kralj od Samojedah.

Ako je bilo odabranje takvoga kralja šaljivo, nie bilo izagnanje otacah Jezuitah iz svekolike Moskovske. Ovi otci bili su uvedeni onamo po priporučenju dvora bečkoga, i veće su imali skupštine u Petroburgu, u Moskvi i u Arkangelu. Kako god pak u ono vrime dogodila se je nika neskladnost medju ovima dvima dvorovih, zaradi obrambe, koju je cesar bio obećao careviću, zato je car uzeo ovi uzrok; jerbo su oni otci bili pod branjenjem dvora bečkoga, da imadu izići iz njegovi državah, uzamši im on u svoju kancelariu sva njiova pisma. Ali budući poradi trgovine bio dopustio katolikom slobodu zakona rimskoga, zato je pustio istima za službu njiovu duhovnu, da dojdu drugi sveštenici i redovnici od koga mu drago reda bili, samo da nebudu priporučeni od dvora bečkoga. Pismo ovoga odredjenja bilo je pribieno na vrata crkve latinske u Petroburgu miseca srpnja, i posli toga poslano u druge gradove moskovske.

Unišavši godina 1720. Dieta iz Poljske poslala je caru poklisara palatina od Mazovie, koi je svoj slavni ulazak u Petroburg učinio peti dan ožujka. Ovi je imao naredjenje iskati od cara, da povrati Kurlandiu i Livoniu, kano države spadajuće na Poljsku, i zajedno takodjer moliti, da se naplati kvar, koga su uzrokovale čete moskovske u državama njiove krune. Posli više razgovorah držanih medju ovim poslanim, i odredjenim od cara, ovako mu je bilo odgovorito: „da njiovo veličanstvo carsko nemože ostaviti svoje iziskivanje svrhu Kurlandie, niti hoće pridati vlasti općenoj njiovoj Livoniu, koju je svoim oružjem ne toliko dobio, koliko prisvoio od nepravedna posvoitelja: koliko se pak stvar dotiče kvara, činit će izviditi po svoima vićnici, u čemu stoi ono, što car mora Poljskoj, i ono, što Poljska mora caru.“ Palatin našao se je onda toliko zapleten, da je, ostavivši svako iziskivanje, na svomu dilenju postao slavitelj cara Petra.

Kada se je ovo činilo u Petroburgu, kraljica švedska s ritkim

izgledom ljubavi skinula je krunu s glave, i stavila je na onu od svoga zaručnika[1], čineći ga okruniti za kralja. Ovi, uzet na pristolje, mislio je, da će privući prama sebi ljubav svoih podložnikah, ako uznasliduje vojevati protiva Moskovom: ali našavši haznu sasvime praznu, počeo je misliti gdi bi novacah dobio, kada evo dojde mu jedna pomoć od tri stotine hiljadah škudah obečanih Šveckoj od Francuzke. Ova pomoć sjedinita s onima, koje su došle iz Englezke i Hanovera, probudila je Šveke na srdčanost, i dala razumiti caru, da od nji mir nečeka, nego ako ih usiluje s oružjem. Dvor londinski poslao je opet na more baltičko svoje brodove pod uredbom gori rečenoga admiralja s zapovidjom, da se sjedini šveckima za opriti se svakomu kušanju Moskovah. Hotili su ništa nemanje Englezi prignuti općinu, da viruje, one brodove stajati na onih vodah samo zato, da dadu veću vlast sridostavstvu kralja njiovoga, za pomiriti cara Šveckom, kako je pomirio s Daniom. Zaradi toga admiralj *Noris*, prie nego se je odtisnuo od brigovah Koppenhagena, pisao je principu *Dolgoruki* poklisaru moskovskomu u dvoru onomu jednu knjigu, u kojoj se ovako izkazuje: „da je odluku kralja englezkoga njiovoga gospodina, koi je zaraditogasvu vlast dao svomu službeniku pribivajućemu u Štokholmu, i njemu admiralju, da posluju kano sridostavnici za moći doći na završenje jednoga razložitoga mira; odkuda moli ga, da svekoliko ovo prikaže njiovomu veličanstvu carskomu.“ Dolgoruki nie kasnio odgovoriti mu: „da je car njegov gospodin uvik iz srdca mir želio, i učinio je više puta od ovoga očita ukazanja; ali da je Švecia uvik imala misli protivne. Koliko se dotiče načina, za raditi oko mira, ako njiovo veličanstvo kraljevsko ima koju stvar prikazati njiovomu veličanstvu carskomu, može naći drugi put kraći za moći ovo učiniti.

Car doistine odredio je, da neće imati sridostavnika; hotiući on raditi o miru samom Šveckom; ili ako bi ova želila koga god sridostavnika, on bi pripustio cesara rimskoga. S druge strane nebudući još očito prikršenje mira medju dvorom ruskim i englezkim, car je scinio, da će admiralj englezki stajati na moru za braniti se; odkuda nie mario ići u potiru za ovima, veće se je stavio vaskoliki izvršiti u državah švecki po suhu, što je za ovi put namislio. Imao je veće onda u Finlandiji osamdeset hiljadah vojni-

kah, osim nikoliko četah amo tamo letećih: imao je takodjer brigu na brodove i galie takvu, hodajući brez pokoja iz *Petroburga* u *Kronšlot*, iz *Kronšlota* u *Revel*, iz *Revela* u *Petroburg*, da je miseca maja imao na moru jednu veoma moguću armadu. Kada evo dojde na vrime u Petroburg jedan adjutant, koga je novi kralj švecki slao caru, za dati mu na znanje svoj uzilazak na pristolje, i za ustanovitit ga, da drži osobito procinjenje od njiovoga veličanstva carskoga, s koim želi učiniti jedan mir stavan i produljit, za uzdržati s Moskovskom jedan pravi komšiluk. Car je na ovo odgovorio: „da srićna naziva onoga samovladaoca poradi njegova uzdignutja na pristolje; da zafaljuje na obznanjenju; koi kako god je uvik želio mir imati sa svoima bližnjima, tako i sada pripravan je na isti, samo ako kralj švecki privoli na razložite poglavke pogodbe.“ Bio je zadržan pošteno za nikoliko danah oni oficir, da može viditi pripravljanja vojnička, koja su se činila i veće gotova bila za izići protiva Švekom, ako bi oni mir odbacili.

Ova pohodjenja i pazdravi običajni činiti se, nisu pripričila, da se nepriateljstva ne čine. Car hotiući svoj Europi ukazati, da se nestraši svoih novih nepriateljah, činio je napridovati na moru baltičkomu svoje galie s nikima bojnima brodovi. Na 7. augusta admiralj švecki približio se je svoima brodovi i galiama, da može promotriti i izviditi vojsku moskovsku, kojoj zapovidao je princip *Galicin*, i scineći ju manju od svoje, odredio je na nju udariti. U borenju, dvi galie švecke približivši se brigu, nasrnule su na grebene kamenite, i bile su uhvatite od Moskovah. Šveci onda razširili su se, odtisnuvši se od zemlje za moći staviti se na visoko more. Moskovi su ih slidili srdčano nepristance na nji vatru sipajući, i primorali su ih, da se uklone, posli kako su od nji otcli četiri fregate. Šveci su proglasili bili okolostanja ovoga vojevanja sa svime drugačje, nego su Moskovi pisali; ali istina je prava i bistvena, da su Moskovi imali korist, i ostali su gospodari od četiri fregate i pet galiah, koje su posli bile dovežene za slavno pridobitje u Petroburg prid lice cara, komu nikakvo pridobitje nie bilo milie, nego koje su njegovi činili na moru. Toliko je ovo istina, da za uspomenu ovoga borenja činio je kovati medalje, prikazujuće s jedne strane priliku cara, a s druge vojevanje bro-

dovah na moru s podpisom: *Nastojanje i vitežstvo sve zaprike prilaze.* Za uslobođiti pak većma svoje vojnike, da čine svoju dužnost u ovakoj zgodi, poklonio je principu *Galicinu* jedan mač izkićen dragim kamenjem pricinjen od trideset hiljadah forintih; i činio je razdiliti toliko u novcu ostalim oficirom i vojnikom, koi su se razlučili u onomu vojevanju.

Ali nie ni armada po suhu badjava stajala. Isti princip *Galicin* kušao je da prodre u Švecku. Bio je veće došao svoima galiama do *Alandie*, ali nie mogao dalje poradi leda; sa svim tim ovo kušanje nie bilo nekoristno; jerbo je privukao na onu stranu svukoliku silu švecku, što je bilo dobro za drugu osnovu i drugu stranu, gdi je bio brigadier *Mengden.* Ovi je nasrnuo s Moskovima i s Kozaki na novi grad *Uma* u Lapiji, zarobio je mloge vojnike i oficire švecke, i sažegao rečeni grad sa selma naokolo, mloge palace, magacine i mline.

U žestini od ovoga ovakvoga silovitoga izvršivanja, car je vratio kralju šveckomu poštenje, koje je on njemu prie učinio. Poslao je generaladjutanta *Rumjancova* u Štokholm, da čestituje onomu principu srićno uzdignutje na pristolje: da mu izpovidi štimanje, koje ima od njega, i želju, koju nosi za učiniti jedan mir stavan i istiniti. Osim ovoga naklonjenja imao je *Rumjancov* zapovid, da prigne Šveke na prominu robovah, i na uzstavu oružja priko sve zime. Poslani ovi Moskov bio je primit u Štokholmu s onim poštenjem, s koim je švecki bio primit u Petroburgu. Posli naklonjenja učinita kralju, prikazao je grofu od *Orn*, prvomu u kancelariji prominu robovah, i uzstavu oružja; ali grof toliko je stvar protezao, da se je poznati moglo, da dvor švecki nejma veliko prignutje na mir. Car je dakle sudio. da moraju sliditi nepriateljstva; i jerbo je mislio, da će brodovi englezki vratiti se opet dojduće godine za objačati Šveke, činio je poslovati svoje svukoliku zimu, da mogu dogotoviti drugih deset brodova bojnih, nosećih od šestdeset do osamdeset komadi topovah, i bili su istinito spraviti, da su mogli služiti slidećega lita. Ali nisu bili potribiti, kako ćemo malo nižje viditi.

Nie bila sama ova briga, s kojom se je zabavilo srdce cara Petra: on je svejednako mislio na ono, što može biti koristno svomu puku; i mučio se je nepristance, da napriduje trgovina.

Odkuda u polovici od tolike zveke oružja, nie ostavio, da nepošalje jedno poklisarstvo u *Kinu*, da može s onim veoma širokim carstvom ustanoviti jedno dobro i razložno priateljstvo. Svrhu toga, budući bio našao u *Siberiji*, gdi ova svoje kraine ima s *Kinom*, različita ruda od zlata, srebra, gvozdja i olova; imao je brigu, da se svekoliko uredi za ovi posao, i činio je dozvati iz drugih kraljestvah vište majstore, obećajući njima dobru i zadovoljnu plaću, za dogotoviti ovi posao. Ova sveudiljna briga, nastojanje i hodanje uzrokovala su caru jednu bolest takvu, da se je veće bojati počelo za njegov život: ali je nebo hotilo uzdržati ga, da još bolje puk svoj uredi, i da utvrdi jedanput mir, za koim se je toliko uzdisalo.

Putovanje gospodina *Rumjancova* dosta je služilo, za moći doći na svrhu od ovoga velikoga posla. Premako nisu onda hotili Šveci prignuti se na prominu robovah, niti na uzstavu od oružja, sa svim tim kada su vidili dolaziti u Švecku druga dva od cara poslana, bili su pridobiveni od istinite njegove odluke. Promislili su pametno, da, budući car od strane svoje imade toliko napridovanje i sriće, i jakosti, netraži doistine mir poradi straha ili poradi potribe, u kojoj bi bio, veće samo poradi dobroga prignutja na pomirenje. Odredili su dakle poslati u Petroburg gospodina *Dalmana* za dati na znanje caru, da, ako hoće produljiti uzstavu od oružja priko sve godine one 1721, njiovo veličanstvo kraljevsko prima. Car, koi se je veće bio pripravio i svekoliko uredio za došastu vojsku, bojao-se je u svojoj sviesti, da ovo nebude kakva osnova otajna, buduć da je nepriatelj mogao za godinu danah privući k sebi više drugovah, uzmložati svoju vojsku, i posli toga mlogo jači nego je bio izići na vojevanje; zaradi toga odbacio je prikazanje *Dalmana*; i očitovao mu, da je pripravan primiti sridostavstvo Francuzke, na način, koga mu je gospodin *Campredon*, službenik kralja francuzkoga u Stokholmu prikazivao. Ovo odlučenje cara Petra bilo je zadostno. Dvor švecki odmah je poslao rečenoga službenika u Petroburg, da čuje poglavke i iziskivanja cara. Gospodin *Campredon* našao je cara odlučena za primiti one poglavke, koi su bili prikazani, i kano malo ne potvrdjeni u skupu od *Alanda:* odkuda vrativši se u Štokholm, radio je tako, da je bilo jedino ugovoreno i odredjeno misto za skup *Niestad*, maleni grad u Finlandiji, kuda su se prinili svevlastnici, od strane Švecke grof

Liliensted i general *Stronfeld*, a od strane Moskovske general *Bruce* i vićnik *Ostermann.*

U vrime ovoga poslovanja car je primio novine, da je njegov poklisar u Carigradu poslidnju pogodbu obratio u jedan vikovični mir s dvorom turskim; i da je veliki sultan zapovid poslao kanu tatarskomu, da zabrani svako utrkivanje svoim podložnikom u države moskovske, drugačje neće im pomoć ni branjenje dati, kada budu potribu imati. Medjuto prezao se je dvor moskovski, da se mir, okolo koga se je radilo, nerazmetne od Englezah. Za opriti se dakle ovoj zgodi, činio je car, s hitrinom svoje pameti izmislivši, proglasiti jedno pismo, u komu se je ovako izkazao: „da, premako dvor englezki nie manjkao očito nepravde činiti Moskovom, sa svim tim znajući on, car, da se sve to čini od onih samo službenikah, koi su većma prignuti obiračstvu hanoveranskomu, nego li za korist dvoru englezkomu, zato on nie hotio, da kakvu štetu trpi narod englezki, koi se nie mišao u onu nepravdu; pače svima pripušta sloboštinu trgovati, kano i prie, u svima svoima državama.“ Ovo izkazanje cara mlogo je pomoglo za uzdržati parlament londinski, od davanja pomoći kralju Georgiji protiva Moskovom. Kada se je ovo pismo proglasivalo, skup u *Niestadu*, radio je s velikim nastojanjem o pomirenju: ali budući se stvari za dulje vrime odvlačile, zaradi toga čete moskovske još jedanput prodrle su u Švecku. General *Lesli* s nikoliko galiah u koima je bilo pet hiljadah Moskovah. i četiri stotine Kozakah, dignuvši jadra otišao je iz *Alanda* na 27. maja, i došao slideći dan k brigovma Švecke: ondi izbrodivši svoje čete, prošao je do petdeset milja zemlje svekoliko gvozdjem i vatrom izštetivši; buduć da je našao slabo opričenje, niti je izgubio od svoih više od jedanaest, a od Šveka je učinio jedno strahovito poraženje, i uzeo šest galiah novih, dva broda trgovačka, i dvadeset i pet drugih ladjah. Ostala su ovoga utrkanja sažežena četiri grada, i priko pet stotinah selah. Dobro je rekao, koi je potvrdio, da je boj često mati od mira.*) *Bellum est causa pacis.* Poslanje ovo krvavo u Švecku bilo je izvršeno, kada evo car primi glas od svoih svevlastnikah, da budući se potvrdili u skupu pridglavki mira, ugovorito je, da se učini uz-

*) Sallust. de bello Jug.

stava od oružja; što je odmah proglasito od cara bilo, i podmuče kanoti Englezom rečeno bilo, da Švecka nejma više potribu od njiovih brodovah. I doisto vojska pomorska englezka došla je bila vrlo rano na more baltičko, ali nie učinila ništa više, nego kano da nebude ni došla; buduć da nie mogla zapričiti, da čete moskovske neizštete države švecke. Admiralj dakle *Noris* priuzeo je put natrag u Koppenhagen veoma nezadovoljan, što nie mogao smesti poslove od *Niestada;* i što je gledao lasnoću, s kojom je kralj švecki pustio Moskovom *Livoniu* i *Kareliu* poradi želje za imati mir u svomu kraljestvu. Na ovaki način učinila se je svrha od dogovorah, zabilježivši se s podpisom jedna pogodba zadržajuća u sebi dvadeset i četiri poglavka, u koima bistveno utvrdit je bio mir vikovični medju ovima dvima dvorovi. Šveci su pripustili Moskovom *Livoniu*, *Estoniu*, *Ingermaniu*, jednu stranu *Karelie*, i od okoliša *Viburga*, osim nikoliko otokah. A car vratio je Švekom jednu stranu *Finlandie*, i zadužio se je platiti njima u dva puta dva miliona risdalarah: dopustio je svrhu ovoga Švekom sloboštinu kupovati svake godine pšenicu za petdeset hiljadah rubli u Rigi, u Revelu, i u Viburgu, i prinosit ju brez svake duće: dopustio je takodjer slobodne običaje njiovoga zakona, kano i prie, u državama svoima. Nadodato je bilo na svrhi pogodbe, da se u ovomu miru zadržaje i Poljska.

Car je zapovidio posli, da se proglasenje ovoga mira svetkuje po svima gradovi svoga carstva; i u drugima dvorovih, gdi je imao svoje službenike, poslavši im dobrim novacah, da nikoliko danah svetkuju s velikom slavom. Svetkovine, koje su se u Petroburgu slavile, durale su za petnaest danah. Proglasenje mira bilo je očitovano u crkvi prid carom, prid viénicima, svim dvorom, i svima crkvenima. Posli liturgie bila je štivena na glas pogodba mira, i jedan od episkopah rekao je jedno slavno govorenje; koje kada se je svršilo veliki kancelier poklonio se je njiovomu veličanstvu u ime svega senata i svega puka, davši mu slavni nadpis, i nazvavši ga *Petrom velikim, otcem domovine, i carom od svekolike Rusie.* Zagrmila su odmah onda izpruženja nikoliko puta manjega oružja, i sviukoliki topovah: čuvena su bila sladka pivanja, vidjeni su bili studenci vinom tekući, rukotvorne vatre i prosvitljenja svega kolikoga grada. Car je hotio poznati službu svoih svevlastnikah po-

klonivši im bogate darove. Niti je ovo dosta bilo, hotio je takodjer svoje blagodarnosti ukazati i svevlastnikom šveckim poklonivši prvomu od nji deset hiljadah škudah, drugomu osam, a sekretaru dvi hiljade. Novina od ovoga mira bila je odmah odnešena od jednoga kraja carstva do drugoga, s ovom zapovidjom, da se stave u sloboštinu svikolici Šveci, koih je bilo priko sto hiljadah u Moskovskoj. Istina jest, da veća strana od ovih volili su ostati, ili u službi cara, ili u mistih, gdi su se veće bili ustanili.

Metnuvši se s ovim mirom svrha jednoj vojski, koja je durala oko dvadeset godinah, car je počeo uredjivati države osvoite, osobito Livoniu; i proglasio je takve uredbe, da su činile viditi onomu puku sladkost od vladanja njegova. Postavio je svakoga u svoja dobra, potvrdio je njiove pravice, i pripustio je slobodu koi god bi hotio u drugo misto priniti se. Za Petroburg posli učinio je jednu uredbu, s kojom je onamo veću stranu trgovine priniti činio, koja je prie bila u Arkangelu. Ova zapovid, istina jest, mučna je bila za one, koi su se od starinah ondi veće ustanili bili: osim ovoga godine tekuće uzišla je bila voda u Petroburgu na osam nogu visoko s velikim kvarom od zidovah, i s izgubljenjem mlogih milionah espapa. Ali car, koi je odredio bio, i koi je često puta govorio, *da hoće učiniti svoj grad drugu Veneciu, drugi Londın, i drugi Amsterdam,* ništa odstupio nie od svoje odluke, veće činio je kvar uzrokovan od vode popraviti, i uzdigavši više zidove, zapovidio je komisarom, da učine shraništa i dobra pribivališta za trgovce, koi će se onamo priniti. Mlogi su se tužili, i niki baš govorili, da je ona zapovid cara jedna nepravda i sila: ali on stavan u svomu odredjenju, nie hotio drugo odgovoriti onima, koi su mu ovo prikazivali, nego oni odgovor, u ovakvima dogadjaji, velikoga službenika Francuzke, kardinala Mazzarina: *Pustimo ih govoriti, samo da oni nas puste činiti.* Jedna ovaka stalnost, sjedinita s podložnostjom, koju po naravi imadu Moskovi prama svomu principu, pridobila je sve zaprike, i utvrdila je novi grad Petroburg za srdce od svekolike trgovine u Moskovskoj.

Svršivši se ovo, hotio je Petar veliki učiniti dionike od općenoga veselja svoje podložnike u Moskvi, gdi je bilo potribito staviti još nike druge uredbe. Otišavši sa svojom zaručnicom i sa svim dvorom iz Petroburga na 21. decembra, došao je onamo za pet

danah. Ali se je zadržao do svrhe miseca izvan grada, da može unići prvi dan godine 1722. u svoj stari poglaviti grad kano slavni pridobitnik. Prošao je izpod slavni oblukah, uzdignuti sa svim veličanstvom od magistrata gradskoga, i prošao je s opaljenjem sviuh topovah, i zvekom sviuh zvonah. Kada je došao drugomu obluku, bio je poštovan i pozdravljen s jednim kratkim govorenjem od arkiepiskopa *Novogorodskoga*, prvostolnika od sinoda, koi je bio glava od sviu crkvenih i od redovnikah. Svršivši se običaj od unilazka, i naklonjenja, slidili su dnevi svečani i zabave razkošne, koja sa svim tim nisu uzstavila Petra, da nečini koristne uredbe varoške, vojničke i trgovačke. Ali nenadana svima bila je zapovid, koju je činio proglasiti peti dan februara.

Ako svaki dobri gradjanin, kako je Tullio pisao, nemora imati manju brigu od dobra općena za vrime dojduće, od one, koju ima za vrime sadanje:*) *Bono viro non minor est cura, qualis Respublica post mortem suam futura sit, quam qualis hodie sit*: mlogo više morao je Petar veliki providiti za dobroga naslidnika u carstvu, da tako s njegovom smrtjom neotidju u vitar uredbe, koje je on za života uveo, i utvrdio. Izkazao je dakle u rečenoj zapovidi, „da veoma zločesta ćud, i vladanje Aleksie sina njegovoga nisu izlazila od drugoga vrila, nego li od staroga običaja (s koim je davato baštinstvo krune sinu stariemu) budué da su mislili, da je u njemu utemeljito, brez drugog iziskivanja, baštinstvo carstva. Da je to bio jedan najgorji običaj; odkuda mlogi pametni roditelji nisu ga obdržavali, i u svetomu pismu žena Isaaka učinila je da pade prvorodjenje baštinstva na svoga sina mladjega: i veliki erceg Ivan Basilović potvrdio je svoim odlučenja pismom za naslidnika carstva ruskoga principa Demetriu svoga sinovca, učinivši ga okruniti od Simeona metropolite, odbacivši svoje vlastite sinove, i posli četiri godine na 11. augusta god. od stvorenja svita 7010. razsrdivši se protiva istomu skinio ga je s pristolja, i imenovao je za baštinika svoga sina Basiliu, koi je takodjer od istoga metropolite okrunjen bio. Zaradi toga i on, za moći staviti dobar temelj u svomu carstvu, stavlja ovu zapovid, da u napridak stoi u volji cara vladajućega dati naslidnika, koga hotio bude, kano takodjer

*) Cicer. in Laelio.

i skinuti onoga, koga je imenovao, kad bi ga s vrimenom. našao nevridna. Odkuda zapovida svima .svoima podložnikom toliko crkvenima, koliko svitovnima, da potvrde zakletvom ovu njegovu naredbu, buduć da će biti scinjeni i kaštigani kano izdaice svi oni, koi bi se smili opriti.“ Svikoliki veliki i plemeniti podložili su se ovoj zapovidi, i potvrdili su svojom zakletvom ovu zapovid cara. Kako god je pak Petar veliki milovao prvoga principa *Nariškina*, sestrića svoje matere; jerbo je u svakomu dilovanju izvrstit bio, i osobito prignutje imao vojevati na moru; glas je izišao općeni, da će car njega ostaviti i potvrditi za naslidnika carstva; ali izvršenje posli malo vrimena ukazalo je, da je careva uredba gori rečena odredjivala krunu za drugu glavu, koja ju je primiti morala obogatita s drugima državama, koje je Petar veliki, prie svoje smrti nadodao bio svomu carstvu.

Jedva je pogodba od *Niestada* metnula svrhu jednoj dugoj i dosadljivoj vojski, uzbunjenja, koja su prie nikoliko godinah počela u Perziji, uzrokovala su, da naš vitez iz nova pripravlja se na oružje i na druga pridobitja. *Šak Ussein* stupio je na vladanje onoga kraljestva za *Sofi Selimom III.* svoim otcem god. 1694. Imajući oni princip narav nesviestnu i malocinjenu, zadovoljan je bio uživati mir razkošni u zatvoru sa ženama, ostavivši svekoliko upravljanje kraljestva svomu prvomu hadumu, koi je imao dostojanstvo od *Atemet Duleta*, to je bilo kano veliki vezir. Odkako je on bio uzišao na pristolje, i Tatari, i Mongolci, i Arabi utrkivali su nemilo u države perzijanske; koje on nie odbijao, nego li s novci; način, koi, na misto da zauzda njiovu bisnost, većma ih je slobodio, da po vrimenu utrkuju i robe. Od rečenoga principa dobio je car Petar dopuštenje, da slobodno prolaze njegove karavane u Kinu, i s istim je učinio jednu pogodbu trgovine, poradi koje su Moskovi putovali priko Perzie za moći doći u Kinu. *Kandahar* jest jedno kraljestvo, koje, bivši medju Perziom i Mongolom, sada spada na jednoga, sada na drugoga samovladaoca. *Mahomet Bakir* princip tatarski s pomoćjom velikoga Mogola silom je osvoio rečeno kraljestvo, u vrime kada su ga posidovali Perziani. *Mir Mahmud* sin njegov, poznan u Europi pod imenom *Mirveis*, koi je stupio na vladanje 1712. mladić silovit, nemil i ponosit, videći, da se Perzia razdire od nesklada službenikah, koi su vladali pod jednim

samovladaocem budalastim, posli kako je više puta utrkivao u one države, odredio je obsidnuti isti poglaviti grad *Ispahan (Aspahamum)* kanoti zaradi uzroka ovoga, da iznova utvrdi vlast kraljevsku, i da stavi mir u kraljestvu. On je bio Mahometanac naslidbe *Sunitah*, kakvi su Turci i veća strana Tatarah, i zaradi toga priljuti nepriatelj oniuh, koi slide *Ali*, kakvi su s veće strane Perzianci. Ove dakle gori rečene imajući on u pomoć, došao je na vrata od grada *Ispahana*, s alkoranom u ruki jednoj, a sabljom u drugoj, i počeo je vikati kano bisan: *Pravdu, pravdu i sloboštinu svima pravima musulmanom, a porazenje svima odmetnikom, koi su izkvarili alkoran.* Na ovi način, po svomu nesviesnomu smionstvu, a mlogo više po nerazbornomu vladanju službenikah *Sofi*, i po otajnomu nadpisivanju, koje je imao u gradu, stavio je s obsidnutjem od pet misecih u takvu tisnoću onoga nesrićnoga samovladaoca, da je morao otvoriti mu vrata, pridati mu krunu i pristolje, neiziskivajući drugo, nego da ga ostavi uživati u miru ostale dneve svoga života sa ženama u zatvoru. Po ovi način *Mirveis* bio je proglasit kralj od Perzie na 23. oktobra 1722. U vrime ovoga uzbunjenja u Perziji, *Laski*, puk podložan rečenomu kraljestvu i pribivaoci na poludnevnoj strani krajevah mora kaspianskoga, uzdigli su se i iznenada unišavši u državu *Sirvan (Servania)*, osvoili su bogati grad *Šamakiu (Cyropolis)* i vaskoliki oplinili. Osim ostalih nemilostih, koje su učinili oni opaki ljudi, pobili su nemilo tri stotine Moskovah, koi su se ondi nahodili trgujući, uzeli su im vaskoliki espap, osim gotovi novacah više od jednoga miliona škudih. Ovo se je dogodilo godine 1720. Posli nikoliko misecih prolazeći priko državah perzianski jedna karavana careva, koja se je iz Kine vraćala, bila je iz zaside uhvaćena, i silom porobljena od Tatarah *Usbekah*, koi su bili u društvu s *Mirveisom*, kakvi su takodjer bili i *Laski*.

Ove ovakve nepravde zadužile su cara Petra poslati jednoga poklisara u Perziu, da prikaže tužbe od učinite sile *Usseinu*, ako je još bio na pristolju, ako li ne, a ono *Mirveisu*. Poslani ovi Moskov zastao je Perziu u stanju žalosnomu, i prošavši nike države, došao je na polje od tabora *Mirveisa*, koi, posli kako je krunu nepravedno oteo, slidio je srićno druga pridobitja. Pustit je bio odmah prid njega poslani Moskov, koi mu je u kratko izkazao bistvo od svoga

poslanja, na način slideći: „Da su njegove čete sjedinite s Usbekima brez svakoga razložitoga uzroka pomorile podložnike cara svoga gospodina, oteli espap i blago, koje su vraćajući se iz Kine, kući nosili: da car moskovski, nejmajući ikakvi nesklad s pukom od Kandahara, ona sila učinita jest bila protiva svakoj pravici od narodah, i zaradi toga ište jednu podpunu zadovoljštinu.“ Mirveis, čuvši ovo iziskivanje poslanoga Moskova, odgovorio je stavnostjom: „Da on rad ima dobro se razumiti s carom Petrom, budući da mu je izpisan kano princip pametan i srčani vojnik; zaradi toga, ako hoće slati svoje karavane u Kinu, on ga svituje, da prie učini društvo s Usbekima, i od nji traži slobodno prolazenje priko njiovi zemalja, ili barem, da dade svoima karavanama dobrih četah, koje bi ih branile od njiovoga zadiranja; jerbo on nemože zapovid dati Usbekom, koi su mu drugovi, a ne podložnici.“ Razjidivši se toliko većma srdce Petra, odredio je učiniti si pravdu po sebi istomu. Zapovidio je odmah, da se u svima državama iztočnima svoga carstva vojnici skupljaju. Činio je oružati Kozake i Kalmuke: i naredio je, da se dogotovi u Astrakanu kako Volga teče, jedan dobar broj ladjah i galiah, za moći unići u more kaspiansko. Da se istina rekne, i brez rečene nepravde sebi učinjene, car Petar uvik je imao odluku razširiti se prama onoj strani, za utvrditi ondi trgovinu svoga naroda, s kojom odlukom veće prie mlogo vrimena činio je izviditi i izpisati od višti zemljomiriocah svekoliko primorje i krajeve mora kaspianskoga; i imao je jedan izvrstiti kalup, koga je u Parisu bio prikazao akademiji od mudroznanja, kada je u istu za poštenje bio primljen i upisan. Njegova misao bila je, da privuče u Astrakan svu trgovinu iz Perzie, iz Kine i iz Indie, da tako pricinjeni oni espap prinese se u Petroburg, a odovuda da se razdili u Poljsku, u Niemačku, i u kraljestva polunoćna. Na ovi način imali bi Moskovi dva glasovita grada od trgovine, na dvima krajevi od svoga carstva, to jest *Petroburg* i *Astrakan*. Ništa ne manje uzamši za uzrok učinite nepravde, koju su uzrokovali podložnici i sjediniti s Perziom, Moskovima, odredio je car ići svojom armadom, koja je bila jaka od sto hiljadah ljudih, medju koima ja imao okolo trideset hiljadah, koi su se naučili krvavomu boju vojujući protiva Švekom. Prie nego je otišao iz Moskve, stavio je ondi jedno viće vladanja, u komu je bio prvi princip *Menšikov*, Osim ovoga naredio je jednu

urednu poštu od *Astrakana* do *Moskve;* i za dati veće uzdanje zanatu mornarah, činio je proglasiti jedno pismo za ugoditi brodarom, zapovidajući: „Da kada bi koi god gospodar od broda, toliko ruski, koliko stranski, imao koi posao opraviti prid kojom sudnom stolicom; da imadu sudci svaki drugi posao ostaviti, i svršiti posao takvoga gospodara ladje, da nekasni njiovo dilenje od koga god mista, pod kaštigom, koi bi se protivio, da plati i vridnost broda, i sviu stvarih, koje bi u njemu bile.“ Najposli na 24. juna 1722. car Petar zajedno s caricom Katarinom stavio se je na put pram *Astrakanu,* poslavši prid sobom admiralja *Apraksina,* hospodara *Demetriu Kantimira,* i ostale velike dvora.

Turci jedva su bili začuli za pripravljanja, koja su se činila u Astrakanu, i po drugi državah iztočnih carstva ruskoga, odmah su počeli sumnjiti. Baše, koi su zapovidali na krainah od *Georgie,* dali su na glas sultanu: „da je careva odluka podložiti Rusiji onu državu, i da će po tomu više od četiri stotine hiljadah Musulmanah pasti u robstvo gjaurah. (Tako Turci imenuju Krstjane). Veliki vezir prikazao je svoju sumnju poslanomu Moskovu, koi je bio u Carigradu, i jerbo se je ovi izgovorio, da od toga nikakvo poznanje nejma, poslao je jednoga agu caru istomu, da odvrati od započeta posla, ili barem, da bolje izviditi može njegove misli. Car je uvižbao dvor turski, kako je i koliko je nepravde primio od uzbunita *Mirveisa,* i zato dobro je, da se njegova oholost i pohlepnost ponizi i zauzda. Za ukazati posli, toliko Turkom, koliko Perzianom svoju pravednu i istinitu odluku, činio je proglasiti u ona dva jezika jedno očito pismo, i razdiliti po svima gradovi primorja kaspianskoga, izkazujući se: „da nie odluka njegova, podložiti sebi države perzianske, veće samo za uzdržati zakonita gospodara njiova na pristolju, i za braniti njegove virne podložnike protiva sili uzbunitoga *Mirveisa,* kano takodjer za osvetiti se nepravdi učinitoj Moskovima. Opominjao je zaradi toga svekolike one, koi su se nahodili pod zapovidjom Mirveisa, silnika uzbuniti Tatarah, da se odvrgnu od njega, i da se stave pod posluh njiovoga pravoga principa; drugačje onima, koi bi obstajali u iznevierstvu i uzbunjenju, neće se oprostiti. Zapovidao je na svrhi svoima četama, da se imadu uzdržati od najmanje sile i nepravde prama pribivaocem i njiovima dobri od onoga kraljestva.

I doista *Ussein*, kada je bio prvi put zadiran od *Mirveisa*, poslao je tri poklisara jednoga za drugim caru Petru, tražeći pomoć s velikom koristjom Moskovah. Kako god bližnji komšie dužni su jedan drugomu pomoć dati u zgodi, kada bi se čia god kuća užegla, tako moraju i principi jedan drugomu pomoći, za ugasiti vatru od uzbunjenja u kojoj državi njima bližnjoj, i sjediniti se, za moći opriti se, i skršiti oholost onoga, koi bi se uzsudio silom i nepravedno oteti krunu od zakonitoga gospodara. Odkuda i Petar veliki morao je braniti kralja Perzie, svoga bližnjega komšiu i druga, kada je na njega navaljivao nepravedno jedan silnik i bisna nevjera. Posli dakle kako je po suhu putovao iz *Moskve* do *Kolonne*, na 24. jula prid noć stavio se je na vodu sa svima svoima, brojem od dvi stotine i sedamdeset i četiri ladje, i slideći dan došao je k prvima otokom, koi su na krajevi zapadnji mora kaspianskoga, gdi se potok *Volga* u isto izliva. Na 4. augusta unišao je u *Terki* ili *Terkigorod*, poglaviti grad od Cirkasie, spadajući od mlogo vrimena na carstvo rusko, u komu je uvik bilo za čuvanje dvi hiljade Moskovah. Ondi je glas dobio, da su na brigadiera *Veterani*, poslana naprid po suhu s nikima četama konjanikah, kod *Andreova* velikoga mista principa tatarskoga, navalili bili pribivaoci, ali da ih je on junački odbio do grada, od koga se je učinio gospodar s oružjem. Hotiući pak pokarati onoga principa Tatarina, koi je sam iz medju sviu principah od države *Dagestan* uzsudio se dignuti oružje protiva Moskovom, posli kako je činio oplieniti oni grad nesrićni, jest ga zažegao i u pepeo obratio, u komu je bilo više od tri hiljade kućah.

Oddilivši se car iz *Terki*, došao je na 13. augusta k prilazku potoka *Sulaki*, gdi se je skupio veliki broj principah tatarski, za pokloniti mu se i prikazati različite darove, konje perzianske, i dobrim volovah. Na 23. dopro je do *Tarku* grada države *Dagestana*, koi je medju *Terki* i *Derbentom*. Rečenu državu vladali su četiri principa Tatarina. Blizo *Tarku* vide se stope od jednoga priširokoga grada, koi se je pružao od planinah do mora. Na 29. utaborio se Petar svoima četama kod maloga potoka *Nitzi* pod vlastjom jednoga Tatara imenom *Sultan Mamud.* Poslao je car tri Kozaka u grad za dogovoriti se od nike uredbe; vodja, koi je rrčene odveo, vratio se je slideći dan s ovim glasom, *da budući oni bili zlo primiti od Taturah, ona tri Kozaka pobigli su, niti se znade kuda.* Medjuto

posli nikoliko urah izišao je sultan sa svoima za udariti na Moskove, ali nie imao zadovoljštinu svoje biesnosti. Moskovi primili su ga, kako valja: pobili su mu dobru stranu vojnikah, uhvatili su veliki broj od istih, i primorali su ga, da se metne na bižanje. Njegovo pribivalište bilo je oplienito i saženo, kano i drugi šest selah njegovi, od koih u jednomu našla su se telesa od ona tri Kozaka puna ranah. Od robovah posli razumilo se je, da su bili ubieni po zapovidi sultana, koi imajući deset hiljadah ljudih, mislio je, da će proždrti Moskove. Slideći-dan primio je jednu knjigu od gradjanah iz *Baku*, misto od velike trgovine u državi *Širvan*, daleko 30 miljah od *Derbente*. Prikazivali su mu u onoj knjigi, da su svikolici veseli, poradi njegova došastja u one strane; jerbo su želili, da se stave pod obrambu njegovu, za osloboditi se od uzbunjenikah, koi su ustali protiva njiovomu *Sofi*. Drugi dan došli su Moskovi do bašćah od *Derbent* ili *Demirkapi*, imenah, koja zlamenuju veliku vridnost onoga grada, buduć da prvo hoće reći *ključ od države*, a drugo *vrata gvozdena*. Od starih misto ono zvano je bilo *Portae Caspiae*; jerbo budući sve naokolo strme i neprohodne planine, oni grad jest bio jedini prolazak, po komu se je moglo unići u Perziu. Pribivaoci onoga mista imadu za stalno pridanje od svoih starijih, da je Aleksandro veliki oni grad uzidati činio: i zaisto po svima krajevi onoga mora vide se uspomene od onoga neumrloga pridobitnika. *Naip*, ili vladaoc onoga grada izišao je prid njiovo veličanstvo carsko, i prikazao mu je ključe grada, koi su bili od srebra. Unišavši Moskovi, našli su mloga oružja, osim sto i sedamdeset topovah stari od gvozdja, a šesdeset od tuča. Vaskoliki puk primio je Moskove s veseljem, komu se je činilo, da je oslobodit od dugoga obsidnutja. Car Petar uzstavio se je ondi, samo dok nike osobite uredbe izdade. Hotio je, istina jest, dalje ići, ali videći, da hrane počima manje bivati, niti se je moglo u onomu okolišu zadosti dobaviti; a i vrime studeno veće približavalo se je, zaradi toga završio je do oni krainah za onu godinu svoja pridobitja. Ostavivši dakle u *Derbentu* dosti vojnikah za čuvanje, vratio se je u *Astrakan*. Kako god pak Petar veliki na svomu putovanju običavao je uvik na svaku stvar pomnjivo motriti, opazivši kod potoka *Sulaki* jedno ugodno misto, zapovidio je, da se ondi jedan grad uzida s imenom *Svetoga Krsta*. Na

I [illegible]
je tr[illegible]
velil[illegible]
jed[illegible]
tak[illegible]
uzl[illegible]
op[illegible]
ve[illegible]
m[illegible]
k[illegible]
P[illegible]
j[illegible]

mislili nego o vojski. Mufti bio je zakleti nepriatelj Moskovah. Kan tatarski nie tražio, nego da može zasititi svoju zavidost protiva Rusom. Sam veliki vezir *Ibrahim Baša*, čovik od sviu vridniji ovoga dostojanstva, bio je prignut na mir. Ništa nemanje, za zadovoljiti divanu, morao je činiti pripravljanja za vojsku; ali opet s druge strane poslao je jednoga svoga caru Petru, za moći izviditi njegove misli. Car mu je dao razumiti: „da je on s privolenjem dvora turskoga oružje uzeo, za pokarati bisnost i osvetiti nepravde, koje su svoima podložnikom učinite bile od Mirveisa: da nie nikakvu dosadu učinio državama velikoga Sultana: i s jednom ričjom, da je on istinito pripravan obdržavati sa svom virnostjom poslidnju pogodbu mira.

Veliki Sultan zadovoljan je bio s ovim odgovorom cara; ali evo došao je u isto vrime stvar podbuniti *Flagi Damit*, princip od *Dagestana*. Ovi molio je za pomoć velikoga Sultana, da može natrag uzeti svoje države, koje su mu oteli Moskovi; i zadužio se je, da će pripustiti vlastitost njemu, zadovoljan, da budu pod uvjetom *(Agalukom)* dvora turskoga. Divan je dokončao, da se mora utišiti oni princip, kakono virni Musulman. koi se je utekao pod visoku obrambu Sultana: odkuda dovršili su prikazati caru, ako hoće, da mir imadu medju sobom, mora ostaviti svakolika mista, koja je ošvoio kraj mora kaspianskoga, kano ona, koja su spadala na visoki dvor Sultana, i bile su silom uzete od Perzianah u vrime ono, kada su se Turci zabavili o drugima vojskama u Europi. Ali prie nego su ovo odlučenje caru prikazali, hotio je veliki Sultan izviditi, i baš pametno, misli cesara rimskoga, koga su pridobitja u Magjarskoj strahovita učinila Turkom. Istinito cesar Karlo VI. pomogao je veoma mlogo u ovoj zgodi cara Petra, budući se izkazao Turkom na ovi način: *Da je on sjedinjen samovladaocem Rusie tako, da ako se ovi od koga dirne, on nemože učiniti, da njemu u pomoć nedojde.* Veliki vezir s ovim izkazanjem služio se je za zatvoriti usta onima, koi su hotili boj imati protiva Moskovom. Sa svim tim mlogo je pomogao, za umiriti velikoga Sultana, gosp. *Bonac*, poklisar kralja francuzkoga. koi nie pristao živo prikazivati divanu: *Da je car Rusie pripravan uzstaviti se i netražiti nadalje svoja pridobitja; premako imade strahovitu i silnu vojsku na krainah Perzie.* Divan je tištio, da barem car vrati *Derbent* onomu principu Musulmanu: ali

gospodin *Bonac* zajedno s poslanim moskovskim, toliko su činili i govorili, da je divan najposli ostavio ovo iziskivanje. U to vrime došla je u Carigrad novina, da svi pribivaoci *Gilanie* države, koja sa strane poludnevne kaspianskoga mora dotiče se *Širvanie*, nemogući podnositi silu i nepravde *Mirveisa*, molili su cara Petra za branjenje, i od svoje volje podložili su se njegovomu vladanju. Ova novina metnila je dvor turski u veliko nutrnje smućenje; kada evo došavši jedan poslani od principa *Tamas*, sina prvorodjenoga nesrićnoga *Sofi Usseina*, za iskati pomoć od velikoga Sultana protiva silniku *Mirveisu*, odlučio je divan, da s ovom zgodom prisvoje ono, što su Turci veće prie bili posidovali s one strane potoka *Eufrata*.

Svi ovi bodljivi i zakučasti poslovi, nisu zapričili neumorljiva Petra uredbu činiti, i pravdu svomu narodu. Budući mu prikazane bile otajno nike tužbe, hotio je postaviti jedno pomnjivo izvidjenje od svega, što su dilovali njegovi službenici u vrime svoga oddalečenja. Mlogi su se našli krivci od sile, globe i pritisnutja; i bili su kaštigani oštro. Baron *Šafirov*, vicekancelier, carev priatni, bio je stavit na muke i zapovid data svima kazati, koi god što protiva njemu znade. *Bio je pridobiven, da je svomu bratu dao dostojanstvo s velikom plaćom brez znanja cara i senata; da je nike zapovidi izdao brez upisa*; *da je kano upravitelj od knjigonosja, uzdigao cinu za knjige, uzstavivši za sebe novce*. Odsudjen je bio na smrt, i doveden na misto od izvršenja odsude združen od dva sveštenika, koi su ga kripili za dobro umriti. Štivena mu je bila ondi odsuda, koju je slušao zlamenjem od podpune stavnosti. Metnio je veće bio glavu na panj, kada evo u oni čas, u komu se je dželat pripravljao dati mu udesni udarac, došao je glasonoša po zapovidi cara, i donio mu milost života. Senat se je odmah vratio u svoj skup, a Petar veliki, promislivši mloge i velike službe, koje je oni hitri službenik učinio carstvu, osladio mu je odsudu, priobrativši ju u izagnanje s izgubljenjem sviu dobarah, koje je posidovao, pripisavši mu samo toliko, da može živiti.

Hotiući medjuto on vratiti se u svoje milo pribivanje Petroburg, zapovidio je prie, da se iz Moskve čine priniti u *Astrakan* oružje, hrana, topovi i ostala potribita za došastu vojsku. Došavši okolo pol Marca god. 1723. odmah je išao prigledati stanje svoih brodovah; i videći, da su mlogi počeli stariti, izabrao je pametno jedan

stanoviti broj od ladjah za tovarenje, i razdilio je u *Petroburg*, *Rigu*, *Revel* i *Viburg*, gradove pomorske; naredivši, *da svaki od ovih gradovah mora držati uvik one ladje za trgovinu, i prinositi u države stranske stvari, koje se u Rusiji nahode za prodanje, a druge iz drugih zemaljah donositi na more baltičko*; *i da svaka ladja nepromin ljivo imade dvanaest mornarah.* Od ovih dvanaest njiovo veličanstvo carsko davalo je osam, a druga četiri magistrati rečenih mistah, nadstavivši uvik drugoga, kada bi se dogodilo, da koi umre; i drugu ladju, ako bi koja izginula, ili ostarila. Na ovi način ufao se je Petar imati uvik i vište mornare i korist od trgovine u svoih državah.

U ovo vrime dao je takodjer jednu izmišljenu i svovoljnu zabavu svomu dvoru, sudeći, da će biti za nauk svomu puku, i za podtaknutje na zanat mornarski. Zazvao je dakle svekolike svoje službenike i plemenite, da dojdu k njemu u *Petershof* svoj palac od razkošja. Veće smo gori rekli, da je Petar veliki još mladjan činio za sebe spraviti na jezeru *perejaslavskom* jednu ladjicu, koja je u malenoj sliki imala svekoliko, što je potribito za ladju bojnu. U ovoj naš vitez počeo je učiti zanat mornarski; i ova je bila, koja mu je udahnula misli takve, da što bržje u svoima državama čini praviti brodove, s jednom ričjom, ova ladjica bila je prvi početak od strahovite flote moskovske, koja se je ukazala prvi put na crnomu moru u vrime obsidnutja *Azova*, i posli se uzmložala na moru baltičkomu do šesdeset brodovah bojni, osim neizbrojeni drugi fregatah, galeotah i galiah, budući od ovih poslidnjih uzišao broj do osam stotinah. Odovuda jest, da je oni maleni brod od cara nazvan *mali died*, za zlamenje, da vaskoliki broj od brodovah u njegovomu carstvu od ovoga svoj početak imade. Odredio je dakle njega priniti u Petroburg, i čuvati za uspomenu svima naslidnikom, da vidi dojdući naraštaj, u kakvomu je stanju bila Rusia na moru onda, i na koliko visoku izvrstitost on ju je uzdigao. Ovo prinošenje hotio je, da bude prid svim dvorom, prid svom armadom, i prid svim pukom, s opaljenjem sviu topova grada i sviu brodova. Razkošna ova zabava bila je toliko slavna, da se nie vidila druga kadgod na moru. Svakolika armada sprovodila je onu ladjicu kano u jednomu slavodobitju iz Petroburga do Kronšlota, da se ondi čuva uvik, kano jedan pricinjeni ostanak.

Posli nikoliko danah došao je u početku miseca rujna u Petroburg *Ismael Bei* poslani svevlastnik od principa *Tamas*, sina, kako smo rekli, nevoljnoga *Šak Usseina*, i baštinika zakonita krune perzianske. Bio je primit sa svim poštenjem, i doveden prid njiovo veličanstvo carsko, komu je učinio tri običajna naklonenja: posli toga izgovorivši jedan krasni pozdrav u jezik perzianski, klekao je, poljubio je skut od plašta carskoga, i zatim ruku. Car upitao ga je po običaju od novinah, i od zdravlja *Sofi* njegovoga gospodina. Na koje pitanje nie odgovorio, veće suze ronio, ukazujuć s otim, da je stari *Šak Ussein* umro, buduć da je on potvrdit za ovo poslanje od mladoga *Šak Tamasa* na putu. Izvršivši se ovo naklonenje i pozdrav, odveden je bio u odredjeni palac, i častjen je bio gospodski na trpezi carskoj. U ovo isto vrime došla je vesela novina u Petroburg od pridanja grada *Baku (Bacca)* što se je na slideći način izvršilo. General *Matuškin* razastrvši jadra otišao je iz Astrakana sa dvadeset brodovah, i s tri hiljade vojnikah, i došao je prid oni grad na 28. srpnja 1723. Bacivši sidro, poslao je jednoga oficira s jednom svojom knjigom komendatu, združenom s knjigom drugom, koju je rečeni *Ismael Bei* ostavio u Astrakanu onda, kada je prolazio idjući u Petroburg. Obadvi ove knjige svitovale su, i nagovarale gradjane u *Baku*, da se dadu pod obranjenje Moskovah. Sa svim tim komendat oni odgovorio je poslanomu: *Da on nemože pustiti u grad čete stranske brez očite zapovidi primite od Sofi.* U isto vrime poslao je nike od svoih, da prikažu generalu *Matuškinu* njegovo izkazanje. General je iznova činio mu obznaniti: *Da mu otvori vrata, drugačje morat će ga imati kano nepriatelja; i zaradi toga hoće, da znade brez svakoga kasnenja njegovu poslidnju odluku.* Vratili su se opet poslani generalu, i prikazali mu, da grad nie pripravan primiti ljude, koi nebi bili poslani od kralja Perzie. Kada je general vidio, da s dobrim nemože ništa opraviti, odredio je grad udarati vatrenim zrnjem topovah. Da se istina rekne, branili su se gradjani nikoliko danah junački; ali videći se u tisnu od vatre Moskovah pridali su se na 7. augusta, izgovarajući se, da se iz početka nisu mogli pridati poradi niki izmedju nji malo vridni. Na ovi način unišao je u *Baku* general *Matuškin* sa svoima, i primljen je bio s poštenjem i veselom vikom svega puka. Medjuto poslani Perzianac nie stajao badjava u Petroburgu; jerbo kako god je znao,

koliko se moraju bojati ne manje dvora turskoga, koliko silnika *Mirveisa*, tako nie pristao razgovore činiti sa službenici za ti posao od cara odredjenih. Skup ovi njiov i dogovori svršili su se s jednom pogodbom društva medju carom i principom *Tamas*, koi je bio zakoniti Sofi Perzie. Pogodba je bistveno zadržavala dva poglavka: „1. Da car Rusie obećaje kralju Tamasu jednu hitru pomoć od dobrih konjanikah i pišakah protiva iznevirenima kraljestva, dokle god ovi nebudu sa svime satrveni, i dok se mir u kraljestvu neutvrdi. 2. Da za nadokladenje ove harnosti kralj Perzie daje za uvik Rusiji gradove Derbent i Baku sa svim okolišem kraj mora kaspianskoga, kano takodjer i države Gilan, Mazanderan i Asterabath za uzdržanje četah moskovskih, niti da ima za ovo kralj Perzie drugu dosadu.“

Dvor turski, začuvši učinitu ovu pogodbu, smutio se je nasupivši se veoma jako, i činio je prikazati, da budući i on bi hotio imati korist od razdiljenja, koje je razdiralo Perziu, nemože s dobrim okom viditi cara Rusie sjedinita s *Tamasom*. Gospodin *Nepluev*, poslani ruski u Carigradu, odmah je glas poslao svomu gospodinu od pripravljanja dvora turskoga za vojsku. Car Petar po svomu poslanomu izkazao je velikomu Sultanu pogodbu, koju je utvrdio s mladim *Sofi Tamasom*, i zazvao je istoga, da se sjedini, čineći ga medjuto stanovita, „da će on virno obdržati pogodbu učinitu s visokim dvorom njegovim; buduć da njegova odluka nie bila druga, nego da pomogne jednoga principa nesrićna, komu je dosadan bio jedan uzbuniti podložnik.“ Ovo izkazanje, sjedinito s dobrim nastojanjem poslanika francuzkoga, i s mirnim prignutjem velikoga vezira, umirilo je velikoga Sultana, koi, odredivši nike komisare, hotio je, da službenikom francuzkim i ruskim rade o jednoj pogodbi medju dvima carstvima glede na poslove perzianske. Svevlastnici jedne i druge strane, posli držanih razgovorah od hiljadu zaprikah, složili su se u slidećima poglavki: „1. Da se veliki Sultan može ukloniti s poštenjem od svoga posla, koga je počeo u Perziji, mora mladi Sofi poslati njemu jednoga poklisara, za moliti ga, da metne svrhu svoima pridobitjem u Perziji, i da privoli, da car Rusie obdržaje pogodbu učinitu s njime, osim poglavakah, koi bi bili protivni slavi i koristi visokoga dvora, koi, ako bi se našli, da su takvi, biti će izkazani nikakvi. 2. Biti će dopušteno caru Rusie uzdržati

za sebe, što je medju planinama Kaukaza i primorja kaspianskoga, s okolišima od Derbent, Baku, Ghilan, Maskan, Ran i Ferabat. 3. Kraine od dva carstva utvrdit će se medju Skamakiom i Baku. 4. visokomu dvoru, osim pridobitih, dati će mu se države od Erivana, od Taurisa, i od Kasbina, baš donle, dokle su bile kraine stare Turske. 5. Glede na druge države, koje dvor turski iziskiva, nastojati se bude, zadovoljiti mu onda, kada se počme praviti osobita i slavnia pogodba, svrhu svega, ako se car ruski prigne na poglavke, koi se dotiću trgovine."

Ove dvi pogodbe ne samo da su sigurna cara činile od osvoitih državah, veće još obećivale su mu druge dvi bogate veoma, kako bi se Perzia smirila. Mislio je on sjediniti se s Turčinom, i sa svime satrti *Mirveisa*. Ali nie bilo ufanje, da će se Turčin sjediniti s krstjanima, da proliva krv musulmansku, kako se je vidilo, da se krstjani sjedinjuju s Turčinom za prolivati krv krstjansku. Osim ovoga dvor turski nie mogao od zavidosti, i straha gledati Moskove veoma moguće na svoih krainah od Azie. Kako mu drago ovo bilo, car Petar vidio se je brez nepriateljah. Istina jest, da se je od Kozakah, umrvši im general, mogla bojati kakva uzbuna, buduć da su poslali u Petroburg nike svoje oberštare, koi su oštrim glasom iskali jednoga *Atamana* na način njiov, i povraćenje nikih pravicah, koje su bile satrvene: ali zlo ovo nie išlo nadalje. Oberštari su bili metnuti u zatvor, a car je dao onomu uzbunjenomu narodu za generala principa *Galicina*, svrhu kojega virnosti, i vridnosti znao je, da može u miru počivati.

Učinivši se dakle sa svake strane mir, Petar veliki nie drugo mislio, nego da izvrši ono, što je veće odavno u srdcu imao, to jest, da čini okruniti cesaricu Katarinu svoju zaručnicu. Izdao je za ovu svrhu jedno pismo očito, u komu je na znanje davao svima svoima virnim podložnikom: „Da budući stalan običaj u kraljestvih krstjanskih, da samovladaoci okrune svoje zaručnice, kako se je činilo od cesarah carigradskih zakona grčkoga Justiniana, Heraklia, Leona mudroga, i od ostalih; svrhu toga, budući on sveudilj za vrime od dvadeset i pet godinah, metao sebe istoga u svaku pogibio, i tako zadobio Rusiji jedan mir i jednu slavu nenavidljivu od drugih narodah; i jerbo je Katarina njegova zaručnica bila njemu za veliku pomoć svagdi, osobito kod potoka

Pruta, gdi se je armada moskovska snemogla nejmajući s čim se uzdržavati, zaradi toga on željan naplatiti njezina velika zasluženja odredio je nju s veličanstvom okruniti za caricu svekolike Rusie; koje svoje odredjenje izkazao je, da će došaste zime u Moskvi izvršiti."

Činila su se dakle za takvo krunjenje velika i bogata pripravlanja: ali padnuvši car u jadnu bolest, da se je bojalo za njegov život, od potribe je bilo krunjenje oddalečiti, buduć da je morao zimovati u Petroburgu. Jedva je malo pokripljen bio, i odmah se je stavio na uredbu svoih državah. Uzdigao je, izmedju ostali stvari jednu akademiu *(mudroskupštinu)* u Petroburgu, i naredio je, da bude sastavljna od dvanaest, od jednoga sekretara, jednoga knjigopomnjika, od četiri tomačitelja, i od dvanaest učenikah, utvrdivši, da se uče svakovrstna mudroznanja na način, koga je vidio u drugima kraljestvih Europe. I jerbo brez kakva dara i koristi, nauci se običajnim načinom u nemar metnu, pripisao im je iz kase općene poštenu plaću. Ova uredba bila je utvrdita prvoga februara godine 1724.

Posli toga, kano da je znao, da će još malo vrimena živiti, nie hotio produljivati krunjenje Katarine. Jedva je svoj miris pustilo pramalitje, otišao sa svim dvorom iz Petroburga, i došao je u Moskvu prvoga aprila. Ondi je zastao jednoga agu turskoga, i sinovca markeza *Bonac*, koi su mu donili pismo potvrdito od pogodbe gori rečene. Pripravivši se dakle svekoliko za krunjenje, bio je odredit dan osamnaesti miseca maja. Carica Katarina hotila se je pripraviti za ovu svetkovinu s tri dana od oštroga posta, i s gorućima molitvama. Dan od krunjenja bio je proglasit puku od jednoga sekretara kancelarie, prid koim su išli jedan oficir i šest bubnjarah. Putovi, kuda je prolazak bio, izkititi su bili veoma bogato i s veličanstvom, kano i stolna crkva, u kojoj se je okrunjenje držalo. Došavši vaskoliki slavni sprovod u crkvu, i stavivši se svaki na svoje misto, Car je zapovidio velikomu marešalu, da čini prida se dozvati arkiepiskope, i druge u dostojanstvu stavljene crkvene. Ovi približili su se k njemu odmah, koima je car na ovi način govorio; *Kako god s našim izkazanjem dali smo na znanje puku naše odredjenje svrhu krunjenja naše ljubeznive zaručnice; tako sada naša volja jest, da vi ovo izvršite po svetomu običajniku crkve-*

nomu. Primivši ovu zapovid pristupili su carici i arkiepiskop novogorodski u ime sviu rekao je: *Pravovirna i velika carice! neka se dostoi Tvoje veličanstvo izgovoriti na glas virovanje prid tvoima virnima podložnici.* Carica budući izgovorila u jezik rutenski, arkiepiskop onda blagosovio ju je s običajnima ričma crkve iztočne: *Milost duha svetoga neka bude s tobom;* što su odmah svikolici crkveni glasom nižim izgovorili. Kleknuvši posli carica, arkiepiskop skinuvši mitru s glave, stavio je na nju ruke, i izgovorio jednu molitvu, koja kada se je svršila, druga dva arkiepiskopa uzeli su carski plašt za ovo pripravljen, i dali su ga caru, koi je zaogrnuo caricu s njime svoima rukama skopčavši ga. Onda su obadvoje steklit, a arkiepiskop proštio je svrhu nji drugu molitvu na glas; posli ovoga primio je car krunu iz rukuh drugih episkopah, i stavio je na glavu carici, držeći on svejednako šibku carsku u ruki. Episkopi i drugi crkveni onda počeli su ju blagosivati s zazivanjem prisvetoga Trojstva; a prvi arkiepiskop stavio je u ruku njezinu okrug carski. Onda su njiova veličanstva carska metnula se na svoja pristolja, i primila su naklonjenja i čestitovanja od sviuh crkvenih i od svega dvora. Crkveni medjuto pivali su nike pisme za sriéno njiovo vladanje; i u to vrime zagrmilo je prvo opruženje pušakah, i opaljenje sviuh topovah, združeno s glasom sviuh zvonah grada.

Posli ovoga njiova veličanstva carska snišli su s pristolja zajedno, i otišli su u njiove običajne stolice za slušati liturgiu. Učinivši se posvećenje, car je uzeo za ruku caricu, i doveo do vrata svetišta, gdi ona kleknuvši svrhu jednoga jastuka, episkopi donili su sveto ulje i balzam u dva sudića razlučena, i arkiepiskop pomazao je caricu na čelu, na prsih i na ruku, izgovarajući na svako pomazanje zazivanje prisvetoga Trojstva; ova pomazanja druga dva arkiepiskopa jesu posli s pamukom otrli. Izišao je onda na velika vrata svetišta arkidiakon s kaležom, govoreći običajne riči, s koima crkva grčka zaziva u svakoj liturgiji virni puk na pričest: *Sa strahom božjim, s virom i s ljubavjom pristupite.* Carica je pristupila i primila iz ruku episkopa sveštajućega pričest, i na istomu mistu od arkiepiskopa kruh blagosovljeni. Svršivši se liturgia, *Teofan,* arkiepiskop od Pleskovie rekao je jedno kratko govorenje, u komu je proslavio osobite kriposti carice, i ukazao, da je ona sa svakom pravdom primila krunu Rusie iz ruku božji i svoga zaručnika. Svršio

je s čestitovanjem sriće u ime sviuh stanjah domovine. Posli govorenja odvedena je bila s veličanstvom u carsku crkvu svetoga Mihaila arkangela, i svršivši svoje molitve, vratila se je u palac, gdi je car činio pripraviti bogate časti svrhu pet trpezah; prvu za cara i caricu; drugu za ercega od Olstein samoga, koi je u vrime običajah crkvenih služio caricu; treću za crkvene; četvrtu za službenike dvora; a petu za različite plemenite gospoje. Slideći dan carica pustila je na celovanje ruke sve one, koi su došli, da se poklone; a car na poštenje njezino, uzdigao je na veća dostojanstva mloge generale i oficire.

Svršivši se na ovi način ovo veliko dilo, koje mu je toliko u srdcu stajalo, Petar veliki vratio se je u Petroburg sa svim svoim dvorom, i zabavio se je ostalo vrime godine, koje je takodjer poslidnje bilo njegova života, u iztraživanju načina, za moći još bolje svoj puk urediti, a osobito da mu cvate u carstvu brodarstvo pomorsko i trgovina. Zaradi toga utvrdio je jednu urednu poštu izmedju *Lübeka* i *Petroburga*, za ugoditi trgovcem i putnikom. Odredio je takodjer i oviu poslidnji dneva jedan stanoviti broj od manastirah i od crkvih u svemu carstvu, i svakomu službeniku pripisao zadostan dohodak, izkorenivši zle običaje, koi su se bili uvukli u crkvene po lakomosti i nepomnji duhovnih pastirah.

Prem ako je on bio vaskoliki dat na poslove od vladanja svoga carstva, i na vojevanje, sa svim tim kada je bio u komu mistu, nie ostavljao veće dolazio na službu božju u crkvu, gdi je stajao s jednim stavnim izgledom i bogoljubstvom. Hotio je dakle po običaju biti na bogojavljenje nove god. 1725. kod blagosivanja vode, koje se u Rusiji s velikom slavom čini posli jutrnje kod briga kakvoga potoka, koi je u vrime ono uvik sledit. Oštroća ona u pol srdca zime, zrak noćni u jednomu gradu usaditu svrhu baruštinah, vitar siloviti polunoćni, koi se je onda dogodio, uzrokovala su mu jedno ljuto razladjenje, da je morao odmah u postelju leći, Slidila je na ovo jedna žestoka groznica, s kojom se je sdružila neizkazana bolest nutrnja, i uzdržanje vode. Likari izkazali su očitu pogibio njegova života; ali i brez njiova izkazanja, znao je on po sebi, da neće dugo živiti; zaradi toga, da providi za naslidnika svoga, zazvao je k sebi osobite od senata i od ostalih plemenitih, izkazujući se njima s tihim, ali zapovidajućim glasom:

Da budući on pravi njiov gospodin i samovladaoc svega carstva, zapovida svima svoima podložnikom, da poznadu na misto svoje za njiovu samovladateljicu caricu Katarinu, kano onu, koja uvižbana od njegove odluke, sama je i jedina, koja će moći slidīti izvršivati najkoristnie uredbe, od njega samo počete, a nesvršite. Senaturi i ostali okolo stojeći naklonili su glave svoje, i poštujući zapovidi svoga gospodina odgovorili su s poniženstvom: *da na nji drugo nespada, nego podložiti se naredbi njiovoga gospodina, brez svakoga iztraživanja uzroke njegove volje:*) Non est nostrum aestimare, quem supra ceteros, & quibus de causis extollas. Tibi summum rerum Judicium Dii dedere: nobis obsequi gloria relicta est.*

Providita na ovi način naslidnici kruna, i ustanovita šibka carska svojoj ljubeznivoj Katarini, hotio je takodjer providiti principovicu *Anu Petrovnu* svoju prvorodjenu, koju je od iste Katarine imao, naredivši, da se zaruči s mladim ercegom od Olstein, koi je za visoku svrhu od nikoliko vrimena bio u dvoru cara, i zadobio si njegovu ljubav i branjenje, koje zaručenje izvršilo se je posli miseca juna. Bolest medjuto bivala je svaki dan silovitia, koju je on živo oćutio; ali s onom stalnostjom trpio, koju je uvik u svomu životu ukazivao. Najposli došavši svrha njegovi dnevah, u naručaju carice, koja od njega nie odlazila, kripeći ga do poslidnjega časa, izdanuo je na 17. januara po staromu svetodaniku, a po gregorianskomu dan dvadeset i osmi. Carica Katarina poznata odmah za samovladateljicu od sviu, prie nego je okrenila svoje misli na vladanje, učinila je sprovod ukopa svoga zaručnika koliko je bogatie, i s većim veličanstvom moglo biti.

Na ovi način umro je od petdeset i četiri godine svoje dobi *Petar Aleksiević*, samovladaoc brez svake dvojbe veći od sviu, koje je vidila Rusia, i jedan od veći, koje je vidila zemlja. On je bio od jednoga uzrastja većega od srednjeg, dobro jak i dobro sklopljen: imao je obličje oštro i veselo; slobodan u govorenju, i više puta šaljiv; brižan i neumorljiv u poslu; nepriatelj od plandovanja, nikada nie mogao stajati u pokoju. Vaskoliki njegov život, ako se dobro promisli, nie bio drugo, nego sveu-

*) Tacit. Annal. lib. 6.